VALERIU ANANIA

Rotonda plopilor aprinși
De dincolo de ape

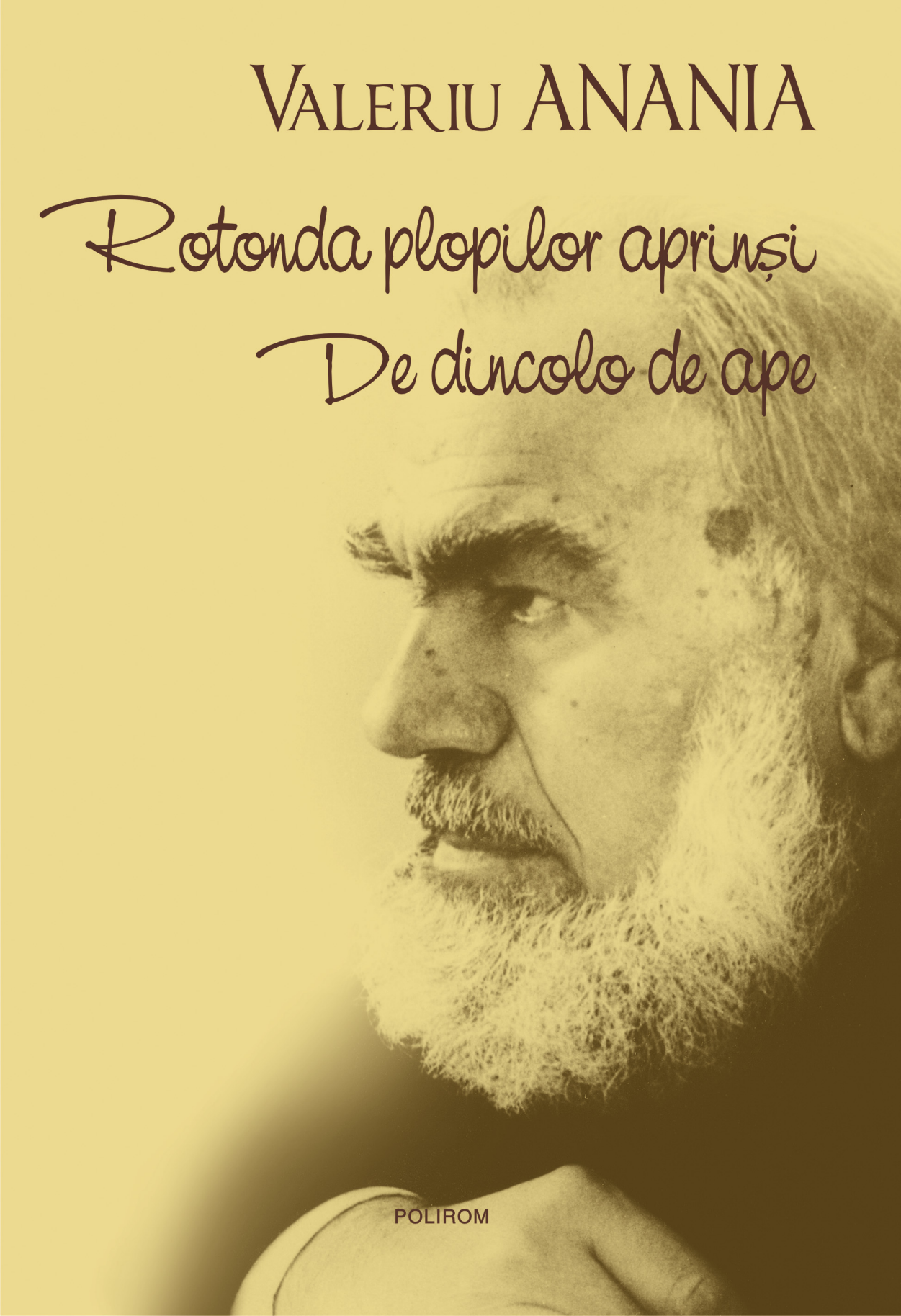

POLIROM

Valeriu Anania

Opere 6

Rotonda plopilor aprinși
De dincolo de ape

© 2009 by Editura POLIROM, pentru prezenta ediție

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

ANANIA, VALERIU

Rotonda plopilor aprinși: de dincolo de ape / Valeriu Anania; pref. de Dan C. Mihăilescu; cronologie de Ștefan Iloaie – Iași: Polirom, 2009

ISBN 978-973-46-1513-1

I. Mihăilescu, Dan C. (pref.)
II. Iloaie, Ștefan

821.135.1-94

Printed in ROMANIA

Valeriu Anania

Rotonda plopilor aprinși
De dincolo de ape

Prefață de Dan C. Mihăilescu

Cronologie de Ștefan Iloaie

POLIROM
2009

Eul tăinuit și buna cumpănire a celuilalt

Presupun că fiecare dintre dumneavoastră are presărate prin cuferele memoriei tot felul de gesturi simbolice, detalii semnificative, mici picanterii sau dulci amănunte ce pot rezuma perfect – chit că pieziș – o personalitate, un destin, o stare de fapt. Un reputat profesor universitar surprins fără batistă în curtea Bibliotecii Academiei suflându-și nasul cu un deget, direct în zăpadă, ca fotbaliștii pe teren, un istoric literar care, tot la B.A.R., lucrează simultan la fișarea documentelor pentru cinci-șase articole, cam cu diafana mentalitate a lui Pristanda din scena numărării steagurilor și căruia nu-i pasă când un neașteptat curent de aer îi încurcă zecile de fișe: „Una, două, le-o fi dat jos vântul", nu-i așa? Uluitor de cochetul gest al altui istoric literar – acum însă merită nominalizat: Șerban Cioculescu – aplecându-se să-i sărute mâna fiicei tale în vârstă de șase ani: „Domnișoară Ana Mihăilescu, când vei fi mare, să nu uiți că ți-a sărutat mâna Șerban Cioculescu"... Sunt peste douăzeci de ani de atunci și vă asigur că fetița aceea nu a uitat gestul de răvășitoare aromă interbelică al lui „Șerban cel rău".

Și tot așa, eu unul am o colecție savuroasă, acidă sau nostalgică de atari exponate grotești sau nobile, sinistre ori sublime, cu care-mi populez ecranul interior, de la enorma roată de cașcaval primită la Slobozia în colaborare cu Mircea Nedelciu prin '80 și pe care am tăiat-o mai bine de-o oră cu o unghieră chinezească miniaturală în camera de hotel, și până la prima palincă topită în 1994 cu tulburătorul Aurel Cioran pe replica lui frisonantă, la ora șapte dimineața: „Dragă, eu am fost și am rămas legionar!". Dar degetele rafinate ale lui Arșavir Acterian pianotând peste divinul carton cu trufe, jofre și mascote? Dar acea suprarealistă apariție a lui Noica, la zece seara, la ușa camerei noastre de hotel din Păltiniș, învelit într-un fâș-fâș secular, cu o pungă de plastic de un leu în mână și cu bascul adânc înfipt pe frunte, surâzând euforic: „Vin de la baie, aici am rufele murdare, vă aștept mâine dimineață la opt"! Dar gestul lui Cioran, după câteva ceasuri de bârfă intensă în camera lor de pe 21 Rue de l'Odéon, înfigându-mi cu forța în palmă, la plecare, 50 de franci – „să ai pentru taxi, hai, că știu eu că n-ai..." – în octombrie '90!

V-aş mai putea înşira câteva zeci de astfel de scene, stop-cadre fulgurante, absolut definitorii pentru esenţa umană a „actorilor" şi care funcţionează pe post de lubrifiant pentru complicatele mecanisme ale memoriei afective. Dar nu cu evocările mele aveţi a vă întâlni acum, ci, dimpotrivă, aveţi a vă delecta cu un maestru al evocativului multiplu rafinat, un orfevru al reveriilor psihologice desfăşurate sub aparenţele celei mai desăvârşite, smerite, simplităţi.

Valeriu Anania nu este nicidecum tipul memorialistului egocentric, obsedat la modul narcisiac (alintat, hachiţos, imprevizibil şi vindicativ) să-i folosească pe ceilalţi exclusiv ca oglinzi pentru etalările sale megalomane. Nu este, fireşte, nici tipul salonard, al memoriei de cafenea ce aluvionează zvonuri şi cancanuri, mizofilul adorator al bârfelor de alcov şi patimilor de prin cramele boemei artistice.

Înainte de-a fi un tandru, subtil, generos, dar sagace observator al celui pe care şi-a propus să-l „picteze", el este un meşter al ramei. Înainte de-a vă lăsa absorbiţi de tablou, de fizionomiile, atitudinea, biografiile, scenele şi personajele de epocă, priviţi, vă rog, cu atenţie lucrătura ramei. Nu doar miezul fiinţei din portret, ci şi poziţionarea pictorului faţă de subiect, plus lucrătura, calitatea încadrării.

„Rotonda" lui Valeriu Anania este în chip esenţial preocupată de „plopii aprinşi", de reliefarea unduirilor lor fermecătoare, şi nu de ambiţia de a-şi exfolia egofil dexteritatea picturală. În fiecare tuşă există o kenoză. Ceea ce, desigur, nu exclude forţa magnetizantă şi precizia necruţătoare a conturelor, pe scurt: energia îmblânzitoare de contrarii a pictorului.

O simplă strângere de mână

Dar să revin la panoplia cu trofee evocative cu care mi-am îngăduit, vanitos poate, să încep rândurile de faţă.

În cazul părintelui Anania gestul cu pricina, rezumându-i perfect – din punctul meu de vedere – personalitatea, a fost unul banal. Strângerea de mână, în paralel cu fixarea de scanner a privirii pe chipul interlocutorului care eram. A fost singura noastră întâlnire. Nu o pot localiza cu precizie în timp, dar sunt înclinat să o fixez în primăvara lui 1982, anul în care lui Valeriu Anania i-a apărut *Greul pământului*, somptuoasa „pentalogie a mitului românesc". În ce mă priveşte, fusesem angajat relativ recent la Institutul „G. Călinescu", urmând să debutez editorial cu o carte despre Eminescu.

Intermediar ne-a fost, în plină stradă, undeva pe lângă Cişmigiu, doamna Zoe Dumitrescu-Buşulenga. Ţin minte ce contrariată a fost doamna directoare, cât de sever s-a încruntat când, rămaşi în doi, i-am spus excitat: „Doamnă, părintele Anania ar trebui să joace în *Tulburarea apelor*. Este un cât se poate de tipic «haiduc al religiei», vorba lui Blaga, cu o daimonie goetheană care l-ar fi încântat pe Blaga. Cred că-s înnebunite femeile după el...!". Îngrozită (diplomatic?), doamna Zoe m-a secerat cu un „niciodată să nu mai vorbeşti aşa! Părintele Anania este un creştin extraordinar!".

Păi nici eu nu simțisem și nu spusesem altceva! Acea electrizantă, anteică, haiducească strângere de mână, dublată de laserul scrutător al ochilor de sub sprâncenele păduroase, mi-a rămas, iată, caligrafiată ca o dulce cicatrice pe obrazul amintirii. Clocotul ființei, teribila ei virilitate, atât de rafinat depliată dialogal, amestecul atrăgător de reverie și impetuozitate, de forță fizică și spirit de finețe, de intuiție afectuoasă și determinare și-a întipărit calitățile nu doar în lucrarea duhovnicească de o viață a Înalt Prea Sfințitului Părinte Bartolomeu, ci și în filigranul evocărilor din lumea literară ale scriitorului Valeriu Anania. Pe cele din lumea diplomatică mai avem a le aștepta. Ar fi mare păcat să nu se întruchipeze, nu numai cu înțelegere „diortositoare", dar și cu maliția bonomă, șarmul necruțător și precizia documentară de care Sfinția Sa este capabil.

Cel pe care Arghezi îl numea „fratele meu întru duh"

Probabil cea mai simplă și eficientă împărțire a evocatorilor se poate face potrivit temperamentului. Domină, cred, tipul flegmatic, pentru care trecutul reprezintă invariabil *the golden age*, *the good old time*, calm, lux și voluptate. Om de dreapta, conservator, de regulă monarhist și moralist. Fermecat de rânduiala fără fisură a tradiției și, în consecință, dezgustat de lipsa de „moral și principii" a prezentului. Pasionat nu atât de recuperarea fizionomiilor apuse, cât de documentarea autojustificativă a evenimentelor cu surplus de semnificație și mai ales de etalarea trecutului ca blazon politic și exemplaritate morală.

Tipul melancolic se pierde în detalii savuroase, în reverii mai mult sau mai puțin sentimentale și cultivă ucronia. Este un împătimit al atmosferei, structural indiferent la tot ce ține de precizie, un campion al nuanțelor narcisiace, pentru care savorile infinitezimale, intuiția febrilă și fervoarea stilistică a evocării valorează mai mult decât arhitectura ansamblului, indiferent de natura acestuia: istorică, socială, politică, afectivă, diplomatică, militară etc.

Tipul coleric folosește, de bună seamă, evocările (memorialistica în genere) în scop explicativ, educativ și cu finalitate răzbunătoare. Pentru el, trecutul e pretext de răfuială exemplară cu prezentul, cu propriile frustrări și eșecuri: nerecunoașterea meritelor din partea suveranului, minimalizarea în cadrul breslei, al castei, al familiei etc.

În sfârșit, evocatorul sangvin – cum cred că este și autorul nostru aici de față – are deopotrivă fire de artist, sagacitatea observației amănuntelor semnificative, dar și buna cumpănire a moralistului. El nu vrea nimic anume, cu tot dinadinsul. Niciodată un singur lucru. Nici preamărirea celui evocat, nici postularea propriilor gesturi, valori, amintiri și explicații, nici supralicitarea atmosferei de epocă, nici condamnarea otrăvită sau resemnată a prezentului irepresibil josnic. Natură puternică, suculentă, bine centrată și bogată în latențe, evocatorul sangvin este interesat de pluralitate, nu de monovalență. De exemplaritatea indirectă, multiplu etajată, nu de țintirea obositor sau fals pedagogică

a viciilor prezentului, în numele unor virtuți prăfuite sau defuncte. Textura scrisului său aliază metafora etică, dacă pot să-i zic așa, cu detaliul picant, crochiul psihologic, detaliul biografic și aromele specifice atmosferei patriarhale – cu propriile-i impulsuri introspective, cu incursiuni în contextul și subtextul celor petrecute. Astfel încât „verdictul" aproape că se evaporă, anulează granița dintre bine și rău. Ceea ce contează este procesul, evocarea, derularea ei în sine, și nu recuperarea, elucidarea, absolvirea sau condamnarea persoanelor și a faptelor narate.

Pe scurt, accentul cade succesiv (dar egal de puternic și de bine dozat) și pe fabulă, și pe morala acesteia. De obicei, o morală indirectă. De aici și reticența evocatorului în a se autoimpune. Abia dacă în câteva locuri se pot „pescui" mărturisiri directe, și acelea bine încercănate de ambiguitate, cum este în cazul tulburătoarei replici date lui Victor Papilian în tinerețe: „Eu nu-l caut pe Dumnezeu, eu pe om l-am pierdut". Sau, tot de atunci: „Când te trezești tu, un biet călugăraș de la Polovragi, în mijlocul a patru sute de colegi, băieți și fete, care se uită ciudat la tine când îmbraci halatul alb peste dulama neagră, te întrebi ce trebuie să faci pentru ca ei să te accepte ca pe unul de ai lor". De altminteri, întregul episod al studenției mediciniste cu Victor Papilian este revelator pentru cristalizarea Personajului nostru, cu voința și ezitările sale, cu tenacitatea înfruntării mediului ostil („singurul lucru pe care îl suportam greu erau glumele impudice și gesturile obscene pe seama bieților morți"), mici cochetării inocente („trebuie să vă spun că în adolescență am fost un foarte bun dansator, și aceasta datorită surorii mele celei mari, care era impecabilă"), semnificative scindări în opțiunile artistice („aceeași imensă admirație" pentru Arghezi și Blaga), ca și cu scenele de-o măreție pe cât de admirabilă în simplitatea ei, pe atât de exemplară pentru amoralitatea de astăzi. Una dintre acestea este sfânta mânie a profesorului Papilian în fața deja evocatelor gesturi obscene ale studenților în fața cadavrelor din sala de autopsie: „Domnilor colegi, vă rog și vă implor, respectați cadavrele! În fiecare dintre ele a locuit un suflet omenesc". Nu cunosc alt motto mai percutant pentru – să zicem – un eseu împotriva cinismului postmodernității.

Siguranța de sine, forța de cuprindere și afirmare, ca și pulsiunea sangvină a narației se impun cu atașată semeție tinerească încă de la prima pagină: „Arghezi m-a iubit așa cum eram, cu toate ale mele, chiar când a știut că nu-i merit dragostea. Mai tânăr decât el cu peste patruzeci de ani, dar tot atât de temperamental cum fusese el la vârsta pe care o aveam eu, i-am deschis uneori răni, l-am provocat la explicații severe, l-am judecat cu brutalitate. El însă mi-a răspuns întotdeauna cu o gingășie care mă dezarma, restituindu-mă stării de umilință lăuntrică". Și tot acolo, ceea ce constituie, cred, o caracteristică esențială a evocativului părintelui Bartolomeu: scrisul „în ghicitură". Savoarea piezișului, cultivarea gestului parabolic, a formulei multietajate. „Mă împrietenisem cu poezia lui Arghezi prin a fi început s-o resping. Mă urmărea, dar nu ca o obsesie, ci ca pânda unui dușman furișat în odaie."

Ce impresionează în acest stil este dozajul alchimic al semnificațiilor, generoasa etajare a materiei. Atari ancadramente pentru faptele relatate au o anume rază de acțiune pentru cei familiarizați cu subiectul – Arghezi, se știe,

nu a fost nici pe departe un înger, după cum nici demonicul nu și l-a putut adjudeca vreodată de-a binelea –, ca și o seducție echivalentă pentru neofiți. Altfel spus, pagina palpită acum deopotrivă pentru Alexandru George, ca și pentru Șerban Cioculescu altădată, ca și pentru liceanul ajuns astăzi la lecția despre psalmii arghezieni.

Aceeași disponibilitate și bună cumpănire a evocatorului, egal „distribuit" între autorul *Poemelor luminii* și orfevrul din *Litanii*, o aflăm, cu delicii, în raporturile cu Arghezi, pe de-o parte, și cu Nichifor Crainic, de cealaltă parte: „Paradoxurile vieții! Cei doi se detestau reciproc și țineau, parcă dinadins, să-mi educe conștiința. În redacția *Gândirii* auzeam: Tudor Arghezi, această insanitate a literaturii române! La rândul său, «insanul» din Mărțișor șuiera mai plastic: Nichifor Crainic e un excrement uscat, ca și hapurile cu care îl vinde pe Dumnezeu la tarabă!".

În fine, alt context de echidistanță pe cât de admirabilă astăzi, pe atât de stânjenitoare, cred, în 1945: „...nutream față de Blaga aceeași imensă admirație ca și pentru Arghezi (...) cerchiștii gravitau în jurul lui Blaga, eu însă gravitam în jurul lui Papilian, iar cei doi scriitori nu se aveau bine între ei...".

Îndrăznesc să vă atrag puțin atenția asupra unui risc al lecturii în cazul de față. Riscul ca, furați de melifluența narației și amănuntele picante, să nu cumva să pierdeți pe drum mulțimea detaliilor revelatoare. Ca să ne păstrăm la capitolul Arghezi, iată câteva dintre acestea: 1) Scena de la mânăstirea Cernica, în 1949, cu nostalgia fostului monah devenită venin pamfletar odată ce a trebuit să treacă prin alambicul mentalităților balcanice: „Dragul meu, mi se reproșează că sunt trivial, dar nimeni nu înțelege că la aceasta mă obligă balcanicii în mijlocul cărora trăim. Bădăranul s-a cocoțat pe post de ministru și rămâne nesimțitor la vorba subțire. El nu pricepe decât dacă-l înjuri de mamă și-l mânjești cu c... de sus până jos. E și aceasta o treabă sfântă"; 2) Observația incitantă privind „vocația singurătății" la un poet cu o – totuși! – atât de luxuriantă, aproape halucinantă socializare ca Arghezi, gazetar și pamfletar împătimit decenii de-a rândul; 3) Tot în vizita de la Cernica ni se revelează un Arghezi plămădit parcă în aceeași matrice cu Cioran. Acel Cioran care simțea că se sufocă dacă nu-și tăvălește idolii, dacă nu-și neagă din când în când credințele, nu-și spulberă fanatismele și nu-și persiflează extazele, lucru valabil cu Iov ca și cu Valéry, cu Kirilov ca și cu Mircea Eliade ș.a.m.d.: „În ființa lui intimă – spune Valeriu Anania despre Arghezi – poetul era un mare emotiv, dar în același timp era posedat de un demon care-i denunța emotivitatea drept slăbiciune și-l făcea să se împotrivească propriei lui naturi. Ironia, sarcasmul, deriziunea, grotescul erau tot atâtea arme cu care el se apăra de sine însuși. Lacrimii interioare îi opunea virulența unui verb corosiv, menit s-o strivească".

Să luăm încă o dată aminte la plăcerea cu care părintele Anania adoptă, ori de câte ori are ocazia, sfânta poziție a *concordiei discors*, semn decisiv, acesta, al naturilor încăpător-vindecătoare. Și la Gala Galaction va fi numai-decât notată acea „enigmă" prin care se afirma „incredibila capacitate a insului de a fi sincer în concomitența contrastelor".

Pe de altă parte, ca meşter alchimist al osmozei contrariilor, părintele Bartolomeu nu dispreţuieşte nici amănuntul picant, condimentele fără de care aluatul ar fi mult mai greu digerabil: un Arghezi nervos, spurcat la gură, coleric, dar histrionic („iartă-mă, părinte, sunt nişte măgari din mahalaua mea, pe care-i tocmesc cinstit să-mi sape la vie. Ei bine, toată ziua se duc la gard să se p... de trei ori pe ceas, iar seara pretind polul întreg. Fir-ar ai dracului! ... Apoi cu un surâs diafan: poftiţi, vă rog, în casă! "); un Arghezi arghirofil cum îl ştim („cârciobar la parale", îi spune evocatorul), negociindu-şi, ca şi Blaga de altfel, „nu ştiu ce reduceri sau scutiri de impozite"; un Arghezi scriindu-i Anei Pauker, un Arghezi care-l numeşte „Ciugulescu" pe Şerban Cioculescu, alături de o Paraschivă care-l fixează pe Galaction în formula „bărbosul muieratic" sunt numai câteva mostre de arome tari. Multe, foarte multe altele vă rămân dumneavoastră spre şăgalnică descoperire.

Şi după cum ne delectăm cu aluzivul mustos ori cu micile şarje piezişe, avem a nota cu atenţie elementele extrem de utile istoriei literare, precum lămuririle în privinţa traducerii Galaction – Vasile Radu a Bibliei.

Literatură de cea mai pură calitate

Luat din scurt, nu aş putea apropia *Rotonda plopilor aprinşi* decât la vârf de tot, şi anume cu stilul lui Andrei Pleşu din paginile dedicate aventurilor diplomatice, cu portretele şi atitudinile prinse la insectar de Gabriel Liiceanu nu doar în *Jurnalul de la Păltiniş*, dar mai ales în *Uşa interzisă* şi *Declaraţie de iubire*, sau cu aburii paseismului halucinogen din unele fragmente ale memoriilor lui Alexandru Paleologu din tinereţe. Iar când îl plasez într-o atare constelaţie, mă gândesc nu atât la pasaje-tablou de o netăgăduită plasticitate, precum, să zicem, primul contact cu Victor Papilian: „Întâi m-a izbit un miros iute, ca de piatră arsă. Apoi am văzut o încăpere vastă, populată apocaliptic cu vestigii omeneşti, un schelet în picioare, oase rupte pe mese şi dulapuri, tibii, femururi, vertebre, ţeste, fălci dezgărdinate, mulaje şi preparate anatomice, plămâni despuiaţi, intestine de vitrină, creieri indecenţi, muşchi arcuiţi pe ciolane, negri şi uscaţi, ca din afumătoare, inimi la borcan, ochi fără orbite. În fund, o masă mare cu microscop şi cărţi, din spatele căreia s-a ridicat profesorul, cu frunte înaltă şi păr sărac, în halat alb. Înainte ca eu, răvăşit de privelişte să-i fi putut spune: «Am onoarea să vă salut», el a prins a se îndrepta spre mine, recitând cu o voce de tenor secund versuri incredibile:

Mă joc cu imaginile
Ca vremea cu paginile
Când şi-ntoarce filele
Peste toate zilele...".

Mă gândesc însă la cel puţin trei contexte absolut memorabile, frisonante fiecare în felul său. Unul în fiori de mister psihologic, altul în fiori de moarte şi ultimul în hohote de râs caragialo-moromeţian.

Primul este crochiul magistral făcut din două-trei mișcări de penel unui anonim, dar care rezumă o epocă, o mentalitate, un personaj cât o istorie, acel domn Silber, șef de lucrări la catedra de chimie medicală, cu viața lui de văduvie și pustietate, „la vecinătatea câmpului. Dimineața, la ora ceaiului, îmbrăcat corect, cu cravata înnodată și cu vioara sub bărbie, cânta în întregime *Sonata Kreutzer*, întru amintirea soției lui. Ritualul acesta îl săvârșea domnul Silber în fiecare zi, fără abatere, ca pe o rugăciune de dimineață, după care pleca spre laborator, să-și petreacă restul orelor printre mojare și eprubete, fără ca cineva din cei care îl cunoșteau acolo ca pe un erudit al acizilor complicați să poată bănui în el sensibilități de eremit beethovenian”.

Al doilea este de-a dreptul o capodoperă de morbideță, prin laconismul crâncen cu virtuți creștin-exemplare: scena incinerării lui Anton Holban la crematoriul „Cenușa”: „...sicriul era așezat pe două lungi șine de metal paralele, legate în urmă de un cărucior, cu care a fost împins pe gura cuptorului (oh, de ce nu pot spune asta cu liniștea cu care aș spune că a fost pogorât în mormânt). Nu curiozitatea m-a lipit de unul din ocheane, ci dorința de a-mi urma dascălul până la sfârșit. Nu am rezistat însă decât o clipă, atât cât a fi văzut un trup ridicându-se pe jumătate din sicriu și răsucindu-se spre picioare, ca un șoric pe jăratic. Apoi n-am mai văzut nimic. Mi s-a spus că leșinasem. (...) Unde e camaradul Anton? M-am lipit din nou de ochean și, prin tremurul dogoarei, am mai zărit ceva din oasele bazinului și, alături, o calotă craniană pe care încă mai pâlpâia, imaterial, un abur albastru”. Atât – și e prea de ajuns spre a-l vindeca de intenție pe orice amator de incinerare...

Și, în sfârșit, al treilea este întregul capitol, antologic, Marin Preda. Mai precis, istoria condusului acasă al lui *Moromete Moncher* rău (adică bine) abțiguit, întâlnirea cu fiul acestuia și micuțul african. O scenă de un comic nebun, de un umor inenarabil, spre încântarea specialiștilor și cu un final – oscilând de la „ce tot îndrugă cioroiul ăsta?” și „lasă-mă, părinte, că-l belesc”, până la „auzi, domnule, să râză el de limba omului” – care conține în epură toată centrifuga de polarități care au compus ființa contorsionată a lui Marin Preda.

Mână de părinte, mână de maestru!

Dan C. Mihăilescu

Cronologie

1921	La 18 martie, în localitatea Glăvile, județul Vâlcea, se naște Valeriu Anania, fiul lui Vasile și al Anei, născută Mărgăritărescu.
1927-1933	Urmează școala primară în comuna natală.
1933-1941	Este elev al Seminarului Central din București. În clasa a doua de seminar are loc întâlnirea cu Anton Holban, profesor de limba română, în care va găsi sprijinul și îndrumarea necesare pentru formarea viitorului scriitor și om de cultură.
1935	Debutează, poetic, cu versurile „Pământ și cer", în revista teologică *Ortodoxia*. Va colabora, în decursul vremii, la diferite reviste de teologie: *Biserica Ortodoxă Română*, *Studii Teologice*, *Mitropolia Olteniei* (Craiova), *Glasul Bisericii*, *Telegraful Român* (Sibiu), almanahul și revista *Credința* (Detroit), *Renașterea* (Cluj-Napoca), *Vestitorul Ortodoxiei*, *Deisis* (Regensburg), *Candela Moldovei* (Iași) ș.a.
1937	Debutează, publicistic, cu articolul „Camaradul Anton", în revista *Vremea*. Mai târziu va colabora și la alte reviste de cultură: *Dacia rediviva*, *Convorbiri literare*, *Gazeta literară*, *Gândirea*, *Tribuna*, *Amfiteatru*, *Caiete critice*, *Ateneu*, *Albina*, *Luceafărul*, *Magazin istoric*, *Destin* (Madrid), *Revista de istorie și teorie literară*, *Vatra*, *Steaua*, *Scara* ș.a.
1938	La 26 noiembrie debutează în dramaturgie cu scenariul radiofonic în versuri *Jocul fulgilor*, în regia lui Atanasie Mitric. Aceeași piesă, adaptată pentru decor de Eugenia Brebenaru, e reprezentată pe scena Operei Române în februarie 1939. Piesă nepublicată.
1939	La 11 mai, cu concursul lui Nicolae Iorga, o trupă de amatori îi joacă piesa în versuri *La furcărie*, pe scena Teatrului Ligii Culturale, în regia autorului. Piesă nepublicată.
1940	În luna martie, Teatrul „Studio Național" din București îi reprezintă poemul dramatic *Dochia*, în regia lui Nicolae Kirilov. Piesă nepublicată.
1942	La 2 februarie intră în monahism la Mânăstirea Antim din București, primind numele Bartolomeu. La 15 februarie este hirotonit ierodiacon; în peregrinările prin țară, va fi ierodiacon la mânăstirile Polovragi și Baia de Arieș. Îl cunoaște pe Tudor Arghezi, căruia îi va fi apropiat vreme de un sfert de secol.

1942-1943 Urmează cursuri de diferență și își ia bacalaureatul la liceele „Dimitrie Cantemir” și „Mihai Viteazul”.

1943 În luna iulie, la Sibiu, îl cunoaște pe Victor Papilian.

194l-1948 Urmează studii superioare de teologie la București, Cluj și Sibiu. Este absolvent al Academiei Teologice „Andreiane” din Sibiu.

1945-1946 Studii incomplete de medicină la Sibiu și Cluj și de muzică instrumentală la Cluj. Aici, frecventează și participă activ la cenaclul literar al lui Victor Papilian, reactivat – după întoarcerea din pribegie a Universității clujene – în casa protopopului ortodox Florea Mureșanu; îl cunoaște pe dramaturgul Ion Luca, de care va fi foarte apropiat între anii 1951 și 1955, în perioada când Ion Luca locuia la Vatra Dornei.

1946 În Cluj, la o șezătoare literară, îl ascultă pe Gala Galaction – preotul Grigore Pișculescu –, pe care îl va reîntâlni ceva mai târziu la București. În iunie, ca student al Universității din Cluj și președinte al Centrului Studențesc „Petru Maior”, conduce greva studențească antirevizionistă și anticomunistă. Urmează un lung șir de arestări.
Este expulzat din Cluj.

1947 În perioada iulie-decembrie este stareț al Mânăstirii Toplița.
Iarna, la Cluj, îl cunoaște pe Lucian Blaga.

1948 În toamnă, la Mânăstirea Bistrița vâlceană, îl cunoaște pe patriarhul Justinian, căruia îi va fi colaborator apropiat timp de peste 25 de ani.

1948-1949 Ocupă funcția de intendent al palatului patriarhal.

1949-1950 Este inspector patriarhal pentru învățământul bisericesc.

1950-1951 Este asistent al profesorului Teodor M. Popescu, la Catedra de Istorie Bisericească Universală din cadrul Institutului Teologic Universitar din București.

195l-1952 Este decan al Centrului de Îndrumare Misionară și Socială a Clerului, la Curtea de Argeș, unde predă cursuri de istorie bisericească și omiletică.

1952 Îl cunoaște pe Vasile Voiculescu.

1952-1958 Este director al bibliotecii patriarhale.

1956 La 14 august moare Victor Papilian.

1958 Este condamnat politic la 25 de ani de muncă silnică, pentru „uneltire contra ordinei sociale”; închis la Securitate, Jilava, Pitești și Aiud; eliberat după șase ani și două luni, în 1964, prin decret general de grațiere.

1962-1964 În detenție, la Aiud, sub prohibiția hârtiei și creionului, „scrie pe creier” și își fixează în memorie piesele de teatru *Steaua Zimbrului* și *Meșterul Manole*, precum și numeroase poezii, însumând peste zece mii de versuri.

1963 La 26 aprilie moare Vasile Voiculescu.

1964-1965 Este numit din nou director al bibliotecii patriarhale.

1965-1976 În cadrul Arhiepiscopiei Misionare Ortodoxe Române din America, funcționează ca secretar eparhial, consilier cultural, secretar general al Congresului bisericesc, director al Cancelariei eparhiale, director al Departamentului Publicațiilor, reprezentant al relațiilor interbisericești. Este membru în două comisii ale Conferinței Permanente a Episcopilor Ortodocși din America de Nord și de Sud: Comisia Ecumenică și Comisia de Studii și Proiecte. Susține conferințe la

Detroit, Chicago, Windsor și Honolulu. Redactor al revistei și almanahului *Credința* și al casetei de literatură *Noi*.

1966 Debutează editorial cu poemul dramatic *Miorița* (Editura pentru Literatură, București); volumul apare cu o „Predoslovie" de Tudor Arghezi.

1967 La 14 iulie moare Tudor Arghezi.

La 29 octombrie primește harul preoției, fiind hirotonit de episcopul Victorin al Americii; ceva mai târziu, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române îi acordă rangul de arhimandrit. Ulterior, este distins – pe linie bisericească – cu „Crucea patriarhală", „Ordinul Sfântului Mormânt" al Patriarhiei Ierusalimului, „Ordinul Sfinților Apostoli Petru și Pavel" al Patriarhiei Antiohiei.

1967-1968 Teatrul „Barbu Delavrancea" din București îi pune în scenă poemul dramatic *Miorița*, regia și scenografia fiind semnate de Marietta Sadova, Mircea Marosin și Zoe Anghel-Stanca.

1968 Apare poemul dramatic în versuri *Meșterul Manole* (Editura pentru Literatură, București).

1969 În ianuarie, poemul dramatic *Miorița* este transmis de Televiziunea Română.

La 30 martie, la Teatrul „Al. Davila" din Pitești are loc premiera poemului dramatic *Meșterul Manole*, în regia Mariettei Sadova; partitura muzicală e interpretată de Corul Madrigal. În turneu, piesa este jucată și pe scene dramatice din Polonia.

Poemul *Meșterul Manole* este jucat la Teatrul „Casandra", de către promoția clasei Ion Olteanu a Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică din București.

Poemul dramatic *Du-te vreme, vino vreme!* apare la Editura Tineretului.

Este publicat volumul *Păhărelul cu nectar*, fantezie dramatică în versuri pentru copii (Editura Ion Creangă, București).

Este membru în delegația Bisericii Ortodoxe Române care vizitează Bisericile Vechi Orientale din Egipt, Etiopia și India.

1970 În aprilie, la Teatrul „Al. Davila" din Pitești este reprezentat poemul dramatic *Miorița*, în regia lui Constantin Dinischiotu.

1971 Volumul de versuri *Geneze* este publicat de Editura Cartea Românească.

Apare poemul dramatic *Steaua Zimbrului* (Editura Eminescu, București).

1972 La 30 ianuarie, moare dramaturgul Ion Luca.

Editura Cartea Românească îi publică volumul de teatru *Poeme cu măști*, ediție definitivă.

1973-1974 Teatrul Dramatic din Baia Mare îi pune în scenă poemul dramatic *Steaua Zimbrului*.

1975 În luna noiembrie, poemul dramatic *Steaua Zimbrului* este transmis de Televiziunea Română.

1976 Apare volumul *File de acatist* (versuri), colecția caietelor *Noi*, ediție bibliofilă, *hors commerce*, Detroit.

Este publicat volumul *Istorii agrippine* (versuri) (Cartea Românească, București).

1976-1982 Este director al Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române din București.

1977 La 26 martie moare patriarhul Justinian Marina.
1978 Devine membru al Uniunii Scriitorilor din România.
1979 La Editura Cartea Românească apare romanul *Străinii din Kipukua*.
1981 Apare ediția a doua a volumului de versuri *File de acatist* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).
1982 La Editura Eminescu, în seria „Teatru comentat", apare *Greul pământului*, o pentalogie a mitului românesc, în două volume, care primește Premiul de dramaturgie al Uniunii Scriitorilor din România.
Se pensionează și se retrage la Mânăstirea Văratec.
1983 Apare volumul de memorii *Rotonda plopilor aprinși* (Cartea Românească, București).
1984 Este publicat volumul *Anamneze* (versuri) (Editura Eminescu, București).
1989 Radiodifuziunea Română îi înregistrează amplul poem *Imn Eminescului*, dar cenzura interzice difuzarea, care va avea loc la 16 ianuarie 1990.
1990 Apare volumul de istorie și exegeză iconografică *Cerurile Oltului. Scoliile arhimandritului Bartolomeu la imaginile fotografice ale lui Dumitru F. Dumitru* (Editura Episcopiei Râmnicului și Argeșului), cu versiuni în limbile română, franceză și engleză.
La Editura Cartea Românească apare volumul de nuvele și povestiri fantastice *Amintirile peregrinului apter*.
La 24 decembrie, ajunul Crăciunului, începe munca de revizuire în limba română și de comentare a Bibliei, începând cu textul Noului Testament, acțiune extinsă ulterior asupra întregii Sfinte Scripturi, pe o perioadă de unsprezece ani.
1991 Este ales președinte de onoare al Fundației „Sf. Antim Ivireanul" din Râmnicu-Vâlcea.
Refuză calitatea de „membru de onoare" al Academiei Române.
Colaborează la Universitatea Radio cu patru prelegeri despre *Poezia religioasă română modernă*.
1992 Apare volumul *Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).
Imn Eminescului, poem în stil bizantin, este publicat la Editura Cartea Românească.
1993 La 21 ianuarie, Colegiul Electoral Bisericesc îl alege pe arhimandritul Bartolomeu Anania pentru scaunul de Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului.
La 7 februarie, în Catedrala arhiepiscopală din Cluj-Napoca, este hirotonit și instalat arhiereu. Ca arhiepiscop al Clujului, va urmări și va lupta pentru dinamizarea activității pastorale a clerului și pentru diversificarea ei în funcție de cerințele actuale ale societății, pentru implicarea Bisericii în acțiunile de asistență socială organizate, pentru refacerea legăturilor dintre Biserică și cultură, pentru îndrumarea expresă a tineretului – de la amvon și prin diverse întâlniri –, pentru dezvoltarea relațiilor ecumenice practice prin păstrarea identității proprii.
Noul Testament. Versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania apare la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
La aproape cinci decenii de la scriere, apare piesa de teatru *Hoțul de mărgăritare* (parabolă în patru acte) la Casa de Editură Dokia din

Cluj-Napoca, jucată public pentru prima dată în 1992 pe scena teatrului din Turda. În anii următori, piesa se bucură de un succes deosebit pe scenele din întreaga țară.
I se acordă titlul de membru de onoare al Senatului Universității de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu" din Cluj-Napoca.
Este ales președinte de onoare al Fundației „N. Steinhardt".

1995 Apare ediția a doua a *Noului Testament...*, la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
Volumul de eseuri teologice și culturale *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură* apare, sub îngrijirea și cu postfața lui Sandu Frunză, la Editura Dacia din Cluj-Napoca.
Este publicat volumul de articole și studii *Pledoarie pentru Biserica neamului* (Editura Omniscop, Craiova), ediție îngrijită și postfațată de Sandu Frunză.
Apare ediția a doua a volumului de memorialistică *Rotonda plopilor aprinși* (Editura Florile Dalbe, București).
La Salonul de carte de la Oradea, primește Premiul special pentru volumul *Din spumele mării*.

1996 Apare *Cartea lui Iov. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Anastasia, București).
Volumul de memorii *Clujul universitar al generației 1946 în memoriile lui Valeriu Anania* este publicat de Editura Arhidiecezană din Cluj-Napoca.
Apare ediția a treia a volumului în versuri *File de acatist* (Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca).
Primește titlul de „Cetățean de onoare" al municipiului Cluj-Napoca.
Este ales Senator de onoare și membru al Marelui Senat al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca.
La Salonul Național de Carte din Cluj-Napoca, primește Premiul „Cartea anului" pentru volumul *Din spumele mării*.

1997 Apare *Pentateuhul* sau *Cele cinci cărți ale lui Moise. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).

1998 *Cartea Psalmilor* sau *Psaltirea profetului și regelui David. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca).
Cântarea Cântărilor. Versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).
Apare volumul *Poeme alese* (Editura Dacia, Cluj-Napoca), cu o prefață de Liviu Petrescu.
Ediția a doua a volumului *Cerurile Oltului* (Editura Pro, București).
Editura Kálvin János a Bisericii Reformate din Ungaria publică, în ediție bilingvă româno-maghiară, *Noul Testament*, varianta redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania.

1999 *Cartea Profetului Isaia. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Anastasia, București).
Cartea Profetului Ieremia. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).

Apare volumul de studii și conferințe *Atitudini* (Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca).
Ediția a patra a poemului dramatic *Miorița* (Editura Dacia, Cluj-Napoca), cu o „Predoslovie" de Tudor Arghezi și „Postfață" de Liviu Petrescu. Primește Marele Premiu pentru poezie al Festivalului Internațional de Poezie „Lucian Blaga", Cluj-Napoca.

2000 Apare volumul *Poezia Vechiului Testament: Cartea lui Iov, Psaltirea, Proverbele lui Solomon, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor, Plângerile lui Ieremia. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).
Cartea Profetului Iezechiel. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).
Cartea Profetului Daniel și ale celor doisprezece profeți mici. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).
Apare ediția a doua a volumului de nuvele și povestiri fantastice *Amintirile peregrinului apter* (Editura Paralela 45, Cluj-Napoca).
De dincolo de ape, pagini de jurnal și alte texte (Editura Dacia, Cluj-Napoca).
Primește diploma și medalia Academiei de Artă, Cultură și Istorie din Brazilia.
Președinția României îi înmânează Medalia jubiliară „Mihai Eminescu" și Ordinul Național pentru Merit în gradul de Mare Cruce.

2001 La 18 martie este sărbătorit la împlinirea a 80 de ani, moment marcat prin volumul omagial *Logos* – ediție îngrijită de arhid. Ștefan Iloaie –, CD-ul *Arhiepiscopul* – realizator: Radu Preda – și un spectacol aniversar pe scena Teatrului Național din Cluj-Napoca.
Apare *Apocalipsa Sfântului Ioan. Traducere, introducere și note de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Paralela 45, Cluj-Napoca), cu ilustrații de Albrecht Dürer.
Ediția a doua a piesei de teatru *Hoțul de mărgăritare* (Editura Renașterea, Cluj-Napoca).
La Editura Renașterea apar volumul *Bartolomeu Valeriu Anania. In honorem* și lucrarea *Introducere în citirea Sfintei Scripturi*.
Este publicată *Biblia sau Sfânta Scriptură, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli*. Lucrarea, tipărită deja în mai multe tiraje, se bucură de un interes deosebit din partea specialiștilor, dar nu mai puțin din partea credincioșilor, pentru noutatea de ordin teologic și filologic pe care o aduce față de variantele românești precedente, pentru așezarea textului într-o limbă română actuală și mai ales pentru utilitatea celor peste 8.000 de note subsidiare menite să-i ofere cititorului căi de acces spre adevărul textului; în spațiul Ortodoxiei românești, ediția jubiliară a Bibliei este prima versiune adnotată. Activitatea de revizuire depusă de arhiepiscopul Bartolomeu este evaluată de către specialiști în întâlnirile ocazionate de prezentarea lucrării către publicul din București – la Patriarhie și Academia

Română –, Râmnicu-Vâlcea, Bistrița, Oradea, Cluj-Napoca; la Craiova, în 2003.
Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca îi acordă titlul de „Doctor Honoris Causa".
Primește titlul de „Cetățean de onoare" din partea consiliilor locale Bistrița, Râmnicu-Vâlcea, Glăvile (jud. Vâlcea) ș.a.
Premiul pentru opera omnia al Uniunii Scriitorilor, filiala Cluj-Napoca.

2002 Este publicat volumul *Apa cea vie a Ortodoxiei* (Editura Renașterea, Cluj-Napoca), ce cuprinde cuvântări, articole și scrisorile pastorale din anii 1993-2001 emise ca arhiepiscop al Clujului; ediție îngrijită de Nicoleta Pălimaru și Maria-Elena Ganciu.
Broșura *Icoana patriei vâlcene* este publicată de Editura Almarom din Râmnicu-Vâlcea.
Exegeza iconografică, parte a volumului *Cerurile Oltului*, este publicată în Germania, de Franz u. Sternberg Verlag, sub titlul *Bilder vom Reich Gottes. Ikonen und Fresken rumänischer Klöster*.
I se acordă titlul de „Doctor Honoris Causa" al Universității din Oradea.

2003 Apare lucrarea *Atelier biblic. Caiete de lucru* (Editura Renașterea, Cluj-Napoca), reprezentând munca de analiză și comparare, la *Noul Testament*, a diferitelor variante de text, din care a rezultat versiunea publicată în ediția jubiliară a Bibliei.
Cele mai importante puncte de vedere referitoare la ultima ediție din Sfânta Scriptură sunt cuprinse în volumul *Primele mărturii despre Biblia jubiliară 2001, versiunea Arhiepiscopului Bartolomeu Valeriu Anania*, ediție îngrijită de arhid. Ștefan Iloaie (Editura Renașterea, Cluj-Napoca).
Prin poetul Mircea Petean, Editura Limes din Cluj-Napoca inițiază proiectul de publicare a integralei literare Valeriu Anania; apare primul volum din seria „Opera literară": *Străinii din Kipukua*, cu o prefață de Aurel Sasu.
Primește titlul de „Doctor Honoris Causa" al Universității din Craiova.

2004 Apare lucrarea *Canonul cel Mare* al Sfântului Andrei Criteanul, în diortosirea arhiepiscopului Bartolomeu.
Ediția jubiliară a *Sfintei Scripturi*, în format electronic, pe CD, apare cu sprijinul tehnic al Institutului pentru Tehnică de Calcul din București.
La Editura Limes apare al doilea volum din seria „Opera literară": *Amintirile peregrinului apter*, cu prefața scriitorului Mircea Muthu

2005 Primește titlul de cetățean de onoare din partea Consiliului local Dej.
În biserica ștefaniană, primește titlul de „Cetățean de onoare" al localității Vad, județul Cluj.
Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române îi publică volumul consistent de exegeză – pasaj cu pasaj – a Liturghiei ortodoxe, sub titlul *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni*.
La Editura Limes apare al treilea volum din seria „Opera literară": *Rotonda plopilor aprinși*, cu prefața lui Dan C. Mihăilescu.

La Editura Renașterea sunt reeditate volumele *Apa cea vie a Ortodoxiei* și *Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică*.

2006 În urma hotărârii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 4 noiembrie 2005 de înființare a unei Mitropolii la Cluj, inițiativă validată de Adunarea Națională Bisericească la 1 martie 2006, Bartolomeu Anania este instalat – la 25 martie, praznicul Bunei Vestiri –, de către Patriarhul Teoctist al României, Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului. În lunile imediat următoare, Mitropolitul se implică concret în activitatea de dinamizare a vieții religioase din noua structură bisericească.

La Editura Renașterea apare volumul *Sfintele Evanghelii după Matei, Marcu, Luca și Ioan, versiune diortosită, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, sprijinit pe numeroase alte osteneli.*

La Editura Limes apare al patrulea volum din seria „Opera literară”: *Poeme*, prefațat de Petru Poantă.

Primește titlul de „Cetățean de onoare” al comunei Iara.

2007 Primește, din partea redacției săptămânalului *Clujeanul*, titlul și diploma „Clujeanul anului 2006”.

Editura Limes îi publică piesele de teatru, care constituie volumele 5, 6 și 7 ale seriei „Opera literară”.

Primește titlul de „Cetățean de onoare” al comunei Spermezeu.

2008 Pe scena Teatrului Național din Cluj-Napoca are loc Gala inaugurală a Fundației „Mitropolitul Bartolomeu”, instituție ce are drept scop conferirea de burse de studiu, în țară sau străinătate, tinerilor merituoși, cu rezultate deosebite la învățătură și posibilități materiale reduse.

I se acordă titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

Volumul omagial *Rotonda unui suflet aprins pentru Dumnezeu și Neam* (Editura Reîntregirea, Alba Iulia) reunește comunicările și referatele științifice prezentate la simpozionul național „Universul spiritual românesc oglindit în opera Mitropolitului Bartolomeu Anania”.

La Editura Limes apar volumele 8 și 9 din seria „Opera literară”, care cuprind publicistica și sunt prefațate de Ovidiu Pecican.

La Editura Polirom apare volumul *Memorii*.

2009 I se acordă titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității de Medicină și Farmacie „Gr.T. Popa” din Iași.

La Editura Renașterea apare volumul *Cuvinte de învățătură*.

La Editura Polirom apare volumul *Amintirile peregrinului apter*.

Primește Premiul special al Uniunii Scriitorilor din România pentru volumul *Memorii*.

Ștefan Iloaie

Rotonda plopilor aprinși

Tudor Arghezi

1

„Nu pot începe însemnarea unor mărturii despre Arghezi fără un sentiment de mare sfială. Nu pentru că eroul ar fi greu accesibil, ci pentru că accesul la el presupune, neapărat, și propria ta implicare în contextul istorisirii, ceea ce face inevitabilă prezumția că abordezi imaginea gigantului spre a-ți adăuga și ție două degete la creștet. Am citit niște pagini de memorialistică al căror autor mi s-a părut a fi un amoraș agățat de glezna Venerei. Impresia e penibilă. Oricum, e greu de găsit tonul cu care Platon vorbea despre Socrate. Arghezi însuși, atunci când a trebuit s-o facă, își escamota implicația printr-o magistrală autoflagelare ipocrită. Scriitorul își cunoștea bine meseria și sconta pe efecte precise."

Cu aceste rânduri începeam, în 1970, la Detroit, seria de momente argheziene, publicate într-o minusculă casetă de literatură, din care unicul ei colaborator nu a putut tipări mai mult de zece numere. Acum, când revăd acele pagini și-mi repovestesc amintirile pe un spațiu tipografic mult mai generos și pentru un public cititor incomparabil mai larg, vechea sfială se retrage în fața unui sentiment de datorie, atât pentru marele meu prieten, cât și pentru propria noastră istorie literară. Nu cred că printre scriitorii de acum, încă în viață, să fie un altul care să-l fi cunoscut mai bine pe Arghezi, un altul care, pe durata unui sfert de veac, să-i fi călcat pragul și să-l fi primit de mai multe ori în odaia lui, față de care poetul să-și fi deschis sufletul mai larg. Nu mulți îl vor fi văzut pe Arghezi plângând, nu mulți vor fi fost martorii disperărilor lui. Și nu mulți vor fi având o biografie în care Arghezi să se fi inserat cu ponderea unui gest al destinului.

Aducerile mele aminte se resimt însă de unele aproximații, atât de cronologie, cât și asupra unor fapte de amănunt. Nu am ținut niciodată

un jurnal, nu mi-am notat, acasă, convorbirile cu Arghezi. Scrisorile și notițele autografe ce mi-au rămas de la el sunt puține, supraviețuind, ca prin miracol, unor seisme biografice[1]. Nici pe bandă de magnetofon nu l-am înregistrat, cu o singură excepție, prin 1956-1957, când, în chilia mea de sub dealul Mitropoliei, l-am rugat să-mi citească la microfon câteva poezii. Să fi citit din carte vreo cinci-șase și de pe file manuscrise vreo trei-patru, acestea din urmă rămase – după cât pot să știu – inedite până acum. Ceva mai târziu, însă, banda mi s-a subtilizat nocturn, sustrăgându-se unui proces-verbal de rigoare, și nu i-am mai putut da de urmă. Unele amintiri, așadar, se cheamă unele pe altele din lumini și neguri foarte îndepărtate și dintr-o durată care se cerea numai a noastră, când, de pildă, o vizită a mea la Arghezi sau a lui la mine, sau o plimbare în doi sau o convorbire telefonică încă erau și nu mai erau un eveniment. Poetul mă integrase vieții lui de familie și – în bună măsură – vieții lui sufletești, așa încât o sosire a mea la Mărțișor trebuia să mi-o anunț numai pentru a-mi deschide cineva poarta cea mare, de la stradă. Apropierea – el îi spunea prietenia – noastră începuse de pe o pagină de poezie, dar ea s-a trezit crescând pe niște temeiuri sufletești în care literatura se implica adiacent. Arghezi m-a iubit așa

1. Fratele meu, Dumitru Anania, a păstrat undeva, într-un dulap, câteva din cărțile lui Arghezi cu dedicații autografe, pe care le credeam pierdute. La îndemnul său și al unor prieteni, reproduc, cu sfiala cuvenită, dar și cu conștiința că încredințez tiparului, spre păstrare, slove argheziene necunoscute, aceste dedicații.
   Pe volumul *Versuri*, Editura Fundațiilor Regale, 1943:
   „*Pe o carte a poetului și fratelui meu întru duh, și sfânt și de cuvinte, Părintele Valeriu Anania, cu o îmbrățișare de ziua lui Constandin și Ileana, o pată de cerneală. T. Arghezi. 21 mai 1953, Mărțișor*”.
   Pe *Cartea cu jucării*, ediția a III-a, „Europolis”:
   „*Dacă am fost, poate, mai mult sau mai puțin să scriu –* aș *zice că mai puțin 279 de pagini, mă simt, iubite părinte Anania, să pui câteva slove ridicate până la florile frăției tale, de sus, pe cartea pe care mi-o dai să ți-o mânjesc. T. Arghezi. 12 noiembrie 1954, Mărțișor*”.
   Pe volumul *1907*, Editura Tineretului, 1955:
   „*Poetului Valeriu Anania, cu dragoste literară și duhovnicească. T. Arghezi. 13 februar 1956*”
   Pe volumul *Versuri*, ESPLA, 1959:
   „Dacă *dragostea e una și inima e alta, primească-le fratele Anania Valeriu, pentru harul și cuviințele lui, pe amândouă, ale lui Tudor Arghezi. 24 septembrie 1964, Otopeni*”.
   Pe cartea *Lina*, EPL, 1965:
   „*Fratelui întru Hristos și Homer, Valeriu Anania, cu dragoste veche și sărutare nouă, de Buna-Vestire. Tudor Arghezi*”.

cum eram, cu toate ale mele, chiar când a ştiut că nu-i merit dragostea. Mai tânăr decât el cu peste patruzeci de ani, dar tot atât de temperamental cum fusese şi el la vârsta pe care o aveam eu, i-am deschis uneori răni, l-am provocat la explicaţii severe, l-am judecat cu brutalitate. El, însă, mi-a răspuns, întotdeauna, cu o gingăşie care mă dezarma, restituindu-mă stării de umilinţă lăuntrică, aşa cum îi stă bine unui ucenic şi aşa cum o avea şi el, la ceasul de singurătate al miezului nopţii, când lucra sub aripa îngerului.

Şi iată că şi acum, când scriu aceste rânduri, minunea intuită de el cândva mi se insinuează obsesiv sub vârful creionului. Amintirile, care altfel mi se refuză în prezenţă sau limpezime, mă solicită suav de deasupra spaţiului alb.

— Eu cred, îmi spunea odată Arghezi, că cel mai mare poet al lumii e omul care a inventat hârtia.

2

Prin primăvara lui 1942 visam – din ce în ce mai insistent – să-l cunosc pe Arghezi, să-l zăresc măcar de departe, să-l văd de aproape, „să-l pipăi şi să urlu: Este!". O biografie scandaloasă şi o literatură de vână tare concuraseră în a aprinde ambiţiile secrete ale unui tânăr şi foarte proaspăt călugăr din mânăstirea Antim, în a cărui chilie fuseseră mistuite şi remistuite mai toate cărţile apostatului câte putuseră fi agonisite de prin librării sau, cele mai multe, din anticăria lui Mişu Pach. Mă împrietenisem cu poezia lui prin a fi început s-o resping. Mă urmărea, dar nu ca o obsesie, ci ca pânda unui duşman furişat în odaie. *Cântec de adormit Mitzura* – titlul – îmi suna neromâneşte şi mă întrebam când şi cum n-o să mai fiu ameninţat de facerea:

Tăcerea vocile şi le-a pierdut
Care-o făceau pe vremuri să răsune.

Cred că eram şi puţin întârziat. La douăzeci şi unu de ani încă nu descoperisem, în poezie, ritmul interior. Cadenţam silabele pe burice.

Exegezele argheziene, câte puteau fi la vremea aceea, nu mă prea ajutau. Cât despre opinia publică, aceasta era deconcertantă. Exista pe atunci o aristocraţie bucureşteană care-l detesta pe Arghezi fără să-l fi citit. Clericii, cei mai mulţi, vedeau în el doar pe ierodiaconul răspopit, dar tot atât de adevărat era că admiratorii lui de taină erau tocmai monahii. La Antim, părintele Firmilian, dascăl şi cărturar de seamă, îşi cumpănea părerile între lauda generoasă şi reticenţa decentă, iar părintele Darie,

un călugăr autodidact, uscățiv și oacheș, era în stare să-ți vorbească două ceasuri nu numai despre absurdul lui Urmuz, ci și despre noutatea sintaxei argheziene.

La rându-mi, îmi surprindeam versul furat de niște cadențe care nu erau ale mele, și știam că izul lor nu-i va face nici o plăcere lui Nichifor Crainic, care începuse să mă publice în *Gândirea*. Prevedeam o luptă lungă și grea, ceea ce l-a făcut pe poetul Radu Pătrășcanu să-mi dedice o poezie, apărută, cu un an mai târziu, în volumul său de debut *Cântecul Argonauților*, din care mi-amintesc:

Purtând chemarea ce-o aveau aezii
Și-n suflet cu adevărat pe Dumnezeu,
Absent și grav, părintele Vartolomeu
Psalmodiază-n liniștea grădinii pe Arghezi.

O dată mai mult, deci, râvneam să-mi cunosc tiranul, mai precis, să măsor umbra strigoiului de care trebuia să fug. Într-o vreme, ziarele anunțaseră că Arghezi, în cutare zi, va da autografe la „Cartea Românească" (cred că apăruse *Lina*). M-am strecurat timid în librărie și am pândit câteva ceasuri. Nu eram hotărât să-i solicit un autograf. Mă încerca un fel de spaimă: cum îl va primi apostatul pe un tânăr cu dulamă și plete?... Nu știu ce s-a întâmplat, poetul nu a apărut în librărie, poate eu mă înșelasem asupra datei, oricum, m-am întors în mânăstire ca după un drum pe brâna muntelui, cu amețeala prăpastiei în care n-am căzut.

Cu câțiva ani înainte, într-o colonie de tineret școlar, mă împrietenisem nu numai cu Paul Sava și Horia Căciulescu, ci și cu Mihai Vornicu, devenit apoi student la Matematici și, de curând, autor al unei cărți. Scria versuri și era împătimit de muzică. Mă cerceta din când în când la chilie, aducea vioara cu el și-mi cânta, repetat și obsesiv, *Barcarola* de Ceaikovski, *Cântec indian* de Rimski-Korsakov și *Într-o piață persană* de Ketelby. Prin el mi-a fost dat să-l cunosc pe Arghezi, în acel iunie al anului 1942.

Arghezi îl angajase pe Mihai să-l „mediteze" pe fiul său la matematici, pentru examenele de sfârșit de an, așa încât acesta mergea zilnic la Mărțișor și-și ținea lecțiile afară, la masa de sub vișin, unde și poetul răsfoia presa. Într-una din zile, Arghezi frunzărea un număr proaspăt din *Gândirea* și la un moment dat ar fi scos un „Hm!", pe care l-a repetat după ce a mai citit o dată pagina. Intrigat, Mihai și-a aruncat ochii pe revistă. Sub lentilele lui Arghezi stăruiau niște versuri, cu un nume deasupra.

— Aa, ar fi exclamat Mihai, ia uite-l!...

— Îl cunoști? s-a informat Arghezi.

— Cum nu, prieten bun.

Şi i-a spus ce şi unde eram.

— Daa? s-a mirat Arghezi. Se mai găsesc şi azi tineri poeţi care se duc la mânăstire? Şi ar fi adăugat: Dacă mânăstirea îi va folosi şi lui cât mi-a folosit mie, atunci bine va fi de el.

(Aceste ultime cuvinte i-au sunat lui Mihai drept o aluzie ironică la mizeriile morale care l-ar fi silit pe ierodiaconul Iosif să părăsească tagma. Arghezi însă le spusese cu gravă seriozitate, şi ele aveau să răzbată, peste foarte mulţi ani, în „Predoslovia" sa la cartea mea de debut: „La mânăstire am citit în limba veche a bisericii graiul cu adevărat românesc şi aş bănui că fără cărţile mânăstirii aş fi lucrat mai prost decât lucrez".)

Şi, în sfârşit, a mai adăugat:

— Invită-l, te rog, să-mi facă o vizită. Dacă se poate, mâine, spre seară.

În aceeaşi zi, Mihai Vornicu îmi năvălea pe uşă cu sufletul la gură:

— Arghezi vrea să te cunoască...

A doua zi luam tramvaiul prin Mandravela şi coboram cam în dreptul mânăstirii Văcăreşti. Pe drum, Mihai încercase să mă prevină:

— Nu ştiu cum o să se poarte domnul Arghezi cu tine, dar să ştii că e spurcat la gură. Într-o dimineaţă m-am prezentat pentru lecţie, dar Mitzura a deschis fereastra de la parter şi m-a rugat să aştept, întrucât fratele ei încă dormea. Atunci s-a deschis şi o fereastră de la etaj şi a apărut Arghezi. „Ce mai faci, domnule Vornicu?" m-a întrebat. „Mulţumesc, bine, am răspuns, dar dumneavoastră?" „Eu, căcăreze", mi-a zis el. „Vai, domnule Arghezi, un om ca dumneavoastră..." Şi, ca şi cum aceasta nu ar fi fost de ajuns, domnul Arghezi şi-a supt mustaţa şi a strigat de sus: „Mitzule, închide, te rog, fereastra, că vreau să-i spun domnului Vornicu o porcărie"... Şi mi-a spus-o.

Am urcat un maidan plin de gunoaie şi bălării, sub care se întindeau imense grădini de zarzavaturi, până spre Cocioc. Oraşul rămăsese undeva departe, uşor înecat în pâclă. Mihai a deschis o portiţă de lemn, ştiută şi folosită doar de intimii casei. M-am trezit într-o vastă ogradă cu pomi scunzi şi ierburi înalte, dincolo de care se profilau acareturile unui fel de conac. O droaie de câini, legaţi în osebite laturi ale gospodăriei, au început să latre toţi deodată. Înaintam încet.

Eram, cum se spune, foarte emoţionat. Păşeam în universul concret al unui poet mare, autorul *Psalmilor*, chinuitul metafizic, demiurgul rănit, îngerul bolnav. Presimţeam că o să mă bâlbâi. Îmi părea rău că nu purtam în mână un crin alb, să vorbească el pentru mine. Arghezi, îmi ziceam, trebuie să cunoască graiul florilor.

Gazda ne-a văzut de departe şi ne-a făcut semn să aşteptăm puţin. Am aşteptat. Auzeam o voce piţigăiată sfădindu-se cu nişte oameni. Am

înțeles că erau unii care lucraseră ceva și trebuiau plătiți. Aveam impresia că mă zăpăcesc. Cred că atunci mi-am adus aminte că citisem undeva – nu mai știu unde – despre gazetarul care, dornic să-l vadă cu ochii lui pe marele, subtilul, complexul Ibsen, i-a adulmecat urmele timp de câteva săptămâni, pentru ca, spre marea lui dezamăgire, să-l descopere pe terasa unui restaurant dintr-o stațiune balneară, mâncând – vai, ca orice burghez! – crenvurști cu hrean și bând bere...

Aproape că n-am băgat de seamă când omulețul scurt și plinuț, cu rame groase la ochelari, îndreptându-și mersul legănat spre mine, mi-a întins mâna. Glasul îi era încă nervos.

— Iartă-mă, părinte, sunt niște măgari din mahalaua mea, pe care-i tocmesc cinstit să-mi sape la vie. Ei bine, toată ziua se duc la gard să se p... de trei ori pe ceas, iar seara pretind polul întreg. Fir-ar ai dracului!... Apoi, cu un surâs diafan: Poftiți, vă rog, în casă!

3

Lumea de din jur de Mărțișor era bântuită, până la margini, de război, sărăcie și moarte. Unele imperii se clătinau a prăbușire, altele luau muntele pieptiș și se găteau să-l încalece. Soldații, de toate felurile, împânziseră meridianele și puteau fi văzuți oriunde, până și pe maidanul de peste drum de Văcărești, unde cantonaseră lângă gardul poetului. Seara, când ofițerii erau duși într-ale lor, ostașii se așterneau pe lângă tăciunii camuflați, își fumau rația de țigări și cântau încet, pe sub mustață, fără să știe că urechea vecinului îi adulmecă de dincolo de grădele și că scriitorul citește lumea mai mult din cântecele lor decât din ceea ce publicau ziarele și vesteau posturile de radio.

— Nemții o să piardă războiul, mi-a destăinuit Arghezi într-o zi.

Nu l-am crezut și nici nu-mi venea.

— Împotriva tuturor aparențelor. Știi ce cântau soldații aseară?

Frunză verde trei migdale,
Mareșale, mareșale,
De când ai pornit război
S-a ales praful de noi.

E de necrezut, dragul meu, dar să știi că biruințele și înfrângerile pornesc întotdeauna de aici, din sufletele acestor mocofani.

Mărțișorul însă continua să rămână același, cum îl cunoscusem de curând, un așezământ al tocmirilor înțelepte și statornice, o gospodărie mic-burgheză în inima căreia se ascundea, nebănuit, altarul poetului,

unde se oficia, noapte de noapte, înfricoşătoarea taină a prefacerii pâinii în cuvânt. Cine avea să priceapă misterul? Locuitorii mahalalei îl vedeau pe domnul Arghezi doar ziua, la scara întâmplărilor obişnuite; între ei şi proprietarul ogrăzii aveau loc mici tocmeli şi schimburi comerciale, iar la vremea cireşelor sau a strugurilor, când ispita de a te înfrupta din bunul altuia se face neînduplecată, se petreceau şi fugăreli încâlcite prin iarbă, zburătuiri cu prăjina şi înjurături reciproce peste gard. Incidentele treceau odată cu anotimpul, lucrurile se împăcau de la sine. Poetului îi plăceau, cel puţin în gospodărie, bunele vecinătăţi, dar jaful şi impostura nu le îngăduia nici în literatură.

Poarta aşezământului, cea mare, se deschidea din strada Mărţişor şi te împingea într-o alee vastă, aşternută cu pietre de râu, de-a lungul căreia se aliniau, pe stânga, nişte cireşi de toată frumuseţea. Dincolo de ei se întindea o bucată de vie, cu un capăt proptit în grădina de sub fereastra scriitorului. În colţul de lângă poartă era şi o gheretă de scânduri, destinată pândarului; în lipsa unui om de încredere, poetul însuşi îşi lua deseori sarcina de a veghea apropierea răufăcătorilor.

Ca să pătrunzi din alee în curtea casei, trebuia să te opreşti în faţa unei portiţe, de obicei încuiată, să desprinzi un ciocănel din agăţătoare şi să baţi de câteva ori într-o tochiţă de fier, cu sunet argintiu, ca la schit. Mai târziu, tochiţa a fost înlocuită cu un clopot, pe urmă cu mai multe. Clinchetele metalului erau imediat amplificate şi acoperite de lătrăturile câinilor, mulţi la număr şi voinicoşi în lanţuri, vestitorii adevăraţi ai sosirii tale. Gazda te primea, întotdeauna, cu acest protocol.

Casa lui Arghezi, care fusese durată, mi se pare, după indicaţiile lui şi în mai multe etape, nu mi-a impus niciodată printr-o anume frumuseţe sau printr-un anume gust. Plănuind-o, poetul o văzuse, cred, mai mult pe dinlăuntru decât pe dinafară, cu excepţia turnuleţelor răsărite din muchia acoperişului, care se vedeau până departe. Să fi fost ele o replică la turlele mânăstirii de peste drum? Unii credeau că acolo meditează sau scrie poetul, cel puţin uneori. Dar Arghezi avea prea mult simţ al umorului spre a se fi cocoţat vreodată în prepeleac, pentru a se „inspira". Chilia lui, atelier simplu de tot şi modest, era jos. Funcţia turnuleţelor trebuie să fi fost sufletească. Fugit din călugărie şi rostuit în viaţa socială, lui Arghezi i-a plăcut întotdeauna să se creadă, într-un anume fel, tot la mânăstire. La vremea când eram bibliotecar pe dealul Patriarhiei, fereastra biroului meu îmbrăţişa toată acea parte a Bucureştilor dinspre Parcul Libertăţii, Crematoriu, Cocioc şi Văcăreşti; profilată pe zare, casa lui Arghezi părea, într-adevăr, un metoc al Mânăstirii Dintr-Un-Vis.

Cine nu ştie cât de mult iubesc călugării pisicile? La Mărţişor erau o droaie, aşa cum n-am mai văzut decât în fosta casă a unui alt mare scriitor, Hemingway, între al cărui aşezământ din insula Key West, la

poarta Golfului Mexic, și grădiștea de lângă Văcărești, declarată acum casă memorială, e o asemănare de necrezut. Felinele lui Arghezi i se răsfățau pe genunchi, așa cum făceau și cele vreo treizeci ale lui Hemingway, și-i solicitau surâsuri pe sub mustață, în ceasurile lui mohorâte.

Bună parte din poezia Mărțișorului sălășluia în livada bogată și rodnică, întinsă dincolo de casă, până la marginea platoului, și populată de un univers de păsări, gâze și viermișori. Patru-cinci capre pășteau, vara, printre pomi, și nu o dată i-am cerut poetului îngăduința să mă joc cu iezii; pe unul din ei îl poreclisem Michiduță și mi-l făcusem prieten. O familie de arici, o broască-țestoasă și o gâscă bătrână erau edecurile acelui paradis al împogodirilor casnice, pe care sabia îngerului îl ciopârțea, noapte de noapte, în două și în mai multe.

Și poate că nici harnica Paraschiva și nici cei doi copii nu bănuiau că acest *pater familias* al Mărțișorului lor purta în sine, ca pe o taină, singura însușire socială cu care intrase în mânăstire și ieșise apoi în lume: vocația singurătății.

4

Nu mai eram un străin în casa lui Arghezi și începusem să mă obișnuiesc cu felul său de a fi. Era peste putință să te afli în fața acelui om fără să te pierzi pe jumătate, fără să ai complexe, fără să te simți copleșit, neputincios. Examenul cel mai dificil era ca, în vorba lui de toată ziua, să-i surprinzi acea limită – foarte subțire – dintre gravitate și ironie. Poetul călărea pe această limită cu atâta finețe, încât era greu să ghicești când îi stă intenția într-o parte și când în alta, când vorbește cu tine serios și când te ia, subtil, peste picior. Mai târziu mi s-a întâmplat să-i urmăresc pe alții în acest noviciat la pragul conversației argheziene și să-i văd, nu fără să mă amuz, paralizați în mreaja confuziei, adoptând un surâs de circumstanță.

Între scrisul lui Arghezi și rostirea lui prin viu grai nu era aproape nici o deosebire. Poetul vorbea rar, gutural, spontan și colorat, cu asocieri verbale de o uimitoare prospețime. Când îi venea bine, nu evita nici calamburul.

— Apoi, de, tu ești o comoară, conchidea Paraschiva la sfârșitul mesei.

— O comorișcă, se umilea el agresiv, iar Paraschiva râdea sănătos, căci ea știa mai bine cine e „moara”.

Arghezi nu era un *causeur*, era un scriitor, și anume un scriitor „gata făcut”, după expresia unui poet din generația mea. Se părea că peniță lui participă foarte puțin la efortul creației și că, dacă poetului i-ar fi lipsit ochii sau mâinile, aceeași operă s-ar fi putut naște prin stenografiere

sau înregistrare sonoră. Aparenţele însă îşi au viclenia lor şi a trebuit să-mi dau seama, în timp, că scriitorul muncea din greu. Cred însă că munca lui consta mai puţin în a căuta şi a găsi un cuvânt sau o expresie, cât în a alege din cele ce i se îngrămădeau sub condei. De la el am învăţat că e mult mai greu şi mai dureros să iei la goană ceea ce-ţi vine de-a gata decât să accepţi ceea ce ţi se lasă aşteptat. Deseori, metafora e un musafir pe cât de nepoftit, pe atât de atrăgător; în acest caz, trufia literară trebuie să ignore manierele elegante şi primul lucru la care trebuie să renunţi este politeţea faţă de tine însuţi. Mi-a plăcut la Arghezi discreţia muncii lui literare. Am intrat în casa lui de nenumărate ori, am avut acces în chilia de jos, care îi servea drept atelier şi odaie de dormit: o cămăruţă cu o masă simplă, un pat de fier cu velinţă oltenească, o sobă de tuci cu burlan, o etajeră cu cărţi şi mape, un aparat de radio, o gravură semnată de Mitzura, o icoană veche, a sfântului Nicolae, îmbrăţişată de un şirag de mătănii vegetale, din cele ce se cheamă Lacrimile Maicii Domnului. Grădina îi intra pe fereastră printr-o creangă spânzurată de cer. Niciodată n-am surprins, ca la atâţia alţi scriitori, manuscrise „uitate" pe masă, niciodată nu l-am văzut „încurcat" între două sau mai multe variante ale unei poezii. Îi venisem odată cam pe neaşteptate, adus de unele nădufuri lăuntrice, care-şi cereau un duhovnic. Poetul m-a lăsat câteva minute singur în odaie, ca să aducă nişte cafele, nelipsitele cafele turceşti (îmi plăcea să-l urmăresc cum vine cu tava-n braţe, încet, atent, ţeapăn, cu ochii grijulii pe mişcarea ceştilor, atunci când acest ritual nu era oficiat de Paraschiva). Aşteptându-l, am văzut un colţ de hârtie ieşit uşor de sub mapa cu sugativă. (De obicei, masa de scris nu avea nimic pe ea, în afară de câteva creioane, o Biblie şi un Pascal.) Nu am rezistat ispitei de a fi indiscret şi am ridicat marginea cartonului; dedesubt era un poem, evident în lucru, neisprăvit. După toate semnele, poetul ascunsese hârtia înainte de a fi venit la poartă să-mi deschidă.

Vorbea foarte rar şi foarte puţin de experienţa lui scriitoricească intimă. Provocat, ocolea subiectul, îi era parcă ruşine, ca unui copil constrâns să spună ce-a furat. Îi era silă să facă pe mentorul. Nu mi-a îngăduit niciodată să-i spun „maestre", ci, simplu, „domnule Arghezi". Îndemnul lui deschis şi repetat era să scrii o pagină pe zi, indiferent dacă ai de gând sau nu să o publici. Să fie. Scrisul e un meşteşug, condeiul e o unealtă, măiestria se capătă şi se păstrează prin exerciţiu. Scrisul însă este şi o meserie din care insul trebuie să trăiască. Niciodată să nu începi să scrii pentru bani – dar odată ce ai scris, cere ca munca ta să ţi se plătească şi să ţi se plătească bine.

— Eu de aceea am militat pentru organizarea scriitorilor într-o breaslă a lor, ca să-şi poată apăra solidar interesele faţă de editori...

Și-mi povestea despre necazurile și mizeriile și nervii de pe vremuri ai autorilor care nu izbuteau să controleze tirajele și nici să-și încaseze drepturile decât după lungi și descurajante amânări. Singurul – mi-a spus el odată – care-și lua banii la timp era Sadoveanu. La câteva săptămâni după ce îi apărea un volum, intra în biroul lui Toneghin (directorul de la „Cartea Românească") și-i spunea că are nevoie de parale. Acesta încerca să se eschiveze, că nu sunt bani, că noua carte de abia e în curs de vânzare, că n-au venit deconturile de la librării.

— Nu-i nimic, aștept, zicea Sadoveanu.

Și se instala confortabil într-un fotoliu și tăcea, și iar tăcea, și nu pleca până ce, într-un târziu și disperat, directorul îi punea în brațe pachetul de bancnote.

— Dar așa ceva, vezi, numai Sadoveanu putea să facă.

La fel ca orice meșteșug, scrisul își are și el secretele lui. Mi-a șoptit odată că singurul căruia i-ar încredința tainele mai adânci ale condeiului este fiul său, din care voia să facă, încă de pe atunci, un scriitor. Cum însă acesta întârzia, la un moment dat mi-am luat îndrăzneala:

— Domnule Arghezi, n-ați vrea să mă adoptați?

Mă sfiam să aduc cu mine manuscrise și să-i cer să-mi asculte versuri. Dar nici el nu mă silea. Din când în când mă întreba ce mai lucrez, și asta era tot. M-a „adoptat" mult mai târziu, peste câțiva ani, la o vreme când îmi reciteam singur producțiile și eram cuprins de tot mai multă disperare. Mi se părea că toată truda mea e zadarnică și sufeream de imense goluri sufletești. Scriam versuri de la vârsta de zece ani, iar acum, la treizeci, mă prăvăleam în prăpastie.

— De ce nu profiți de legătura ta cu Arghezi și nu-l rogi să-și spună părerea? m-a îndemnat un prieten din vecini, duhovnic al mâhnirilor mele.

După multe ezitări, m-am dus la Mărțișor cu vreo cincisprezece poezii, impecabil bătute la mașină, și nu i le-am dat lui Arghezi decât la sfârșitul vizitei, după ce i-am îngăimat ceva despre dureroasele mele îndoieli.

— Îndoielile nu te vor părăsi nici la optzeci de ani, m-a încurajat el. E tot ce se poate întâmpla mai bun unui scriitor.

Firește, nu mi-am permis inițiativa unei noi vizite, ci am așteptat. O săptămână, și două, și trei. În dimineața zilei de 5 martie 1950 (aceasta e o dată care nu se uită) a sunat telefonul.

— Îți mulțumesc, părinte Anania!

— Mie, să-mi mulțumiți, de ce?, m-am bâlbâit eu cu o străfulgerare de înțeles.

— Vino spre seară la mine și am să-ți spun.

Poetul mi-a povestit mai întâi cum, cu ani în urmă (când locuia într-o mansardă de pe bulevardul Elisabeta), avea un bun prieten al casei, pe care-l iubea pentru frăgezimile lui sufletești. Într-o bună zi, prietenul i-a adus niște versuri, rugându-l să i le citească și să-i spună, sincer, ce crede despre ele. După ce le-a citit, poetul a intrat într-o dilemă severă: dacă-l minte, își minte un prieten; dacă-i va spune adevărul, riscă să piardă un prieten. În cele din urmă a optat pentru adevăr și din ziua aceea prietenul nu i-a mai intrat în casă.

— De câteva săptămâni stam cu manuscrisul dumitale pe o poliță deasupra patului și nu îndrăzneam să-l cercetez. Dar azi-noapte, înainte de a adormi, l-am deschis la întâmplare, am citit o pagină și am șoptit: Îți mulțumesc, părinte Anania. Am stins lampa și m-am culcat liniștit.

Atunci, în seara aceea, preț de vreo două ceasuri, am stat cu Arghezi aplecat asupra unor file dactilografiate, pe care el făcuse însemnări cu creionul. În vara aceluiași an începeam să scriu *Miorița*.

— Vă mulțumesc, domnule Arghezi!

Eram fericit, poate nu de ceea ce învățasem, ci mai degrabă de neașteptatul privilegiu.

Că poetului nu-i plăcea, în general, să vorbească despre poezie, o știusem de mult. Era în vara lui 1942, la scurtă vreme după ce-l cunoscusem. Într-o după-amiază l-am găsit în grădină, la masa de sub vișin, cu doi domni, cărora m-a prezentat afabil. Unul se chema Grigore Melidoneanu, era director în Ministerul de Finanțe, scria versuri și-i solicita lui Arghezi o prefață pentru volumul său de debut. Am înțeles că, la rându-i, Arghezi era interesat de nu știu ce reduceri sau scutiri de impozit. Celălalt era domnul Westfried, despre care gazda mi-a șoptit că făcuse frumoase traduceri din Baudelaire. În cadrul conversației, domnul Melidoneanu îl tot stârnea pe Arghezi să vorbească despre poezie și, dacă se poate, să-i dea și o definiție. Poetul schimba vorba, ferindu-se, musafirul devenea din ce în ce mai insistent. Până la urmă, nu s-a descurajat:

— Și tot nu mi-ați spus, maestre, ce este poezia.

Arghezi s-a răsucit în scaunul de nuiele:

— Mitzu, Mitzule, adu-mi, te rog, pe Paul Verlaine!

Mitzu s-a ivit sprințară dintre vițe și a adus din casă o carte legată în piele. Poetul a deschis-o tacticos, ținând între degete butucul de chihlimbar din care fumega o țigară, și s-a oprit la o pagină.

— M-ai întrebat, dragă domnule Melidoneanu, ce este poezia. Iată ce este: „*Nuance, rien que la nuance*”. Și, restituind cartea: Îți mulțumesc, Mitzule!

*

Aceasta însă nu l-a împiedicat pe domnul Melidoneanu să citească o seamă de poezii din manuscrisul pe care și-l voia (și care a fost) prefațat de Arghezi.

Era liniște, un ibric mare alimenta, din când în când, ceștile de cafea.

— Ai ceva? m-a întrebat gazda.

Nu aveam nimic la mine, nu fusesem pregătit, întâlnirea cu cei doi fiind absolut întâmplătoare.

— Păcat, a exclamat Arghezi, aș fi vrut să citești ceva. Mi-ar fi plăcut ca umbra acestui vișin să adăpostească o mică șezătoare literară.

Astfel invitat, mi-am luat inima în dinți și am recitat câteva poezii dintr-o memorie foarte credincioasă scrisului îndelung gândit. Mai târziu mi-am dat seama că, cel puțin pentru strofele uneia dintre ele, Arghezi ar fi trebuit să mă dea afară, într-atât erau de trase pe calapodul *Psalmilor*:

Lasă-n noaptea asta visul să rodească,
Dă-mi îmbrățișarea morții de leșie,
Clipa cât veci împrejur să crească
Și să mă-nsteleze cu sticlirea-i vie.
O meneşte-mi rostul pasării ce-și scaldă
Oul seminției în fierbinți visări!
Nu-i aşa că vraja-ți mi s-ar da mai caldă
Dacă nu te-ar suge golul dintre zări?

Meșterul părea încântat, surâdea pe sub mustață și trăgea cu poftă din trabucul auriu, gros cât degetul mare, cu duda boantă.

— V-am spus eu? li s-a adresat celor doi. Cred că ați observat noutatea „morții de leșie”. Îndrăzneala îmi place tocmai pentru că ea vine de la un autor neinhibat de uniforma pe care o poartă. Sper – s-a îndreptat el către mine, după ce m-a pus să repet strofele – că în facerea „O menește-mi...” nu ai pus virgulă după „O”.

— Nu, nu e virgulă, m-am grăbit eu, fericit că Meșterului nu-i scăpase intenția ambiguității.

— Mi-aș permite însă, a adăugat el, să te fac atent că vorba „suge” îți compromite strofa. Dacă ai cum să-l pui, preferă verbul „a sorbi”... Ar fi cu totul altceva... A, s-a corectat el, ferindu-se de ipostaza mentorului, vreau să spun că, dacă ar fi poezia mea, așa aș face eu...

La un semn, domnul Westfried a priceput că i-ar fi venit rândul să citească și el ceva.

— Nu am nimic la mine, s-a scuzat el, cu vădită sinceritate, și nici nu am memoria părintelui Anania. Am să citesc marți, la cenaclu, a adăugat el cu ochii la Melidoneanu.

Cenaclul lui Grigore Melidoneanu era o noutate pe care Arghezi a primit-o cu plăcere. Proprietar al unei case spaţioase, directorul de bancă se hotărâse să-şi pună salonul la dispoziţia unor scriitori care ar vrea să-l frecventeze săptămânal. Marţi ar fi urmat să fie prima şedinţă, iar viitorul amfitrion s-a grăbit să mă poftească. Ezitam, pe jumătate onorat, pe jumătate timid.

Nu aveam experienţa unui cenaclu literar propriu-zis. În ultimii ani de internat făcusem parte dintr-o mică societate cultural-artistic-ştiinţifică, din ale cărei dezbateri nu reţin alte beneficii în afară de acela că mi-a deschis ochii asupra lui Dostoievski. Suspectă de emancipare, gruparea a fost repede interzisă de către directorul şcolii, pentru ca nici cel care i-a urmat să nu o încurajeze. E foarte probabil că tocmai aceste amărăciuni ale unei adolescenţe rănite m-au hotărât ca, împreună cu alţi câţiva tineri de vârsta mea – Constantin Bărbulescu (Costin Mita), Radu Ştefan (Ştefan Zlătaru), Zaharia Ducu, Constantin Ianculescu, Radu Pătrăşcanu –, să înfiinţez o revistă literară adevărată, nu şcolărească, tipărită în regulă şi vândută la chioşcuri, al cărei nume nu putea fi altul decât *Dacia* şi căreia nu i-am putut fi director numai pentru că în ianuarie 1941, când m-am dus s-o înscriu la tribunal, eu nu împlinisem încă vârsta legală – pe atunci – a majoratului. Am alergat la studentul I. Bârlănescu-Begu, trecut, oricum, de douăzeci de ani, care a acceptat bucuros să-şi pună numele în fruntea publicaţiei. Revista însă a apărut cu o întârziere de aproape trei luni, din pricină că, între timp, Dan Botta şi Emil Giurgiuca se înscriseseră şi ei cu o revistă intitulată tot *Dacia*, titlu la care, în ciuda insistenţelor noastre pieptoase, n-au voit cu nici un chip să renunţe. În cele din urmă, Direcţia Presei a condiţionat apariţia revistei noastre de schimbarea titlului, chiar printr-o formulă de compromis; să mai adăugăm ceva la el, numai să nu rămână cum este. Împreună cu Aurelian Cosmoiu, care ni se alăturase cu entuziasm, am încercat, plimbându-ne agitaţi pe Calea Victoriei, nume între *Dacia Felix*, *Dacia Superior*, *Dacia Nouă*, *Dacia Mirabilis*, *Dacia Subtilis*, până ce am intrat într-o tutungerie, am cerut o coală ministerială cu timbru şi am botezat-o pe loc *Dacia Rediviva* (ideea a fost a lui Cosmoiu, el ştiind mai multă latină decât mine). Asupra lui Dan Botta m-am răzbunat în numărul doi al revistei, pe luna mai, vârându-mă, printr-o notiţă impertinentă, în cunoscuta polemică dintre el şi Lucian Blaga. Când Botta, care era profesor, a aflat că preopinentul său încă nu părăsise băncile şcolii, s-a înfuriat şi i-a făgăduit, prin cineva, nici mai mult şi nici mai puţin decât „o mamă de bătaie”, promisiune pe care însă nu a mai apucat să şi-o ţină, victima potenţială beneficiind, în toamna aceluiaşi an, de imunitatea şiacului mânăstiresc. Pe durata primelor trei luni, redacţia *Dacia Rediviva* a funcţionat în pupitrul meu de elev

în clasa a opta din internatul Seminarului Central. Sediul de pe copertă era fictiv; un prieten al fratelui meu, de pe o stradă din preajma Gării de Est, acceptase ca în cutia lui de scrisori să vină și cărțile poștale, cu comenzi pentru revistă, ale chioșcarilor din provincie (la chioșcurile din București o căram noi, cei câțiva, cu brațul și cu spinarea; firește, despre o posibilă leafă sau drepturi de autor nu-i trecea nimănui prin cap și nici nu putea fi vorba). De abia în iunie, când am absolvit școala, am închiriat o cameră mobilată pe bulevardul Dacia și am considerat că publicația noastră are acolo un sediu adevărat. O tipăream pe unde se putea, cu bani puțini, mai mult pe credit și pe veresie. Subvenții de la stat nu primeam, precum cele mai multe publicații ale vremii, întrucât a noastră se încăpățâna să nu închine măcar o coloană „războiului sfânt" sau Consiliului de patronaj. Mă pregăteam pentru facultate, eram sărac și nu știam nici o meserie. Atunci, în iulie al acelui an, 1941, s-a întâmplat întâia mea întâlnire fatidică (de la originalul *fatum*) cu numele lui Arghezi. Mi-a căzut sub ochi un articol al său în care, amintindu-și de vremea petrecută în tinerețe la Paris, povestea că studenții săraci se angajau, pe durata primului semestru, chelneri la restaurant și-i serveau pe colegii lor bogați spre a-și asigura studiile pe cel de al doilea. Iată, mi-am zis, o meserie pe care aș putea s-o învăț ușor! În aceeași oră m-am înfățișat la jupânul Manole Șerbănescu, pe ai cărui copii îi „meditasem" cândva, proprietar al unui restaurant de clasa a doua pe strada Vasile Lascăr (azi Galați), și, cu mare greutate, l-am deprins mai întâi cu ideea de a angaja un nou chelner în persoana unui tânăr cu carte, care scria și la gazetă, și, oricum, „profesorul" odraslelor lui. Acolo, în salonul și grădina localului „La Aprodu", am lucrat aproape toată vara, de la 7 seara până la miezul nopții, și în felul acesta, cu banii de pe șervet, am plătit datoriile restante ale revistei și am avansat finanțarea unui număr de patruzeci de pagini închinat lui Eminescu. Odată însă cu intrarea mea în incinta Antimului și, mai ales, după strămutarea mea la Polovragi, legăturile mele cu *Dacia Rediviva* au fost din ce în ce mai subțiri. Direcția ei fusese preluată de Aurel Cosmoiu, apoi a trecut în seama lui Vasile Netea, care a dus-o, și el, până unde a putut. Între timp, m-am pomenit publicat în *Gândirea*, în a cărei redacție, de pe strada Domnița Anastasia, mă duceam din când în când și de unde mă alegeam nu numai cu o altă poezie reținută pentru tipar, ci și cu sfaturile moralizatoare ale directorului, rostite profesoral, printre fumuri groase de havană. Dar, ce ciudat, tocmai această colaborare a mea, de scurtă durată, la revista lui Nichifor Crainic a generat întâia mea vizită la Arghezi. Paradoxurile vieții! Cei doi se detestau reciproc și țineau, parcă dinadins, să-mi educe conștiința. În redacția *Gândirii* auzeam:

— Tudor Arghezi, această insanitate a literaturii române!...

La rândul său, „insanul” din Mărţişor şuiera mai plastic:

— Nichifor Crainic e un excrement uscat, ca şi hapurile cu care îl vinde pe Dumnezeu la tarabă!...

Şi tot de paradox ţine şi faptul că, după câteva şovăiri, m-am îndepărtat de fermecătorul dascăl de teologie, pe care aveam să nu-l mai văd niciodată, şi mi-am alipit sufletul de acela al heruvimului bolnav. Dar nici la *Dacia Rediviva* şi nici la *Gândirea* nu exista un cenaclu în care să fie citite producţii literare, ascultate, cântărite după anume criterii estetice sau de altă natură, admise, respinse sau numai amendate, instanţă în care, probabil, îmi ziceam, trebuie să te rostişti nu numai ca scriitor, ci şi în ipostază de critic. Eram cu totul străin de un asemenea mecanism pe care-l bănuiam mai complicat decât s-ar fi putut să fie în realitate, iar aceasta mă făcea să ezit în faţa invitaţiei cu care tocmai mă onorase domnul Melidoneanu.

— Eu cred c-ar fi bine să te duci, m-a îndemnat Arghezi. Bănuiesc că la cenaclu o să mai fie şi alţii. E bine să vă cunoaşteţi, să vă împrieteniţi. Nu veţi avea decât de câştigat. Şi o să mă ţineţi şi pe mine la curent cu ce faceţi.

Am făgăduit. La sfârşitul vizitei, doamna Melidoneanu a venit cu automobilul şi l-a luat pe soţul ei, având a merge amândoi într-o altă familie. Eu şi domnul Westfried am luat tramvaiul. Stând amândoi, alături, pe bancheta de pai împletit, în timp ce părăseam mahalaua Mandravela şi străbăteam cartierul Văcăreşti, vorbeam despre una şi despre alta, dar mie mi se înfipsese în minte un semn de întrebare care nu mă părăsea: de ce l-o fi chemând pe domnul acesta Wetzfried? (De fapt, numele lui aşa sunase în urechea mea, Wetzfried, şi aşa l-am purtat în memorie timp de patru decenii, de-a lungul cărora nu l-am văzut niciodată scris, până mai deunăzi, când opera de ecarisaj ortografic a magistrului Cioculescu a binevoit să-mi atragă atenţia că, în realitate, pe Wetzfried îl chema Westfried.) Wetzfried, Siegfried, Gottfried... Arghezi vorbise de el cu simpatie, cu multă simpatie. La rândul său, domnul Westfried era un om plăcut, foarte plăcut, îndatoritor, amabil, de o rară politeţe. Surâdea frumos şi discret, cu personalitate. Foarte atent, de câte ori observa că cineva vrea să-şi aprindă o ţigară, scotea prompt bricheta din buzunarul vestei, deşi el nu fuma. Erai obligat să-i mulţumeşti cu sinceritate şi jenă, căci gestul său era departe de a fi al unui servil. Deferenţa lui impunea respect. Dar de ce Westfried?...

— Am înţeles că aveţi traduceri din Baudelaire, scuzaţi-mi ignoranţa, am înnodat eu vorba.

— Da, Baudelaire e slăbiciunea mea. Traduc şi acum.

— Din franțuzește, desigur, deși, după nume bănuiesc că sunteți german, am insinuat eu întrebarea, pe cât de indirectă, pe atât de nedelicată, la care îmi doream un răspuns afirmativ.

— Nu, sunt evreu, a răspuns el pe un ton sec.

Atunci am avut un acces de lașitate. Dacă se va afla – și se va afla – că eu particip la adunări împreună cu acest domn Westfried – și e probabil ca la cenaclu să mai vină unul, doi sau mai mulți ca el –, în mod sigur devin suspect de filosemitism, colegii mei vor șușoti pe la colțuri, mă vor arăta cu degetul, mă vor izola. Eram în plin regim antonescian. Dacă antisemitismul, în nuanțe moderate, se consuma mai mult la nivel oficial, al autorității de stat, în mentalitatea generală a unei anume societăți filosemitismul avea o reputație îndoielnică, dacă nu de-a dreptul odioasă. Firește, trecuse vremea când lui Sadoveanu i se ardeau cărțile în piețe publice, trecuse coșmarul guvernării și rebeliunii legionare, dar pe șoseaua Kiseleff funcționa o expoziție antimasonică, monumentala *Istorie* literară a lui George Călinescu fusese primită cu răceală și ostilitate. Peste doi ani, *Steaua fără nume* avea să se joace la Național din București fără numele lui Mihail Sebastian. Cu toată admirația pentru Gala Galaction, studenții săi, sau cel puțin o bună parte din ei, aveau destule rezerve față de faptul – atestat de surse orale – că părintele profesor frecventa nu numai biserica, ci și sinagoga, unde cânta psalmii lui David împreună cu rabinii și hahamii.

Și, totuși, uneori mă întrebam dacă trebuia, neapărat, să-mi pese de ceea ce gândesc alții despre mine. Într-o zi, ducându-mă la țară să-mi revăd părinții, m-am oprit la casa unuia dintre cei mai iubiți veri ai mei, despre care știam că, tuberculos la treapta ultimă, e pe moarte. Am deschis ușa și am văzut pe pat un schelet acoperit de piele, al cărui plămân, rămas o biată zdreanță, se agăța cu disperare de o respirație repede și puturoasă, îngroșând, parcă vizibil, negura de bacili din odaie. În prag, cugetul mi s-a cumpănit o secundă: dacă mă apropii de muribund și-l îmbrățișez și mă așez pe marginea patului și-i vorbesc, așa cum ar fi normal și cum aș fi făcut în orice altă împrejurare, contaminarea e aproape sigură; dacă nu fac așa, Aurel va muri cu tristețea că până și eu, vărul și prietenul său, l-am ocolit. Gândul din urmă nu l-am putut suferi și m-am așezat lângă Aurel și i-am vorbit și-i citeam lumina din ochi, lumina aceea cu care fiece om ar trebui să se despartă de lumea aceasta, și l-am sărutat pe amândoi obrajii, pe lângă spumușoarele gălbui ce-i înfloreau la cheotorile gurii. Nu m-am contaminat, cred că puteam muri de orice, în afară de tuberculoză. Niciodată însă, după aceea, nu mi-am putut da seama dacă făcusem nesăbuitul gest numai ca să nu-l mâhnesc pe muribund, sau și pentru a nu-mi stâlci, fie și numai în ochii lui, propria mea imagine. Vanitatea e un sentiment atât de perfid, încât uneori împrumută masca celor mai sincere dăruiri.

Între mine şi domnul Westfried se aşternuse tăcerea, o tăcere vinovată, care mă stânjenea mai întâi pe mine. Tramvaiul străbătuse Calea Văcăreşti şi se apropia de staţia Sfânta Vineri, unde trebuia să cobor.

— Când aţi spus că va avea loc şedinţa cenaclului? am întrebat eu într-un târziu.

— Marţi, marţi seara, pe la şapte.

— Ah, am îngăimat eu, cum de nu m-am gândit mai din timp?... Marţi, tocmai marţi...

— Tocmai asta voiam să spun eu, a intervenit el. Marţi, exact marţi va trebui să plec la Buzău, cu unele treburi, şi nu sunt deloc sigur că mă voi putea întoarce seara. Mai mult ca sigur că nu voi putea fi de faţă la cenaclu. Îi voi telefona domnului Melidoneanu, rugându-l să mă scuze. Şi pe dumneavoastră vă rog să mă scuzaţi. În mod sigur, voi lipsi de la cenaclu. Îmi pare foarte rău, ar fi trebuit să-mi amintesc mai din vreme că am un drum la Buzău şi că nu-l pot amâna. Dar vă rog să vă duceţi la cenaclu, vă spun că va fi foarte interesant.

Am coborât din tramvai purtând în mine o ameţeală otrăvită. Domnul Westfried îmi dăduse o promptă şi usturătoare lecţie de bun-simţ. Eram convins că nu avea nici o treabă la Buzău şi că marţi va sta toată seara închis în casă, numai pentru a-mi lăsa mie drumul liber către un cerc literar spre care mă îndrumase Arghezi. Tăcerea stingherită din tramvai, apoi bâiguiala mea îl făcuseră să-mi priceapă intenţia, şi el mi-o luase înainte cu o secundă, una singură, dar îndestulătoare pentru a defini nobleţea spirituală a unui om. Mă simţeam umilit, înfrânt, şi nu ştiam cum să mă răscumpăr. Îmi fusese teamă de ceea ce ar putea spune colegii despre mine, dar nici o clipă nu mă gândisem la ceea ce ar putea gândi domnul Westfried însuşi. Pe el îl lăsasem deoparte, la periferia opiniei publice, şi iată că acum el se aşeza în centrul ei, triumfător, obsedant.

În cele din urmă m-am hotărât să mă duc la cenaclu, dar nu în virtutea asigurării domnului Westfried, ci cu speranţa că-l voi găsi, totuşi, acolo şi că voi avea prilejul să-i cer iertare; o iertare de care sufletul meu avea mare nevoie. Nu-i cunoşteam adresa, nu-i ştiam numărul de telefon. Singura şansă de a-l întâlni era ca el să fie prezent, poate pentru a-mi da o nouă lecţie, de data aceasta nu de bun-simţ, ci de demnitate, să-mi demonstreze că, în plin regim antonescian, el, evreul Westfried, era mult mai puţin îngrădit de spaime decât mă dovedisem eu, creştin îmbrăcat în schima abnegaţiei.

Marţi seara sunam la uşa lui Grigore Melidoneanu. În vestiarul parfumat, care anunţa luxul apartamentului, primele cuvinte ale gazdei au fost acelea de a-mi transmite scuzele şi regretele domnului Westfried, care, având nişte treburi urgente la Buzău...

Restul îl văd ca printr-o ceață groasă, mai degrabă nu-l văd. Nici astăzi nu-mi aduc aminte cine a mai fost la cenaclu, cine și ce a citit, dacă am citit și eu și ce anume... nimic. A fost prima și ultima seară când am călcat pragul acelei case, unde absența domnului Westfried îmi ardea obrajii ca după câteva perechi de palme.

Timp de câteva luni m-a ars o altă întrebare: ce va zice domnul Arghezi când va afla? Eram atât de proaspăt în casa lui și atât de repede îmi oferisem interdicția morală de a mai fi primit! Dacă Melidoneanu nu știa nimic (părea convins că prietenul său avusese, într-adevăr, treburi urgente la Buzău), nu se putea ca domnul Westfried să nu-i spună lui Arghezi, să nu i se plângă, într-un fel oarecare, de purtarea mea. Continuam să mă duc la Mărțișor, împovărat însă de complexele de vinovăție ale diaconului Iakint, și de fiecare dată mă așteptam să surprind mustrarea gazdei într-o vorbă, într-un gest, într-o atitudine. Dar nu se întâmpla nimic. Arghezi vorbea despre orice și despre oricine, de la Pascal la Mitiță Sturdza, numai de domnul Westfried nu pomenea niciodată. Nici măcar nu mă întrebase cum a fost la cenaclu. Să fi uitat? Să nu-i fi dat importanță? Să mă fi îndemnat numai din delicatețea de a-i face plăcere directorului de bancă?... Toate aceste întrebări și circumstanțe nu făceau altceva decât să-mi sporească nevoia de a-mi mărturisi eu însumi păcatul. Ceea ce am și făcut, dar nu atunci, ci mult mai târziu, într-o după-amiază lungă. Meșterul mă asculta cu luare-aminte, liniștit, ca un duhovnic bătrân care a auzit multe în viața lui și nu se cutremură de nici o dezvăluire.

— Domnule Arghezi, am conchis, cred că e vorba de un act de lașitate, și atât. Nu sunt antisemit, vă rog să mă credeți că mi-am scrutat bine lăuntrul. Deși fac parte dintr-o generație contaminată, în bună măsură, de acest morb, nu pot fi antisemit prin structură și convingeri. M-am născut și am crescut în Oltenia, unde, precum știți, practic nu există evrei. Or, unde nu sunt evrei nu se poate naște antisemitismul (ceea ce, firește, nu înseamnă că acesta apare oriunde există evrei). Dar nici filosemit n-aș putea spune că sunt. Dumneavoastră ați putea fi, nu știu, vă privește, eu, aici, în casa aceasta l-am cunoscut pe domnul Westfried, am înțeles că vă e prieten, iar vinovăția mea se consumă *vis-à-vis* nu numai de el, ci și de dumneavoastră.

Cu capul plecat, cu palmele între genunchi, așteptam verdictul.

— Dragul meu, s-a rostit el într-un târziu, filosemitismul e tot atât de aberant ca și antisemitismul – amândouă presupun un sentiment, dacă nu o ideologie, de discriminare colectivă. Important e să fii om. Eu m-am pomenit filosemit involuntar, salvând de la moarte un evreu, datorită unei împrejurări în care nu am nici un merit în afară de acela de a fi scriitor. Să-ți povestesc întâmplarea.

Reconstitui istorisirea fără să cred că greșesc prea mult, de vreme ce am ascultat-o ca pe un răspuns la o confesiune. Era vorba de un evreu, anume Weissglass, pe care Arghezi îl cunoștea și-l prețuia pentru intelectul său subțire. Sub regimul antonescian, Weissglass se afla într-un lagăr de concentrare, sub comandă românească, de unde nu putea să comunice cu cei din afară decât prin mijlocirea unei cărți poștale cu conținut sumar și sever supravegheat, ceea ce se cheamă doar „un semn de viață". La un moment dat, s-a pomenit scos din baracă și numărat într-un lot ce urma să plece către o destinație necunoscută, care nu putea fi alta decât un lagăr sub comandă germană, de unde, aproape sigur, nu mai exista scăpare. Moartea plutea în aer, spectrul Auschwitzului destrăma și ultimul firicel de nădejde. În timp ce nenorociții se îndreptau spre locul de încolonare, ofițerul care supraveghea operația (poate chiar comandantul lagărului) a observat că unuia dintre ei îi atârnau niște hârtii din buzunarul pantalonilor; se vedea cât de colo că le vârâse în grabă și nu mai avusese timp să le ascundă de tot.

— Ia vino-ncoace, mă, jidane, ce ai tu acolo? s-a răstit ofițerul.

Tremurând de spaimă, prizonierul s-a lăsat despuiat și se uita cu disperare la ofițerul care-i cerceta terfeloagele.

— Astea, mă, sunt poezii de Arghezi! a exclamat ofițerul. De unde și până unde, mă, tu și Arghezi?

— Eu, domnule comandant, sunt un admirator al poeziilor lui Arghezi, și m-am apucat să traduc în limba germană o parte din ele, câte le știu pe de rost și mi le aduc aminte. Asta, știți..., ca să-mi umplu timpul.

— Tu, admirator al lui Arghezi! Poate că-l și cunoști?

— Îl cunosc și aș fi vrut să-i fac o carte poștală, dar n-am știut..., nu știu dacă se poate, domnule comandant, s-a grăbit el să răspundă, văzând că vocea ofițerului se muiase și simțind, cu instinctul fiarei încolțite, că destinul îi oferă un moment de răscruce. Dacă s-ar putea, înainte să plec...

Rezultatul a fost nu numai că lui Weissglass i s-a permis să-i scrie lui Arghezi o carte poștală cu un conținut care transgresa rigorile cenzurii, dar și că el (și, poate, cu el întregul lot) nu a mai plecat spre acea destinație necunoscută ce promitea o moarte sigură, ci a rămas în barăci românești, de unde, la sfârșitul – sau către sfârșitul – războiului, s-a întors acasă. Se întâmplase ca ofițerul – rezervist sau nu – să fie el însuși un admirator al lui Arghezi (așa cum era și colonelul Leoveanu, comandantul lagărului de internați politici din Târgu-Jiu), iar aceasta a fost salvarea lui Weissglass. Cartea poștală a ajuns, într-adevăr, la Mărțișor, purtând într-un colț însemnarea „cu stimă", iar dedesubt semnătura cenzorului: o foarfecă, desenată subțire cu penița. E de

presupus că ofițerul cu pricina și cenzorul ce se ascundea sub semnul foarfecei erau una și aceeași persoană.

Scriu acest capitol după ce Alexandru Cornescu și-a publicat amintirile în volumul editat de Nicolae Dragoș și, poate, oarecum incitat de ele. Nu cred că cele două versiuni se contrazic, ci că mai degrabă se întregesc. Oricum, eu cunosc întâmplarea chiar din gura lui Arghezi. Diferența esențială ar fi că hotărâtoare în destinul lui Weissglass au fost nu cartea poștală, ci hârtiile din buzunarul acestuia, descoperite de ofițerul lagărului. Firește, nu exclud posibilitatea ca Arghezi, în urma misivei, să fi intervenit pentru eliberarea prizonierului, deși nu știu cât de puternică și la ce nivel va fi fost influența lui în dictatura antonesciană. Om foarte practic, Meșterul știa că, mai ales în cazurile delicate, intervențiile se fac numai la vârfuri. Avea să o experieze el însuși, pe propriul său suflet, prin 1949-1950, în urma arestării fiului său. Copleșit de durere, poetul bătuse pe la toate ușile Ministerului de Interne, fără ca din spatele acestora să-i vină măcar un semn. Deznădejdea era aproape totală. Eram martorul zvârcolirilor lui și ale Paraschivei și nici n-am îndrăznit să le spun că într-o zi, întâlnindu-l întâmplător pe părintele Gala Galaction, care era deputat în Marea Adunare Națională, l-am întrebat dacă poate face ceva.

— Nimic, dragul meu, nimic, mi-a răspuns el ridicând din umeri și frângându-și mâinile. Îmi pare rău pentru Arghezi, dar nu pot.

Se pare că însuși Teohari Georgescu, ministrul de Interne, se dovedea insensibil sau nu îndeajuns de puternic. În acele dramatice împrejurări mi-a citit Arghezi copia unei scrisori pe care i-o adresase, direct, Anei Pauker, scrisoare ce m-a mișcat profund nu numai prin durerea părintelui, ci și prin demnitatea scriitorului. Solicitând eliberarea fiului său, poetul nu-și revendica decât meritul de a-i fi dăruit literaturii române o seamă de cărți (deși el, la acea vreme, nu mai avea voie să publice), și nicidecum pe acela de a fi fost militant de stânga sau de a-l fi salvat de la moarte pe Weissglass. Scrisoarea (dacă ținerea de minte nu mă înșală, au fost nu una, ci două scrisori) a avut efect. Peste câteva săptămâni Arghezi era invitat la Ministerul de Interne, unde un ofițer plin de zâmbete i l-a dat în primire pe tânărul prizonier.

— Deși există probe de vinovăție, a zis el curtenitor, totuși noi îi dăm drumul, știți, având în vedere că e fiul dumneavoastră...

— Dar când l-ați luat, tot pentru că era fiul meu l-ați luat? a replicat Arghezi, revenit el însuși, cu surâsul lui de viperă sacră.

Că poetul era săritor la necazurile altora, gata oricând să pună umărul într-ajutor, nu am nici o îndoială. O făcea chiar pentru cei cu care nu avea nici o legătură directă, și cu atât mai mult dacă aceia erau scriitori. Avea o solidaritate de breaslă cu care nu mulți dintre ostenitorii

condeiului se pot lăuda. În ședința Academiei care a luat în discuție „reconsiderarea” lui Goga, Arghezi a ignorat obiecțiile unora și altora asupra politicii acestuia și a insistat asupra faptului că poetul din Rășinari a fost singurul scriitor ajuns pe un fotoliu ministerial care nu și-a uitat colegii de scris, ci i-a ajutat în fel și chip, numindu-i în posturi publice, oferindu-le burse sau stipendii. Mi-a spus-o chiar el. Pe la începutul războiului, când în presa literară izbucnise celebra „camiliadă”, în care mai toți scriitorii se împărțiseră în pro și contra Camil Petrescu, Arghezi a sărit în favoarea lui, cu sentimentul că apără un nedreptățit.

— Se ridicaseră împotrivă-i toți puchinoșii tiparului, iar omul trebuia apărat. Pe de altă parte, merita. Să știi de la mine: acest Camil e talentat de pute! (Știam deja că „pute” exprimă superlativul.)

Prin 1956 sau 1957 i-am transmis un mesaj din partea lui Radu Gyr, scriitor cu etichetă diametral opusă aceleia a lui Weissglass, cu rugămintea de a vorbi cu Mihai Beniuc, președintele de atunci al Uniunii Scriitorilor, ca acesta, la rândul său, să intervină pentru repartizarea unei locuințe. Bietul Gyr, prăpădit de bolnav, atunci când nu mai era tolerat pe lângă Institutul de Geriatrie, unde-și târa zilele, dormea cu alte cinci persoane în camera unei rude, mai rău ca la pușcărie. Deși Arghezi nu-l întâlnise niciodată și nu-l cunoștea decât „din silueta violetă a literaturii lui”, s-a oferit de îndată să intervină, dar, „de! nu la Beniuc, ci undeva mai sus, mult mai sus”. Efectul intervenției lui însă nu s-a finalizat, Radu Gyr beneficiind, între timp, de o altă locuință, dacă nu mai confortabilă, în orice caz mai lipsită de griji.

Iată pentru ce nu exclud posibilitatea ca Meșterul să fi făcut și o intervenție directă pentru salvarea lui Weissglass (al cărui nume întreg s-a păstrat în memoria Mărțișorului nu prin Imanuel, ci prin James), cu atât mai mult cu cât acesta era și un om de condei (în 1957 a publicat, sub pseudonimul Ion Iordan, o traducere a lui *Faust* pe care Arghezi o găsea – ah, desigur! – mai bună decât a lui Blaga).

— Așa se face, dragă părinte, a conchis el, că Weissglass îmi vine și acum în casă și, de câte ori îi întind mâna, încearcă să mi-o sărute.

Istorisindu-mi întâmplarea, Arghezi nu a pomenit nici măcar o singură dată numele domnului Westfried și nu s-a referit în nici un chip la propria mea întâmplare.

Pe acesta l-am întâlnit, la câtăva vreme după aceea, pe o alee mărginașă a Cișmigiului, nu departe de intrarea dinspre piața Walter Mărăcineanu. Nu am avut multe să ne spunem. Atunci i-am cerut răspicat iertare, o iertare pe care el mi-a dat-o îmbrățișându-mă. Ne-am despărțit în grabă, copleșiți de emoție.

Mult mai târziu aveam să aflu că Alecu Westfried murise.

5

17 oct., Ziua Domnului, 1943

Blogoslovește, Părinte Anania!

[...] În rugăciunile schitului adu-ți aminte, Părinte, și de robul lui D-zeu, care te îmbrățișează.

Aceasta este cartea poștală de care pomenește Arghezi în „Predoslovia" sa la poemul meu dramatic *Miorița*.

În toamna anului 1942, în urma unui conflict cu autoritatea bisericească imediată, părăsisem Antimul, întrerupsesem studiile teologice și mă strămutasem la Polovragi, în căutarea unui nou echilibru sufletesc. De acolo i-am făcut lui Arghezi o scrisoare la care, spre mâhnirea mea, nu primeam răspuns. Între timp, îmi trecusem bacalaureatul cu gândul de a mă înscrie la Facultatea de Medicină din București, dar o întâlnire crucială cu Victor Papilian îmi îndreptase intențiile spre Universitatea din Cluj – Sibiu, unde acesta era profesor de anatomie și, pe atunci, decan. La Polovragi îmi venea cu regularitate *Informația zilei* și-mi amintesc că singurul număr pe care nu l-am primit a fost cel în care Arghezi publicase faimosul său pamflet *Baroane*, la adresa prezumată a lui Manfred von Killinger, ambasadorul Germaniei la București. În singurătatea schitului nu aveam cum să știu că autorul pamfletului fusese internat în lagărul din Târgu-Jiu. În toamna lui 1943, un alt conflict cu autoritățile m-a obligat să absentez din mânăstire vreme de șase luni, unde am revenit în primăvara următoare. Am găsit cartea poștală a lui Arghezi, sosită între timp, pe care starețul Gherasim Bica mi-o păstrase cu sfințenie, dar nu între foile Evangheliei din altar, cum greșit a reținut – sau a exagerat – Arghezi, ci între scoarțele ceaslovului din chilia lui.

Recitind-o, mă înduioșează, o dată mai mult, accentul cu care poetul și-a revendicat, în repetate rânduri, obârșia lui oltenească. Era mândru de rădăcinile sale gorjene și a ținut ca blazonul acesta de noblețe să-i fie pomenit chiar și pe piatra de mormânt. Uneori mă gândesc că dragostea lui pentru nevrednicia mea s-a datorat și comunității de obârșie. Oricum, se pomenea solidar cu descendenții pandurilor și nutrea pentru ei o simpatie evidentă. În casa lui din Mărțișor l-am cunoscut, în 1955, pe Alexandru Balaci, pe atunci redactor-șef al Editurii pentru Literatură, care se afla acolo împreună cu mai mulți colegi, printre care Mihai Șora și Al.I. Ștefănescu. Într-o trecere prin odaia de alături, Arghezi mi s-a oprit la ureche și mi-a șoptit, cu nuanța unei conspirații de clan:

— E un om de ispravă. Şi unde mai pui, e oltean de-al nostru, din Turnu-Severin...

Pomenirii lui Tudor i-aş adăuga o amintire. Mai povestea Arghezi că din gara Târgu-Jiu mergea spre lagăr cu o birjă la o oră foarte târzie, însoţit de un ofiţer aspru şi tăcut, care avea misiunea de a-l escorta şi, bineînţeles, de a preveni orice comunicare a deţinutului cu oamenii liberi. Când birja a trecut prin faţa statuii lui Tudor, poetul şi-a ridicat pălăria.

— Cu cine te-ai salutat? a intervenit, cu un bob zăbavă, ofiţerul, uitându-se împrejur şi nevăzând pe nimeni.

— Cu un strămoş al meu, a răspuns prizonierul, tărăgănat, dintr-o mustaţă şireată.

Piesa la care lucra în timpul detenţiei era *Seringa*, pe care i-o ceruse Liviu Rebreanu, director al Teatrului Naţional din Bucureşti. Rebreanu însă nu a mai îndrăznit să pună în scenă piesa unui stigmatizat politic, ceea ce l-a înfuriat pe autor, care, şi aşa, nu-l avea la inimă. Îmi amintesc că mă dusesem odată la Arghezi şi m-a primit în odaia din faţă, un fel de birou, unde-şi avea şi biblioteca. În timp ce amfitrionul se dusese în bucătărie să aducă obişnuitele cafele, am scos din raft una din cărţile mai noi ale lui Rebreanu – nu mai ştiu dacă *Gorila* sau *Amândoi* – şi am băgat de seamă că volumul avea foile netăiate, cu excepţia unei singure fascicule, pe la mijloc, prin care fusese tras cuţitaşul.

— N-am citit cartea asta, îi spun, n-am apucat s-o cumpăr la apariţie şi pe urmă am uitat de ea.

— Nici să n-o citeşti, se strâmbă el, Rebreanu nu ştie să scrie. E o carte proastă...

Cu volumul încă în mână, m-am uitat la el lung, nedumerit, întrebându-l din ochi cum poate să se pronunţe asupra unei cărţi din care, evident, nu citise decât o pagină sau două. Arghezi s-a iritat puţin şi a devenit tăios:

— Dragul meu, dacă mă duc în piaţă şi vreau să cumpăr un burduf de brânză, nu am nevoie să mănânc tot burduful spre a mă convinge că brânza e bună sau nu. Scot un dop, gust şi zic: e bună sau nu e bună. Ţi-am spus că Rebreanu nu ştie să scrie...

Pe faţa cărţii poştale, în colţul trimiţătorului, stă scris de mână: „Tudor Arghezi, Lagărul de internaţi politici, Tg.-Jiu". Pe aceeaşi faţă, ştampilele unei duble cenzuri: cea politică (a lagărului) şi cea militară (era timp de război). E de presupus că unele accente ale scrisorii ar fi îndrituit cenzura politică să oprească scrisoarea (Arghezi însuşi se îndoise că aceasta ar fi putut ajunge până la mine, ceea ce înseamnă că accentele nu erau simple scăpări). Dacă totuşi epistola a ieşit dintre sârmele ghimpate, aceasta i s-a datorat, fără îndoială, colonelului Leoveanu, comandantul lagărului, care avea pentru poet o stimă deosebită şi care

l-a cruțat de unele rigori ale detenției. Mult mai târziu, prin 1956 sau 1957, Arghezi mi-a povestit că-l aflase pe Leoveanu într-un spital din București și că se dusese la el, împreună cu Paraschiva și cu semnele recunoștinței. Nu era singurul caz în care poetul se simțea dator să se plătească de asemenea datorii. În perioada cât a fost absent din literatură, adică între 1949 și 1955, o ducea destul de greu, uneori foarte greu, aproape de limita de jos a existenței lui și a familiei. Într-o vreme i se luase cartela și nu avea pe ce să le cumpere copiilor zahăr. Norocul erau caprele din livadă și, la sezon, livada însăși. Nu o dată i-am găsit pe copiii săi vânzând, cu terezia, cireșe la poarta Mărțișorului. Poetul era sancționat printr-o sinistră tăcere conspirativă. A-i călca pragul echivala cu un act de subversivitate și puțini erau prietenii care nu-l părăsiseră. La 21 mai, de ziua lui, câțiva ani nu am mai întâlnit pe nimeni în afară de Domnița și Dumitru Gherghinescu-Vania, care veneau special de la Brașov cu o floare și un coș de alimente. În acel răstimp de privațiuni materiale, în tochița de la poartă a bătut într-o dimineață părintele Dionisie Lungu, un călugăr autodidact care scosese cândva un ziar al lui, scris cu suculență și nerv. L-a întâmpinat Paraschiva.

— Ce bine că nu a ieșit domnul Arghezi, s-a bucurat musafirul, că nu am de gând să intru. Am venit să vă aduc o mie de lei.

— O mie de lei? s-a mirat Paraschiva împingând banii înapoi. De unde până unde, părinte?...

Călugărul a insistat subtil, parând orice rezistență:

— Azi-noapte mi-a spus mie Maica Domnului că Arghezi are nevoie de o mie de lei și mi-a poruncit să-i aduc. Eu fac ascultare, doamnă Arghezi...

Pe Paraschiva au podidit-o lacrimile; se întâmplase ca în ziua aceea să nu aibă în casă un ban. Faptul mi-a fost povestit mult mai târziu, prin ’56 sau ’57, când Arghezi m-a rugat să dau de urma călugărului.

— Vreau să restitui mia aceea de lei. Vezi, eu n-am știut niciodată adresa reală a Maicii Domnului.

6

Multor prieteni le-am povestit istoria cu caprele lui Arghezi și ei m-au îndemnat s-o scriu.

Era, bănuiesc, în 1953, primăvara. Maică-mea se pomenise cu tensiunea arterială foarte ridicată și am adus-o la București, unde am internat-o, pe câteva săptămâni, în spitalul Colțea, sub îngrijirea profesorului Bazil Teodorescu. Gospodăria de la țară, câtă mai era, rămăsese pe seama tatălui meu, bărbat cu puțină învățătură, dar „om al unei singure cărți”,

Anton Pann, pe care-l ştia din scoarţă-n scoarţă; niciodată nu şi-a dojenit copiii altfel decât aplicându-le morala celei mai potrivite pagini din *Povestea vorbei*, şi aceasta îi era vinovatului de ajuns.

În acest timp mergeam la Mărţişor o dată sau de două ori pe săptămână, iar Arghezi nu uita să mă întrebe gingaş:

— Cum se simte doamna, mama dumitale?

Vorbindu-ne unul altuia de păsurile zilei, i-am spus că una din grijile mele era să cumpăr o capră pentru părinţii mei. Vaca lor nu da atâta lapte cât li se cerea pentru „cotă" şi fuseseră nevoiţi s-o vândă. Or, laptele de capră era scutit de asemenea dări.

— De ce nu mi-ai spus până acum? s-a înviorat Arghezi. Pentru părinţii dumitale îţi dau eu două capre. Ale noastre s-au înmulţit (noi nu sacrificăm iezii), iar Paraschiva s-a împovărat peste măsură. Oricum, ne vorbiserăm să scăpăm de două... Nu-i aşa, Paraschivo?

Am plecat cam pe gânduri. Mai întâi, eu intenţionam să cumpăr o singură capră, nu două. În al doilea rând, ştiindu-l pe domnul Arghezi cam cârciobar la parale, mă întrebam cât o să-mi ceară el mie pe cele două capre şi dacă eu voi avea neobrăzarea să mă tocmesc. Trăiam dintr-o leafă de bibliotecar, din care jumătate se ducea la impozitele bătrânilor mei. Domnul Arghezi, îmi ziceam, ar fi putut să-şi găsească un alt client. Lucrurile însă se arătau şi mai complicate. O capră o puteam cumpăra din chiar comuna părinţilor mei sau din satele vecine sau, în cel mai rău caz, din târg de la Drăgăşani. Dar să duci tu două capre din Bucureşti tocmai la Glăvi, iată o istorie care-mi da de gândit.

Încă o vizită, şi încă două, până ce mi-am luat inima-n dinţi:

— Domnule Arghezi, cam cât credeţi că o să vă datorez eu pentru cele două capre?

— Vai de mine, se poate? a intervenit Paraschiva.

Arghezi a început să râdă.

— Cum te-ai putut gândi la aşa ceva? Caprele ne vin pe gratis, una din alta. E darul familiei mele pentru părinţii dumitale...

N-aş putea să spun că în felul acesta mi-a fost mai uşor. Un dar de la Arghezi – mai ales în vremea aceea, când el încă trecea prin destule lipsuri – îmi pica mai greu decât dacă el mi-ar fi cerut un preţ cinstit, ca între oamenii care se cunosc.

Celelalte complicaţii însă nu aveau cum să fie evitate.

Maică-mea a ieşit din spital însănătoşită, dar trebuia să mai rămână la mine vreo două săptămâni, pentru un plus de tratament.

Şedea ca pe ghimpi, cu gândul acasă.

— Ce-o fi făcând taică-tău singur, cu toate pe cap?...

Şi, voluntară cum era, şi-a hotărât ziua plecării, fără putinţă de amânare, dar la o dată când nici eu şi nici fratele meu nu o puteam

însoţi. Cât despre capre, bucuroasă că va avea lapte îmbelşugat şi nevămuit, a decis ca ele să meargă în vagonul de mesagerii al aceluiaşi tren cu care va călători ea.

De la gară mi s-a comunicat că dispoziţiile în vigoare interziceau transportarea animalelor vii dintr-un raion în altul fără autorizaţie specială. Arghezi a trebuit să scrie o cerere în acest sens către sfatul popular al raionului în care se afla Mărţişorul, dar după destule nedumeriri şi consultaţii, căci nici unul din noi nu ştiam dacă e mai nimerit să declare că el, Ion Theodorescu-Arghezi, dăruieşte sau vinde soţilor Vasile şi Ana Anania etc. Nu mai ştiu la ce formulă ne-am oprit, dar nu aceasta fusese dificultatea. Cei de la raion m-au întrebat (eu mă dusesem cu cererea) dacă cele două capre au fost vaccinate; autorizaţia nu putea fi dată decât pe baza unui asemenea certificat. Poetul, care nu se gândise niciodată să-şi vaccineze caprele, a umblat cu telefonul prin toată mahalaua până ce a dat de medicul veterinar, undeva, pe teren. I-a surâs dulce în receptor:

— Dragă doctore, caprele sunt pe mâna Paraschivei, ea e cea mai bună garanţie, pe onoarea mea, dragă doctore...

Am obţinut certificatul de vaccin şi autorizaţia de transport. Eram plin de sudori. Necazul însă nu s-a oprit aici. Regulamentul Căilor Ferate cerea ca animalele vii să fie predate în cuşti individuale şi bine asigurate. În dimineaţa zilei hotărâte de neînduplecata mea mamă pentru plecare, eu şi Arghezi ne-am apucat de treabă. Înarmaţi, fiecare, cu fierăstrău, ciocan, cleşte şi cuie, am strâns de prin magazie câteva scânduri, am găsit şi am mai desprins câteva dintr-un gard, concurând pentru cea mai solidă (şi mai frumoasă!) cuşcă. Aceasta, după ce luasem măsura viitoarelor locatare, desemnate de Paraschiva. Pe una o chema Biţa, pe cealaltă nu mai ştiu. Am înţeles că Biţa fusese favorita Paraschivei. Pe la amiază, cuştile erau gata, iar meşterii şi le-au inspectat reciproc, să nu fi rămas vreo ţeapă nerăzuită sau vreun cui neîndoit. Gospodina ne-a răsplătit cu o masă bună şi n-a uitat să-şi laude bărbatul:

— De, Puică, tu te pricepi la toate. (Poetul şi nevastă-sa îşi ziceau unul altuia „Puică”.) Spre seară m-a prins o altă îngrijorare: cum o să fac eu drumul până la gară?! Pe atunci nu se puteau găsi decât camioane-platformă, cu cai, şi mă întrebam ce spectacol voi oferi eu Capitalei, în severa mea uniformă, dacă o voi traversa din Mandravela până la Podul Basarab într-un asemenea vehicul, alături de vizitiu, şi cu o asemenea figuraţie în spatele meu... Fără să-i spun nimic generosului binefăcător, i-am telefonat fratelui meu, rugându-l să găsească el un camion, pe la Obor sau mai degrabă la Filaret, şi să vină cu el la Mărţişor.

Momentul culminant al dramei a fost îmbarcarea. Camionul era tras în faţa casei, fratele meu, întârziat, se tot uita la ceas. Între timp,

Paraschiva împletise printre gratiile cuştilor ramuri de salcâm înflorit, să se simtă caprele bine şi să aibă ce ciuguli pe drum. Îmi dăduse, pentru maică-mea, şi o reţetă cu meniul zilnic al caprelor, din care nu lipseau proporţiile dintre tărâţe, sare şi temperatura apei. Ştiam de mult că soţii Arghezi sunt nişte dulci sentimentali faţă de animalele lor. Într-o vreme, ca să-i fac să mai uite de lipsuri şi singurătate, le aranjasem o şedere de două săptămâni la Bistriţa Vâlcii, dar până la urmă nu s-au îndurat să-şi lase pe mâna altuia câinii şi pisicile şi iezii şi găinile şi pe Gâri-Gâri şi aricii şi mai ştiu eu ce. Acum, la plecarea caprelor, Paraschiva nu şi-a mai putut stăpâni duioşia. Nu cred ca vreo mamă să fi bocit la măritişul fetelor ei cât a suspinat ea în timp ce favorita era adusă de funie la cuşcă. O mângâia şi o îmbrăţişa şi o scărpina între coarne şi sub bărbie şi fratele meu se uita îngrijorat la ceas şi ea încă nu-l lăsa să închidă cuşca şi-i lua caprei copita şi i-o săruta cu lacrimi:

— Biţo, fata mamei, să fii cuminte şi să mănânci...

Paraschiva lăcrăma de jalea despărţirii, Arghezi lăcrăma de jalea neveste-si, eu cred că lăcrămam de propria mea jale. Aşa au plecat cele două capre din ograda Mărţişorului, ca două mirese, behăind dintre flori de salcâm, în timp ce eu mă rostogoleam spre tramvai, s-o duc pe maică-mea la gară.

Cel mai înveselit de toată întâmplarea aceasta a fost taică-meu, când şi-a văzut nevasta acasă, venită de la Bucureşti fără dureri de cap şi pricopsită cu două capre de la poetul Tudor Arghezi.

— Tu ştii că ăsta e un poet mare, Nico?

— Ştiu, mi-a spus băiatul.

— Da, dar cât de mare?

— Ştiu eu? O fi ca Eminescu.

— Ăsta, Nico, e mai mare chiar şi decât Anton Pann.

7

— Dragă părinte, sunt aproape cincizeci de ani de când n-am mai văzut Cernica. Ai putea să-mi înlesneşti o vizită? Galaction îmi făgăduise de câteva ori, dar acum, mă rog, el a ajuns deputat, e şi la Academie, nu mai are timp şi de mine.

Era în pragul verii anului 1949 când l-am hotărât pe stareţul Urpasian să ne trimită trăsura la Pantelimon. Arghezi venise la întâlnire însoţit de fiul său. Caii ne purtau în pas mărunt, printre holde, în acea dimineaţă de duminică, în timp ce poetul, mai degrabă tăcut, descifra turlele mânăstirii, tot mai multe şi mai înalte, de după dâmburile cu salcâmi.

Arghezi purta în sine nostalgia unei vieți monahale prin care trecuse ca un meteor, nostalgie pe care i-o surprinsesem de nenumărate ori în lungile noastre conversații din chilia lui cu velință oltenească sau la masa de sub vișin. Nu mi-a spus niciodată – și nici nu l-am întrebat – ce anume îl făcuse pe tânărul de 20 de ani să bată la poarta mânăstirii și să solicite azilul unei tagme pentru care, evident, nu era făcut; dar unele nuanțe ale istorisirilor lui m-au făcut să cred că sărăcia în care se zbătea nu fusese străină de o asemenea hotărâre. Mai mult, aș bănui că, la vârsta aceea, Theo nu se credea făcut nici pentru viața obișnuită. În câteva rânduri, vorbindu-mi de unii scriitori care, prin însăși natura lor, sunt inadaptabili la rigorile vieții sociale, credea că mânăstirea Cernica le-ar putea fi oferită ca loc de retragere și lucru literar, deci fără să li se impună implicarea în cinul monahal. Un fel de călugărie „în civil". Arghezi își numea locuința „așezământul Mărțișor", iar într-o vreme i-a trecut prin minte să mă roage să-i procur o dulamă de șiac, drept haină de toată ziua, pe care să o poarte mai ales în tipografia pe care și-o instalase în clădirea de alături.

— Înțelegi, să fac ultima revizie și apoi să închin coala cu semnul crucii, ca la Neamț, și să-i dau drumul în mașină.

— Depinde de ce stă scris pe ea, am zâmbit eu pieziș.

— Dragul meu, s-a iritat el, mi se reproșează că sunt trivial, dar nimeni nu înțelege că la aceasta mă obligă balcanicii în mijlocul cărora trăim. Bădăranul s-a cocoțat pe post de ministru și rămâne nesimțitor la vorba subțire. El nu te pricepe decât dacă-l înjuri de mamă și-l mânjești cu c... de sus până jos. E și aceasta o treabă sfântă.

Oricum, novicele de la Cernica s-a bucurat foarte repede de simpatia lui Iosif Gheorghian, mitropolitul primat al Ungrovlahiei, ierarh cărturar și cu o viață foarte curată, căruia Arghezi i-a păstrat, fără umbre, o amintire suavă. Mitropolitului nu-i erau străine îndeletnicirile nocturne ale tânărului poet, ceea ce a făcut ca noviciatul acestuia să dureze foarte puțin. El i-a dat la călugărie numele său, un nume pe care monahul nu a fost în stare să-l poarte prea multă vreme, dar pe care i l-a transmis, prin botez, propriului său fiu, odraslă a Paraschivei. A fost o vreme când numele lui Arghezi (ca atare) nu putea să apară în presă și se prezuma că el poate fi dinamitard chiar pe firul telefonic. Când Paraschiva mă chema la aparat, îmi spunea că vrea să-mi vorbească „părintele Iosif"; într-o dulce naivitate, poetul credea că-și alesese un nume conspirativ! Oricum, era o preferință.

Ierodiaconul Iosif nu a stat mult la Cernica și, ca atare, amintirile lui de mai târziu nu erau prea bogate. Fusese instalat într-o chilie din casa cunoscută acum drept „stăreția veche", la catul de sus, în podeaua căruia se deschidea un gârlici spre încăperile de jos. În una din acestea

locuia, la vremea aceea, fratele Petre, pe care poetul îl iubea mai ales pentru curăţia lui sufletească. Fratele Petre a apărut odată pe gura gârliciului:

— Părinte Iosif, vino repede jos, că în chilia mea a intrat diavolul.

Pe o poliţă se aflau înşirate mai multe sticle de ulei, primite de la stăreţie în ziua hramului. După un vechi obicei călugăresc, sticlele nu se astupau; uleiul îşi făcea deasupra un dop de râncezeală şi se păstra mai bine decât sub unul de plută. Un şoarece se ivise pe deasupra sticlelor, doritor de cină, şi, cum nu putea să ajungă la pofta inimii lui, îşi lăsa coada pe gâtul sticlei, o înmuia în ulei şi o lingea copios, după care repeta mişcarea. Evident, fratele Petre nu bănuise că în capul unui şoricel poate fi atâta deşteptăciune...

Fratele Petre avea acces şi la o barcă, cu care mergea ziua pe lac şi prindea peşte. Îl frigea seara pe cărbuni, în chilia lui, din care nu lipsea şi o damigeană cu vin, şi nu uita să-l cheme la ospăţ şi pe vecinul său de deasupra. Se cinsteau amândoi după cuviinţă, după care fratele se da mai des la ulcică şi începea să cânte. Avea voce frumoasă. Întâi un heruvic, apoi un axion, apoi anixandarele, mai apoi o priceasnă, şi după alte ulcele simţea nevoia să se emancipeze.

— Acum, părinte Iosif, fiindcă ne cunoaştem şi ştiu că n-o să mă spui, am să-ţi cânt un cântec de lume...

Ierodiaconul a încuviinţat zâmbind, curios să afle ce şi cât va fi ştiind fratele Petre din cele lumeşti. Acesta şi-a mai dres glasul cu încă o ulcică, s-a asigurat că nu-l mai aude altcineva şi a început să cânte... *Trăiască regele...*

— Ce zici, dragă părinte, de atâta candoare? Îmi venea să-l pup!

După cât pot eu să ştiu, deteriorările sufleteşti ale monahului nu s-au produs la Cernica, ci în mediul de la Mitropolie, unde fusese adus ca ierodiacon, sub oblăduirea aceluiaşi blând Gheorghian. (Mi-a mărturisit că în manuscrisul *Icoanelor de lemn* se afla şi reversul medaliei, portrete ale inefabilului monahal, dar că editorul şi-a reţinut doar materialul de scandal, copios comercializabil. Strâns de parale, autorul a consimţit la mutilarea manuscrisului, cu gândul de a-l reîntregi într-o viitoare ediţie. Capitolele însă s-au pierdut, iar el nu a mai găsit răgazul să le refacă.) Aici, la Mitropolie, va fi avut de îndurat destule necazuri din partea unor colegi care-i invidiau ocrotirea mitropolitului şi care, pe de altă parte, erau din ce în ce mai intrigaţi de faptul că lumina de la fereastră i se stingea, întotdeauna, foarte târziu. Ei nu aveau cum să ştie că acolo, sub lampă, se zămislea „Linia dreaptă", aşa cum în chilia de la Cernica, în vecinătatea imediată a „mlaştinii şi livezii", se închegaseră o seamă din poemele *Cuvintelor potrivite.* Arghezi însă recunoştea că nici el nu se suferea la măsura obişnuită, că un anume spiriduş lăuntric

îl îndemna să iasă cu ceva din comun și să se dedea uneori la provocări gratuite. La o slujbă, mitropolitul a atras atenția preoților că ar fi bine să poarte gulere tari, albe, pentru o anume eleganță vestimentară. La slujba următoare, ierodiaconul Iosif s-a prezentat cu un guler neobișnuit de înalt, care-i ieșea cu două degete de sub acela al stiharului și-i ținea bărbia-n proțap. Mirat, bătrânul s-a uitat lung la el:

— Ce fel de guler este acesta, părinte?

Fără să spună nimic, ierodiaconul și-a dus mâna la guler, l-a smuls din buton și l-a azvârlit pe podea.

— Iartă-mă, frate Iosif, i-a zis mitropolitul tremurând, n-am vrut să te supăr – te rog, iartă-mă!

Povestindu-mi întâmplarea, Arghezi voia să adauge o linie la portretul părintelui său duhovnicesc, dar nu se lepăda de prezumția că o făcuse dinadins și fără un anume motiv.

Scârbirile cele mari – și decisive – i-au venit de la năstrușnicul arhiereu Sofronie Vulpescu, rămas în amintirea vremii sub porecla de „Popa Iapă", un fel de vicar al Mitropoliei, cu care ierodiaconul Iosif era obligat să fie deseori în contact de serviciu. Se zice că acest Sofronie nu era om rău, dar avea un viciu cu totul neobișnuit, o anume voluptate de a fi flagelat zgomotos, fie de câinii mahalalei, pe care anume îi zădăra cu bățul de-a lungul gardului, fie de florăresele din piață, pe care le saluta în treacăt cu: „Ce mai faci, cioară?" și de care se lăsa spurcat, râzând în hohote. Așa stând lucrurile, e de presupus că el îl va fi provocat în numeroase rânduri pe arțăgosul său subaltern, până la a-l fi scuipat în gură, cu nădejdea că se va alege măcar cu câteva înjurături dintr-un repertoriu pe care-l bănuia îndeajuns de condimentat. Dacă ar fi să-l judecăm pe Sofronie după biblioteca pe care a lăsat-o în urmă (și care, acum vreo treizeci de ani, încă se mai păstra, sub numele lui, la mânăstirea Antim) – și presupunând că o și citise –, trebuie să înțelegem că era un om deosebit de cult. Nici cultura, însă, și nici rangul nu-l vor fi împiedicat să simtă drept incomodă vecinătatea unui subaltern care excela prin niște haruri parcă anume făcute să irite complexele unui biet arhiereu vicar, parvenit din condiția unui bărăgan al hoților de cai. Înlăuntrul ierarhiilor stricte, nimic nu-i poate dăuna mai mult unui om decât ca el să fi fost așezat în subordinea unui ins care i se simte inferior. Mediocrul își caută competitorul potențial cu intuiția exactă a femeii care-și adulmecă rivala; inocența intențională nu exclude urmărirea, deseori până-n pânzele albe. În conversațiile mele cu Arghezi, numele lui Sofronie revenea foarte des și nu m-am sfiit să-l supun pe originalul arhiereu unei „analize" ca aceasta de mai sus, cu scopul de a-mi explica resortul care-l făcuse să-i pricinuiască tânărului Iosif atâtea mizerii. Poetul nu-și amintea să-l fi provocat vreodată, ori să-i fi răspuns la provocări. Admitea ca posibile amândouă ipostazele:

pe de o parte, firea năbădăioasă a ierarhului, pe de alta, anumite complexe de inferioritate ale acestuia. Probabil că lui Sofronie nu-i era indiferentă nici poziţia privilegiată a ierodiaconului faţă de mitropolit.

Cert este că în urma unui nou incident cu vicarul, monahul Iosif şi-a tăiat părul, s-a dus ţintă la mitropolit şi i-a declarat că el a isprăvit-o cu călugăria. Bătrânul a încercat să-l înduplece, dar fără izbândă. Tânărul avea ochii plini de lacrimi, hotărârea lui era de neclintit.

— Şi ce vrei să faci? l-a întrebat, în cele din urmă, cu mare mâhnire, mitropolitul.

— Deocamdată vreau să plec în străinătate, o vreme să nu mai ştiu de nimeni şi de nimic.

— Şi unde vrei să te duci?

— Nu ştiu, probabil în Elveţia.

— Ai pe cineva acolo?

— Nu am pe nimeni.

Gheorghian şi-a adus aminte că superiorul unei mari mânăstiri catolice din Friburg, care avea şi universitate, îi fusese coleg de studii în Franţa. I-a dat lui Arghezi o scrisoare de recomandare şi ceva bani şi l-a lăsat să plece. Aici aş vrea ca pe marginea amintirilor mele să fac un mic comentariu. Din ziua aceea, Arghezi nu s-a mai considerat pe sine călugăr, iar aceasta este esenţial pentru controversele de mai târziu ale istoricilor literari. În accepţia ei clasică şi strictă, călugăria este un act absolut personal, iar abandonarea ei e un act tot atât de personal. Nu există „numire” în călugărie, şi nici „destituire” (cu excepţia unor grave încălcări ale disciplinei). Ea este asumată voluntar şi poate fi părăsită tot numai printr-un act de voinţă personală. Faptul că ierodiaconul Iosif Theodorescu a părăsit cinul monahal în 1905, dar pronunţarea excluderii lui s-a făcut abia şapte ani mai târziu nu înseamnă că în acest timp el a continuat să fie călugăr. De obicei, răzvrătitului i se lasă un timp pentru răzgândire; dacă nu revine, autoritatea bisericească se pronunţă asupră-i cu valoarea unei „luări de act”. Chiar şi atunci i se mai dă un termen pentru o eventuală contestaţie, cum a fost şi cazul lui Arghezi. Fireşte, contestaţia nu s-a produs, iar sentinţa a rămas definitivă. Era o simplă formalitate de procedură, apostazia se arăta ireversibilă: poetul se întorsese din străinătate cu un copil, pe care avea să-l legitimeze prin căsătorie. Potrivit însă unor date publicate recent de biografi, legătura tainică a lui Arghezi cu Constanţa Zissu şi zămislirea lui Eliazar se petrecuseră în timp ce el încă mai purta haina monahală, ca ierodiacon la Mitropolie. Aşadar e vorba nu numai de un copil natural, ci şi de fructul unei căderi ca aceea a diaconului Iakint. În acest caz, plecarea lui din călugărie se cere explicată nu numai prin incidentele cu lumea clericală, ci şi prin aceea că, ştiindu-se tatăl unui viitor copil, el a

refuzat impostura; unei „părinţanii răzleţe” i-a preferat pe cea consfinţită de codul civil. Aceasta, desigur, este o judecată târzie, dar ea se sprijină pe una din amintirile mele cele mai limpezi. Arghezi nu mi-a vorbit niciodată de prima lui căsătorie, dar nu mi-a tăinuit faptul că avea un fiu care trăia la Paris. Neîndrăznind să abordez asemenea tărâmuri delicate, mă mulţumeam să gândesc că era vorba de un copil din flori (poetului îi plăcea mult expresia şi o cita ca pe una din gingăşiile sufletului românesc). În 1957, când Eliazar (cineastul Éli Lotar) a venit să-l vadă pe taică-său la Bucureşti, mi-au făcut amândoi o vizită – începută acasă şi continuată la birou –, cu care prilej i-am prezentat unui înalt personaj în anturajul căruia mă găseam (l-am numit pe patriarhul Justinian).

— Nu ştiam că mai aveţi un fiu, s-a mirat acesta.

— E un păcat din tinereţe, i-a şoptit Arghezi ştrengăreşte, simulând nuanţa cu care bătrânul Ştefan-Vodă îi trimitea Răreşoaiei multă sănătate.

Şi dacă păcătosul diacon Iakint se simţea ca un stârv abandonat fiarelor, nu mici vor fi fost mâhnirile de atunci ale ierodiaconului Iosif şi, poate, ale celui care, după aproape cincizeci de ani, cobora din trăsură în poarta Cernicăi şi se lăsa confruntat cu propriile lui amintiri.

Ajunseserăm cu puţin înainte de sfârşitul slujbei. La ieşire, călugării se încrucişau cu noi în pronaos şi eram singurul cu care ei schimbau salutări rituale. Un văzduh de gheaţă se înfiripa în jurul necunoscutului cu ochelari grei, stingher printre umbre. Îl urmăream cu atenţie şi cred că atunci, în ziua aceea, mi-am dat eu seama de un Arghezi lăuntric, pe care nu mulţi îl vor fi cunoscut. În fiinţa lui intimă, poetul era un mare emotiv, dar în acelaşi timp era posedat de un demon care-i denunţa emotivitatea drept slăbiciune şi-l făcea să se împotrivească propriei lui naturi. Ironia, sarcasmul, deriziunea, grotescul erau tot atâtea arme cu care el se apăra de sine însuşi. Lacrimii interioare îi opunea virulenţa unui verb corosiv, menit s-o strivească. Într-o noapte de Paşti m-a rugat să-i înlesnesc o participare mai comodă, dintr-un balcon, ferit de înghesuiala mulţimii; la sfârşit mi-a spus că avea impresia că asistase la un târg de dovleci. Altă dată l-am invitat eu să vină la un spectacol cu vicleim şi colinde; copleşit de emoţii, poetul mi-a relatat repede amănuntul că un copil din sală, după aproape două ceasuri de nemişcare, cedase unei anume trebuinţe şi că dâra nevinovatului lichid, ivită anonim de sub scaunele primelor rânduri, se scurgea elogios către scenă... Arghezi nu vedea lumea printr-o oglindă strâmbă, ci o strâmba el însuşi spre a-şi disimula propriile-i afecte, de care se sfia în faţa oamenilor şi, poate, în faţa lui însuşi. Sufletul său era departe de a fi o lentilă diformă sau diformantă a universului mare şi mic; altfel, nici *Cartea cu jucării*, nici *Ce-ai cu mine, vântule?* nu s-ar fi născut vreodată. Fireşte, vorbesc de

sufletul lui, nu de programul său estetic sau de ipostaza moralistului. Făcând încet înconjurul cetăţii principale a Cernicăi, zisă a Sfântului Gheorghe, poetul recunoştea chiliile foştilor săi fraţi de chinovie, a eclesiarhului, a paracliserului, a canonarhului, a prescurarului, şi se grăbea să-i adauge amintirii viermişorii unei paranteze.

— Aici şedea vărzarul mânăstirii şi era personajul cel mai important din prima săptămână a Postului Mare, când se mânca doar o dată-n zi şi numai varză acră cu mămăligă rece. Era foarte solicitat şi se simţea ca un senior, destinat generozităţii.

„Cât va fi în stare să-şi strunească zăbala?”, mă întrebam în timp ce-mi da de gândit un anume tremur al glasului său gutural, ca liniştea unei ape la pragul cascadei. Drumul ne-a purtat, printre trestii, în insula unde se află cimitirul şi am zăbovit în osuarul de sub biserica Sfântului Lazăr, în faţa unei movile de cranii. Dintr-o hârcă, prin găvanul ochiului, un şarpe de baltă ridicase capul sâsâind, supărat că-i tulburasem pacea. Privirea poetului s-a oprit pe unul din cranii şi atunci s-a întâmplat întâia lui zguduire din ziua aceea. Potrivit unei pravile străvechi – care în zilele noastre s-a subţiat de tot –, trupul neînsufleţit al unui călugăr nu era pus în sicriu, ci doar înfăşurat în mantie, legat cruciş cu băieri şi lăsat astfel în groapă. Sub cap i se punea o cărămidă pe care i se săpaseră numele şi anul morţii. După şapte ani, rămăşiţele erau dezgropate, spălate ritual cu vin şi untdelemn şi adăugate grămezii de sub necropolă, oasele în firide şi hârcile într-o movilă din mijloc, unde aveau să aştepte ceasul trâmbiţei. Inscripţia de pe cărămidă se strămuta pe craniu, cu cerneală groasă. Pe o astfel de inscripţie căzuseră ochii lui Arghezi şi l-am auzit strigând:

— Aoleo, părinte Visarioane, aici te găsii?

Cine va fi fost acel Visarion şi cât de scumpă îi era amintirea, n-am ştiut atunci, şi nici acum nu-mi pot da seama dacă era vorba de starețul poetului sau de un altul. Am prânzit la stăreţia nouă, o casă care acum nu mai există, lângă poarta cetăţii, împreună cu câţiva călugări bătrâni. Arghezi mânca fără poftă, cu gândul la ai lui cei de demult. Îşi amintea câte un nume, întreba de el şi răspunsurile erau cam aceleaşi, atunci când bătrânii nu ridicau din umeri: A murit demult... A plecat la Sfântul Munte şi nu s-a mai întors... Şi el a murit... L-au tăiat hoţii în pădure... S-a strămutat la Căldăruşani şi e-ngropat acolo... Poetul devenea tot mai trist pe măsură ce-şi da seama că e ultimul supravieţuitor din generaţia lui monahală. Şi, totuşi, nu era să fie aşa. La un moment dat a început să povestească despre fratele Petre, comilitonul său de la stăreţia veche, şi a scăpat amănuntul că acesta, deşi gângav, vorbea destul de limpede şi cânta fără poticneli, dar că întâia silabă o rupea trăgându-se de barbă. Călugării s-au uitat repede unul la altul şi au exclamat într-un glas:

— Părintele Partenie!

Îl știam și eu pe părintele Partenie, mai mult din văzute. Ținea strana cu hărnicie și, pentru că era mic de statură, își punea sub picioare câte cinci și șase perini de papură, ceea ce-l făcea să se legene pe viers. Starețul a trimis pe cineva să-l cheme și acel cineva l-a întâlnit în drum, căci tocmai tocase de vecernie. Bătrânul, îmbrăcat în toată ținuta, cu rasă, camilavcă și mătănii, s-a oprit lângă ușă, bănuitor și speriat, neștiind pentru ce îl cheamă starețul și, mai ales, de față cu atâta lume. Arghezi s-a ridicat de pe scaun și i s-a apropiat.

— Frate Petre, blagosloveşte! Am venit să te văd, frate Petre!

Călugărul se uita la el, nedumerit. Poate că nu-și mai amintea de când nu i se mai spusese pe vechiul său nume.

— Frate Petre, nu mă mai cunoşti?

Bătrânul rămânea țeapăn și-l cerceta rece.

— Eu sunt părintele Iosif, nu-ți mai aduci aminte de părintele Iosif? Iosif ierodiaconul.

Nici o mișcare.

— Eu sunt Tudor Arghezi! a exclamat poetul în cele din urmă, cu un soi de disperare.

De abia atunci a tresărit bătrânul și în clipa următoare i-am văzut pe cei doi căzuți unul în brațele celuilalt și suspinând unul pe umărul celuilalt. Emoția ne gâtuia și ne-am ridicat stingheriți, cu privirile aiurea. Mai știu că cel ce s-a desprins din îmbrățișare a fost părintele Partenie. Pretextând, mai mult din gâtlej și mâini, că era de rând la strană, a fugit către poarta cetății, cu barba-n piept, lăsându-și prietenul să se reculeagă din niște lacrimi pe care demonul lăuntric nu le mai putuse împiedica.

O altă întâlnire din ziua aceea avea să fie și mai zguduitoare. La stăreția veche ne-am dus numai noi, cei trei veniți cu trăsura. Casa, acum muzeu memorial – pe peretele căreia se află și o placă întru amintirea lui Arghezi –, era pe atunci nelocuită, tăcută pe marginea bălții. Poetul s-a stăpânit până în momentul când a intrat în fosta lui chilie și a dat cu ochii de firida în care-și ținuse cele câteva cărți, ale cărei ușițe încă mai purtau vopseaua de odinioară, veche și cenușie, scorojită de timp. Atunci poetul și-a prins capul în palme și a început a plânge cu adevărat, abandonându-se într-o cascadă de sughițuri. Eu și fiul său ne-am făcut semn, am ieșit tiptil din odaie și am rămas pe cerdac până ce poetul, ușurat de lacrimi, a venit la noi să ne mulțumească de singurătate. Ne-am continuat plimbarea pe lângă trestii și ne-am oprit pe latura dinspre răsărit a cetății, unde vechiul zid mai stăruia doar cu câteva palme de la pământ. Era spre asfințitul soarelui, în prag de vară, și liniște mare stăpânea peste ape. Tăceam și noi, cu

ochii pierduţi în gânduri. Nimeni nu mai zicea nimic. Şi nu ştiu ce mi-a venit atunci, că m-am pomenit recitând, nemişcat, cu glasul scăzut, uitându-mă peste baltă:

Sufletul meu îşi mai aduce-aminte
Şi-acum şi ne-ncetat de ce-a trecut,
De un trecut ce-mi e necunoscut,
Dar ale cărui sfinte oseminte
S-au aşezat în mine făr' să ştiu
Cum nici pământul ştie pe-ale lui
În care dorm statui lângă statui
Şi-i zăvorât sicriu lângă sicriu...

Am dus poemul până la ultima lui treaptă şi am tăcut. Tăceam toţi. Astăzi mă gândesc că, fără să-mi fi dat seama, săvârşisem un act de cruzime. Într-un târziu, mi-am întors capul. De sub ramele ochelarilor lui Arghezi se scurgeau, liniştit, două şiruri de lacrimi, pe care el nu mai încerca să şi le ruşineze.

8

Am amintit că Arghezi, mai ales după ce devenise deputat în Marea Adunare Naţională, adică prin 1956-1958, obişnuia să-mi facă vizite în biroul meu de bibliotecar al Patriarhiei, de peste drum de Parlament, la o cafea, o ţigară şi un ceas de voroavă. Fiind o bibliotecă nu atât de împrumut, cât de conservare, era multă linişte acolo, într-un spaţiu în care nu pătrundeau decât privilegiaţii. Biroul era căptuşit cu cărţi, câteva mii, de jos până-n tavan; pe o masă şedeau stivuite cele aduse din alte corpuri, care-şi aşteptau rândul la fişare sau clasificare zecimală.

— Cred că te simţi bine aici, între prieteni, îmi zicea Meşterul aşezându-se pe fotoliu.

— Da, domnule Arghezi, între prieteni care vorbesc numai atunci când sunt întrebaţi. E cam întuneric aici. Deşi fereastra dă spre miazăzi, e cam mică, iar puţina ei lumină e absorbită de cotoarele cărţilor. Mă ajut cu lampa din tavan.

— Cărţile dumitale, vrei să spui, nu izvorăsc lumina, ci o înghit?

— Am vorbit de cotoarele tomurilor, iertaţi-mă, nu de cartea „mâinilor mele care te-au deschis". Prin fereastra aceasta însă se văd nu numai turlele mânăstirii Văcăreşti, ci şi turnuleţele Mărţişorului. (În vorbirea noastră curentă, „Mărţişor" nu mai însemna strada cu acest nume, ci aşezământul arghezian.)

— Pe vremea călugăriei mele, își amintea el, încăperea aceasta era odaia de lucru, să-i zicem particular, a mitropolitului Iosif Gheorghian. Aici obișnuia să citească și să scrie. Avea o minte bogată și un suflet foarte curat. De pe când încă studia în Occident, băgase de seamă că-i place să fumeze. Nu a devenit fumător, dar pe masa lui de lucru se afla întotdeauna o cutie de „Regale” cu carton, din care, adâncit în lucru, lua câte una din când în când, o aprindea, trăgea unul sau două fumuri și îndată-și aducea aminte că e păcat și o arunca pe fereastră, aproape întreagă. De mustrările lui de conștiință profita paracliserul, care-și avea chilia pe aici, pe sub fereastră. Se învățase să prindă țigările din zbor, le rotunjea cu briceagul și le vindea apoi vecinilor, la jumătate de preț...

— Erați cumva unul din vecini?...

— Nu, mie nu mi-a plăcut niciodată tutunul blond. L-am preferat pe cel negru. În Franța fumam „Caporal”. Ai fumat vreodată „Caporal”?

— La dumneavoastră acasă, mi-ați oferit o dată una, iar a doua nu mi-a mai trebuit. Un fel de „Plugar”.

— Gheorghian însă, așa cum am spus, nu era un vicios, se controla îndeajuns pentru a nu deveni. Pentru el, fumatul era o tentație suavă pe care o consuma doar în faza ei incipientă. Eu cred că lui i se putea ierta orice, într-atât era de bun și de blând. Și să știi de la mine că Gheorghian a fost un mare cărturar și un mare animator de cultură.

— Da, știu și eu câte ceva, chiar ceea ce, probabil, încă nu știți dumneavoastră sau, poate, ați uitat. Am găsit pe aici documente care arată că lui Iosif Gheorghian i-a aparținut, pe la sfârșitul secolului trecut, inițiativa revizuirii Bibliei de la Buzău, care, la rândul ei, descindea direct din Biblia lui Șerban. Inițiativa s-a concretizat în Biblia din 1914, cea dintâi pe literă latină, și, după părerea mea, cea mai bună versiune de până acum.

— Dacă te-ar auzi Galaction...

— Sigur că s-ar supăra, așa cum s-a înfuriat pe ebraistul Popescu--Mălăești, care, prin 1940, a publicat o broșură cu critici foarte severe la adresa Bibliei din ’38. Nu știu dacă ați avut-o în mână, broșura se chema *Omnia pro pecunia*.

— Titlu de pamflet, nu de lucrare științifică...

— Poate că tocmai asta l-a înfuriat pe părintele Gala și l-a făcut să-l amenințe pe Mălăești, într-o ceartă din cancelaria Facultății de Teologie, că, dacă va continua, așa cum acela făgăduise, se va vedea nevoit să apeleze la bunele oficii ale cenzurii.

— Bietul Galaction!

— Dar, fiindcă veni vorba, hai să vă arăt ceva foarte interesant, ceva care să vă emoționeze. Vedeți dumneavoastră, operația de a clasifica

zecimal o carte mă obligă să cercetez nu numai datele de pe copertă, ci și conținutul ei, și așa se face că, răsfoind din capitol în capitol, dau de pagini care mă prind și pe care nu le mai las până nu le-am citit în amănunt. În felul acesta am descoperit că, tot pe la sfârșitul secolului trecut, poate chiar înainte ca Biblia de la Buzău să fi intrat pe mâna comisiei care a pregătit-o pe cea din 1914, Sinodul a luat o hotărâre prin care revizuirea Bibliei să-i fie încredințată unui scriitor de mare talent și bun cunoscător al limbii române, și anume domnului George Coșbuc. Peste altceva, în afară de această hotărâre, nu am mai dat și nu știam dacă autorul *Firelor de tort* a primit sau nu comanda. Ei bine, mai deunăzi a venit aici, la ușă, un cetățean oarecare, cu o ofertă aparent banală: primele trei din cele cinci volume ale Bibliei de la Buzău. Aici avem destule exemplare ale acestei Biblii, poate prea multe, așa încât acela nu mă interesa, mai ales că era incomplet. Omul însă avea mare nevoie de parale și stăruia într-un chip care-mi muia inima. Sunt oameni dintr-o anume categorie socială care, după ce au vândut totul la talcioc, au mai rămas cu cărțile, ultimele bunuri de care se despart, și numai la mare nevoie. Pe aici trec o sumedenie. Cumpăr pentru Patriarhie ceea ce interesează Patriarhia, iar din ce nu, aleg pentru mine. Unii exagerează valoarea ofertelor (crezând că orice carte pe slovă veche e inestimabilă), alții, dimpotrivă, au pierdut simțul evaluării. Odată am fost invitat acasă la o bătrână doamnă – o Moruzi sau o Lahovary, nu mai țin minte – care mi-a oferit câteva splendide ediții bibliofile din clasicii francezi (știu că ați observat la mine acasă și v-a plăcut, printre altele, volumul *La torture par l'espérance* de Villiers de l'Isle-Adam, tipărit, pe *papier bleu*, în tiraj numerotat; de-acolo îl am). La sfârșit, când am întrebat-o cât dorește să-i dau pe toate cărțile, prețul cerut mi-a creat sentimentul că le fur. Nici nu puteam să-i ofer eu mai mult, ca să n-o ofensez cu ceea ce ar fi părut o pomană. Am mai ales de prin rafturi o seamă de lucruri ieftine, care nu mă interesau – foiletoane, reviste ilustrate, romane polițiste –, și am dublat grămada și prețul, ca să plec cu conștiința curată.

— Poate că doamna Moruzi sau Lahovary nu le citise decât pe cele din urmă...

— Ba eu cred că le citise și pe primele, mi-am dat seama din conversație, dar mai cred că ea le evalua în raport cu banii ei de atunci, când le cumpărase, la Paris, nu cu sărăcia ei de acum, de la București.

— Burghezie putredă, ce vrei!

— Vând cărți nu numai burghezii – sau, mă rog, foștii... Șerban Cioculescu, de pildă, e un proletar al intelectului, dar asta nu l-a împiedicat să vină aici, acum vreo trei-patru ani, și să-i vândă Patriarhiei una din raritățile bibliotecii lui. Era foarte strâmtorat și nu mai avea încotro.

— Zău?

— Am să v-o arăt, după ce termin, o am chiar aici. E vorba de *Dialoghi piacevoli* de Stephano Guazzo, tipărită la Veneția în 1586. Pentru noi, românii, e prețioasă și prin aceea că în paginile ei este reprodusă o poezie a lui Petru Cercel, o *Rugăciune* în strofe dantești, foarte frumoasă.

— Când eram eu bolnav, Cioculescu a venit la mine acasă...

— Știu, mi-a povestit doamna Paraschiva, dar eu voiam să adaug că achiziționarea acelei cărți a fost lucrul cel mai bun pe care l-am putut face pentru el. Mai mult nu se putuse face.

— Ce, anume, mai mult?

— M-am pomenit într-o zi cu Cioculescu că vine la mine, mă ia de braț și mă întreabă: „Unde este, aici la dumneavoastră, o zugrăveală care înfățișează iadul?". L-am dus în tinda catedralei, în fața râului de foc prin care mișună diavolii, chinuindu-i pe păcătoși. Cioculescu a dat o roată cu ochii peste ei, apoi a pus degetul pe unul din încornorați, cu profil tăios și cu bărbuță. „Ăsta e, a exclamat el, sigur, el e!" „Cine, domnule profesor?" „Nae Ionescu, nu-l recunoști? E leit, nu-ncape nici o-ndoială." „Nu l-am văzut niciodată, nici măcar în poză." „Cine e zugravul?" „Fresca e cea veche, originală, dar a fost restaurată de Belizarie." „Cineva mi-a deconspirat că pe o zugrăveală din București se află Nae Ionescu sub chipul unui drac. Desigur, Belizarie nu va fi avut nimic cu el, dar un dușman al lui Nae l-a pus – cu sau fără plată – să-l imortalizeze în ceata lui Scaraoțchi." Râzând de această descoperire, criticul a adăugat: „Ce vrei, de când sunt șomer, m-am deprins să umblu din iad în iad"... Atunci mi-a mărturisit că, în lipsă de altceva, căutase de lucru pe aici, la Patriarhie, ceva care să i se potrivească, cât de cât. Era un post vacant la bibliotecă, de fapt la arhiva cea veche, depozitată la demisol, unde puteai da de documente surprinzătoare (de pildă, acolo a găsit profesorul Niculae Șerbănescu o chitanță semnată de meșterul Niculae Grigorescu, prin care s-a descoperit că acesta, înaintea Agapiei, zugrăvise biserica mânăstirii Zamfira din Prahova). Era un post foarte modest, plătit cu numai patru sute de lei, care însă asigura o pâine. Cioculescu a făcut o cerere, patriarhul Justinian – care e foarte sensibil la astfel de situații – a aprobat-o, dar numirea trebuia confirmată de Ministerul Cultelor, în fruntea căruia se afla un profesor universitar. Ei bine, Constantinescu-Iași nu a fost de acord cu numirea lui Cioculescu în acest post de arhivar, așa încât petiționarul a trebuit să-și vândă din cărți ca să poată trăi. Când patriarhul i-a comunicat lui Cioculescu refuzul ministrului, criticul a exclamat: „Ministrul e un prost!". Șeful Bisericii, în cabinetul său oficial, a avut o mișcare de protest, dar preopinentul a continuat: „Da, da, înaltpreasfințite, ministrul e un prost; aceasta ar

fi fost singura lui ocazie de a arăta că Şerban Cioculescu are un cap de patru sute de lei”...

Arghezi mă asculta fumând. Ştiam că lunga mea digresiune nu-i face plăcere, neplăcerea lui era chiar evidentă, dar intenţia mea era aceea de a-i subţia un mai vechi resentiment faţă de critic, resentiment pe care-l populariza ori de câte ori avea prilejul. Mă voiam un făcător de pace şi nu izbuteam. În cele din urmă, Arghezi n-a mai răbdat:

— Dragă părinte, parcă nu ne era vorba de Ciugulescu, ci de Coşbuc... Oricum, e o diferenţă...

Mi-am formulat scuzele de rigoare şi am pus mâna pe cele trei tomuri, împingându-i-le în faţă:

— Acestea sunt volumele din Biblia de la Buzău pe care cetăţeanul insistă să le cumpăr. Le-am reţinut spre cercetare numai pentru că, răsfoind la întâmplare unul din ele, am văzut o mulţime de însemnări presărate, cu mâna, în text şi pe margini, ale unui maniac oarecare, mi-am zis, ori sectant, deşi nu numai sectanţii sau maniacii fac asemenea intervenţii, ci şi călugării, chiar pe cărţile nou apărute, în ceea ce li se pare lor că nu e potrivit cu învăţătura sau tradiţia. Au zăcut câteva săptămâni aici, pe colţul mesei, până ce am umblat iarăşi prin ele şi atunci am dat, între două file, de o carte de vizită – aceasta este – a lui Nerva Hodoş, pe spatele căreia un bileţel adresat lui Coşbuc îl invită pe acesta să vină spre seară la un ceai. Fulgerător am făcut legătura între hotărârea Sinodului şi numele lui Coşbuc găsit într-o Biblie şi m-am apucat să cercetez cu atenţie însemnările. Ei da, acestea erau ceea ce se cheamă o diortosire, adică o îndreptare a limbii. Uitaţi-vă, creionul a puricat rând pe rând, a înlocuit cuvintele uzate cu echivalentele proaspete, asupra altora a pus semnul întrebării, pentru altele propune două sau trei variante. Comentariile de pe margine nu sunt întotdeauna ale unui evlavios; de pildă: aici, unde sunt descrise odăile tainice, din spate, ale Templului ebraic, diortositorul reflectează: „Aici îşi făceau preoţii chefurile”. Să ştiţi că vă aflaţi în faţa unor însemnări autografe ale lui George Coşbuc.

— Ai verificat?

— Am fost la Academie şi le-am confruntat cu manuscrisele originale ale poetului. Certific autenticitatea.

Arghezi întorcea pagină după pagină, zăbovea îndelung asupra uneia sau alteia, deseori mormăia a mulţumire.

— S-a oprit undeva, a zis el într-un târziu.

— Da, nu a isprăvit nici măcar cărţile Pentateuhului. De ce nu a mers mai departe, nu se poate şti deocamdată. De altfel, eu cred că nici partea cu însemnări nu e isprăvită; observaţi că, cel puţin în această fază, el a lucrat numai asupra cuvintelor, nu şi asupra sintaxei. Bănuiesc

că-și propusese să revină asupra textului cu îndreptări în structura frazei.

— Procedeul ar fi cam copilăresc, a intervenit Meșterul. Vocabularul și sintaxa merg împreună, n-ai cum să le desparți. Nu poți alege cuvintele ca pe bobi și apoi să le învârtești sub burice, ca să vezi ce-ți iese.

— Asta când e textul meu, mi-am permis eu să observ. Dar când lucrez pe textul altuia...

— Aici s-ar putea să ai dreptate, a cedat el, mai ales când e vorba de un text al Duhului Sfânt...

A continuat să răsfoiască îndelung, pipăind cuvintele și cumpănindu-le vecinătățile, mulțumit sau nemulțumit, după cum credea că e cazul. Până la urmă m-a pus să-i făgăduiesc că, după ce voi cumpăra volumele și le voi încorpora în bibliotecă, am să i le împrumut acasă, pentru o vreme, ca să le mai vadă. Nu am mai apucat însă nici măcar să le achiziționez: biblioteca a fost năprasnic văduvită de bibliotecar, iar volumele au intrat pe mâini necunoscute – sau, poate, restituite proprietarului –, de urma cărora nu se mai știe, până astăzi, nimic.

Poetul citea cu încă destulă ușurință slova chirilică, deprinsă cândva, la mânăstire, și se simțea bine în tovărășia vechilor cărți bisericești, din care eu păstoream, pe atunci, o colecție foarte bogată, cu exemplare pe care nu le avea nici Academia. Mi-a cerut odată, prin telefon, să-i împrumut un... Molitfelnic. I-am dus un exemplar dintr-o ediție curentă, s-a strâmbat, nici nu l-a deschis și mi-a cerut să-i aduc „o carte adevărată, în fața căreia simți nevoia să te descoperi”. Am roșit. Cum de nu mă gândisem și la astfel de sensibilități? La 7 ianuarie 1954, de ziua numelui său, îi dăruisem un frumos exemplar din Biblia zisă a lui Șerban, tipărită la București în 1688, pe care-l aveam în biblioteca mea personală (cu o dedicație căreia azi, când revăd tomul în colecția Mitzurei, îi găsesc nu numai stângăcie, ci și prețiozitate), și am citit în ochii lui lumina înlăcrimată a unui copil fericit. Lumina aceea n-ar fi trebuit s-o uit nici acum, când îmi cerea un Molitfelnic. I l-am dus, fără să știu pentru ce anume îi trebuie. Caută cuvinte uitate, mi-am zis. La vârsta și împlinirile lui, Meșterul era încă un mare scormonitor de limbă. Se îmbogățea până la disperare. M-a ascultat râzând când i-am povestit o descurajare a mea de început, când eram cu precădere preocupat de sporirea vocabularului literar. Mă aflam în mânăstirea Suzana, de pe valea Teleajenului, în vizită la două călugărițe, Onoria și Arcadia, surori de sânge, celebre prin știința lor de a recolta și conserva ierburile de leac. Casa lor, cu câteva odăi, era mult mai încărcată decât un magazin „Plafar” de astăzi, cu sute și sute de pungi, plicuri și cornete bine mirositoare, bune pentru multe soiuri de boli și suferințe, altele numai pentru preîntâmpinarea lor. Vreme de câteva ceasuri, cele două bătrâne s-au întrecut în a scoate

din rafturi punguţă după punguţă şi a-mi spune istoria fiecărei buruieni, de la timpul de cules până la linguriţa de ceai.

— Aici e cimbrişor... Aici avem anghinare... Dincoace e coada-şoricelului... Iată aici, părinte, e ţintaur...

— Cum aţi spus? am tresărit eu. Ţintaur?

— Da, ţintaur. I se mai zice şi ţintaură, dar noi ne-am deprins să-i spunem aşa, ţintaur...

Mi-am scos repede carnetul, să-mi însemn un cuvânt nou, muzical ca un clopoţel de argint. Şi încă în două variante! Am să-i caut şi obârşia... Ecou de la „centaur"?... Sau, poate, unul din puţinele cuvinte compuse ale limbii române, „ţintă de aur"? Oricum, e splendid!... Rimă rară la „aur" (eventual, „aură"), „faur", „graur" etc. L-am purtat aşa, în carneţel, ca pe o mică bijuterie secretă, până într-o bună zi, când, citind – sau, poate, recitind mai atent şi pe un fond aperceptiv deja sensibilizat – *Horă de şoareci*, am dat de versurile:

De subt o ţintaură
S-a ivit o gaură...

Fireşte, Arghezi nu putea s-o rimeze cu altceva! Dar mi-am zis, oftând, cu braţele moi pe genunchi: „Se pare că omul ăsta a stors tot ce se putea scoate din limba română şi că nouă nu ne-a mai rămas nimic...".

— Sigur, râdeţi, domnule Arghezi, râdeţi, cum trebuie că a râs Edmond Rostand când i s-a spus că el e miliardarul de rime... Dar ce ne facem noi, cei de după dumneavoastră?

— Limbă românească, ce să faceţi? Poezia se isprăveşte odată cu poetul, limba creşte odată cu neamul.

— Mă întreb, de unde cunoaşteţi dumneavoastră atâtea cuvinte din universul ţărănesc? După câte ştiu, nu v-aţi născut şi n-aţi copilărit la ţară.

— Pe cele mai multe le ştiu de la Paraschiva, a răspuns el, şi nu-ţi închipui cât îi sunt de recunoscător.

(Într-adevăr, Paraschiva vorbea un grai simplu, bogat şi nealterat de cărturărie, din care nu lipseau alunecările de la gramatică, pe care soţul ei i le corecta deseori, fără ca ea să se supere vreodată: „Apoi de, Puică, tu eşti scriitor şi ştii mai bine, eu sunt o ţărancă proastă şi vorbesc aşa cum am apucat". Poate că tocmai ca un semn al recunoştinţei de care vorbea, Arghezi se obişnuise să-i dăruiască Paraschivei primul exemplar din fiecare carte nou apărută, pe care ea îl ducea într-un loc anume al ei, sporindu-şi nu numai colecţia, ci şi mândria de a se şti, ea, aproape o analfabetă, depozitara cea mai credincioasă a operei argheziene.)

— Pe altele, a continuat el, le cunosc din graiul social, din lecturi repetate și, de ce nu, chiar din dicționare... Folosești dicționarul?

— De ce nu?... Dacă și dumneavoastră...

— Pe care anume?

— M-am oprit la Tiktin.

— Eu îl prefer pe Scriban. Să știi că e un dicționar foarte bun și te-aș sfătui să nu-l ocolești. Dar să-ți mai spun ceva: fie că prinzi cuvintele din viu grai, fie că le dobândești din dicționar, dacă ele nu-ți intră de-a dreptu-n sânge, n-ai făcut nimic. Mi-ai vorbit de un carnețel. Dacă-l mai ai, pune-l pe foc. A-ți face un inventar de cuvinte noi, pe listă, ca să alegi din ele după nevoie, e ca și cum ai înșira pe ață mânătărcile și le-ai pune la uscat; le poți folosi, dar numai după ce le-ai muiat și le-ai umflat într-o zeamă care nu e a lor, adică pot fi iarăși cărnoase, dar nu mai au același gust. Ăsta e unul din secretele meseriei. Cuvântul trebuie să-ți vină singur sub condei, chiar dacă-ți vine greu și trebuie să-l aștepți îndelung; dacă până la urmă nu-ți vine, înseamnă că nu trebuie.

— Dar de căutat, căutați cuvinte și acum.

— O să caut toată viața. Tu îmbătrânești, limba se primenește.

Caută cuvinte, mă gândeam după ce-i împrumutasem Molitfelnicul pe slovă veche. Dar, cel puțin de data aceea, nu căuta cuvinte. Mi-a mărturisit-o șoptit, când mi-a restituit cartea. Voise să mai citească o dată pravila tunderii în monahism. Nu mi-a dat nici o explicație.

Avea el niște taine ale lui, sufletești, pe care le lăsa în conversație doar să mijească, sensibile ca niște mimoze. Îmi vine sub creion o amintire de prin 1958. Încununat de glorie, titluri și bani, Meșterul se mutase în locuința de lângă Piața Aviatorilor. Avusese însă o primă congestie cerebrală, vederea îi scăzuse la jumătate, ochelarii nu-l mai slujeau îndeajuns, se ajuta, la scris și citit, cu o lupă de ceasornicar. Era la scurtă vreme după ce familia îl dusese cu mașina în Parcul Privighetorilor, la Băneasa, pentru două ceasuri de odihnă. După numai o jumătate de oră însă el s-a ridicat de pe iarbă și a poruncit: „Duceți-mă acasă!... Acum, vă rog, duceți-mă acasă!”. L-au dus, Paraschiva l-a lăsat în odaia lui de lucru, unde voise să rămână, și și-a văzut de treburi. După altă vreme l-a auzit urlând ca un ieșit din minți și a alergat la el. Aruncase lupa pe podea, rupsese hârtiile, izbucnise în plâns: „De când mă căznesc să pun o pădure pe versuri, și nici acum nu pot!”... Scena mi-a povestit-o Paraschiva. Eu l-am găsit tot într-o stare tulbure, dar o tulburare rece, stăpânită, înlăuntrul căreia se consumau gânduri de o tragică luciditate. Eram tot în odaia lui de lucru, doar amândoi.

Mai întâi, după ce s-au adus obișnuitele cafele, m-a poftit să-mi aprind o țigară. Știam însă că medicii îi interziseseră să fumeze.

— Domnule Arghezi, de data aceasta în nici un caz...

— Dacă te rog?! s-a umilit el. Am ajuns să beau tutun pe furiș, ca un școlar la closet.

Îi treceam țigara, trăgea cu poftă câteva fumuri și o punea pe scrumieră, învârtind-o tot către mine, pentru orice eventualitate... Bănuiam că joaca aceasta de-a fumatul n-o făcea numai cu mine. Nu cred ca în fața altcuiva să fi oftat atât de acoperit, uitându-se împrejur la toate câte avea din belșug. Era trist, sfâșietor de trist.

— Da, dar să știi, dragul meu, că nu se mai poate...

— Ce nu se mai poate, domnule Arghezi?...

— Nu se mai poate! Asta e! Sufletul omului își are, și el, marginile lui. Ca să nu-i zic altfel. Apoi, uitându-se țintă la mine, prin ochelari: Știi cum a murit Esenin?... Știi cum a murit Maiakovski?... Știi cum a murit Fadeev?...

Mai mult nu mi-a spus, mai mult n-am putut scoate. Se ascundea în spatele gestului strengăresc de a-i înșela, cu țigara, pe nevastă-sa și pe doctori.

La plecare, am luat-o deoparte pe Paraschiva.

— Doamnă Arghezi, vă rog eu, vă rog din suflet să-l supravegheați îndeaproape.

— De ce, e ceva?... s-a speriat ea prin lentilele enorme.

— Nu, nimic deosebit, am căutat eu s-o liniștesc, dar cred că trebuie să stați mereu cu ochii pe dânsul.

— Nu știu ce să mă fac cu omul ăsta, a început ea să se văicărească. A avut congestie la cap. Păi cum păcatele, Doamne iartă-mă, să nu-l ajungă și una ca asta, că de când îl știu nu s-a culcat și el odată ca oamenii, măcar la miezul nopții, tot către ziuă și iar către ziuă... Și nici acum nu se astâmpără. Știi ce mi-a făcut ieri-noapte? L-am culcat după ceas, am stins lumina și am așteptat, ca de obicei, să adoarmă. Ei bine, părinte, hoțul s-a prefăcut că doarme, sufla adânc și rar – că știe să se prefacă, n-ai dumneata grijă –, și pe urmă m-am culcat și eu și dusă am fost, că aici e alergătură mai multă ca la Mărțișor, seara sunt frântă... La o vreme nu știu cum m-am trezit..., el nu mai era în pat. S-o fi dus la baie, m-am gândit. La baie, nimeni. Unde l-am găsit? În odaia din față, acolo unde lucrează el. Aprinsese lampa a mică și ședea la masă, cu lupa aia de ceasornicar la ochi, că-mi vine s-o arunc la gunoi!... „Bine, domnule, așa ne-a fost vorba? Dacă află doctorii?” L-am certat zdravăn, l-am târât îndărăt, în dormitor. „De ce nu m-ai lăsat, Paraschivo? Era numai o idee și voiam s-o notez, că până mâine am s-o uit...” Și uite-așa-mi face! Pe aia cu Băneasa ți-am spus-o.

— Doamnă Arghezi, vă rog încă o dată, insistent, să nu-l scăpați din ochi. Cred că de data aceasta e vorba de altceva decât de o pădure pe versuri...

N-am aflat niciodată de ce voise el să citească pravila tunderii în cinul monahal, așa după cum n-am știut de ce îl preocupa, până la obsesie – și cred că de-a lungul vieții întregi, ca și pe Gala Galaction, de altfel –, convertirea lui Saul pe drumul Damascului. Aducea doar vorba despre ea, nu angaja nici o discuție, refuza delicat tentativa de a oferi eu una, se mira doar ca în fața unei taine de nepătruns. Mi-a cerut odată să-i fac rost de o „viață" a apostolului Pavel și nu am avut atunci o alta la îndemână decât pe cea scrisă de Farrar. Mi-a înapoiat-o, după un timp, fără s-o comenteze.

*

Dacă Arghezi ar mai fi în viață, i-aș povesti gândurile mele de acum despre ceea ce cred eu că e o piesă de arheologie spirituală – una din multele încă neștiute –, menită să stea mărturie pentru vechimea și continuitatea noastră, ca neam românesc, pe moșia strămoșilor noștri. Gândurile mi s-au năzărit după ce săpăturile de la Sarmizegetusa au dat la iveală vasul de lut cu celebra inscripție „Decebalus per Scorilo". Arheologii au tradus-o „Decebal, fiul lui Scorilo" (socotind că *per* ar fi echivalentul lui *puer*), dar unii împătimiți ai filologiei, ceva mai târziu, au tălmăcit-o „Decebal pentru Scorilo" (argumentând că *per* nu putea substitui substantivul *filius*, singurul potrivit în cazul de față, ci prepoziția *pro*). Interpretând astfel inscripția, aceștia din urmă au ținut seama și de faptul că vasul cu pricina nu era un obiect casnic oarecare, ci anume un vas de ritual, de cult, folosit într-o anume împrejurare cu caracter religios, când el a fost oferit – desigur, nu gol – de către rege întru amintirea tatălui său (despre care se știe, din alte documente, că-l chema Scorilo). Afectiv, sunt pentru această din urmă tălmăcire, căci ea acoperă un moment din cultul morților – atât de puternic la daci și cu tot atâta puternicie transmis urmașilor lor –, când vasul de lut era oferit pentru pomenirea celui repausat. Ritualul avea, desigur, un caracter general; particular era doar faptul că regele își putea permite să pună pe vas și o inscripție.

De aici gândul m-a dus la acea stranie și singulară *Sâmbătă a Moșilor*, perpetuată până astăzi în tradiția poporului român, și la puterile dinlăuntrul ei. Ea nu este o simplă „sâmbătă a morților", de care sunt mai multe în curgerea calendarului. Precedând întotdeauna Duminica Rusaliilor, ea e o sâmbătă a moșilor, a strămoșilor, a tuturor înaintașilor știuți și neștiuți, până la izvoarele neamului, e o sărbătoare a rădăcinilor. *Moșii* aceștia sunt cei ce ne-au lăsat o *moșie* (cu înțeles de patrie, așa cum cuvântul a fost folosit și de Eminescu), sunt cei ce au făcut din noi *moșneni* sau *moșteni*, adică, după dicționar, țărani liberi, posesori în devălmășie ai unei proprietăți de pământ *moștenite* de la un *strămoș*

comun, cei cărora le datorăm conştiinţa că tot ceea ce avem mai bun de la ei e o *moştenire* care trebuie păstrată, apărată şi transmisă celor ce, noi înşine, le vom deveni strămoşi. Mai mult, în limbajul obişnuit, un ins moşteneşte de la înaintaşi nu numai pământ sau o altă proprietate, ci şi caracterele particulare ale fiinţei sale sufleteşti şi corporale, semne sigure ale unei anume descendenţe, identificabile după o generaţie sau mai multe. Unii filologi pun cuvântul pe seama limbii albaneze, dar ştiut este că toate cuvintele de acest fel sunt suspecte de obârşie traco-geto-dacică. Specialiştii ar trebui să-i acorde o atenţie prioritară şi am fost fericit să văd că, mai nou, cuvântul se află pe lista fondului dacic al vocabularului românesc.

Ei bine, în Sâmbăta Moşilor – şi numai atunci –, pentru pomenirea morţilor se „împart" cireşe în vase de lut. Ritualul însă, practicat pe întinse arii locuite de români, nu e creştin. El nu este pomenit în cărţile de cult, nu e legat de nici un simbol specific. Cireşele, numai cireşele, da, pot fi o jertfă din pârga fructelor (precum, bunăoară, perele sau strugurii); dar de ce, neapărat, într-un vas de lut? Tradiţia e atât de puternică, încât Sâmbăta Moşilor a devenit, din timpuri străvechi, un târg al olarilor, din care s-au dezvoltat, îmbogăţindu-şi conţinutul şi culoarea, cunoscutele târguri ale moşilor (cel din Bucureşti a dat numele drumului care ducea la el, *Calea Moşilor*, numire ce trebuie păstrată cu scumpătate, aşa cum tot pe numele lui de demult şi de acum se cere păstrat *Drumul Dorului*, din satul Rod, de deasupra Săliştei, de-a lungul căruia se aşterneau privirile femeilor, sub streaşina mâinii, primăvara, să-i zărească pe păstori revenind cu turmele de la iernat). Cât e de vechi acest ritual? Care-i sunt izvoarele? De când s-a altoit el pe ritualul creştin? Ce mă împiedică să cred că el era practicat şi de regele dacilor, care-l moştenise de la strămoşii lui, întru pomenirea părintelui său?

Toate aceste gânduri i le-aş povesti lui Arghezi, odată cu amintirea că tocmai într-o asemenea Sâmbătă a Moşilor s-a întâmplat să vină el la mine, în biroul meu de bibliotecar, la o cafea şi un ceas de voroavă, printre tomuri vechi. Patriarhul Justinian, care-şi avea cabinetul de lucru cu ferestrele la drum şi în imediata vecinătate a bibliotecii, nu era străin nici de vizitele poetului la mine, nici de amănuntul că, de fiecare dată, acesta făcea un popas ritual pe coridorul de trecere, preţ de câteva clipe, în faţa portretului lui Iosif Gheorghian, semnat de Mirea, pe care-l privea ca pe o icoană, nemişcat, cu pălăria în mână.

— Vezi, îmi spunea oaspetele după aceea, pe pictorul Mirea cel din „Vârful cu dor" nu pot să-l sufăr, are ceva vulgar în imaginaţie, dar tabloul acesta mi se pare un cap de operă. Mă întâlnesc în el cu un Gheorghian viu şi mai mult decât viu, cu un chip care ţine de inefabil. Îmi e foarte drag.

De fapt, tabloul era o copie de pe originalul lui Mirea (păstrat, acesta din urmă, în stăreția mânăstirii Agapia), făcută anume pentru galeria mitropoliților Ungrovlahiei. Poetul vibra interior de fiecare dată, poate cu aceeași emoție cu care și-l amintea, după o jumătate de veac, pe blândul Iosif primindu-l în chinovia de la Cernica, împrumutându-i numele de călugăr, hirotonindu-l ierodiacon la Mitropolie, încurajându-i ucenicia literară și, mai târziu, încercând să-i îmblânzească apostazia cu unul din acele gesturi de care nu sunt în stare decât spiritele cu adevărat nobile. De-a lungul unei vieți, Arghezi și l-a revendicat pe mitropolitul Iosif drept părintele său duhovnicesc și niciodată nu vorbea de el fără să-i tremure vocea.

La rândul său, Justinian era un om fără prea multă carte, dar înzestrat cu un extraordinar simț practic și, mai presus de toate, puternic ancorat în tradițiile poporului, pe care le cultiva firesc, fără ostentație, asemenea țăranilor de pe Cerna olteană, din mijlocul cărora se ridicase. Pe Arghezi îl prețuia mai mult din faimă decât din lecturi și se bucura că-i calcă pragul reședinței, chiar dacă rareori se abătea și pe la el. Întâlnirile dintre cei doi erau rare și deferente și în nici un caz nu pot da crezare unei anecdote după care Arghezi ar fi rostit în fața patriarhului o vorbă de o groaznică obscenitate, pe care nici cei mai licențioși dintre scriitorii noștri nu și-au permis să o încredințeze tiparului. Arghezi era, într-adevăr, slobod la gură, dar nu pentru a ofensa urechea interlocutorului; el vorbea asemenea țăranului care rostește cu naturalețe și candoare cuvinte și expresii altfel impudice. În raporturile sale directe cu semenii, poetul vădea bun-simț și, uneori, o politețe exagerată. (Sunt sigur că Nicolae Iorga și chiar Nichifor Crainic, care i-au înfierat libertățile de limbaj, nu cunoscuseră opera lui Clement Alexandrinul, scriitor și polemist bisericesc din secolul al doilea, elev al lui Panten și dascăl al lui Origen. Citit astăzi, el ne apare ca un Arghezi al timpului său, mai ales în pamflete, prin libertatea de a le spune unor lucruri pe nume. Ca și poetul nostru, va fi avut și el destule reproșuri, de vreme ce se simțea obligat să-și argumenteze licențele de expresie, inclusiv pe cele privitoare la anumite mădulare ale corpului omenesc: „Dacă lui Dumnezeu nu i-a fost rușine să le facă, nu văd de ce mi-ar fi mie rușine să le numesc”.) Necredinței mele în anecdota pomenită îi vine în sprijin și o carte poștală ilustrată, răsărită acum din corespondența mea mai veche, pe care Arghezi mi-a trimis-o din Geneva la 21 august 1957. Prin bunăvoința frăției-tale, i-aș cere I.P.S.S. Patriarh o binecuvântare peste Europa, cu fața către Alpi, în odăjdii. Îmbrățișeri. Tudor Arghezi”.

Nu știu dacă vizita de care vorbesc s-a petrecut înainte sau după această scrisoare. Ni s-au adus dulcețuri și cafele și am rămas amândoi

de taină până către ora 11. La un moment dat a reintrat maica Achilina, vechea şi credincioasa cămărăşiţă a palatului patriarhal.

— Preafericitul vă poftește pe amândoi în oficiul sufrageriei.

— Cum, adică, pe amândoi? m-am nedumerit eu.

— Adică şi pe domnul Arghezi.

— Ştie că e aici?

— L-a văzut pe fereastră când a venit, iar eu i-am spus că încă n-a plecat.

Abia atunci mi-am adus aminte în ce zi eram şi că patriarhul obişnuia să-şi pomenească morţii nu numai după ritualul strict bisericesc, ci şi după acela pe care-l moştenise din bătrâni şi de la care nu-şi permitea abatere. Lângă sufragerie se adunaseră părinţii catedralei, care tocmai isprăviseră parastasul, oamenii de serviciu, secretarul, dactilografa, bucătarul, şoferii şi cei ce se mai aflau în imediata apropiere a stăpânului casei. Pe o masă lungă erau înşirate, pe mai multe rânduri, farfurioare cu colivă şi tot atâtea ulcele de lut smălţuit, înflorate, pline cu cireşe şi cu câte o lumânare. Ne-am aşezat şi noi lângă ceilalţi. Justinian s-a arătat curând, în ţinută de lucru, gata să împlinească încă o treabă din ziua aceea, pe lângă multe altele, şi a început să „împartă", înmânându-i fiecăruia ofranda şi rostind numele celui pentru care o destina: Miron patriarhul... Nicodim patriarhul... Valerie arhiereul... Vartolomeu episcopul... Lucreţia presbitera... Când a ajuns în dreptul lui Arghezi, glasul său aspru a căpătat o oarecare dulceaţă:

— Iosif mitropolitul...

Justinian mi se dovedea, şi de data aceasta, posesor nu numai al unei memorii fabuloase, ci şi al unor intuiţii extraordinare. Cum de se va fi gândit el la un asemenea moment? După Gheorghian, în şirul primaţilor Ungrovlahiei nu a mai fost nici unul cu numele de Iosif. N-a fost timp de explicaţii. După ce a isprăvit ritualul, până la ultimul om, patriarhul s-a înclinat uşor:

— Dumnezeu să primească!

Şi, parcă anume spre a nu profana vădita emoţie a poetului, care rămăsese uluit, pierdut, strivit, s-a înclinat a doua oară:

— Pe mine o să mă iertaţi, am lăsat nişte oameni aşteptând.

Ne-am întors în biroul meu, tăcuţi. Arghezi şi-a aprins o ţigară şi a început să fumeze adânc, fără să scoată o vorbă. Zadarnic am încercat eu să înnod firul conversaţiei, el continua să privească în sine. Doar într-un târziu a exclamat:

— E-heei, la voi, aici, e altă lume!

I-am cerut maicii Achilina să ne mai facă nişte cafele, iar ea ne-a adus şi linguriţele pentru colivă.

— Nu, măicuță dragă, pe a mea te rog să mi-o faci pachețel, s-o iau acasă și s-o mănânc cu Paraschiva.

Maica Achilina a făcut pachețelul, adăugând încă o porție, iar poetul, între timp, a telefonat undeva să i se trimită o mașină.

— Domnule Arghezi, am adus o hârtie să vă împachetez și ulcica.

— Nu, măicuță dragă, pe aceasta să nu mi-o înveleşti, am s-o duc aşa, că e pomană românească.

Aşa a coborât pe scara palatului patriarhal, sub ochii miraţi ai şoferului şi ai celor ce se mai aflau prin preajmă. Şi nici azi nu mă pot împiedica să cred că vasul de lut, plin cu cireşe, pe care Arghezi îl purta în braţe era acelaşi pe care regele dacilor îl dăruise pentru pomenirea părintelui său, într-o asemenea zi a Moşilor.

9

Lui Arghezi îi datorez, cu veşnică recunoştinţă, debutul meu editorial.

Am început să scriu *Mioriţa* în vara lui 1950, după ce poetul îmi spulberase îndoielile şi mă încredinţase că sunt pe un drum propriu, bătut, timp de douăzeci de ani de ucenicie, cu propriile mele tălpi.

— Literatura? O mie de inşi se aruncă în mare şi numai câţiva ajung pe ţărmul celălalt. Te văd printre cei de dincolo, deşi valurile îţi stau împotrivă. Înoată şi ţine-ţi condeiul între dinţi precum câinele băţul. Eu aşa am făcut.

Am lucrat la piesă vreme de trei ani şi nu-mi aduc aminte ca în acest timp să-i fi citit ceva lui Arghezi, deşi continuam să-l văd. Mai degrabă aş crede că i-am recitat din ea un oarecare număr de versuri, plimbându-ne prin livadă. Munceam cu dârzenie, învăluit într-un orgoliu secret. În primul an n-am făcut altceva decât să exersez polimetria versurilor în planul psihologiilor. Fragmente, pe măsură ce le scriam, îi citeam lui Ion Luca, în casa căruia, la Vatra Dornei, am lucrat două veri şi de la care am avut multe de învăţat în ce priveşte meşteşugul dramatic. Tot acolo i-am citit lui Victor Papilian şi, ceva mai târziu, lui George Vraca. Piesa o socoteam isprăvită în iulie 1953, dar lui Arghezi încă nu îndrăzneam să i-o arăt. Examenul mi se părea prea greu şi mi-ar fi trebuit câteva certificări, care, de altfel, nu au întârziat. Bătusem lucrarea la maşină şi aşa a găsit-o la mine, într-o zi, Şerban Cioculescu, care a luat-o s-o citească şi i-a arătat-o apoi lui Vladimir Streinu. Astfel întărit, mă pregăteam să mă duc la Mărţişor, când o lectură făcută lui Al. Mironescu şi V. Voiculescu a avut darul să-mi deschidă ochii asupra unor lipsuri. Am refăcut ceea ce am crezut de trebuinţă şi, dactilografiată în noua ei versiune, *Mioriţa* avea să aştepte, totuşi, doisprezece

ani până să se vadă carte şi treisprezece până să devină spectacol. În ordinea nefirescului, lucrul mi se părea firesc. La o vreme când Barbu, Blaga, Voiculescu, Bacovia nu aveau acces la tipar, eu, un biet anonim – şi, pe deasupra, handicapat de impardonabile cusururi extraliterare –, nici nu mă puteam gândi la aşa ceva. Arghezi, el însuşi, răbda în tăcere, îşi vedea de casă şi de copii, se înfrunta cu lipsurile zilnice şi nu cârtea.

— Ce mai scrieţi, domnule Arghezi?

— Dragul meu, pentru mine, toată viaţa, a scrie a însemnat a publica. Acum... Şi ridica din umeri.

— Domnule Arghezi, dar cum rămâne cu pagina aceea, zilnică, obligatorie?

— Aceea e cu totul altceva, s-a lăsat el prins de bunăvoie.

M-a poftit în chilia lui şi mi-a citit fragmente din *Cântare omului*; ceva mai târziu, din *1907* (dacă nu cumva le pomenesc de-a-ndoaselea).

Presa îl ignora, o generaţie de tineret se ridica fără a-l cunoaşte. În societate ieşea foarte rar, şi atunci era tratat ca un oarecare. Odată m-a invitat să-l însoţesc într-o sală de teatru, unde ginerele său din acea vreme, actorul Mircea Anghelescu, participa la un concurs de promovare în arta dramatică cu un text din Shakespeare în traducerea socrului său. Nu prea multă lume pe scaune; familiile actorilor şi, probabil, colegi. În faţă, juriul. Orice concurs produce emoţii, şi nu numai pe scenă. Mircea Anghelescu ratase un final din pricină că, împiedicată, cortina nu-i căzuse corect exact pe ultima silabă, şi era nervos. Scena trebuia reluată. Văzând că în sală se fumează, Arghezi şi-a aprins o ţigară. După numai două-trei fumuri, un oarecare responsabil s-a ridicat cu autoritate şi a întrerupt scena:

— Vă rog, stingeţi ţigările! Nu au voie să fumeze decât tovarăşii din comisie.

Arghezi era singurul din spate care fuma.

— Scuzaţi-mă, a zis el, omorându-şi ţigara, nu ştiu de ce aveam impresia idioată că fac parte din comisie.

Incidentul nu a fost luat în seamă, concursul a continuat fără să se noteze că beneficia de un text Shakespeare-Arghezi şi că tălmăcitorul era de faţă. Acesta, la rândul său, nu s-a arătat indispus de anonimat, ci mai degrabă de faptul că eu îi apărusem, pentru prima oară, într-un costum civil.

— Nu-mi placi aşa. Noroc că ai barbă deasă şi nu ţi se vede prin ea nodul de la cravată...

Viaţa literară trecea pe lângă el cu suverană suficienţă de sine. Unele articole denunţau, asmuţitor, o aşa-numită „literatură de sertar”, a celor ce erau bănuiţi că scriu fără să publice.

— E o mare nerozie, exclama Arghezi, sertarul trebuie să facă parte din recuzita obligatorie a adevăratului scriitor. Numai în gazetărie, foaia de pe masa de scris pleacă direct la tipar. Literatura pretinde un stagiu intim de așteptare, de luni de zile și uneori de ani. Sertarul e un fel de purgatoriu, de unde pagina pleacă în veșnicie sau în neant.

Încurajat de asemenea povețe, m-am hotărât să țin și eu piesa la adăpost de ochii maestrului și să i-o arăt doar când o nouă lectură, atentă și severă, îmi va șopti că merită.

— Îmi spuneai că scrii o *Mioriță*.

— Mai am încă mult de lucru. Las' că v-o arăt eu.

Începând cu 1954 sau 1955, Arghezi reintra în literatură cu traduceri din Krîlov, cu versuri pentru copii și cu *Pagini din trecut*. În primăvara lui 1955 triumfa cu *1907* (fostă „literatură de sertar") și era decorat cu Ordinul Muncii. De ziua sa de naștere, m-am întâlnit la Mărțișor, ca de obicei, cu soții Gherghinescu-Vania, cam pe la ora unsprezece. Arghezi nu era acasă, doamna Paraschiva ne-a rugat să-l așteptăm. S-a întors într-o mașină, urmat de alte mașini și de o droaie de editori, redactori și reporteri, care i-au umplut biroul cu volume noi, frumos legate în piele. După urările de rigoare și, la o vreme, noi, cei trei, simțindu-ne cam de prisos, ne-am pomenit într-o odaie de alături și am rugat-o pe Paraschiva să-l cheme puțin pe soțul ei, fiindcă am vrea să ne luăm rămas-bun.

— Cum se poate? ne-a întâmpinat el. Dumneavoastră rămâneți cu noi la masă. Apoi, țintindu-ne prin ochelari: Dumneavoastră ați venit la mine, în ziua asta, și atunci când domnii de alături nu veneau.

Am prânzit împreună și am rămas până către ora cinci, când se anunțase vizita lui Beniuc. În timpul mesei, Domnița Gherghinescu s-a arătat consternată că amfitrionul primise în dar o mașină. De fapt, nu era o mașină adevărată, ci o „Ifa", mică și cochetă, pe care Mitzura s-a și grăbit s-o boteze „Ifița".

— Și chiar ați acceptat, maestre?

— De ce nu? a zâmbit el lejer. Crezi dumneata că eu nu merit o mașinuță în schimbul unei tipografii?

În același an, poetul devenea membru al Academiei. Prin oraș circula anecdota că Arghezi aștepta în fața casei când un oarecare director a venit să-l conducă la Academie.

— Vă cer iertare, maestre, a zis acesta sărind din mașină cu ochii pe ceas, am întârziat cu zece minute.

— Asta n-ar fi nimic, dragă domnule, a răspuns poetul, mie mi se pare că ai întârziat cu zece ani.

I-am povestit-o la proxima mea vizită, așa cum o auzisem, iar el mi-a confirmat-o râzând.

În acelaşi an l-am întâlnit, la Mărţişor, pe profesorul Alexandru Balaci, căruia Arghezi m-a recomandat drept scriitor şi pe care l-a făcut să-mi spună că aşteaptă de la mine un manuscris. Am explicat că nu am decât simple încercări, că încă nu sunt pregătit pentru tipar şi că maestrul exagerează. După plecarea oaspetelui, m-am înfuriat de-a binelea şi i-am reproşat lui Arghezi că vrea să mă nenorocească.

— Dumneavoastră aţi debutat la patruzeci şi şapte de ani; eu nu am decât treizeci şi patru, încă mai pot să aştept.

— Eu am ieşit de unul singur şi mi-a fost greu. Dumitale ţi-am făgăduit că-ţi voi prefaţa întâia carte şi am de gând să mă ţin de cuvânt. I-am spus-o şi lui Balaci. Fă-ţi un volum şi du-te la editură, dar te sfătuiesc să stai de vorbă numai cu el.

— În orice caz, nu am de gând să încep cu poezii.

— Începe cu ce vrei, dar fă-o.

Ce ciudate sunt resorturile memoriei! Ziua în care Arghezi îmi spusese că-mi va prefaţa întâia carte ar fi trebuit să însemne o culme a emoţiilor mele de scriitor, o dată pe care s-o înscriu cu chinovar în calendarul devenirilor mele spirituale. M-am căznit deseori, şi nici acum nu-mi pot aminti când, unde şi în ce context a făcut-o. Poate că, la vremea ei, am luat-o drept o glumă gratuită, vecină cu ironia. Sau poate că nu gândeam că o să ajung vreodată la tipar. Scriam ca să scriu, căci altfel nu se putea. Acum, când făgăduinţa devenea certitudine, eu mă făceam arici şi-i opuneam perspectivei o rezistenţă cu ţepi. Nu cred că e vorba neapărat de modestie, nici neapărat de ambiţia unei lansări glorioase. Rezistenţa mea a durat vreo doi ani, atât cât au durat şi insistenţele maestrului. Până la urmă, am depus manuscrisul *Mioriţei* la editură şi de abia atunci i-am dat şi lui un exemplar, să-l citească şi să scrie prefaţa. Câteva luni de zile nu mi-a vorbit nimic despre el, nici că l-a citit, nici că nu l-a citit. Părerea nu i-am aflat-o decât la 7 ianuarie 1958, de ziua numelui său. Poetul, din motive de sănătate, se mutase într-o casă de lângă Piaţa Aviatorilor şi acolo l-am găsit pe profesorul Al. Rosetti, căruia, prezentându-mă, i-a vorbit, în faţa mea, cam în termenii pe care aveam să-i citesc, ceva mai târziu, în „Predoslovie". De abia atunci am început să fiu fericit şi să cred că voi fi autorul unei cărţi. La 3 iunie primeam o copie a prefeţei, dactilografiată, cu corecturi de mână şi semnată autograf. Nu însă din vina editurii a trebuit să mai treacă încă şapte ani pentru ca manuscrisul meu să reintre în circuitul lecturilor de rutină şi referatelor de rigoare. Conducerea se schimbase, director era Ion Bănuţă; Mihai Gafiţa funcţiona ca redactor-şef. Nu mă puteam plânge, bunăvoinţă era destulă, dar lucrurile mergeau destul de greu. La 21 mai 1965, poetului i se sărbătorea vârsta de 85 de ani. Casa lui, atunci în strada Arhitect Cerchez, era plină de notabilităţi literare. La

cupa de șampanie, amfitrionului i s-a năzărit să se intereseze public de soarta cărții mele și i s-a făgăduit că aceasta va pleca în curând la tipar.

— Nu de alta, a adăugat el, dar sunt nerăbdător să-mi văd și eu prefața publicată.

Pe scaunul din stânga mea era Veronica Porumbacu.

— În cinstea *Mioriței*! mi-a șoptit ea ciocnind cupa.

Atunci am știut că nu va mai fi nici o piedică. Manuscrisul ședea de multă vreme la Mihai Petroveanu, pentru ultimul referat...

În vara aceluiași an, Arghezi, suferind de ochi, a plecat la Geneva pentru tratament. Întors la București, mi-a dăruit dactilograma originală a „Predosloviei", cu o dedicație autografă pe prima pagină, datată octombrie 1965. Cartea era trimisă la tipar, dar în aceeași lună eu plecam, pe multă vreme, în America, unde aveam să editez, de-a lungul anilor, nu mai puțin de unsprezece almanahuri. Arghezi mi-a dat o colaborare pentru primul dintre ele, dar nu a mai apucat să-mi dea și pentru cel de al doilea. La despărțire m-a întrebat dacă lăsasem la editură și o poză. Așa ceva nu-mi trecuse prin minte. Eu, poză? Cred că am și roșit.

— Când ajungi la New York, să-ți faci o poză și s-o trimiți la editură. Sau mi-o trimiți mie și le-o dau eu. Să-i spui fotografului să-și pună firma pe ea, în față, să se vadă. Vor fi destui care să se bucure... Dacă nu trimiți poza, să știi că-mi retrag prefața.

Poza am făcut-o pe Broadway, într-un studio care se chema „Blue Bird".

Cartea a apărut în anul următor și am primit primul exemplar cu poșta aeriană. Splendid tipărită, am luat-o cu mine la o plimbare, seara, prin uriașul furnicar al metropolei, unde mă aflam cu unele treburi. La întoarcere, mi-am găsit colegul cu care împărțeam o cameră de hotel așteptându-mă.

— Ce e prin oraș?

Eram vesel, foarte vesel.

— Nenorociții ăștia de americani sunt încă insensibili la cultura europeană. De un ceas mă plimb pe Broadway cu o capodoperă sub braț și nu mă ia nimeni în seamă. Nici măcar televiziunea...

— Capodoperă? a râs el. Ai și început să ai fumuri.

— Ce fumuri, frate dragă? Capodopera e aici, pe primele șase pagini.

Peste un an reveneam, temporar, în țară și găseam două morminte, cu țărâna încă proaspătă, în grădina Mărțișorului.

— Vă mulțumesc, domnule Arghezi! Și mă rog de iertare dacă aceste amintiri vor fi tulburat ceva din îndelunga, sfânta noastră sufletească intimitate. Le-am spicuit de ici și de colo, la statura ceasului de-acum. Pentru celelalte e încă prea devreme. Sau, poate, prea târziu.

10

Scriu acest capitol la douăzeci şi unu de ani după apariţia primei ediţii a *Rotondei*. El relatează un moment în care Arghezi s-a intersectat nu numai cu formaţia mea literară, ci şi cu ceea ce s-ar chema destinul meu biografic. Acest moment în nici un caz nu putea vedea lumina tiparului – şi nici chiar cutezanţa manuscrisului – în ambianţa dictaturii şi sub regimul aspru al cenzurii comuniste.

*

Era în 1949. Ca un obişnuit al casei, am poposit la poarta lui Arghezi fără să mă fi anunţat prin telefon, am bătut în tochiţă, iar el mi-a deschis, de data aceasta fără să mă poftească în casă. Era speriat, desfigurat, cu ochii mari prin ochelarii enormi.

— Dragul meu, în casa mea s-a întâmplat azi-noapte o mare nenorocire... L-au ridicat pe Baruţu. Nevastă-mea e distrusă, plânge ca după mort, iar eu...

Firește, am rămas încremenit. Ştiam bine ce înseamnă verbul „a ridica”.

— Dar, vezi, a continuat el, odată cu arestarea n-au făcut şi obişnuita percheziţie. L-au luat şi s-au dus. Iar eu stau sub tensiunea aşteptării. Ei pot veni în orice clipă.

— Şi? Credeţi că Baruţu are ceva care să...?

— Nu el. Eu.

— Dumneavoastră?...

— Dragul meu, printre prietenii casei mele se numără şi un medic care mi-a îngrijit copiii când erau mici. El făcuse cândva un anume fel de politică, se aştepta să fie arestat şi mi-a încredinţat spre păstrare un obiect care, desigur, e foarte preţios pentru el – şi, poate, cine ştie? pentru ţară. Într-adevăr, el a fost arestat, iar obiectul se află în casa mea. E vorba de un geamantanaş...

Am avut o reacţie nătângă:

— Păi, dacă e aşa, de ce nu-l puneţi pe foc?

Arghezi s-a uitat ţintă în ochii mei:

— Dragul meu, omul mi l-a lăsat să i-l păstrez, nu să i-l distrug!

În clipa aceea m-am simţit umilit de moarte. Desigur, eram familiar cu bârfelile târgului asupra unui Arghezi poltron, lacom de bani, lipsit de caracter, gata să se vândă etc. etc. Le înregistram cu beneficiu de inventar şi, chiar dacă ar fi fost să le cred pe jumătate, ele nu mi-ar fi ştirbit admiraţia pentru poet. Acum însă aveam în faţă un alt Arghezi decât cel din gura lumii, un Arghezi care risca de dragul cuvântului dat. Nu aveam de ales.

— Domnule Arghezi, aduceți-mi repede obiectul. Acum!

Era rândul lui să se descumpănească:

— Faci dumneata asta pentru mine?...

— Repede, că n-avem timp de pierdut!

Mi-a adus obiectul, m-a sărutat pe amândoi obrajii, iar eu m-am grăbit pe aleea străjuită de cireși, cu ochii-n patru. Eram îmbrăcat călugărește, cu rasa pe mine, deci ușor de reperat. În fiece secundă puteam fi somat, oprit, dus... Aveam experiență destulă, dar de data aceasta nu era vorba doar de mine.

„Obiectul" era o valijoară cochetă, îmbrăcată în husă maronie, neobișnuită în societatea noastră și foarte puțin potrivită cu o uniformă monahală. Problema era dacă proprietarul obișnuia s-o folosească des și dacă un copoi securist, văzând-o, putea face imediat o asociere între două imagini. Trebuia să merg normal, fără grabă și fără să par că iscodesc vecinătățile. Mahalaua era destul de liniștită la ora aceea, rar câte un trecător, câmpul vizual mi s-a părut o sahară, ulița, nesfârșită, așteptarea tramvaiului, o veșnicie.

Am ajuns la casa de la Patriarhie. Eu locuiam la etaj, iar la parter, în drumul meu, locuia exarhul Gherasim Bica, fostul meu stareț de la Polovragi. I-am bătut în ușă și l-am găsit împreună cu Veniamin, urmașul său la stăreție. Câțiva ani ne nevoiserăm împreună în aceeași mânăstire. S-au mirat văzându-mă cu o valiză în mână.

— Vii de undeva, sau pleci?

M-am așezat pe un scaun și le-am povestit toată întâmplarea.

— Acum, de luat am luat-o, dar ce fac eu cu ea, că nici la mine nu e cușer. Am venit să ne sfătuim.

Veniamin a intervenit cu promptitudine.

— Uite ce: eu am venit la București cu câteva treburi ale mânăstirii și, cum se obișnuiește, cu geamantanul plin, care acum e gol. Sunt în drum către gară, am trecut doar să-l salut pe fostul nostru stareț. Deschidem valijoara și-i vărsăm conținutul în geamantanul meu. De-acum fii fără grijă, îl poți asigura și pe Arghezi, totul rămâne pe seama și răspunderea mea.

Zis și făcut. Valijoara nu era încuiată. În câteva minute i-am transferat conținutul. Erau mai mult hârtii, scrisori și fotografii de familie, acte de studii, o diplomă de doctor în medicină pe numele Veselovschi, *Cranii de lemn* și alte câteva cărți cu profil asemănător (care vădeau ce „anume fel de politică" făcuse proprietarul), și un obiect mai aparte, o statuetă de abanos care înfățișa, probabil, o zeitate africană, ceva suvenir din vreo călătorie a doctorului. Veniamin și-a închis geamantanul și a plecat cu el la gară.

Nu peste multă vreme l-am liniştit pe Arghezi, informându-l că totul e în siguranţă, într-o cutie de metal îmbrăcată în smoală şi ascunsă în curtea mânăstirii la doi metri sub pământ.

Între timp, tatăl izbutise să-şi scoată fiul din arest şi, ştiind că eu, în calitate de inspector patriarhal pentru învăţământ, urma să merg prin mânăstirile din ţinutul Buzăului şi Vrancei, m-a rugat să-l iau pe băiat cu mine, ca să-şi alunge spaimele. Ceea ce, bineînţeles, am şi făcut, dar fără să-i spun lui Baruţu povestea legată de el.

*

Du-te vreme, vino vreme! Au trecut nouă ani, amintirea valijoarei rămăsese îngropată împreună cu ea.

În primăvara lui 1958 s-a zvonit că în toată ţara se fac noi arestări masive. În acest context, mitropolitul Firmilian al Olteniei, fostul meu dascăl la seminar – şi naş de călugărie –, venit cu treburi la Bucureşti, m-a informat că mânăstirea Polovragi e zguduită de evenimente tragice. În ea se află ofiţeri şi lucrători de Securitate care îi anchetează cu mare asprime pe Veniamin şi pe Tit (noul stareţ) în legătură cu un colonel de jandarmi, pare-se că Popovici, care avea o istorie demnă de acele vremuri.

În timpul războiului din Răsărit, acest colonel fusese, pentru o scurtă perioadă, comandantul militar al Odessei. La spargerea frontului, în timp ce trupele sovietice înaintau spre România, el, ca mulţi alţii, a luat calea întoarsă a pribegiei, devenind fugar, umblând din loc în loc, mai mult noaptea, zdrenţuit şi flămând. A bătut şi la poarta schitului Ostrov, unde a fost adăpostit, pentru câteva nopţi, de stareţul Dosoftei. A trecut apoi la Govora, găzduit fiind de stareţul Gherasim (Bica). În cele din urmă a ajuns la Polovragi, unde Tit şi Veniamin l-au acoperit ceva mai multă vreme. Apoi, prevenit că şi mânăstirea se află sub supraveghere, s-a mutat în sat, din gazdă în gazdă, până ce s-a oprit în gospodăria unui ţăran singur, fără familie, care i-a făcut un adăpost confortabil într-o imensă şură de paie din curte, unde l-a hrănit vreme de vreo unsprezece ani. La un moment dat a intervenit o ceartă între ţăran şi ibovnica lui, aceasta l-a denunţat, iar Securitatea a avut o recoltă neaşteptat de bogată. Ca să nu se plictisească, fugarul ţinea un jurnal în care notase nu numai numele duşmanilor, dar şi pe cele ale binefăcătorilor. Jumătate din sat s-a trezit sub arest, iar mânăstirea, sub asediu. Se bănuia că fugarul avea asupra lui cel puţin o armă de foc, el tăgăduia, iar călugării era bătuţi şi schingiuiţi ca s-o denunţe.

Către mijlocul lui iunie a venit mitropolitul din nou la Bucureşti. Ne-am văzut în camera lui de la Patriarhie.

— Ce mai e pe la Polovragi?

— Oficial, nu știu nimic. Dar tu știi că telegraful călugăresc e mai rapid și mai sigur decât al lui Morse. Călugărițele de la Tismana mi-au transmis informația că la Polovragi nu s-au găsit arme de nici un fel, deși securiștii au scotocit peste tot, chiar prin săpături de adâncime. În schimb, sub temelia casei construite de Veniamin pe locul cuptoarelor brâncovenești au dat peste un pachet cu hârtii interzise și peste un fel de zeitate africană într-o statuetă de lemn...

Cred că m-am schimbat la față. Mitropolitul a observat.

— Ai ceva pe-acolo?

— Da' de unde! am îngăimat.

Din clipa aceea am știut că, pe o cale sau alta, Securitatea va ajunge și la mine și am început să mă pregătesc.

A doua zi a venit la mine, în biblioteca Patriarhiei, o doamnă. Cerându-și scuze, cumnata lui Gherasim și-a scos pantoful și a tras afară un bilețel care mă anunța că securiștii, în timp ce-l arestau pe Bica, la Curtea de Argeș, dăduseră peste câteva scrisori ale mele și au exclamat: „Acum--acum punem noi mâna și pe banditul ăsta"...

Între timp, Arghezi avusese o congestie cerebrală și era ținut sub strictă supraveghere medicală, acasă, la adăpost de stări emotive puternice. Se știe că o a doua este, de obicei, fatală. L-am chemat pe Baruțu și i-am spus ce și cum, inclusiv că urmează să fiu arestat.

— Eu nu cred că Securitatea va îndrăzni să-l deranjeze pe taică-tău, nici măcar cu o întrebare. Numele lui este acum prea puternic în opinia publică și prea important pentru conducerea de stat. Totuși, e bine s-o informezi pe maică-ta, să fie atentă și să prevină la timp orice neplăcere care ar putea să-l ia prin surprindere.

Într-adevăr, în noaptea de 13/14 iunie au venit și m-au ridicat.

La primul interogatoriu, prima întrebare a fost despre materialele subversive primite de la Arghezi și transmise călugărului Veniamin. Așa cum fac mai toți în astfel de situații, l-am luat în brațe pe „nu știu" și am ținut-o așa până ce locotenentul mi-a pus în față mărturiile contrare. Am semnat o declarație, și asta a fost tot. În cele unsprezece luni, cât a durat ancheta, nimeni nu m-a mai întrebat ceva despre asta.

Procesul meu, înscenat de Securitate pe alte teme, s-a judecat la Ploiești. În ajun am fost scos din celulă și dus la etaj, în cabinetul comandantului Securității, colonelul Mauriciu Ștrul. Printre făgăduințe și amenințări (la Ploiești se bătea cumplit, dar eu trecusem prin asta la București), a încercat să mă convingă că e bine să-mi mențin toate declarațiile din anchetă. Am rămas constant pe poziția că, fiind ultima mea șansă, în instanță îmi voi menține declarațiile care corespund adevărului, dar o voi retracta pe cea principală, care mi-a fost smulsă prin forță.

— Cum, adică, ai fi dispus să spui că ai fost torturat?

— Dacă va fi nevoie, da.

— Şi dacă te vom duce pe unde ai mai trecut?

— Asta e! Nu am încotro.

Comandantul s-a plimbat puţin cu mâinile la spate, după care mi s-a oprit în faţă:

— În acest caz îţi cerem (am reţinut pluralul) ca în apărarea dumitale să nu invoci numele lui Arghezi.

— Pe asta v-o promit, am răspuns prompt.

Procesul meu a durat trei zile, la Tribunalul Militar, într-o sală ticsită de muncitori şi securişti. La interogatoriu am recunoscut că îi înmânasem lui Veniamin Nicolae un pachet cu materiale interzise (care, se pretindea, se află pe masa judecătorilor). Când a venit rândul procurorului să pună întrebări, acesta, probabil neprevenit (se zicea „neprelucrat”), a observat că inculpatul, deşi a recunoscut că i-a predat lui Veniamin materialele subversive, a omis să precizeze de la cine anume le primise. În aceeaşi secundă, din fundul sălii a străbătut un şuier:

— Pssst!

Preşedintele a intervenit prompt:

— Declaraţia se află la dosar, curtea e luminată.

*

În penitenciarul Aiud, unde executam o condamnare de 25 de ani, l-am cunoscut pe doctorul Veselovschi.

— Nu-ţi face probleme de conştiinţă, dragă doctore, nu ai ce să-ţi reproşezi: arestarea mea era plănuită de multă vreme, m-ar fi luat oricum. Chestia cu valiza dumitale a fost doar pretextul binevenit, pentru ca ei să mă ridice, chipurile, printr-o procedură legală. Eram apropiatul patriarhului, cel care mă scosese cândva din mâinile lor doar convingându-l pe Groza că fusesem arestat ilegal şi inoportun.

Nu i-o spuneam să-l consolez, ci cu încredinţarea adevărului adevărat.

Arghezi a murit fără să-l cunoască.

Gala Galaction

Sufletul lui Gala Galaction era un roi de fluturi scânteietori, născuți noaptea dintr-o flacără înaltă și rotiți apoi, până la mistuire și regenerare, în jurul stâlpului de foc. Niciodată nu mi l-am închipuit altfel pe bătrânul rabbi din stirpea iconografică a lui Gamaliil, fie că i-am citit opera literară, fascinantă ca o migrație de șerpi, fie că i-am urmărit rostirea rostogolită baritonal dintre două stufuri albe, o barbă magnifică, odihnită pe piept într-o revărsare de liniști, și mustățile centrifugale, în veșnică fremătare pe buza senzuală, ca un început de răzmeriță. Mi-ar trebui, mai nou, imaginea colosală a pulsarului cosmic, ale cărui erupții se prăbușesc în propriile-i prăpăstii, negre, de unde se nasc în învăluiri necontenite. Galaction nu putea fi cunoscut, ci numai ghicit și numai atât cât îți îngăduia statura lui de faun creștinat, îmbrăcat călugărește în potcap cu streașină, dulamă încătărămată și rasă de șiac, de sub care clămpăneau, în mers, cizmele subțiri, ca două donicioare de păcură. Câte ceva din tainele lăuntrului său trădau doar ochii aceia limpezi și tulburi, aglomerați în orbite ca niște cioburi de oglindă pisată, și mâinile acelea neastâmpărate, prin ale căror degete vorbeau toate limbile Babilonului. Ședeai cu el de vorbă și deodată îți dădeai seama că te afli în fața unui cifru ființial.

În 1946, la Cluj, l-am ascultat citind într-o șezătoare literară, laolaltă cu Ion Minulescu, Al. Cazaban și alți câțiva scriitori bucureșteni, în aula Colegiului Academic.

— Poate să vă pară curios, dar eu m-am considerat întotdeauna un discipol al lui Anatole France, a spus el în scurtul cuvânt prin care și-a introdus lectura.

A doua zi l-am auzit predicând în catedrala episcopală. Se aprinsese în amvon și brăzda bolțile ca un fulger alb.

— „Mai mare dragoste ca aceasta nimeni nu are, să-și dea viața pentru prietenii săi.”

Nici un biograf antum al lui Galaction nu și-a dat seama că orice tentativă de a-i face un portret moral va fi ruinată de apariția *Jurnalului*, după cum orice biografie postumă riscă să devină palidă. Nimeni nu va îndrăzni să spună despre Galaction adevărurile pe care le-a spus el însuși, nimeni nu va cuteza să pună mâna pe biciul cu care el s-a flagelat. Preotului Grigore Pișculescu i se pot pune în cârcă toate păcatele din lume, în afară de lipsa de sinceritate. Sincer în devoțiunea mistică și în resentimentele față de dușmani, în risipa și în cumpănirea banului, în umilință și-n trufie, în bunătate și-n blestem, în extazul credinței și-n torturile îndoielii, în aspirația la sfințenie și-n abandonul cărnii, omul acesta era fericit să ierte adulterul, dar se căia de păcatul desfrânării după ce se apropia, legiuit, de nevastă-sa, visa o lume fără războaie, dar se bucura de bombardarea teatrului care-i refuzase fiicei sale gloria de mare actriță. Dacă se poate vorbi de o enigmă Galaction, aceasta e incredibila capacitate a insului de a fi sincer în concomitența contrastelor.

Poate că tocmai de aceea a fost el obsedat, toată viața, de enigma convertirii lui Saul din Tars. De la teza de doctorat din tinerețe și până la „testamentul teologic" pe care îl prezenta, în cadru festiv, la șaptezeci și cinci de ani, minunea din drumul Damascului l-a urmărit pas cu pas, ca o umbră a propriei sale conștiințe. Pentru Galaction, tânărul, învățatul, fanaticul Saul nu era altceva decât un judecător de instrucție, învestit de sinedriu cu misiunea de a demistifica legenda învierii lui Iisus. Pentru a demonstra falsul, procurorul avea nevoie de proba materială, iar aceasta nu putea fi alta decât corpul celui răstignit, prezumat a fi fost ascuns undeva de către adepți. De aici, arestarea creștinilor și supunerea lor la nesfârșite și minuțioase interogatorii, deseori însoțite de torturi. Întrebarea esențială: „Unde e Iisus?". Întărâtat de insuccesul din Ierusalim, Saul află că o seamă de creștini s-au refugiat în Damasc și, însoțit de garda represivă, pleacă în căutarea lor. Aici Galaction intervine crucial, ca rezultat al unei îndelungate investigații filologice asupra unui singur cuvânt ebraic. Întrebarea: „Saule, Saule, pentru ce Mă prigonești?" el o traduce: „Saule, Saule, pentru ce Mă cauți?". În felul acesta, momentul nu mai înseamnă o convertire propriu-zisă, ci revelația fulgerătoare a ceea ce exista. Cel din spatele vocii fusese, de fapt, descoperit din momentul când începuse să fie căutat. Ceva asemănător se petrecuse, *mutatis mutandis*, cu Galaction însuși atunci când, proaspăt student în filosofie, a cunoscut impactul cu pietatea lui Sar Péladan; tânărul devenea conștient de o realitate pe care o purta într-însul fără să știe: vocația preoțească. E adevărat că zbaterile sufletești ale scriitorului s-au consumat în universul său moral, dar nici drama cunoașterii nu i-a fost străină.

Generaţia mea de teologi l-a cunoscut pe Moş Gala ca profesor universitar de exegeză a *Vechiului Testament.* Un curs întreg despre poezia *Psalmilor* era prin sine o poezie, de la incantaţiile limbii lui David până la parafrazele venerabilului dascăl. Următor la catedră cumplitului I. Popescu-Mălăeşti, de spaima căruia studenţii bucureşteni se refugiau, pentru primii doi ani, la Facultatea din Cernăuţi, Galaction devenise vestit nu numai prin farmecul prelegerilor, ci şi prin bunătatea examinatorului. Ca să cazi la Moş Gala, spuneau unii mai încercaţi, trebuie să faci cerere timbrată. Această faimă însă nu era de natură să umple amfiteatrul, carenţă de care profesorul nu părea sinchisit. Dimpotrivă, pe puţinii săi auditori şi-i declara prieteni. Unii dintre ei i se duceau şi la scaunul de duhovnicie, ştiind dinainte că li se vor ierta toate păcatele, certitudine din care nu va fi lipsit conştiinţa perversă a biografiilor solidare. Din viaţa lui nu se ştia nimic în afara celor mărturisite de el însuşi, pe marginea cărora se brodau şi legende picante, tocmai pentru că scriitorul se rostea uneori ambiguu, oracular, pentru ca, la sfârşit, să conchidă:

— Adevăruri cutremurătoare se vor descoperi după moartea mea...

O astfel de deschidere genera şiruri întregi de întrebări şi presupuneri, pe toate filoanele posibile, de la erotică la filosemitism. Unii, mai şugubeţi, şopteau că ar putea fi vorba de o circumcizie...

Prin 1951 ne-am găsit la mânăstirea Cernica şi am avut vreme de vorbă, mai ales într-o lungă plimbare pe drumul cu sălcii.

— Părinte, i-am spus, eu mă duc destul de des la domnul Arghezi şi nu v-am întâlnit niciodată acolo.

— La Arghezi te duci, m-a admonestat el, dar la mine nu vii.

— Am o natură păcătoasă, i-am răspuns, sunt întotdeauna de partea celor obijduiţi...

Bătrânul s-a oprit o clipă, uitându-se peste ape, apoi s-a apărat elegant:

— Ce să fac, dragul meu? Merele din livada mea nu sunt atât de frumoase ca ale lui Arghezi, în ele nu se prea dă cu pietre.

Ştiam că nu-i făcusem plăcere. Scriitorul Galaction se descurca destul de bine, devenise academician, era deputat în Marea Adunare Naţională, opera lui, fără a fi obiectul unei generoase publicităţi, circula destul de larg, în timp ce vechiul său prieten şi camarad, hulit de presă şi ignorat de oficialităţi, răbda în tăcere rigorile surghiunului literar. În singurătatea Mărţişorului, Arghezi pomenea rar de Galaction, şi atunci fie cu o uşoară ironie la adresa omului „ajuns”, fie cu o discretă amărăciune că Galaction nu mai avea timp şi pentru el. Sentimente mai adevărate răbufneau la suprafaţă din unele spuse ale Paraschivei, care nu se sfia să aducă vorbă ascuţită despre trecutul „bărbosului muieratic”. Va fi fost la mijloc şi o oarecare gelozie pe preotul care izbutise să învingă

prejudecățile menite să-i submineze opera, punând în față incontestabila lui notorietate de militant social. De altfel, Arghezi socotea că preoția lui Galaction era un handicap nu atât pentru gloria literară, cât pentru opera însăși. El îl cita pe patriarhul Miron Cristea, care ar fi declarat că prin intrarea lui Gala Galaction în cler „Biserica n-a câștigat, iar literatura a pierdut", aserțiune deloc invalidată de patriarhul din Mărțișor, nemulțumit că proza prietenului său, atât de viguroasă și senzuală la început, devenise un fel de predică artistică, împănată cu citate din cap... și vers... Toate acestea însă nu erau decât umbre trecătoare. Ele n-au putut niciodată să întunece una din prieteniile exemplare ale literelor românești. Cu toate rezervele lui pentru preoția lui Galaction, Arghezi nu ezita uneori să i se asocieze nostalgic. Prin 1943, amândoi colaborau, zilnic, la *Informația zilei*, ziar condus de teologul Grigore Malciu. Arghezi a publicat atunci o tabletă jubiliară intitulată *Casa cu trei popi*, aceștia fiind Galaction, Malciu și „diacul care iscălește". Știu că am făcut atunci, între prieteni, o glumă care a ajuns repede în urechile Mărțișorului: „De fapt, nu e vorba de trei popi, ci de un popă, un nepopă și-un răspopă". Arghezi mi-a servit-o râzând, satisfăcut că nu așteptase să i-o spun eu. Mi-am amintit de ea, fără s-o ascund, și pe drumul dintre sălciile Cernicăi.

Galaction își avea și el, în aceeași vreme, mâhnirile lui, cărora le-am fost martor mai mult prin aceea că dețineam o anume funcție în administrația culturală. Cunoștea intenția patriarhului Justinian de a tipări o nouă ediție a Bibliei, dar nu izbutise să-l convingă pe acesta că între mai multe variante, traducerea lui trebuie preferată. Avizat de experți, patriarhul ezita. Ediția Galaction nu se bucura de o faimă strălucită în lumea teologică. Ea fusese patronată la început, prin 1930, de către patriarhul Miron Cristea, care a avut ambiția de a tipări cea de a doua traducere integrală a Bibliei în limba română, după cea din 1688.

În acest scop, el a apelat la trei specialiști: preotul profesor Vasile Radu, preotul profesor Gala Galaction și episcopul Nicodim Munteanu, stareț al mânăstirii Neamț, viitor mitropolit al Moldovei și apoi patriarh al României, cărora le-a oferit un contract mai mult decât generos pentru acel timp (un milion și o sută de mii de lei; în plus, pentru primii doi, concedii de la catedră, cu suplinitori plătiți). Noua traducere a apărut în 1936, dar cu titlul de ediție provizorie; după prezentarea observațiilor de către specialiști, patriarhul urma s-o tipărească pe cea de a doua, definitivă. Versiunea se resimțea, în principal, de pe urma faptului că cei trei traducători lucraseră mai mult separat, fără să se citească între ei, și că, în final, textul nu trecuse prin mâna unui stilizator care să-i asigure unitatea. Mai mult, ostenitorii fuseseră călăuziți de criterii și metode deosebite. Vasile Radu, un mare erudit al

limbilor orientale, se ţinuse strâns de rigoarea filologică; Galaction scria într-o românească foarte frumoasă, dar destul de zburdalnică faţă de textul original; cât despre Nicodim, el era suspectat că traduce mai mult din limba rusă decât din cea greacă. Pe parcursul celor cinci-şase ani de muncă au intervenit şi inevitabilele orgolii. Dacă între Galaction şi Radu colaborarea a fost ceva mai apropiată, primul se plângea, totuşi, că marele orientalist îi umblă prea mult în text. Contemporanii povestesc că, spre sfârşit, Nicodim s-a pomenit cu Galaction la Neamţ.

— Ştiu că ai desfundat preasfinţia-ta cu hârleţul, acum am venit eu cu grebla, i-a zis el frecându-şi palmele, pus pe treabă.

— Părinte Grigore, i-ar fi răspuns episcopul cu limba lui ascuţită, fiindcă tot te-ai oprit la Neamţ, te rog să rămâi cu mine la masă...

În timpul dejunului s-a discutat – fireşte! – despre orice în afară de traducerea Bibliei.

Divorţul spiritual era inevitabil, dar Galaction s-a mâniat şi asupra patriarhului, care, după apariţia monumentalei cărţi, se prezentase într-o şedinţă a Academiei şi anunţase evenimentul ca pe un succes personal, al iniţiativei lui. Temperamentalul scriitor a reacţionat prompt, iniţiind o nouă ediţie a Bibliei, numai a lui. Pe de o parte, l-a eliminat pe episcopul Nicodim, înlocuindu-i textele cu altele în traducere proprie; pe de altă parte, spre a-l paraliza pe patriarh, a pus noua ediţie sub patronajul regelui Carol al II-lea, exact când şeful Bisericii se pregătea s-o tipărească pe cea definitivă. Cartea a apărut în 1938, la Editura Fundaţiilor Regale, sub semnăturile *numai* ale lui Vasile Radu şi Gala Galaction. Peste doi ani, Nicodim Munteanu, devenit patriarh, avea să scoată o ediţie care-i purta numele şi din care era eliminată orice colaborare a celui ce-l decapitase. Cam în aceeaşi vreme, ebraistul I. Popescu-Mălăeşti publica broşura *Omnia pro pecunia*, cu critici severe la adresa traducerii lui Galaction, din care nu lipseau rigoarea ştiinţifică, dar nici otrava unui spirit polemic *ad personam*, evidentă chiar în titlu.

Om cumpănit, patriarhul Justinian nu se hotăra să-i făgăduiască ceva părintelui Galaction – pentru care, de altfel, avea o sinceră şi deschisă preţuire –, motivând că o astfel de promisiune ar fi prematură, deoarece încă nu dispune de mijloacele materiale (ceea ce, iarăşi, era adevărat). El va fi ştiut însă ceea ce ştia bine şi ofertantul, anume că personalitatea şi numele unui mare scriitor sunt de natură să covârşească, până la anulare, pe acela al patronului şi chiar pe ale colaboratorilor la o operă comună. Nici Biblia din 1936 nu a rămas în istorie ca fiind „a lui Miron”, nici cea din 1938 ca fiind „a lui Carol al II-lea”, aşa cum li se pornise publicitatea, ci – şi una, şi alta – *Biblia lui Galaction.* Cât despre traducătorii Vasile Radu şi Nicodim Munteanu, numele lor sunt cunoscute doar de specialişti sau de cei ce-şi dau osteneala să citească

prefețele edițiilor respective. Justinian avea să-și împlinească visul foarte târziu, în 1968, mult după moartea scriitorului și fără contribuția declarată a acestuia, tipărind vechiul text, încă „provizoriu”, dar revizuit de doi teologi cu nume fără rezonanță. Galaction însă a rămas biruitor. În ciuda mâhnirilor lui de atunci, de pe drumul cu sălcii al Cernicăi, posteritatea avea să-i păstreze numele în panteonul culturii românești.

— Uite, aici aș vrea să mă odihnesc, a zis el după ce am ajuns în cel de al doilea ostrov, aici lângă bisericuța Sfântului Lazăr, să-mi odihnesc oasele, ascultând liturghia...

Marele Galaction nu-și dorea mormântul la „Belu”, în grădina academicienilor sau în aceea a scriitorilor celebri, ci acolo, în singuraticul cimitir al Cernicăi, alături de vlădici uitați și călugări anonimi. Într-adevăr, acolo îi era dat să se odihnească, dar după o foarte lungă și stranie suferință. Curând după 1955 am aflat că părintele Gala e bolnav. Nădejdile că va reveni în viața socială se arătau zadarnice. În cele din urmă, m-am hotărât să mă duc să-l văd. A fost singura mea vizită în casa lui de pe strada care azi îi poartă numele. M-a întâmpinat, la intrarea de jos, soția sa, bătrână, măruntă, rezemată în cârjuță, cu o mare poftă de vorbă din care n-am reținut mare lucru în afară de bănuiala că asupra bolnavului se abătuse nu știu ce blestem. Sus am cunoscut-o pe Elena Galaction. Soțul ei, care-și părăsise serviciul și i se dedicase suferindului zi și noapte, cu toată ființa și cu o rară capacitate de jertfă, mi-a deschis o ușă. Gala Galaction, îmbrăcat în anteriu, zăcea pe un jilț cu spătar înalt, nemișcat ca o statuie de ceară, cu mâinile odihnite pe rezemători și cu ochii deschiși, încremeniți, în care luceau două lumini fixe, neutre, așa cum luminează stelele în spațiul cosmic, fără tremurul văzduhului.

— Tată, a venit părintele Anania să te vadă. Acesta e părintele Anania, tată, nu-i așa că-l recunoști?...

Nici un răspuns, nici o mișcare. Mă aflam în fața unui vast univers necunoscut, bănuit a ascunde pe undeva un alt pământ cu ființe raționale, din care aștepți, cu toate antenele la pândă, un semnal, unul cât de slab, la pragul de jos al speranței. De sub genele țepene nu se comunica decât o tăcere a adâncurilor.

— E conștient? am șoptit eu o întrebare.

— Greu de precizat, mi s-a răspuns. Uneori am impresia că i se trezește, foarte vag, câte un nerv.

M-am așezat alături de bătrân, în genunchi, i-am luat mâna dreaptă, i-am sărutat-o și am ținut-o apoi într-a mea, mult, vreme îndelungată, mângâind-o cu cealaltă și încercând să murmur versuri din Eminescu. Atunci mi s-a dat părerea că în podul palmei mele a tresărit, pentru o secundă, degetul său cel mijlociu...

— Mi-a răspuns! am strigat cu bucurie.

— Asta se întâmplă foarte rar, mi s-a șoptit dintr-un zâmbet luminos.

În clipa următoare însă m-am cutremurat. I-am mai sărutat o dată mâna și am lăsat-o apoi pe rezemătoare. Mă cuprinsese spaima. Semnul acela putea să arate că bătrânul *știe* tot ce se petrece cu el și împrejurul său. Nu era vorba de o comă prelungită, ci de drama unei conștiințe. Creierul care, de-a lungul unei vieți de om, se rostise neostoit în toate chipurile, prin grai, prin slovă, prin gesturi, prin zâmbet, prin lacrimă sau printr-un simplu suspin, acum zadarnic se ruga de fiece firicel de nerv să-l ajute măcar atât cât să poată spune că el e încă viu. Această neputincioasă rugăciune a sufletului către propriul său trup avea să dureze șase ani. Apoi a venit eliberarea și pogorârea de lângă bisericuța Sfântului Lazăr, unde scriitorul dorise să-și odihnească osemintele și să asculte, de deasupra apelor, liturghia.

Anton Holban

1

„Dacă se întâmplă să ai vreo durere în viață, nici una nu este mai mare decât aceea provenită din dispariția unui om care s-a apropiat sufletește de tine. Căci nimic nu se distruge mai greu decât dragostea pe care un dascăl a reușit s-o sădească în sufletele elevilor săi.

Am voi, fără îndoială, să ne desfacem de marea putere a timpului, am voi să ieșim din cadrul legilor sale; dar *uid est enim aliud Gigantum modo bellare, cum dis nisi naturae repugnare*. Ne resemnăm și căutăm a primi toate cu seninătate. Și, totuși, sunt unele fapte care te izbesc cu putere în suflet, zdruncinându-l până în adâncurile lui.

Iacă, au trecut două săptămâni de la moartea d-lui profesor Anton Holban și totuși nu mă pot împăca cu gândul că n-am să mai văd niciodată silueta sa înaintând, grăbită, pe coridorul școalei. Dacă viața sa particulară a fost oarecum deosebită de a celorlalți și zbuciumată, nu mai puțin a fost cât era dascăl de limba franceză al școalei noastre. În fiecare oră a acestei materii aștept să apară în cadrul ușii, așa cum venea altădată: fără catalog, cu mâinile depărtate de corp, cu degetele întinse, cu părul zburlit, neglijat, spunând obișnuitul *bonjour*, câte o glumă sau câte un spirit de bun-gust.

— *Silence! Les livres fermés! Écrivez!*

Și vocea sa ascuțită pronunța răspicat cuvintele așa-numitului dicteu, voce care și acum îmi sună în urechi. În clasa a II-a l-am avut profesor de limba română, deși această materie nu era «specialitatea sa», cum ne spunea adeseori. Se zice că obișnuința este aceea care stabilește legături sufletești, că obișnuința este aceea care creează prieteniile și dizolvă urile; fără îndoială că aici este foarte mult adevăr, dar ceea ce se face pe această cale n-are pecetea veracității, a valabilității și, prin urmare, a durabilității; noi nu numai că ne-am obișnuit cu felul său de

a preda limba română, și, mai târziu, limba franceză, dar el a reușit cu prisosință să împlânte în sufletul nostru dragostea de muncă, dragostea de literatura românească și franțuzească. Profesorul care a știut numai să învețe, păstrându-se, cu toate acestea, departe de sufletul copiilor, nu și-a îndeplinit decât jumătate din menirea sa pedagogică; căci, orice s-ar zice, un profesor nu este pus numai să instruiască de la înălțimea catedrei, ci are și frumosul scop de a desăvârși sufletele, de a face să crească în elevi spiritul dragostei și al puterii de muncă. Și, pentru că profesorul Holban avea toate aceste calități, noi îl iubeam. Da, îl iubeam.

Regulile gramaticale nu-i plăceau. Ne instruia mai mult în latura literaturii. Un «zece» era binevenit aceluia ce ar fi citit cea mai frumoasă carte. Mi-aduc aminte când ne-a recomandat să citim *Quo vadis* și *Jack*. După două zile fiecare din noi putea povesti conținutul acestor două cărți, numai pentru a face plăcere domnului profesor. Și, contrar înclinărilor elevilor, ora de limba română era cea mai mult așteptată de noi, fiindcă era plină de voioșie. De foarte multe ori ne făcea să râdem, prin spiritele și anecdotele sale. Parcă-l văd: plimbându-se pe dinaintea băncilor, cu mâinile în fundul buzunarelor, râzând cu hohote, ca un copil naiv ce se bucură de vederea unei jucării minunate. Rareori sta la catedră. Și atunci, după terminarea orei, lista de absenți nu mai putea fi întrebuințată; subiectul discuției, un popă, o casă, o pisică, lua imediat ființă pe hârtie, sub forma unei caricaturi.

Un om așa de bun! Și o metodă de predat materia așa de deosebită și de frumoasă! Și, cu toate acestea, era persecutat de unii elevi, care nu voiau să-l înțeleagă. În ultimul timp devenise ca un coleg de al nostru.

— Ce să fac, camarazi – ne spunea câteodată – ce să fac, dacă există această lege urâtă, ca eu să mă numesc profesor, iar voi elevi?! Oare nu s-ar putea să schimbăm noi această lege, cel puțin în cadrul cursurilor noastre?

În fiecare luni venea voios, ca de cele mai multe ori, în clasă.

— *Bonjour*, camarazi, iacă, v-am adus o *Vreme*!

Alteori venea trist, melancolic, cu ochii pierduți în van, vorbindu-ne de o întâmplare tristă. Câteodată ne vorbea și despre moarte, de care era veșnic îngrozit. Nu se putea împăca cu ideea că, odată, va trebui să dispară din lumea prietenilor săi. Glasul său curgea lin, duios, aproape sfâșietor de duios, încât inima cea mai tare s-ar fi putut înduioșa.

Însă cea mai frumoasă și mai nemuritoare (*sic*) amintire va fi biblioteca noastră, a clasei noastre, înființată din micile noastre economii, din îndemnul domnului profesor Holban. Am fost prima serie de elevi care și-a făcut o bibliotecă aparte. Dânsul ne recomanda cărțile ce trebuiau cumpărate. Și, fără a-i spune, ca să-i facem o plăcere, am cumpărat *O moarte care nu dovedește nimic* și *Romanul lui Mirel*. Pe prima i-am cerut un autograf. Și acum îl citesc: „Prietenilor mei din clasa a II-a,

seria B, cu condiţia să o citească numai când vor fi mari». Şi, mai jos, semnătura lui, simplă, un A şi un H.

— Domnilor – ne spunea uneori – nu mai complicaţi iscăliturile; cu cât cineva are o coadă mai mare la iscălitură cu atât inferioritatea lui faţă de ceilalţi este mai mare.

Şi mă gândesc: se poate ca din mâna aceea delicată şi nervoasă, care a scris acele rânduri, ca din întreaga lui făptură să nu fi rămas decât un pumn de cenuşă?

La clasa a VIII-a, în ultima oră de pe trimestrul I, a venit puţin trist. Jumătate din elevii clasei, fiind ocupaţi cu pregătirea serbării de Crăciun, n-au putut să vină la oră. La plecare a exclamat:

— Îmi pare nespus de rău că, cel puţin în ultima oră, n-au venit toţi camarazii mei...

Ultima oră? În ce sens o spusese? Poate că nici nu s-a gândit că va fi «ultima». Acest «ultim» absolut îl îngrozea şi-l făcea să se cutremure. Însă destinul a voit aşa cum s-a întâmplat.

Şi dacă în lumea prietenilor din viaţa sa particulară este regretat şi plâns, apoi nu mai puţin prietenii dintre zidurile şcoalei, unde a risipit energie, unde a depus atâta muncă, unde a creat atâtea legături sufleteşti, vor păstra în sufletele lor amintirea veşnică a iubitului şi regretatului lor dascăl şi camarad Anton..."

(*Vremea*, 7 ianuarie 1937)

2

Puţini ar crede că acestea erau sentimentele unui seminarist de cincisprezece ani faţă de un profesor ateu. Holban nu făcea un secret din ateismul său – de altfel, neprogramatic şi lipsit de ostentaţie –, tolerat de directori şi de abia perceput de elevi, ceea ce nu l-a împiedicat să fie profesor la trei şcoli teologice, Seminarul din Constanţa, cel monahal de la mânăstirea Cernica şi Seminarul Central din Bucureşti, acestuia din urmă aparţinându-i şi semnatarul textului de mai sus. Mă întâlnesc cu acest text după patruzeci şi cinci de ani şi-l transcriu cu emoţie, nu numai pentru că el înseamnă debutul meu publicistic în ceea ce s-ar chema „proză", ci şi pentru mărturia documentului sufletesc. Mai bag de seamă că între el şi amintirile mele publice din ianuarie 1977[1] diferenţele sunt minime şi că, prin urmare, memoria m-a înşelat foarte puţin.

1. Consemnate, selectiv, în *Manuscriptum*, nr. 1/1978, şi în volumul *Alte 13 rotonde 13*, Muzeul Literaturii Române, Bucureşti, 1981.

Holban se număra printre dascălii distinşi ai Seminarului Central, şcoală care, de altfel, printr-o veche tradiţie şi prin faima ei de solid aşezământ de cultură, nu ducea lipsă de elite didactice (aş cita numai pe Iuliu Valaori, Cezar Papacostea, Victor Papacostea, Petru Caraman, Nae S. Ionescu, Iuliu Scriban, Alexandru Dan Petrescu, George Breazul, mulţi dintre ei deveniţi, după aceea, universitari). Nu ştiu cum va fi ajuns Holban profesor aici. Printr-o simplă şi mecanică „repartiţie" de la minister? E puţin probabil. Oricum, calitatea profesorului era dublată de reputaţia scriitorului, şi mai degrabă aş crede că fusese „recrutat" de către directorul şcolii, Petre Partenie, el însuşi o vedetă a dăscălimii bucureştene, dublat, de asemenea, de un prozator care-şi încerca şansa notorietăţii (publicase un volum de nuvele şi-şi avea portretul în librăria „Cartea Românească", unde-l priveam cu admiraţie ori de câte ori intram să cumpăr o carte şi-mi roteam ochii pe galeria nemuritorilor, un Olimp către care năzuiau toţi cei de prin rafturi). Partenie era sensibil şi la devenirea noilor făgăduinţe şi, în ce mă priveşte, îi datorez nu numai debutul meu dramaturgic, printr-un scenariu radiofonic, ajuns şi difuzat, prin mijlocirea lui, la Radio Bucureşti, ci şi întâia mea conştiinţă de „scriitor", conştiinţă care presupunea, mai întâi de toate, un regim de muncă mai strâns şi mai aspru decât al muritorilor de rând (după succesul de la Radio, directorul mi-a destinat o cameră de lucru literar – azi s-ar spune de creaţie –, o fostă sală de repetiţii a orchestrei, în care mă puteam sustrage, câteva ore pe zi, servituţilor comunitare). Că directorul îl preţuia pe Holban în chip deosebit se vedea şi din menţiunile elogioase pe care le făcea asupra-i în şezătorile culturale de sâmbătă seara, când nu uita, în cuvântul său de la sfârşit, să sublinieze, în faţa celor peste trei sute de elevi, prezenţa valorilor spirituale cu care era înzestrat corpul didactic al şcolii.

Anton Holban era profesor de franceză, dar întâlnirea mea cu el s-a făcut în clasa a doua, unde el, probabil pentru completare de ore, preda numai limba română. Printre elevii din cursul superior avea faima – sinistră! – a unuia din dascălii cei mai exigenţi şi nu puţine erau victimele lui la examenele de sfârşit de an; repetenţii, pur şi simplu, îl urau, corijenţii tremurau de spaimă. Nu era însă singurul. Profesorii, cei mai mulţi, le cereau elevilor enorm, pe măsura unei programe analitice foarte pretenţioase, cu câte şase şi chiar opt ore de curs pe zi, menită să menţină faima unei şcoli unde „se învaţă carte". Dacă mă gândesc bine, în şcoala aceea de pe Dealul Viilor, aşezată între două fabrici, cea de bere şi cea de chibrituri, ea însăşi poreclită „fabrica de popi", materiile teologice erau minoritare. Un spaţiu vast îl ocupau ştiinţele exacte (fizica, chimia, ştiinţele naturale, matematicile – inclusiv cele superioare), istoria şi geografia, filosofia (în special psihologia,

logica şi retorica) şi, bineînţeles, limbile clasice şi moderne. O anume îngăduinţă, sprijinită de tradiţie, făcea ca disciplinele umaniste să se simtă în largul lor în interiorul unei programe de profil; Augustin şi Ieronim nu-i excludeau pe Cicero, Virgil şi Horaţiu, Vasile cel Mare se simţea bine în vecinătatea lui Homer. Într-un asemenea climat, Anton Holban avea toate motivele să se simtă, şi el, în largul său, în sensul că, fără a-l neglija pe Bossuet, putea face cursuri ample despre Alfred de Musset şi Marcel Proust. Aşa stând lucrurile, se înţelege uşor că repetenţii săi cădeau mai puţin din pricina lui Bourdalou (din care, conform rutinei, puteau relativ uşor să înveţe pe de rost câteva predici) şi mai mult pe seama lui Paul Valéry (cu care, prezumau, nu vor avea prea mult de-a face în parohie). Nu mică a fost spaima puştilor dintr-a doua când au aflat că-l vor avea la română pe temutul Holban (franceza, ca şi latina, le era predată de Iuliu Ştefănescu, dascăl cu apucături de mâţă blândă, care, pe lângă declinări complicate, îi învăţa pe copiii de ţărani şi cum să folosească în mod corect hârtia igienică, privilegiu de care, zicea el, Iuliu Cezar nu s-a putut bucura). Întâia confruntare dintre elev şi profesor poate fi, deseori, decisivă pentru relaţiile lor de mai târziu. De obicei, şcolarul îşi scrutează dascălul ca pe un adversar potenţial, ştiind că uriaşului Polifem, care are de partea lui forţa şi puterea, bietul Ulise nu-i poate opune decât inteligenţa, tradusă, uneori, în viclenie. Surpriza a fost că în locul unei pantere a intrat în clasă un domn jovial, bine dispus, aproape vesel, al cărui grai uimea şi prin aceea că li se adresa elevilor (chiar dintr-a doua!) cu „domnilor" sau, după moda vremii, „camarazi". Apariţia contrasta nu numai cu imaginea terifiantă a profesorului de franceză, dar şi cu tot ceea ce erau ei deprinşi să vadă la aproape toţi ceilalţi, oameni sobri, academici, cu ticuri profesionale, dominanţi pe buza înaltă a prăpastiei ce despărţea catedra de bancă. Emoţia acelei întâlniri avea să mai fie trăită de promoţia mea, o singură dată, în anul următor, când, pentru limba latină, a venit tânărul Alexandru Elian, cunoscutul bizantinolog de mai târziu. În timp ce el, plimbându-se prin faţa noastră, ne făcea cunoştinţă cu *a, ăb, absque, abs* şi *de, coram, clam, cum, ex* şi *e*..., tocul unui coleg din banca întâi, probabil stârnit de o mişcare neatentă, a căzut pe parchet, cu un zgomot lăbărţat, şi s-a rostogolit până către picioarele profesorului. Clasa a îngheţat, vinovatul aştepta cu resemnare torentul mâniei... Nu. Întrerupându-se pentru câteva secunde, Elian s-a aplecat, a luat tocul cu două degete fine şi, cu o mişcare tot atât de elegantă, l-a reaşezat la locul lui, după care, imperturbabil, a continuat: *sine*, *tenus*, *pro* şi *pre*... Cu acest simplu gest, profesorul ne-a câştigat pentru totdeauna. Nu numai că i-am învăţat, pe loc şi pe viaţă, toate prepoziţiile cu ablativul, dar la sfârşitul trimestrului întâi l-am rugat să ne dea adresa, ca să-i

trimitem felicitări de Crăciun, fapt cu totul neobișnuit, pe atunci, în relațiile elevilor cu dascălii lor, când indulgenței nu i se ofereau buchete de flori (o țin minte și acum: strada Ferari nr. 4). Nu pentru toți absolvenții Seminarului Central va fi rămas Anton Holban, sufletește, un prieten, dar micuții din clasa a doua și-l păstrau ca atare chiar și mai târziu, în anul următor, când exigențele dascălului de franceză erau incomparabil mai severe. În Holban era un amestec de gravitate și inocență, de tristețe și frenezie, de spaimă și vitalitate. Deseori se copilărea în fața copiilor și râdea în hohote când Eclezirescu, un dolofan umflat parcă cu țeava, prins cu mâța-n sac că nu știe gramatică, se făcea că-l îmbunează „zicându-i" la țambal, cu degetele, pe aripa catedrei și îngânând un „dânga-dânga" în care se amestecau, ușor camuflate, silabe licențioase. Până la urmă, ca să-l salveze, profesorul l-a invitat să spună ce-a înțeles el din *Luceafărul* lui Eminescu. Povestind cam dezlânat și cu vorbe cam simpluțe, elevul se exprimă la un moment dat:

— Pajul Cătălin, care era un băiat simpatic...

— Ei, asta-i prea de tot! se indignează Holban. Altă expresie n-ai găsit?... Auzi, „un băiat simpatic"!...

La câteva momente se răzgândește, tresare, exclamă:

— Eclezirescule, ești un geniu! În definitiv, asta era, domnule, pajul Cătălin: „un băiat simpatic" și atâta tot; „un băiat simpatic", pe care frumoasa fată, sub ochii gravi ai lui Hyperion, și-l făcuse „simpatiu"... În acest caz, poți să-mi spui, Eclezirescule, ce devenise fata în brațele pajului?

— Gagică, domnule profesor.

— Ești un geniu, Eclezirescule – pentru asta am să-ți pun nota zece!

Această izbândă nu l-a împiedicat pe Eclezirescu să rămână repetent.

— Domnilor, povestea Holban altă dată, eram la mine, la Fălticeni, mă plimbam prin livadă și am dat acolo de o fetiță, în vârstă de vreo doi ani și jumătate, jucându-se, cu lopățica și găleța, în nisip. „Ce frumoasă ești, domnișoară, i-am spus eu, și mult îmi place să-ți privesc pantalonașii..." Fetița s-a ridicat, și-a potrivit rochița și, uitându-se la mine cu ochii închiși pe jumătate, m-a apostrofat, amenințându-mă cu degetul: „Mata ești un măgar!".

Și profesorul s-a pornit pe un râs spasmodic, se plimba prin fața băncilor și râdea fără oprire, iar noi ne uitam la el și nu prea pricepeam ce anume îl făcuse să râdă. Numai după ce și-a potolit veselia și ne-a citit pe fețe nedumerirea, ne-a făcut atenți asupra asocierii celor două cuvinte, „mata" și „măgar", explicându-ne, la mintea noastră de atunci, cum se poate obține limbajul comic prin împerecherea unor noțiuni care se ciocnesc. De această scenă aveam să ne aducem aminte mai târziu, la studiul lui Caragiale.

Farmecul personal al lui Holban biruia şi prin aceea că el, dascălul atât de temut de unii, nu târa în urmă-i un alt nume în afară de al lui. Se ştie cu câtă generozitate acordă elevii porecle profesorilor. Seminariştii nu făceau excepţie – în şcoală existau întotdeauna câte un „Măcelaru", „Câcă", „Chenae", „Qu-qu", „Nea Nicu Plăcintarul" etc. Nu-mi amintesc ca lui să i se fi spus vreodată altfel decât Holban. Temut, dar respectat.

Nu se poate ca în profesorul de limbă română să nu fi lucrat şi scriitorul. În definitiv, elevii sunt cititorii sau viitorii cititori ai scriitorilor, iar un adevărat curs de limbă română are şi menirea de a-i forma în acest sens. Holban a inaugurat, atunci, la clasa a doua, emulaţia lecturii. Nu s-ar putea spune că în şcoală nu se citea literatură. Dimpotrivă. Biblioteca era foarte bine înzestrată şi la îndemâna oricui, prin împrumut sau prin acces zilnic în sala de lectură, oferind o generoasă gamă de autori, de la Neculce la Crevedia. Achiziţiile însă nu ţineau ritmul noilor apariţii; acestea din urmă se deconspirau mai mult întâmplător prin puţinii elevi care frecventau librăriile, şi aşa se făcea că te pomeneai cu Costică Bărbulescu vorbind cu însufleţire despre Emil Cioran, nume pe care fişierul bibliotecii îl ignora. Cazurile de acest fel nu erau puţine, golurile se împlineau târziu sau niciodată, fie din motive bugetare, fie din neglijenţă. Exista şi o lacună mult mai resimţită, perpetuată printr-o inerţie stupidă, aceea de a nu li se permite elevilor accesul la reviste şi ziare. De abonamente, oficiale sau individuale, nici nu putea fi vorba. Puţinele exemplare pătrundeau în internat la modul clandestin, aduse sub veston de unii elevi, vicioşi ai informaţiei curente, şi implicau riscuri. Holban era singurul profesor conştient de opacitatea acestei măsuri şi, mai ales, singurul care o înfrunta. În fiecare luni venea în clasă cu numărul proaspăt, apărut în ajun, al revistei la care şi el colabora:

— Domnilor, v-am adus o *Vreme*.

Nu am înregistrat niciodată reacţii ale spiritualilor, chiar dacă aceştia vor fi observat că profesorul se întoarce în cancelarie fără revista cu care plecase, iar noi, pe de altă parte, o savuram ca pe un fruct oprit, deşi nu înţelegeam mare lucru din limbajul critic al lui Pompiliu Constantinescu.

Pe de altă parte, dacă în internat se citea destul, de o anume îndrumare a lecturilor nu se ocupa nimeni, cu atât mai puţin de formarea gustului. Acesta începea numai prin şocuri întâmplătoare, aşa cum mi se întâmplase şi mie în clasa întâi, la o oră de română. Mă lăudam că, până atunci, citisem peste o mie de cărţi, ceea ce, gândesc şi acum, nu ofensa adevărul. (Mai târziu am fost mirat să aflu că Arghezi, în 1929, se plângea de lipsa bibliotecilor la sate. Exact la acea vreme eu „înghiţeam" nu numai biblioteca şcolii primare, ci şi pe ale celor câteva cămine

culturale din satele învecinate, în ale căror rafturi ședeau alături Ispirescu și Andersen, *Pădurea spânzuraților* și *Povestiri după Shakespeare.* Să fi fost oare plasa Drăgășani mai privilegiată decât altele?) Profesorul Petru Caraman ne-a poftit să povestim, fiecare, câte ceva din ceea ce citisem. Când mi-a venit rândul, am debitat o povestioară găsită cândva în cărțulia unui oarecare Virgil Caraivan, o istorie ușor licențioasă, de erotică țărănească, pe care el, bineînțeles, n-a răbdat s-o asculte până la sfârșit. Mă ard și astăzi flăcările cu care profesorul mi-a înfierat alegerea: „Cum e posibil, striga el fierbând de indignare, ca din tot ce ai citit tu – și te cred că ai citit – să alegi tocmai o asemenea tâmpenie? Admit că se poate citi la întâmplare, dar ceea ce trebuie să-ți rămână în memorie nu poate fi, în nici un caz, fructul întâmplării". Lecția mi-a fost într-adevăr usturătoare și nu m-am reabilitat decât târziu, când i-am dat lui Caraman un prompt și impecabil exemplu de viitor I combinat cu viitorul II! Dar de lecturile noastre el nu s-a mai ocupat. Holban venea nu numai cu o noutate, ci și cu o metodă originală.

— Domnilor, începea el, la Editura „Socec" a apărut cutare carte. Cei care o citesc mai întâi și-mi depun referate asupra conținutului și ideilor principale vor avea de la mine nota 10.

Între cei peste treizeci de elevi, câți eram atunci în clasa a doua, s-a stârnit o adevărată întrecere în a citi cărțile recomandate de profesor, cele mai multe reprezentând noutăți editoriale din colecțiile „Biblioteca pentru toți" și „Minerva", mai ușor accesibile, prin prețul lor, buzunarelor noastre sărăcăcioase, de copii veniți de la țară. Chiar și în cazurile acestea, el căuta să ne ajute:

— Mergeți la librăria „Cartea Românească" și vă prezentați la domnul Montaureanu – țineți minte: Montaureanu –, îi spuneți că v-am trimis eu și veți obține cărțile cu rabat.

Într-adevăr, dacă ne duceam un grup de zece-cincisprezece băieți și cumpăram aceeași carte în tot atâtea exemplare, domnul Montaureanu, un bărbat înalt, totdeauna îmbrăcat impecabil, cu părul bine periat și mustața tunsă englezește, dădea ordin să ni se facă preț redus. În cursul unui singur an școlar, copiilor de țărani le deveneau familiari nu numai Calistrat Hogaș, Al. Brătescu-Voinești sau Emil Gârleanu, ci și Dickens, Gogol, Tolstoi, Alphonse Daudet și Edmondo de Amicis. Când nota 10 amenința cu inflația, profesorul oferea batoane de ciocolată.

Tot din inițiativa lui și tot atunci a luat ființă întâia bibliotecă de „clasă", menită să completeze golurile celei mari, îndeosebi cu noile apariții din librării. Nu i-a trebuit prea multă străduință. Am pus, toți, bănuț lângă bănuț, am făcut rost de un dulap și, în câteva săptămâni, l-am umplut cu cărți, unele donate de noi, altele cumpărate prin colectă „publică". Biblioteca, potrivit unui statut ad-hoc, trebuia să ne însoțească,

sporindu-se, clasă cu clasă, până la absolvire, când urma să fie dăruită bibliotecii celei mari. Mai mult, era destinată să fie și un exemplu pentru alte clase. Dar nu a fost. Holban a dispărut prea devreme și, odată cu el, entuziasmul pentru începuturi de acest fel. Nici dulapul nostru nu a ajuns până în clasa a opta; s-a risipit pe drum, nu mai știu când, poate într-o vacanță... Observ însă că memoria m-a înșelat asupra cărții pe care Holban ne-a dat o dedicație condiționată. Credeam că a fost *Ioana*, al cărei titlu, nu încape îndoială, a stârnit curiozitatea – și imaginația – unor puberi care știau câte ceva despre tentația adamică. Copilul de cincisprezece ani însă mărturisea că fusese vorba de *O moarte care nu dovedeşte nimic*; sunt obligat să-l cred pe el.

3

Desigur, nu ar avea rost să vorbesc atât despre profesorul Anton Holban dacă de el nu s-ar lega și amintirile scriitorului care mijea în mine. Am avut privilegiul de a-i fi mult mai aproape decât colegii mei, și aceasta nu numai pentru că eram cel mai bun la limba română, ci și – mai ales – pentru că scriam poezii. Fără să-mi dau bine seama, devenisem micul său prieten. Îmi acorda conversații particulare, în recreația mare, de la ora 10, sau către vremea prânzului sau în orele de după-amiază. Primăvara sau vara ne plimbam printre castanii din larga curte a internatului, iarna străbăteam, cu pași înceți, lungul coridor ce se proptea cu un capăt în holul de la intrare și cu un altul în spațiul infirmeriei. Simțeam în jurul meu respectul, deopotrivă, al colegilor și al celor mai mari decât mine. Holban nu se preocupa cu precădere de ce anume scriam eu, și nici de cum scriam. Pentru el era important că scriu și voia să stăruiesc, să nu rămân o făgăduință neîmplinită. Nu cred că am făcut la el o ucenicie literară și nici nu a căutat să mi-o dea. Dar se ocupa de mine în mod deosebit și cred că am avut în el un sprijin de care orice scriitor are nevoie atunci când se află la începutul drumului. „Formația, stilul personal, orizontul propriu, evoluția în formule noi se alcătuiesc pe parcurs, zice el, important e să te iei în serios, să crezi cu putere că ești în stare să faci ceva. Nu e un dezastru că poeziile dumitale de acum îl maimuțăresc pe Eminescu sau pe Alecsandri sau pe Vlahuță; poate că e chiar un bine să treci mai întâi prin ei; te vei desprinde mai târziu, când le vei purta recunoștință”.

Nu cu astfel de încurajări m-a învrednicit Eugen Ionescu, actualul membru al Academiei Franceze, care l-a suplinit pe Holban pentru vreo două luni, în timp ce acesta se afla, nu cu mult înainte de moarte, în spital. Mi-a citit câteva poezii, a strâmbat din nas și a catadixit să-mi

spună că stilul clasic, în care scriam eu, e depășit, vetust, și că trebuie să cultiv poezia modernă, singura care poate să mai aducă ceva nou. Am căutat cuvântul „vetust” în dicționarul lui Candrea și am constatat cu satisfacție că înțelesul lui nu mă ofensează. Chiar dacă Ionescu, până la urmă, nu m-a încurajat, el nici nu m-a descurajat. Citisem, una după alta și din scoarță-n scoarță, cronica lui Șincai și pe aceea a lui Neculce și intuiam valorile „vetuste” ale limbii române.

O prietenie nu e adevărată dacă, măcar din când în când, nu e pusă la încercare și de o ceartă. Cu Holban am avut – să-i zicem – un diferend, la vremea când mă aflam în clasa a doua. Eram foarte sărac, iar singura mea pereche de pantaloni, pe care o purtam de la începutul școlii, se cam rupsese și era cam necârpită, ceea ce profesorului, evident, îi displăcea. Mi-a atras atenția în câteva rânduri, mai întâi prin aluzii acoperite, apoi ceva mai transparente. Cred că nu intuise îndeajuns lipsa mea de posibilități materiale și mai degrabă punea totul pe seama unui spirit de boemă prematură (falsul model eminescian). Așa s-a făcut că, până la urmă, mi-a adresat o mustrare directă, aspră și... publică:

— Te rog să umbli cuviincios! Ce, crezi că dacă ai talent trebuie să umbli cu pantalonii rupți?

Jignit în demnitatea sărăciei mele, m-am simțit obligat să răspund, dacă nu impertinent, cel puțin sentențios, printr-o formulă care să-i intre bine în cap:

— Domnule profesor, eu nu cred că talentul meu stă în pantaloni!

Numai după ce profesorul, secondat de toată clasa, a izbucnit în obișnuitele lui cascade de râs, mi-am dat seama de dezastru, de prăpastia dintre ceea ce voisem să spun și ceea ce spusesem de fapt. Umilit de moarte, acum și în reputația mea de „scriitor”, m-am așezat în bancă, cu obrajii în flăcări și cu un nod gutural pe care abia mi-l stăpâneam. De atunci mă țineam la distanță de profesor și-mi pusesem în minte să nu-l iert. La scurtă vreme după aceea ne-a supus unui extemporal, unul din cele pe care obișnuia să le dea pe teme-surpriză. Tema compoziției era: „Ce-mi place mai mult, soarele sau luna?”. Eram convins, Holban nu aștepta de la un poet decât două pagini despre „regina mării”. După zece sau cincisprezece minute, profesorul a strâns extemporalele și a început să le citească pe loc, la catedră. La sfârșitul unuia dintre ele, s-a uitat drept la mine, pe jumătate încântat, pe jumătate amuzat:

— Anania, te-ai făcut al dracului!

Într-adevăr, numai „de-al dracului”, îmi plăcuse mai mult soarele și-i făcusem un elogiu copios. Se pare că impertinența mea i-a plăcut. Mi-a notat extemporalul cu 10 și am redevenit prieteni. Continua să mă întrebe ce mai scriu, se uita uneori peste proaspetele mele încercări, îmi vorbea des de literatură. Mai târziu, în anul următor, am găsit prilejul

să-i explic cărui fapt i se datora ţinuta mea vestimentară atât de puţin onorabilă. La rândul său, mi-a spus:

— Iată, aş vrea să fii ceva mai bine îmbrăcat pentru că vreau să ies cu dumneata la lume, să te port cu mine prin librăriile în care scriitorii îşi lansează cărţile şi dau autografe, să te prezint, să-i cunoşti, să te faci cunoscut... Cu cât mai devreme, cu atât mai bine.

De îndată ce taică-meu mi-a încropit un costumaş mai bun, Holban şi-a început programul de a mă scoate „la lume". Nu am avut însă parte decât de început, şi acela menit să nu-mi lase o amintire glorioasă. La prima întâlnire de la librăria „Cartea Românească" m-a prezentat poetului Al.T. Stamatiad, autorul unei cărţi cu titlu imposibil, *Din trâmbiţe de aur* din al cărui „moment" nu mi-a rămas decât o mustaţă bogată, frumos răsucită şi bine pomădată. Acesta a fost singurul scriitor pe care l-am cunoscut prin mijlocirea marelui meu prieten. M-am pomenit fără Holban cu mult înainte de a fi sperat să mă introducă la *Sburătorul* (ştiam că e nepotul lui E. Lovinescu).

Nu ştiu câtă gramatică românească sau câtă limbă franceză am învăţat de la Anton Holban, dar e sigur că lui îi datorez iniţierea, cu câţiva ani mai devreme, în muzica simfonică. În şcoală se făcea, fireşte, multă muzică, pe ambele notaţii, psaltică şi occidentală, cu profesori celebri de talia lui I. Popescu-Pasărea şi George Breazul. Nu lipsea formaţia corală, bogată, puternică, şlefuită în lungi şi istovitoare după-amieze de „ansamblu", când cei cu vocile formate solfegiau din repertoriile individuale, în timp ce pe puştii din cursul inferior îi uita Dumnezeu în picioare, înşiraţi de-a lungul pereţilor, bătând măsura respectivă, 5/4 sau 4/4 sau 5/8, să le intre-n sânge pe viaţă. Nu era absentă nici orchestra de coarde, cu toată scara ei de instrumente, de la viori la ţambal şi contrabas, pe care profesorul de violină (materie obligatorie în programa analitică, rămasă, probabil, din vremea când preoţii de la ţară trebuiau să fie, în numeroase cazuri, şi învăţători) o dirija în frac, ca la Ateneu. Instrucţia de acest fel însă urmărea să facă din elevi nu muzicieni, ci muzicanţi, mai mult producători de sunete decât consumatori de armonii. Nivelul repertorial nu depăşea, pentru cor, „Marşul" din *Aida* sau „Corul vânătorilor" din *Freischütz*; cât despre orchestră, performanţa ei supremă era o suită de arii populare, aplaudată frenetic de fiii de ţărani, care-şi vedeau astfel zestrea înnobilată de fracul dirijorului. Educaţia muzicală în sine lipsea cu desăvârşire, lipsă agravată de rigiditatea disciplinei de internat, care nu permitea accesul elevilor în „localurile publice", prin acestea înţelegându-se, tacit, şi teatrul, cinematograful, sala de concerte şi stadionul (singurul sport admis pe „platou" – ca şi în competiţiile interşcolare – era oina, în care seminariştii, ca şi cei de la şcoala normală, cu muşchii lor aduşi de la ţară, excelau).

Excepție făceau doar filmele sau piesele, puține, alese de director, la care elevii mergeau în șir câte doi, ca la primară, supravegheați de pedagogi. În oraș nu se putea ieși decât cu bilet de voie bine motivat sau în învoirea generală din după-amiezele de sâmbătă și duminică, și atunci numai până la ora 6, când toată lumea trebuia să fie în internat. O educație culturală pe cont propriu implica riscuri (riscuri pe care mi le-am asumat și eu, mai mărișor, când mă împătimisem pentru teatru și, de dragul unei piese la Național, forțam o fereastră și săream un gard), iar delincvenții, atâți câți erau, își puneau situația în joc mult mai puțin pentru un concert simfonic decât pentru un meci de fotbal în care juca Bindea.

Holban nu a încercat niciodată să mă sustragă rigorilor disciplinare, nici să solicite pentru mine un regim privilegiat. În cursul plimbărilor noastre din internat a început să mă întrebe dacă îmi place să ascult muzică și anume ce fel de muzică. I-am destăinuit atunci ceea ce nu știau decât colegii de dormitor. Țineam sub pernă, clandestin, un aparat de radio cu galenă și căști, minuscul, construit de fratele meu, Mitică, într-o... cutie de pudră, după un anume sistem de economisire a spațiului, imaginat de el. Aveam grijă să-mi așez patul lângă o fereastră, ca să leg „antena” de burlan și „pământul” de calorifer. Datorită acestei instalații, al cărei statut de ilegalitate îmi sporea interesul, frecventam cu regularitate scenariile radiofonice (teatrul la microfon, cum se spune astăzi), și nu din senin am abordat genul poeziei dramatice printr-o asemenea specie, la șaisprezece ani. Cât despre muzică, singurele mele delicii erau melodiile populare și romanțele, deseori transmise, târziu, pe la miezul nopții, de la restaurantul „Coșna-Cireșoaia”, unde cântau Grigoraș Dinicu, Fănică Luca și Petre Alexandru.

— Dar muzică simfonică nu asculți? m-a întrebat profesorul. Se transmite destul de des, și bună.

— Am încercat, dar mă plictisește, i-am răspuns.

— Nu se poate, nu e voie, pe un poet nu-l poate plictisi muzica simfonică... Cred însă că-ți dau dreptate: vii de la țară, nu știi nimic despre ea sau din ea, va trebui să înveți mai întâi s-o citești, nu mult, elementar, pe urmă mergi singur. O să-mi iau voie să mă ocup puțin de dumneata.

M-a invitat la el acasă, în orele mele legiuite. Am fost de câteva ori. Nu mai știu unde ședea, amintirea mă poartă, vag, pe strada C.A. Rosetti sau undeva primprejur. La el am văzut pentru prima oară, cu uimire și admirație, stive de discuri, în coloane, unul peste altul (așa cum, de fapt – am știut mai târziu –, nu se țin plăcile într-o discotecă), și acolo, la patefon și cu explicațiile lui, am înțeles ce este și din câte părți se compune o sonată, o simfonie, un concert, cum se ascultă un poem simfonic în așa fel încât tu să recompui, în imaginație, povestea exprimată de compozitor prin muzică, ce este un laitmotiv, o variație pe temă, de ce partea a treia

a unei simfonii este, mai întotdeauna, un *scherzo*, cum trebuie să înțelegi limbajul instrumentelor... Nu mai pot identifica nici una din piesele muzicale ascultate atunci, dar știu că Holban îmi deschidea porțile unor vaste și miraculoase universuri, în care sufletul meu se afunda cu aripile deschise. De atunci am părăsit restaurantul „Coșna-Cireșoaia" și mi-am orientat galena către Ateneul Român, din a cărui sală mă înfiora mai întîi acordarea însăși a instrumentelor, ca un preludiu la un festin spiritual. Mi s-a micșorat, într-un fel, și sentimentul de vinovăție pentru clandestinitatea căștilor mele; eram încredințat că, de voi fi prins, directorul Petre Partenie – care era membru în Comitetul Societății de Radiodifuziune – mă va ierta dacă-i voi mărturisi că am ascultat *Simfonia Destinului*. Mi-am mai făgăduit că, atunci când voi fi mare și voi avea bani, îmi voi înzestra locuința cu o colecție de discuri ca aceea a lui Anton Holban. Mi-am împlinit visul, peste un număr de ani, în condiții mult mai norocoase decât ale lui, și m-am căznit să desăvârșesc, metodic, ceea ce începuse el. Și astăzi, ori de câte ori gust deliciile unei audiții de muzică simfonică, mai ales pe discuri, îl simt patronându-mă de deasupra și-i surâd în amintire.

4

Chiar și cei mai micuți elevi ai lui Anton Holban știau că profesorul era obsedat de ideea morții și că purta în el o pustiitoare spaimă de neant. Râsul său, lung, clocotitor, era uneori nefiresc, ochii trădau crisparea unui halucinat. Nu se sfia s-o spună:

— Mi-e frică de moarte, ce vreți, am o spaimă îngrozitoare. Dacă e absurd să te nești, e cu desăvârșire absurd să mori... Și când te gândești că nimeni și nimic nu te poate salva, nici măcar Dumnezeul în care credeți voi...

Noi ne gândeam atunci la un imn, de abia silabisit într-o carte de ritual, care vorbea despre starea dramatică a sufletului când se desparte de trup: „...Către îngeri ridicându-și ochii, în zadar se roagă; către oameni mâinile tinzându-și, nu are cine să-l ajute...", și ni se părea că profesorul are dreptate, deși mai rămânea ceva pe deasupra. Nu aveam însă cum să știm că Holban trăia mai mult decât obsesia unei idei. Trăia presentimentul apropiatului său sfârșit. De abia începuserăm clasa a patra, când profesorul a prins a lipsi tot mai des de la cursuri. Știam că se interna, periodic, în spital, dar aceasta i se putea întâmpla oricui, fără să fi fost un semnal de alarmă. Era vremea când eu îl cam ocoleam; fusesem surprins nu îndeajuns de pregătit la o lecție de franceză, căpătasem o notă – pe merit – proastă, îmi era rușine și mă gândeam să nu mă țin în apropierea lui până când mă voi reabilita. Deodată a venit vestea că Anton Holban nu mai este. Un fior mare a trecut prin toată

școala. Oricât ar părea de monstruos, întâia reacție a fost a unor elevi mai mari, din cursul superior, fostele victime ale exigențelor lui, care au jubilat. Cei mai mici au plâns. Detractorii răspândeau, zgomotos și insinuant, vestea că profesorul ateu va fi incinerat. Asupra motivării, părerile erau împărțite: unii credeau că așa lăsase el, cu limbă de moarte, alții, mai milostivi, o puneau pe seama unui unchi al său, care ar fi dorit să-i păstreze aproape urna cu cenușă.

De aici, amintirea mea nu mai calcă decât pe un singur coridor, pe jumătate limpede și pe jumătate obscur, cu câteva praguri incandescente. Am participat la funeraliile lui Holban, dar nu cu sentimentul că fac parte dintr-o delegație de elevi care veniseră să-i aducă dascălului ultimul lor omagiu. Eram acolo, la crematoriul „Cenușa", ca un prieten părăsit. Nu cred că am plâns. Mă văd stând în picioare, împietrit, cu ochii la catafalcul împresurat de flori, și totul mi se părea incredibil: omul întins în sicriu, fața lui palidă, încremenită, imposibilitatea comunicării. Au fost de față, desigur, personalități importante, scriitori, critici, colegi, membri ai familiei; n-am văzut pe nimeni. S-au ținut, probabil, discursuri; n-am auzit nimic. Nu văd decât chipul palid al scriitorului și nu aud decât un marș funebru pe ale cărui ritmuri catafalcul a prins a se pogorî, cu totul, în adânc, ca pe un cric hidraulic. Am coborât la subsol. Pe scară, cineva – probabil din familie – m-a depistat că aș fi fost micul prieten al defunctului și mi-a șoptit că, dacă vreau, am îngăduința să mă uit prin unul din micile ocheane ce-i permiteau privirii să pătrundă în cuptor. Catafalcul coborâse. Atunci am băgat de seamă că sicriul era așezat pe două lungi șine de metal paralele, legate în urmă de un cărucior, cu care a fost împins pe gura cuptorului (oh, de ce nu pot spune asta cu liniștea cu care aș spune că a fost pogorât în mormânt!). Nu curiozitatea m-a lipit de unul din ocheane, ci dorința de a-mi urma dascălul până la sfârșit (privilegiu pe care nu ți-l poate oferi înhumarea). Nu am rezistat însă decât o clipă, atât cât a fi văzut un trup ridicându-se pe jumătate din sicriu și răsucindu-se spre picioare, ca un șoric pe jăratec. Apoi n-am mai văzut nimic. Mi s-a spus că leșinasem și că mi se dăduseră îngrijiri. Mi-am revenit și ar fi trebuit să plec, odată cu ceilalți – totul se isprăvise. O, nu, n-am plecat. Unde e camaradul Anton...? M-am lipit din nou de ochean și, prin tremurul dogoarei, am mai zărit ceva din oasele bazinului și, alături, o calotă craniană pe care încă mai pâlpâia, imaterial, un abur albastru.

Toată noaptea n-am putut dormi. Nu cred că era vorba de groază, ci de acea răsturnare lăuntrică a lui Alioșa, pricinuită de sfârșitul starețului Zosima. Întins sub pătură, mi-am pus căștile la urechi și am ascultat, cât a ținut programul, muzică simfonică. Spre dimineață am luat un caiet și am început să scriu un... roman, *Craniu în flăcări*, pe care l-am abandonat după prima jumătate de pagină.

Victor Papilian

1

N-ar avea nici un rost să pomenesc de crizele mele sufletești din chinovia Antimului dacă tocmai ele n-ar fi fost pricina întâlnirii mele cu Victor Papilian și, prin el, cu patria transilvană a bunilor mei dinspre tată. Mă voi mărgini așadar să spun că trecusem prin iadul – dostoievskian – al durerii de a nu mai putea iubi, fugisem în singurătatea Polovragilor, și acolo mă chinuiam să aflu calea întoarcerii mele către om. După doi ani de confruntare cu țelurile ideale ale tagmei, ajunsesem la concluzia că nu am vocație filocalică și că, prin urmare, nu voi ajunge niciodată să cuceresc acea supremă libertate făgăduită din cărți: iubește și fă ce vrei. Deocamdată făceam literatură – cu destulă sârguință, de altfel –, dar nici un înger nu-mi șoptea la ureche că măcar una din paginile mele va fi în stare să fericească un singur om sau să înflorească un zâmbet pe buzele unui suferind. Mă obseda materialitatea semenului meu și eram din ce în ce mai ispitit să mi-l apropii cam în felul – rudimentar – cu care Arghezi, în psalmii lui, se tot căznea, întru neputință, să și-l apropie pe Dumnezeu. Era vreme de război și mă gândeam cu sfântă gelozie la brancardierii voluntari ai liniilor de prim ajutor batalionar, care, cu numai o targă și un pansament, izbuteau să-i fure întunericului, printre gloanțe și schije, o viață și câteva bucurii. Eram și autorul unei tentative de acest fel, dar nimeni nu mă luase în serios.

În felul acesta, dintr-un gând în altul, mi s-a năzărit să mă fac medic; doctor practicant, într-un spital sau în cabinetul particular, și – nici nu s-ar fi putut altfel – fără de arginți. La un gând mai adânc, îmi dam seama că o astfel de idee era, în fond, o nesăbuință. Fusesem un elev mediocru în științele exacte, la care învățasem numai din obligație didactică și, strict, pentru notă; la sfârșitul clasei a șasea trăisem,

pentru câteva ore, alternativa dramatică de a fi premiant pe media generală sau corijent la trigonometrie. Or, studiile medicale presupuneau, printre multe altele, fizică, chimie și, implicit, matematici. Avusesem, totuși, o experiență încurajatoare: cu câțiva ani înainte, sărăcia mă obligase să pregătesc un școlar pentru examenul de capacitate, printre materiile căruia se număra și algebra; învățam acasă, bine, lecție cu lecție, ca să pot preda a doua zi corect, și totul se isprăvise cu bine. E o problemă de intelect, îmi ziceam, și de voință, iar acestea nu-mi lipseau. Piatra de poticnire era literatura, de care nu aș fi vrut cu nici un chip să mă despart. Marea întrebare era dacă nu cumva studiile medicale și apoi profesiunea de medic îmi vor pune la popreală harul condeiului și-l vor face nelucrător sau, în cel mai bun caz, slăbănog. (Încă nu știam că V. Voiculescu era medic de meserie.) Aveam nevoie de un sfat. Atunci mi-a venit în minte Victor Papilian, și m-am hotărât să-l caut. Era pe la începutul lui iulie 1943.

Papilian era unul din scriitorii pe care-i aveam la inimă. Dintre cărțile lui nu citisem decât *Sufletul lui Faust*, nu știam prea bine dacă mai scrisese și altele, dar îi urmăream cu regularitate schițele și povestirile pe care le publica, aproape număr de număr, în *Gândirea*. Îl și văzusem o dată și-l ascultasem, cu un an sau doi înainte. D. Caracostea nu fusese singurul care să patroneze confesiunile unor scriitori într-o aulă universitară. Același lucru îl făcuse și Nichifor Crainic la Facultatea de Teologie, iar unul dintre invitați fusese Victor Papilian. De abia atunci am știut, cu destulă mirare, că prozatorul acela cu imaginație debordantă, care explora cu măiestrie tărâmul fantasticului, era în același timp nu numai medic, ci și profesor universitar de medicină, un savant al științelor exacte. Așadar, îmi ziceam acum, se poate. Dar trebuie să fie un secret.

La acea vreme, Universitatea Daciei Superioare, cum i se mai spunea, se afla încă în refugiu la Sibiu, plecată din Clujul ocupat de vremuiala horthystă. Administrația se instalase într-o clădire din apropierea hotelului „Bulevard” și acolo l-am căutat mai întîi pe profesorul Papilian, despre care aflasem, între timp, că era decanul Facultății de Medicină. Cineva mi-a spus că am fost anunțat și că voi fi primit a doua zi dimineață, la opt, la Institutul de Anatomie, care funcționa în cazărmile Dragalina, undeva în susul străzii Octavian Goga. Am fost punctual.

— Domnul profesor vă așteaptă, mi-a spus un laborant deschizându-mi ușa.

Întâi m-a izbit un miros iute, ca de piatră arsă. Apoi am văzut o încăpere vastă, populată apocaliptic cu vestigii omenești, un schelet în picioare, oase risipite pe mese și dulapuri, tibii, femururi, vertebre, țeste, fălci dezgărdinate, mulaje și preparate anatomice, plămâni despuiați,

intestine de vitrină, creieri indecenţi, muşchi arcuiţi pe ciolane, negri şi uscaţi, ca din afumătoare, inimi la borcan, ochi fără orbite. În fund, o masă mare, cu microscop şi cărţi, din spatele căreia s-a ridicat profesorul, cu frunte înaltă şi păr sărac, în halat alb. Înainte ca eu, rătutit de privelişte, să-i fi putut spune: „Am onoarea să vă salut...", el a prins a se îndrepta spre mine, recitând, cu o voce de tenor secund, versuri incredibile:

Mă joc cu imaginile
Ca vremea cu paginile
Când şi-ntoarce filele
Peste toate zilele...

Recunoşteam începutul unei poezii pe care o publicasem, cu câtăva vreme înainte, în *Gândirea.* Eram tânăr, într-adevăr, dar nu şi într-atât de infatuat şi de prost (ceea ce e totuna) încât să cred că frumuseţea versurilor mele ar fi cucerit memoria cititorului şi n-o mai părăsea, aşa cum se întâmplă, de pildă, cu o strofă de Bacovia. Un lucru însă îmi era limpede: profesorul asociase numele anunţat în ajun cu cel ce semnase versuri în revista la care el însuşi colabora şi *se pregătise* să mă primească. De ce se pregătise? Mai mult nu ştia despre mine şi nu ştia măcar pentru ce venisem, ca să pot bănui un moment preparator pentru o anume deschidere de suflet. A trebuit să înţeleg – dacă nu chiar atunci, ceva mai târziu – că aceasta era eleganţa spirituală a lui Victor Papilian, cu care întâmpina pe oricine s-ar fi apropiat de el cu încredere şi tânără prietenie. O asemenea eleganţă era în stare să creeze un moment unic, irepetabil, în viaţa unui om.

Şi-a cheltuit cu mine toată dimineaţa, preţ de vreo patru ceasuri. Mi-a ascultat ofurile şi nu m-a ispitit întru mai mult. Apoi s-a pornit să istorisească el. Mi-a povestit despre viaţa lui, anii de studenţie, credinţele primare şi îndoielile metafizice, avatarurile spirituale, capcanele ştiinţei, prăbuşirea lăuntrică...

— Eram tânăr, ambiţios, ţineam cu tot dinadinsul să devin un savant. Pregăteam de multă vreme un ser cu care speram să vindec o anumită boală. Făcusem testele pe animale, rezultatele erau bune. Îmi făceam stagiatura la un spital cu profilul pe care mi-l doream. Am început experienţele pe bolnavi. Cel dintâi însă a sucombat după scurtă vreme. Eram încredinţat că nu serul meu îl omorâse, ci însăşi boala de care suferea şi pentru care preparatul, după toate semnele, nu era suficient. Am mărit doza şi l-am injectat unui al doilea pacient. Fenomenul s-a repetat. În salon era tăcere şi confuzie, acolo se murea oricum, intervenţiile mele puteau hrăni o speranţă în plus, dacă mai exista vreuna.

M-am îndârjit, am mărit dozele și am continuat să administrez serul, în așteptarea ceasului de triumf. Câteva paturi se goliseră, trimițându-și suferinzii la morgă. La un moment dat am ales o pacientă, cam pe la mijlocul salonului. Văzând că mă îndrept cu seringa spre patul ei, femeia a deschis niște ochi mari, mari de tot, și a gemut: „Domnule doctor, vrei să mă omori și pe mine?...”. Ochii aceia m-au cutremurat – de atunci mă urmăresc fără încetare și mă vor urmări toată viața –, glasul ei m-a prăbușit. Am aruncat seringa pe podea și mi-am zis: „Din această clipă nu cred nimic și nu știu nimic...”. Am plecat în străinătate și am luat totul de la capăt.

— Și unde ați ajuns?

— Încă n-am isprăvit.

Și-a continuat istorisirea. Vorbea repede, cu patos, clipind des și gesticulând. Uneori se ridica de pe fotoliu și continua să povestească despre suflet (ah, în ochii acelei femei nu era deloc anatomie, era numai suflet!) plimbându-se printre fantasticele cioburi omenești risipite, inerte și neisprăvite, ca după o înviere eșuată. A sfârșit cu mărturisirea marilor lui certitudini finale:

— Vezi, dragul meu, la ele am ajuns prin mine însumi, pornind de la acea clipă de negare totală, după lungi și grele ocolișuri, de-a lungul cărora am bătut la ușa tuturor formulelor posibile. Nu moștenisem nimic și nici nu aveam ce moșteni. Copilăria mea fusese sfâșiată de disputele și revendicările dintre un tată ateu și o mamă bigotă. Ți-aș putea fi de folos prin exemplul meu?

— Bine, am zis, dar eu nu-l caut pe Dumnezeu, eu pe om l-am pierdut. Vreau să-l pipăi întru dragostea lui și să urlu: este! Începând cu mine.

I-a plăcut trimiterea la Arghezi. M-a ascultat cu luare-aminte.

— Gândul dumitale e bun. Fă-te medic.

— Să-mi fac, adică, o meserie.

— Medicina, dragul meu, e mai întâi o artă. Sau, dacă vrei, în final. Uită-te la preparatele acestea anatomice. Mai târziu vei înțelege din ele ce sublimă operă de artă este omul. Să-l tratezi pe bolnav ca atare: o operă deteriorată, de timp sau de agenți patogeni, pe care dumneata, cu arta dumitale, îți propui s-o restaurezi, pe cât se poate, în frumusețea ei originară.

— Eu însă doresc o restaurare a dragostei de om.

— Asta presupune, neapărat, o anume cantitate de jertfă. Când spunem aceasta, ne gândim veșnic la Meșterul Manole. Or, jertfă fără dragoste nu se poate, n-ar avea nici un sens, iar dacă nu are un sens, înseamnă nimic. O știi de la Pavel.

— Iar literatura?

Profesorul a sărit ca ars și m-a mustrat cu glas înalt:

— Trebuie să-ţi spun eu dumitale ce e literatura?... Apoi s-a reaşezat în fotoliu, deodată liniştit: Cele ce ţi-am spus eu astăzi despre mine sunt nişte adevăruri brute, cel puţin aşa au fost la început, dar multe din ele transpar artistic în romanul meu *În credinţa celor şapte sfeşnice*.

M-am făcut galben: nu citisem cartea. Şi m-am simţit deodată foarte umilit. Omul acesta se pregătise să mă primească, spunându-mi câteva versuri învăţate anume, iar eu venisem la el fără să-i fi citit cartea la care el ţinea, poate, cel mai mult. Cum de nu-i reţinusem titlul când autorul ei vorbise în aula Facultăţii de Teologie? Nu se poate să n-o fi pomenit, nu se poate să n-o fi menţionat măcar amfitrionul, în cuvântul introductiv. Cu aceeaşi eleganţă, Papilian s-a făcut că nu-mi citeşte paloarea şi a trecut la probleme de amănunt practic:

— Unde ai de gând să te înscrii?

— Desigur, la Bucureşti, deşi nu prea văd cum m-aş mai putea întoarce la Antim. Cred că aş putea locui la tatăl meu, care lucrează la Societatea Tramvaielor.

— Îţi propun să vii la noi, mi s-a deschis el. Mi-ar plăcea să fii elevul meu. Am şi un cenaclu literar, cam slăbuţ acum, puternic altădată. L-am avut în el şi pe Pavel Dan – ai auzit de Pavel Dan? Suntem încă în refugiu, dar frontul merge prost, nemţii bat înapoi şi poate dă Dumnezeu şi ne întoarcem la Cluj... Cu partea materială cum stai?

— Am un salariu de ierodiacon la Polovragi.

— Foarte puţin pentru ce vrei dumneata. Dacă vii la noi, îţi promit o bursă. Tot e ceva, nu?

Am fremătat de bucurie.

— Într-adevăr, la Bucureşti n-aş putea să sper la o bursă.

— La noi, fii sigur. Nu uita că ţi-a promis-o însuşi decanul. Rector îl avem pe Iuliu Haţieganu, care e un suflet mare, mare de tot. Aşadar, te aştept la examenul de admitere. Învaţă şi te pregăteşte bine, căci eu nu obişnuiesc să închid ochii şi nici urechile. La o asemenea artă se ajunge numai prin ştiinţă. Nu poţi fi compozitor dacă mai întâi nu cunoşti desăvârşit rigorile matematice ale armoniei. În acest timp însă, cată să nu faci doar anatomie, biologie, fizică şi chimie. Continuă să scrii. E începutul acestui fel nou de ucenicie în viaţa dumitale. Mai târziu voi vrea să văd cum ai să te împărţi între sala de curs şi cenaclul literar.

Am plecat cu aripi, binecuvântând gândul care mă adusese la acest om. Întâlnirea cu Papilian căpăta dimensiunile unei răscruci a destinului. Viaţa mea îşi deschidea o nouă valenţă. Astăzi, privind înapoi, nu cred că era vorba doar de rezolvarea unei crize sufleteşti, deşi aceasta atârna cel mai greu în cumpăna acelor zile. La douăzeci şi doi de ani trebuia, oricum, să-mi pun problema unei definiri a propriei mele personalităţi,

din perspectiva devenirii. Orice tânăr năzuiește către o culme, dar întâi ea se cere aleasă, iar drumul către ea căutat și găsit. Nu se poate merge pe bâjbâite. La viața socială renunțasem. Înlăuntrul tagmei mele, nici atunci și nici mai târziu, nu m-am socotit că port în raniță bastonul de mareșal. În literatură eram un începător și cred că la acea vreme știam deja, de la Arghezi, că mă aruncam în mare cu încă o mie de inși, fiecare adulmecând țărmul celălalt. S-ar fi putut să naufragiez pe o insulă, pe o insuliță, și să cred că simpla atingere cu pământul îmi dă dreptul la odihnă și lauri. Ceva mai târziu l-am cunoscut pe poetul Ion Buzdugan – care acum ar trebui să aibă o sută de ani –, adăpostit pentru o vreme la Polovragi. Jucase un rol politic important în făurirea României întregite din 1919 și, dacă nu mă înșel, fusese și ministru sau deputat în Parlament. Purta cu el un volum de versuri, frumos tipărit, cu scoarțe albe, pe care mi l-a dat să-l citesc, spunându-mi, în același timp, că e opera lui capitală, garanția nemuririi lui literare. Avea un titlu imposibil: *Metanii de luceferi*. Am citit și m-am înspăimântat: poeziile lui Buzdugan nu depășeau dulcegăria vag sentimentală a unor cântece de la Oastea Domnului. Dar pe carte mai scria, negru pe alb, că fusese premiată de Academia Română! E mai mult decât probabil că Academia avusese în vedere meritele patriotice ale autorului, dar nu mi se părea mai puțin adevărat că, prin acea premiere, ea săvârșise o crimă morală: unui versificator mediocru îi consfințea iluzia că e mare scriitor. Omul îmbătrânea cu conștiința că face parte din panteonul literaturii române. E tragic, îmi ziceam, să trăiești toată viața cu o himeră și să mori cu ea, să scrii toată viața literatură și să nu lași în urma ta nimic. Atenție la cununi! Faptul că la 21 de ani ți-a apărut numele în *Gândirea* (ceea ce, în conștiința unui tânăr de atunci, echivala cu o consacrare) nu înseamnă mare lucru. Atenție la cununi!...

Papilian îmi mai spusese o vorbă, de care mi-am amintit, deseori, cu recunoștință:

— Pari un om făcut să strălucească, dar ferește-te de străluciri, ocolește-le cât poți; altfel, îți vor aduce numai necazuri.

Nu întotdeauna le-am putut ocoli, dar nu necazurile la care se gândise profesorul mi s-au părut a fi fost răul cel mai adevărat și mai crâncen, ci primejdia echilibrului lăuntric, a acelei stări de umilință care-l făcea pe Arghezi să se considere un debutant perpetuu.

Incertitudinilor literare le alăturam, compensator, șansa de a mă realiza întru nobletea artei medicale.

De la Polovragi (care pe atunci se scria Polovraci) i-am făcut profesorului o scrisoare de mulțumire, făgăduindu-i că mă voi pregăti pentru examen.

La scurtă vreme am primit de la el un răspuns, pe care, iată, îl aflu printre hârtiile mele învechite de ani:

Facultatea de Medicină Cluj-Sibiu
Cabinetul Decanului
Sibiu, 2.VIII.1943

Iubite părinte, prieten şi coleg,

M-au mulţămit (mai bine zis m-au mişcat) cuvintele Dumitale, din care am putut înţelege aceeaşi mare credinţă pentru arta tămăduirii.
Te aştept cu acelaşi drag.
Iubesc cu anticipaţie şi mă dărui fără rezerve oamenilor de mare şi constantă credinţă.
La Sibiu, sunt sigur că vei găsi mediul prielnic sufletului Dumitale atât de frământat.
Peste câteva zile plec la ţară, la Fratoştiţa. Dacă voi avea un prilej, m-aş repezi cu bucurie, pentru câteva ore, la Polovraci. Cu tot dragul,

Papilian

2

În anul următor mi-am dat examenul de admitere, ca oricare dintre candidaţi, având grijă să-l ocolesc pe profesor înainte de a-i apărea în ipostaza de examinat; mă avertizase că nu face concesii şi nu am vrut să-i inspir nici cea mai mică bănuială că i-aş solicita vreuna.

L-am vizitat abia după afişarea rezultatelor.

— Felicitări, fii binevenit, mi-a strâns el mâna. Ei, cum ţi s-a părut?

— Emoţionant.

— Ţi-am văzut toate notele. La fizică n-ai prea strălucit.

— Nici la celelalte. Nu m-aţi sfătuit dumneavoastră să mă feresc de străluciri?

A râs, eu am continuat:

— Oricum, m-am descurcat onorabil, dar nu peste tot. Să ştiţi, domnule profesor, că am şi copiat.

A sărit ca ars:

— Nu-mi spune asta!... Nu se poate!... Dumneata n-ai voie să spui aşa ceva!

— În orice caz, vă asigur că nu la anatomie.

— N-are importanţă! Nici nu vreau să te întreb la ce...

— Nu mă întrebaţi, dar vă spun eu: la examenul medical.

A făcut ochii mari:

— Cum dracu' se poate copia la examenul medical?

— Simplu. N-am avut probleme, de pildă, la radiologie: „Inspiră adânc, tușește, întoarce-te...". „Nici la proba Wassermann: seringa absoarbe un centimetru cub de sânge și asta-i tot... Nici la numărătoarea globulelor: o împușcătură în buricul degetului, o lamelă și gata... Nu știam însă că există și un examen al urinei. Ei bine, m-am pomenit într-o încăpere cu încă treizeci-patruzeci de candidați. La intrare i s-a dat fiecăruia câte un pahar, cu invitația de a-l umple cel puțin pe jumătate și de a se prezenta cu el la cealaltă ușă, unde era instalat aparatul de analiză, lângă care o laborantă mânuia reactivii și obținea rezultatul în câteva secunde. Mi-am dat seama că mă aflu într-o situație penibilă. Inhibat de singularitatea uniformei mele printre atâția adolescenți ce-și umpleau paharele cu o perfectă candoare, nu am fost în stare – vă dau cuvântul meu – de nici o picătură. O clipă mi-a venit ideea să caut un WC, dar cum era să mă întorc cu un asemenea pahar în mână prin forfota mixtă de pe lungile coridoare? Imposibil. În ultimă instanță și aproape disperat, cum mă apropiam fatal de aparatul de analiză, i-am cerut colegului meu din față să-mi toarne și mie din paharul lui, ceea ce a făcut nu fără mirare, dar cu destulă milostivire, căci avea de unde.

Papilian s-a veselit cu hohote:

— Auzi, drăcia dracului, pe asta n-am mai auzit-o... Și?

— Noroc că rezultatul se vedea pe loc. Numai după ce, cu gâtul întins, am constatat că proba colegului era bună, m-am apropiat și eu cu falsul din pahar.

Profesorul de abia s-a oprit din sughițuri.

— Ei bine, să presupunem că proba colegului n-ar fi fost bună...

— În mod sigur, aș fi luat-o la fugă și nu m-aș mai fi prezentat la examen.

— Zău?

— Dacă vreți, zic și zău. Ceea ce înseamnă, domnule profesor, că toată discuția noastră de anul trecut, toate nădejdile mele – și, desigur, și ale dumneavoastră – în soluționarea crizelor mele sufletești s-ar fi prăbușit prin simpla rezistență a unui nenorocit de sfincter inhibat.

Era o provocare.

— Da, dragul meu, dar inhibiția s-a datorat uniformei dumitale, iar aceasta, la rândul ei, e rezultatul unor stări ale spiritului. Dacă dumneata, acolo, înconjurat de candoarea colegilor, te-ai fi gândit numai la idealul acela îndepărtat, final, pentru care veniseși la examen, fii sigur că sfincterul ar fi funcționat; dar dumneata te gândeai, cu obsesie, numai la aparatul de analiză și la goana celor câteva minute. Deseori eșuăm în viață numai pentru că, pierzând perspectiva spiritului, ne poticnim iremediabil de amănuntul imediat, material, cu valoare de instrument...

Dar am impresia că dumneata m-ai atras într-o cursă şi cred că ar fi bine să reţinem doar hazul întâmplării. Apoi m-a bănuit: Spune drept, e adevărată sau ai inventat-o?

— E fapt adevărat că am intrat la Medicină printr-o fraudă.

— În cazul acesta, trăiască frauda! a izbucnit el.

Între timp îi apăruse admirabilul volum de nuvele *Manechinul lui Igor* şi am mai zăbovit pe marginea lui. Cred şi astăzi că e cea mai bună carte din opera lui Papilian şi una dintre cele mai bune ale literaturii noastre.

Din pricina războiului, care-şi mutase frontul în Apus, cursurile au început cu mare întârziere, pe la sfârşitul lui ianuarie 1945. Transilvania de Nord fusese eliberată, dar Clujul încă nu era pregătit să-şi reprimească Universitatea. Am obţinut bursa făgăduită şi am izbutit astfel, prin mijlocirea primăriei, să închiriez o cameră mobilată la o săsoaică bătrână şi singură, pe o străduţă din apropierea Poştei.

În burgul transilvan am găsit o atmosferă academică sensibil diferită de cea din Bucureşti, mai ales în ce priveşte raporturile dintre profesori şi studenţi. Acestea aveau o eleganţă cu totul particulară, ceea ce făcea ca distanţa dintre catedră şi amfiteatru să fie mai degrabă punte decât prăpastie. Reziduurile balcanismelor întârziate, cu care unii „balici" veneau de pe băncile liceului, erau sever reprimate printr-o privire de gheaţă şi piereau în livada mare a studenţilor mai vârstnici. Profesorii li se adresau studenţilor cu „domnilor colegi" şi „domnişoarelor colege", nu numai de la catedră, ci şi în conversaţiile particulare. Între severitatea didactică şi colegialitatea academică se interpunea un element esenţial, seriozitatea, care le făcea să convieţuiască armonios. Fireşte, existau şi exagerări. Înainte de sesiune, profesorul de histologie afişa un anunţ care suna cam astfel: „Deoarece examenul este un moment solemn în viaţa unui student, domnii colegi sunt invitaţi să se prezinte în ţinută corespunzătoare". Aceasta însemna: proaspăt tuns şi bărbierit, costumul de duminică, cu cravată şi pantalon călcat, pantofi lustruiţi, unghii îngrijite. Profesorul însuşi se prezenta în costum negru şi mănuşi albe. Dar nu era mai puţin adevărat că acelaşi om îşi făcea timp să examineze pe un student întârziat dându-i întâlnire într-o berărie; examenul se desfăşura în faţa a două halbe, după care profesorul punea nota cuvenită şi plătea consumaţia. În academismul sibian nu am surprins niciodată rigiditatea sau ridicolul pe care le prezumă gulerul scrobit; dimpotrivă, mi s-a părut întotdeauna tonic, reconfortant, stimulator.

Victor Papilian, deşi îşi revendica cu mândrie o obârşie mehedinţeană (avea şi o proprietate rurală la Fratoştiţa), se integrase spiritului universitar transilvănean, căruia însă îi adăuga o nuanţă de albastru-azur, a propriei sale personalităţi, după care se modelau şi numeroşii săi

colaboratori imediați. Intrarea profesorului la curs reprezenta un moment solemn și se desfășura ca un ritual liturgic, întotdeauna același, fluent și fără ostentație. Amfiteatrul, amenajat în una din clădirile cazărmilor Dragalina, cu mult mai lung decât lat, ca o sală veche de cinematograf, avea o ușă în spate, pentru studenți, și două uși în peretele din față, de-o parte și de alta a catedrei, ca la altar. Cursul începea la oră fixă. Se deschideau întâi cele două uși, studenții se ridicau în picioare. După câteva secunde apăreau oficianții procesiunii, pe două rânduri, în halate albe, începând cu cei mai mici: preparatorii, asistenții, conferențiarii, șefii de lucrări, care se aliniau în fața primelor bănci; în urma lor apărea profesorul, tot în halat alb, jovial, bucuros de o nouă întâlnire, îmbrățișându-ne cu ochii de pe înălțimea podiumului. Își începea prelegerea direct, fără introduceri inutile. El preda numai anatomia topografică, pe cea descriptivă lăsându-o pe seama colaboratorilor. Vorbea repede și clar, cu rigoarea limbajului științific și cu paranteze de o mare plasticitate, în care nu se putea să nu-l recunoști pe literat.

Anatomia este, fără îndoială, cea mai rigidă și mai uscată disciplină a științelor medicale, dar Papilian realiza o performanță unică: prelegerile lui se sfârșeau, întotdeauna și împotriva sobrietății didactice, în aplauzele studenților. Dascălul avea darul de a-și încununa lecția cu o idee, dacă nu neapărat filosofică, cel puțin frumoasă. Îmi amintesc un asemenea final de prelegere la topografia inimii.

— Desigur, domnișoarelor și domnilor colegi, va trebui să vă obișnuiți să folosiți limbajul specific, să renunțați la unii termeni în favoarea altora. Nu veți mai spune *țeastă*, ci *craniu*, nu veți mai spune *falcă*, ci *mandibulă*, în loc de *burtă* veți folosi cuvântul *abdomen*... Dar, vă rog, când vorbiți de *inimă*, să nu-i spuneți *cord*! *Cord* sună urât, e oribil!... A, fără îndoială, va fi obligatoriu să spuneți, de pildă, *ritm cardiac* sau afecțiune *cardio-vasculară*... Dar când vorbiți de organul în sine, de acest miracol al corpului omenesc, de dragul căruia plămânul stâng s-a făcut mai mic spre a-i asigura un culcuș moale, spuneți-i *inimă*! Auziți, domnilor, ce minunat cuvânt are limba noastră pentru acest organ: *inimă, i-ni-mă*... Vine de la *anima*, care înseamnă suflet și din care s-au alcătuit cuvinte extraordinare ca *mărinimie*, *mărinimos*, adică lărgime de suflet, generozitate, dăruire, jertfelnicie, dragoste de oameni... Să spuneți *inimă*! Vă rog și vă implor!...

Nu cred ca vreunul din contemporanii studenției mele medicale să fi uitat prelegerea inaugurală a profesorului Victor Papilian din acel sfârșit de ianuarie 1945. Eram în sală aproape patru sute de studenți, pregătiți pentru primele noastre notițe. Am constatat însă cu nedumerire că profesorul începe să ne vorbească despre vechea lui pasiune pentru... spectacolul de circ. Ah, nu pentru „numerele” animalelor dresate, acelea

le plac copiilor, ci pentru performanţele acrobaţilor, a celor ce evoluează la prăjini, la frânghie, la trambulină şi, mai ales, la trapez, a celor ce ne oferă priveliştea corpului omenesc în toată splendida lui desfăşurare, conştiinţă a naturii şi miracol al creaţiei, privelişte care nu mai e rezultatul educării reflexelor condiţionate, ca la elefanţi şi câini, ci al inteligenţei, imaginaţiei, voinţei şi îndrăznelii. Toată ora nu a vorbit despre nimic altceva decât despre corpul viu unor tineri care, la disciplina lui, urmau să lucreze numai pe cadavre. Era o introducere în anatomie.

— Domnule profesor, l-am întrebat mai târziu, de ce aţi vorbit despre acrobaţii de circ când, pentru exact aceleaşi concluzii, aţi fi putut vorbi despre gimnaşti?

— Pentru că, dragul meu, gimnastica e o idee didactică, pe când circul e o idee literară.

Printre eminenţii dascăli ai Facultăţii de Medicină, Papilian mai atingea o culme: izbutise să fie, în acelaşi timp şi în egală măsură, temut şi iubit. Un Iuliu Haţieganu, de pildă, la anii cinci şi şase, era mai mult iubit decât temut; un Ion Goia, la anii trei şi patru, inspira numai spaimă. Papilian le întrupa pe amândouă. Exigenţa lui devenise proverbială, generaţiile mai vechi le şopteau despre ea celor mai noi, se creaseră legende, anecdote şi praguri-etalon.

— Dom'le, dacă ai trecut de Papilian, ţi-ai deschis drumul către Goia, iar dacă ai scăpat şi de Goia, te poţi iscăli „doctor".

Severitatea lui Papilian era aceea a unui om drept, iar el şi-o fundamenta pe criterii de etică profesională.

— Domnilor, spunea el uneori, să nu credeţi cumva că sunt „omu' dracului". Vreau să vă atrag atenţia că, prin examenul de admitere, dumneavoastră nu aţi făcut contract cu profesorii pentru ca aceştia să vă scoată, neapărat, medici. Când trec pe un student la examen, o fac cu conştiinţa că în mâna lui am pus viaţa unui om; când resping pe altul, trăiesc satisfacţia că am scăpat un om de la moarte. În ceea ce facem noi e o imensă răspundere morală, socială, naţională, umană. Pe studenţii buni îi felicit eu; pe cei slabi, care vor trebui să ne părăsească, îi rog de pe acum să mă felicite ei pe mine.

Spaima de Papilian era examenul practic, care-l preceda pe cel scris şi care consta dintr-o singură întrebare, eliminatorie. Materia trebuia ştiută, cum spuneau „balicii", „la marele fix".

— Dom'le, dacă ai ajuns la scris, ai cincisprezece întrebări, răspunzi bine la zece, într-o dungă la două, ioc la celelalte şi te-ai descurcat. Problema însă e să ajungi. Că dacă-ţi vine, dom'le, Papilian cu o bază de craniu şi vâră vârful creionului într-o găurică mică de tot, că de abia o vezi, şi te întreabă grăbit: „Domnule coleg, cum se numeşte nervul

care trece pe aici?” și nu cazi exact pe nervul ăla, ai zbârcit-o, adio vacanță! Dacă ai căzut pe undeva pe-aproape, îți zice: „Domnule coleg, îmi pare rău, ne revedem la toamnă”; iar dacă ai spus o enormitate, i se adresează laborantului: „Ține-i, te rog, paltonul, că domnul se grăbește...”.

Toate acestea se țineau și de realitate, și de folclorul academic al tuturor generațiilor de studenți. Eu însă aveam să-mi dau seama, încă din primele luni, că examenul cel mai complex, cu amețitoare înșurubări în zonele obscure ale spiritului, se consumă nu la proba scrisă, nici la cea practică, ci în sala de disecție.

3

— Domnule profesor, când într-o sală de disecție se află patruzeci de cadavre sub ciocurile devorante ale bisturielor și penselor, cine-și pune vreo întrebare în legătură cu identitatea lor? Cui îi pasă că această femeie, de pildă, a fost măturătoare de stradă sau a spălat vasele într-o cantină? Pe mine, student în primul semestru al anului întâi, mă interesează deocamdată traseul nervului sciatic, raporturile venei safene sau planurile pectoralilor, pe care le desenez cu grijă în caietul de alături, pătat cu grăsime. Cui îi pasă că inima acestui bărbat a iubit, a urât, s-a zbătut în spaime ori s-a poticnit în nelinişte? Singurul lucru important sunt vasele coronariene, nodulii lui Keith și Flach, rețeaua lui Purkinje. Studentul care lucrează cu iubita lui la aceeași masă nu se va surprinde niciodată contemplând *une charogne* și nu-și va aduce aminte de Baudelaire. El introduce sonda canelată de-a lungul uretrei, palpează, incizează, degajează țesuturi adipoase și „prepară” o glandă cu o totală detașare, ca și cum toate acestea nu au nimic în comun cu obiectul viu al adorației lui, care-l ajută din partea cealaltă, trăgând, cu amândouă mâinile, de ecartoarele Farabeuf, rostind în șoaptă ceea ce trebuie întipărit în memorie. Cadavrul nu are identitate, e un bloc de materie abandonată, al cărui chip contează doar în măsura în care confirmă un manual și prefigurează un examen. Sculptorul însuflețește materia inertă și o integrează destinului uman; medicinistul o demolează savant și o restituie neantului, păstrând din ea doar amintirea cu care va opera, mâine, pe un corp viu. Așa stând lucrurile, studentul nu se simte obligat să observe întru totul recomandările pe care i le faceți de la catedră, în mod repetat, de a respecta cadavrul pe care lucrează, obiectul inert prin care învață să opereze, mâine, pe corpul însuflețit. Dumneavoastră vă adresați, desigur, acelei golănimi superbe, care niciodată nu lipsește dintre „balici”, adolescenți de abia ieșiți din pubertate, unii din ei veniți la Medicină numai spre a-și încerca norocul, confruntați dintr-odată cu o nuditate

la care avuseseră acces doar prin imaginaţie. Glumele lor, pe seama unuia sau altuia dintre sexe, nu au aerul că ar jigni pe cineva, de vreme ce acel cineva nu există. Ofensa afectează, întotdeauna, o identitate; or, cadavrele din sala de disecţie sunt anonime. Eu, domnule profesor, mai cred şi altceva. Se ştie că glumele cele mai lăbărţate aparţin groparilor, iar pentru aceasta nu trebuie să ne gândim neapărat la cel ce scotea pe lopată craniul lui Yorick. Râsul bălos, expresia deşucheată, vocabularul indecent, interjecţia pornografică sunt tot atâtea arme împotriva fricii, a acelei spaime ancestrale pe care o inspiră contactul cu moartea, dar nu atât cu moartea în sine, cât cu moartea care degradează şi urâţeşte. Am asistat odată la deshumarea osemintelor unei bătrâne care-mi era rudă apropiată. Omul din fundul gropii aduna oasele într-un sac şi debita pe seama lor glume care m-au umplut de indignare. Ştiţi însă care era culmea? Glumelor lui le răspundeau, prin exclamaţii ticăloase, curioşii de pe margini, bărbaţi şi femei, cuprinşi de o veselie sinistră, care de abia putea să le domolească fiorii. Ei bine, eu cred că „bancurile" golanilor din sala de disecţie sunt nu numai expresia nesimţirii sau a nevoii de emancipare, ci şi un antidot subconştient asupra unui sentiment de frică sau, dacă vreţi, de repulsie. Oasele din mâna groparilor sunt o materie deja degradată de natură, dar cadavrele de sub bisturiu se descompun treptat şi devin hidoase prin înseşi mâinile celor ce, în final, le vor părăsi ca pe nişte lucruri netrebnice, şi poate că tocmai de aceea frica – sau, dacă vreţi, repulsia – celor din urmă e mai mare decât a celor dintâi. Un mormânt îşi are o sfinţenie a lui; masa de disecţie nu are nici una, în perimetrul ei nu există delict de profanare, dar, după toate probabilităţile, straturilor obscure ale conştiinţei nu li se poate sustrage sentimentul că maculezi o anume sacralitate a omului. Să aibă cumva studentul şi o vagă repulsie faţă de sine însuşi?... Am făcut această lungă introducere nu pentru a-mi scuza colegii de nepăsarea cu care ignoră îndemnurile dumneavoastră, şi cu atât mai puţin ca să mă scuz pe mine însumi, ci ca să vă arăt contextul în care s-a petrecut strania întâmplare pe care vreau să v-o povestesc. Mai întâi însă v-aş aminti de îngrijorarea mea pe care v-am mărturisit-o pe la începutul anului de studii. E uşor să te hotărăşti pentru Medicină şi să iei un examen de admitere, dar când te trezeşti tu, un biet călugăraş de la Polovragi, în mijlocul a patru sute de colegi, băieţi şi fete, care se uită ciudat la tine când îmbraci halatul alb peste dulama neagră, te întrebi ce trebuie să faci pentru ca ei să te accepte ca pe unul de ai lor, un coleg adică, iar tu să nu ai impresia că stai printre ei ca un purtător de samar în mijlocul turmei. Mi-aţi recomandat atunci o dublă soluţie, pentru care vă sunt recunoscător: să-i domin prin ştiinţa de carte şi să mi-i apropii prin camaraderie. Întâiul prag, şi decisiv, a fost colocviul de

osteologie, pe baza căruia urma să fim repartizați la mesele de disecție. M-am pregătit cu mare dârzenie și l-am luat cu nota maximă, ceea ce m-a făcut să simt în juru-mi privirile respectuoase și admirative ale colegilor de an. E adevărat însă că succesul acesta mi-a pricinuit și unele necazuri, de care mă resimt și acum. V-am spus, mi se pare, că locuiesc într-o cameră cu chirie la o săsoaică bătrână și singură, repartizat acolo printr-o decizie a primăriei în favoarea studenților săraci. Frau Poldi a fost la început foarte fericită că odaia cu pricina, scoasă de sub rechiziție militară, e scutită de mirosul și murdăria lăsate de ostașii pasageri ce se îndreptau spre frontul din Ungaria și e ocupată de un student la Medicină, și încă ce student! S-a oferit ca, în contul chiriei, să-mi facă ea curățenia zilnică și, mai mult, mi-a dat acces la bucătărie, unde aveam voie să-mi fac un ceai sau să-mi încălzesc laptele. Bătrâna mai mult nu era acasă decât era. O vedeam foarte rar, și din puținele noastre conversații am înțeles că are în oraș o prăvălioară, că se îngrijește, undeva, de doi nepoți, că fiul ei se retrăsese către vest cu trupele germane și că nora ei pierise fără urmă. În acest sfârșit de război, cu vremuri tulburi și năprasnice răsturnări sociale, sașii din spatele frontului cată să se dea cât mai repede la fund și este știut că unele săsoaice tinere, măritate sau nu, atunci când nu mor în violuri orgiastice, printre cizme și chipie, contractează la repezeală căsătorii formale cu români, își schimbă numele și dispar din perspectiva unor încolonări iminente. Lui Frau Poldi nu-i puneam niciodată întrebări, căci e mai bine ca astfel de lucruri să nu le știi. Totul a mers bine până m-am împrietenit cu laborantul de la anatomie, căruia i-am fost recomandat tot prin bunăvoința dumneavoastră. Știți foarte bine că noi, în anul întâi, suntem foarte mulți și că foarte rar ne venea rândul să studiem oasele în laborator. Pentru câteva pachete de țigări, omul meu îmi umplea servieta cu cele de trebuință și așa se face că biata bătrână, care crezuse că i-a intrat în casă un om al lui Dumnezeu, s-a trezit că în odaia închiriată apar și se înmulțesc, de pe o zi pe alta, niște oseminte pe care nu le bănuia a fi fost de urs. Mormăielile ei de nemulțumire nu au fost în stare să oprească proliferarea oscioarelor metatarsiene. Un țipăt de groază i-a pricinuit, puțin mai târziu, un splendid craniu omenesc, albit în perhidrol, cu dantura întreagă și cu mandibula agățată de maxilar prin două discrete arcuri inoxidabile. Iar când, după un alt răstimp, Frau Poldi a dat cu ochii de un borcan cu formol în care plutea o inimă întreagă, nu s-a mai putut abține de la a-mi face scandal și a-mi declara, în românească ei stâlcită, că refuză să-mi mai intre în cameră și că, de acum, curățenia mă privește. Aveam impresia chiar că începe să regrete rechiziția; murdăria lăsată de ostași putea fi eliminată cu săpun și leșie, cioburile sticlelor de vodcă puteau fi adunate cu fărașul, pe când

de ceea ce aduceam eu nu se putea măcar atinge. Nu şi-a mai voit nici ceainicul spurcat de mâinile mele ignobile, drept care mi-a interzis accesul la bucătărie. „Reşpect haina tumnitale, nu reşpect aia kultur. Asta fost odaia nepoţilor mei", mi-a spus ea la urmă, cu sporită obidă, simţind că indignarea ei mă amuză. „Da, Frau Poldi, i-am răspuns eu ţinând în mână un coxal de toată frumuseţea, dar când te gândeşti că aici, pe sprânceana supracotiloidiană, se insera tendonul reflectat al dreptului anterior din cvadriceps... Nu sună interesant? E ca şi cum aş vorbi limba lui Schiller..." Astfel am acceptat sacrificiul de a-mi bea laptele rece şi de a nu mai sorbi un ceai fierbinte când veneam acasă degerat, în schimbul stimei totale a colegilor mei de an. Rămânea acum să le câştig prietenia, iar aceasta s-a întâmplat în sala de disecţie, unde ne aştepta, cel puţin pentru o vreme, un destin comun. E de necrezut cât de repede se deprind oamenii cu situaţiile neobişnuite. Precum ştiţi, nivelul sălii este cu doar două trepte mai jos decât acela al culoarului şi, la prima vedere, din prag, spectacolul ei te izbeşte apocaliptic, cu stârvurile nude răsturnate pe mesele de tablă, ca nişte sugrumaţi în aşteptarea corbilor. În ce mă priveşte, eram oarecum pregătit sufleteşte din convorbirile mele cu laborantul. Omul acesta al dumneavoastră, cu nasul coroiat şi surâs antipatic, mi s-a părut de la început un personaj straniu nu numai prin aceea că-şi petrecea viaţa printre ciolane şi cranii omeneşti, ci şi prin faptul că el era mai-marele cadavrelor de disecţie, stârvuri de vagabonzi şi cerşetori alcoolici, pe care nu le reclama nimeni, recoltate, după spusele lui, de prin şanţuri, de pe maidane sau, în cazuri mai speciale, din morga ospiciului de nebuni, de unde plecau cu măştile spasmelor finale şi cu stigmatele gomelor sifilitice. El pretindea a cunoaşte identitatea şi biografia fiecăruia, tăinuite în registrele de la subsol, amănunt pe care aveam să mi-l amintesc mai târziu, în momentul crucial al întâmplării pe care mi-am propus să v-o povestesc. Cu nota maximă la colocviul de osteologie, fusesem repartizat la masa numărul unu, adică la cadavrul cel mai slab şi mai uşor de disecat din cele ce se aflau în sală. Am intrat primul şi-i urmăream pe ceilalţi cum se opresc o clipă la treapta de sus, cu zâmbetul îngheţat, tineri optimişti devenind dintr-odată albi ca varul, tinere radioase care, mai simplu, sfârşeau prin a leşina, după primii doi paşi, în braţele preparatorilor, anume înşiraţi lângă uşă, obişnuiţi cu un fenomen ce se repeta cu fiecare generaţie. După numai două-trei săptămâni, aceiaşi oameni îşi treceau unii altora viermii recoltaţi cu penseta de pe ţesuturile deformolizate sau îşi consumau liniştiţi sandvişul printre mesele cu scursori fetide. Cei mai cabotini plecau spre casă cu halatul pe ei, îndeajuns de pătat cu grăsimi excrescente, vizibil de sub paltonul descheiat anume. Cât despre mine, îmi propusesem un singur ţel: să continuu să învăţ

și să nu păstrez doar pentru mine agonisita nopților de studiu. În curând se știa în toată sala că la masa numărul unu disecția este cu cel puțin două-trei zile în avans față de celelalte și că aceasta i se datorează singularului student cu plete și dulamă, care-și iniția mai întâi colegii imediați în tainele anatomice ale perineului și membrelor inferioare. Atât de la cursul dumneavoastră, cât și din spusele asistenților știam că o bună disecție presupune nu numai o perfectă cunoaștere a manualului, ci și un anume fler personal, intuiția cu care te descurci în cazurile dificile, o anume îndemânare și negrabă în a înlătura țesuturile de prisos fără a leza sau distruge obiectivul urmărit. Căpătasem faima unui detectiv al universului anatomic. În fiecare dimineață, la masa mea se desfășura un adevărat pelerinaj, al celor ce voiau să vadă, cu un ceas mai devreme, prin ce metodă poți degaja un nerv fără să-l secționezi sau poate fi urmărit un vas printre straturile musculare. Eram întotdeauna bucuros să dau o explicație, să fac o schiță și, mai mult, să răspund unor invitații de a mă deplasa la o altă masă și a-i ajuta pe cei de acolo, împotmoliți într-o dificultate oarecare. Toate acestea au instaurat între mine și colegii mei un dialog zilnic și au statornicit o camaraderie perpetuă, în climatul căreia izbutisem să mă simt bine. Singurul lucru pe care îl suportam greu erau glumele impudice și gesturile obscene pe seama bieților morți, ca și cum aceștia n-ar fi fost îndeajuns de pedepsiți prin ciopârțirile savante ce lăsau din ei, în final, un morman de zgârciuri negre și oase ferăstruite, gata să ia drumul crematoriului. Repetate din generație în generație, ele se vădeau în flagrantă contradicție cu recomandările dumneavoastră de la catedră care, cel puțin mie, mi se întipăriseră bine în minte. „Domnilor colegi – auzeam în memorie –, vă rog și vă implor, respectați cadavrele! Materia aceasta inertă vă ajută să cuceriți arta de a vindeca oameni vii. În fiecare din ele a locuit un suflet omenesc, fiecare ar putea să fie părintele, fratele sau sora unuia dintre dumneavoastră. Se cunosc cazuri... Vă rog și vă implor!”... Vorbele dumneavoastră, domnule profesor, le auzeam, pe ale lor mă făceam că nu le aud. Deși cu vreo trei-patru ani mai bătrân decât media lor de vârstă, socoteam că nu am dreptul s-o fac pe monitorul și să-i dădăcesc cu observații moralizatoare. Dimpotrivă, eram bucuros că prezența mea nu-i jenează și că mă socotesc, deci, un egal de-al lor, adică un camarad. Acum puteți înțelege firescul cu care am acceptat rugămintea câtorva colegi de a-i ajuta să descopere glandele lui Bartholin. Mi-am întrerupt lucrul și m-am dus la masa lor, una dintre ultimele, undeva către fundul sălii, sub lumina ofilită a unui bec atârnat de tavan, acolo unde ajung cei ce de abia au trecut colocviul de osteologie cu nota cinci sau șase. Eșuaseră în încercarea de a descoperi glanda stângă, iar acum nu mai îndrăzneau s-o caute pe cea din dreapta.

Nu m-am mirat, ştiind că glandele acestea, mici şi fragile, se alterează repede chiar într-un cadavru bine formolizat şi că pier în straturile învecinate. Eşecul colegilor l-am înţeles şi mai bine după ce mi-am aruncat o privire asupra cadavrului. Era o femeie grasă, ca la treizeci de ani, cu pielea întinsă peste pernişele adipoase, şi-mi imaginam cât de greu e să faci o disecţie normală într-o asemenea aglomerare de ţesuturi. Ipostaza ginecologică, obligatorie pentru disecţia perineului, fusese asigurată prin două funii răpănoase, legate cu un capăt de glezne şi cu celălalt de colţurile opuse ale mesei, în timp ce palmele zăceau răstignite în cuie pe două scândurele, pentru disecţia degetelor. De-abia atunci, uitându-mă la mâini, am băgat de seamă că acel cadavru prezenta o particularitate care-l deosebea de toate celelalte. Unghiile, lungi şi fin rotunjite, aveau urme vizibile de lac, şi tot aşa aveau cele de la picioare. Buzele, încă întregi în vecinătatea muşchilor circulari, îşi păstrau rujul aproape intact. Din părul capului nu mai rămăsese nimic, căci se lucra deja pe calota craniană, dar îngrijirea unghiilor şi fardul presupuneau o pieptănătură pe potrivă, ceea ce însemna că fiinţa fusese altceva decât un biet exemplar din lumea declasaţilor. Cum va fi ajuns ea într-o sală de disecţie? Nu mi-am mai pus şi alte întrebări. Proba la care fusesem invitat era grea şi aveam de gând s-o trec. Mi-am aşezat scaunul şi am început să lucrez, atent şi cu multă grijă, folosind sonda canelată şi bisturiul. Mă întâmpina riscul de a desprinde glanda odată cu ţesuturile adipoase din jur şi s-o arunc fără s-o fi observat, aşa cum eram sigur că li se întâmplase colegilor cu cealaltă. Aceştia şedeau în spatele meu, în picioare, trăgeau din ţigări şi vorbeau despre orice în afară de glandele lui Bartholin. Veniseră şi alţii de pe la alte mese, din curiozitate sau pentru divertisment, şi e probabil că prezenţa nou-veniţilor a dat naştere unei discuţii pe seama cadavrului, care, aşa cum v-am spus, era cu totul neobişnuit printre celelalte. „Hă-hă, a început unul, uită-te, bă, la ea şi te convinge de ce-a spus ăla că funcţia creează organul...” Cam pe-aici se învârteau vorbele „balicilor”, în jurul unui câmp anatomic presupus a fi fost augmentat de o fiziologie excesivă. Până la urmă s-a găsit unul care să rânjească bălos: „Eu cred c-am văzut-o, nu se poate să n-o fi văzut – asta, bă, făcea trotuarul pe lângă «Römische Kaiser», să fiu al dracului dacă n-o fi ea”. Ceilalţi s-au hlizit asupră-i şi-l întrebau dacă nu cumva chiar el... Conversaţia devenea odioasă. Fireşte, auzeam totul, dar vorbele îmi zburau pe lângă ureche fără să izbutească să-mi distragă atenţia de la lucrul meu. Mă obişnuisem cu ele, nu le acordam nici o importanţă, şi aceasta pentru motivele pe care vi le-am spus. Când am isprăvit şi le-am arătat glanda pe care de abia izbutisem s-o izolez, ei au redevenit serioşi, mi-au ascultat explicaţiile, şi-au tras schiţele în caiete şi mi-au mulţumit colegial. Mi-am continuat lucrul pe

care-l întrerupsesem la masa mea și nu m-am gândit câtuși de puțin la ceea ce lăsasem în urmă. Nu m-am gândit nici în restul zilei, nici la orele de curs și nici în drum spre casă. Seara mi-am petrecut-o, ca de obicei, studiind. Tot ca de obicei, m-am culcat târziu după miezul nopții și nu știu când și cum m-am trezit într-o imensă sală de bal, luminată de candelabre scumpe, în care se dansa. Erau multe perechi angajate în valsul acela, bărbați în frac și femei în toalete de gală, rotindu-și splendorile pe parchetul galben ca lămâia și multiplicându-se în largi oglinzi de cristal, vii printre coloane de alabastru. Era una din acele privelişti pe care le oferă filmele de epocă vieneză. Eu ședeam, singur, în spațiul barului, adică în spatele mesei pe care se servesc, de obicei, băuturile, și priveam fascinat. Trebuie să vă spun că în adolescență am fost un foarte bun dansator, și aceasta datorită surorii mele celei mari, care era impecabilă. Sunt ani de când nu mai dansez, dar nu m-a părăsit plăcerea de a-i vedea pe alții făcând-o. Eram eu însumi fericit de fericirea acelei dulci beții de cântec și foșniri... La un moment dat, din mulțimea celor ce dansau s-a desprins o femeie. Parcă mă văzuse anume și se îndrepta către mine. Era tânără, purta o rochie de catifea albastră, lungă până-n pământ, cu trenă; probabil că din pricina rochiei părea că nu merge, ci lunecă pe parchet, ca o prezență imponderabilă. S-a oprit în fața mea și mă privea drept în ochi, ca pe cineva cunoscut, în timp ce eu, devenit deodată confuz, zâmbeam de circumstanță, fără să mă hotărăsc s-o întreb sau să-i spun ceva, ca atunci când vrei să eviți o gafă. „Eu sunt femeia pe care ai disecat-o ieri, a rupt ea tăcerea, și am venit să-ți spun că nu trebuie să crezi nimic din cele ce-au spus colegii dumitale despre mine. Să știi că n-am fost femeie de stradă, așa să știi. Îi vezi? Sunt ai mei..." Abia atunci am băgat de seamă că femeia ținea de mână, într-o parte și alta, doi copii frumoși, cu părul în cârlionți. Apoi, îndepărtându-se, a pierit printre dansatori. Am sărit din așternut gemând, terifiat. Am aprins lumina, am cercetat împrejur și numai atunci am priceput oroarea de care era cuprinsă Frau Poldi ori de câte ori da cu ochii de straniile arătări din odaia mea. Mi se părea că oasele se mișcă și se freacă unele de altele, atunci am văzut că un craniu poate să râdă de mine, inima prinsese să pulseze în borcanul cu formol, toate îmi aduceau aminte că fuseseră cândva mădulare ale unor oameni vii și zadarnic căutam printre ele pe femeia de care tocmai mă despărțisem. Doamne, îmi ziceam, ce-a fost asta? Totul îmi apăruse atât de puternic încât aveam impresia că acum visez, că totul dimprejurul meu este ireal și că sunt prada unui coșmar. M-aș fi îmbrăcat să ies în oraș, să mă plimb, să respir aer proaspăt, să-mi revin, dar știam că războiul încă nu s-a isprăvit și că străzile sunt patrulate. M-am limitat la incantațiile unui paraclis și, firește, n-am mai dormit până la ziuă. Primul gând

mi-a fost să vin la dumneavoastră, domnule profesor, după ora de curs şi să vă povestesc ce mi s-a întâmplat, dar m-a reţinut teama ca nu cumva istorisirea mea să fie un prilej de a-mi „turna” colegii. Am hotărât să-mi amân confesiunea până la sfârşitul trimestrului, dar aceasta nu-mi făgăduia că am să mă şi liniştesc. Evident, aveam grave mustrări de conştiinţă. Ar fi fost de datoria mea să-i pun la punct pe colegii nesăbuiţi, să le fac observaţie, să-i dojenesc, să le retez pofta de a mai face glume indecente pe seama unui biet cadavru, lor, cei ce mă chemaseră să-i ajut într-o problemă de ştiinţă, nu să mă oblige să le ascult grosolăniile. Aş fi putut invoca autoritatea îndemnurilor dumneavoastră de a respecta cadavrele pe care lucrăm şi cred că aceasta ar fi fost de-ajuns, deoarece studenţii, vă spun eu, domnule profesor, vă stimează şi vă iubesc. Dar eu nu reacţionasem în nici un fel, mă făcusem că nu aud nimic din cele ce se spuneau despre femeia cu buzele şi unghiile vopsite. Toată ziua m-am frământat. Nici în zilele următoare nu mi-am putut veni în fire. Intram în sala de disecţie ca un vinovat pe urmele crimei şi evitam să arunc măcar o privire spre masa din fund, de unde mă teroriza amintirea unei mame ultragiate. Colegii îşi vedeau de lucrul şi de glumele lor, nestingheriţi de gânduri. Să le istorisesc întâmplarea? Să încerc să mişc în ei un proces de conştiinţă, un început de mustrare? Dar oare eram eu sigur că aş fi făcut-o de dragul morţilor şi nu de dragul propriei mele conştiinţe? Şi, apoi, cui era să mă adresez? Cei care glumiseră pe seama femeii, împreună cu cel ce proferase odioasa calomnie şezuseră în spatele meu, veniţi de pe la alte mese; nu-i văzusem, nu legasem cu ei nici o conversaţie şi cred că, la sfârşit, îmi ascultaseră explicaţiile cu gâturile întinse peste umerii mei. Să presupunem însă că i-aş fi recunoscut; aveam eu o cât de mică certitudine că nu mă expuneam ridicolului? Trebuie să vă spun că eu nu cred în vise, nu cred adică în pretinsele lor mesaje sau semnificaţii, nu mă căznesc să le ţin minte şi cu atât mai puţin să le tâlcuiesc. E o mărturisire pe care le-aş fi făcut-o şi lor, colegilor mei, cu toată sinceritatea, dacă m-ar fi întrebat. Şi atunci? Ce efect ar fi putut avea mustrările mele în virtutea unui fenomen atât de labil, în care eu însumi nu cred? Până la urmă, pentru propria mea liniştire, m-am hotărât pentru ceea ce face maică-mea ori de câte ori simte că e prea târziu să se mai împace cu cineva pe care l-a supărat. Îmi trebuia numele moartei, şi nu-l puteam obţine decât de la laborant. Acesta, binevoitor ca întotdeauna, a căutat în registru şi mi l-a dat pe un petec de hârtie. Cu acel petec de hârtie şi cu puţinii mei bani m-am dus la ieromonahul Anatolie şi l-am rugat să cuprindă şi numele acela în pravila lui zilnică, de la proscomidiar, pe atâta vreme cât crede el că merită suma de bani. Ei bine, domnule profesor, nici cu aceasta nu mi-am recăpătat pacea. În cugetul meu se răsucea sfredelul

unei proaspete amintiri. Îl rugasem pe laborant să-mi dea *numai* numele mic al moartei, adică pe cel de botez, fără nici un fel de date sau amănunte biografice. Mai mult, mă ținusem lângă ușă, departe de biroul lui, fapt pe care mi s-a părut că el îl apreciază după cuviință, dată fiind prezumția că registrele lui sunt secrete și că din fiecare filă nu trebuie să ajungă pe masa de disecție decât un cadavru anonim, așa cum e scos din uriașa baie de formol. Dar mie îmi era acum din ce în ce mai limpede că nu din respect pentru secretul registrelor îl rugasem – da, și îi cerusem chiar cu insistență – să nu-mi spună *nimic altceva* decât numele simplu, ci din teama ca nu cumva datele biografice să confirme ceva, chiar cât de cât, din cele ce se spuseseră despre femeia cu buzele și unghiile vopsite. În sinea mea de taină exista un spațiu disponibil pentru o asemenea prezumție. Numai într-un târziu m-am gândit că pe bucățica aceea de hârtie n-ar fi trebuit scris numele bietei femei, ci propriul meu nume... Și când mă gândesc, domnule profesor, că eu, care nu cred în vise, port pe suflet această povară în urma unui vis...

— Ceea ce mi-ai povestit dumneata, iubite coleg, este interesant, e cât se poate de interesant, numai că acela nu a fost un vis.

— Dar, domnule profesor, vă rog să mă credeți...

— Te cred, te cred, dar în judecățile dumitale de mai târziu ai scăpat din vedere un amănunt, anume că odaia pe care ți-a închiriat-o bătrâna săsoaică fusese camera nepoțeilor ei...

4

Viața literară din Sibiul anului 1945 era dominată, desigur, de numele și personalitatea lui Lucian Blaga, profesor la Facultatea de Filosofie și autor, în continuare, de opere incitante. În ce mă privea, îi citisem toate cărțile, nu-l văzusem niciodată, nutream față de el aceeași imensă admirație ca și pentru Arghezi, dar, iată, nu m-am îndemnat să-l caut și nici cel puțin să-i audiez o prelegere. Reveneam în viața cetății după câțiva ani de claustrări, în care timp informația mea literară fusese minimă. La Polovragi nu primeam reviste, scriitori nu prea veneau. În Sibiu eram aproape străin, iar câteva experiențe recente mă învățaseră să fiu circumspect față de noile prietenii. Prins între sala de curs, sala de disecție, laborator, bibliotecă și casă, prindeam din fugă câte o veste mai acătării, atunci când nu era inundată de zgomotoasa publicitate a unei operete de Mircea Săsărman, la casa căreia se băteau studenții.

Se vorbea însă de existența unui *Cerc literar*, unde se promovau tineri scriitori ca Ștefan Aug. Doinaș, Radu Stanca, I. Negoițescu, Cornel Regman și alții, care ar fi gravitat în jurul lui Blaga; cel puțin așa se

spunea, fiindcă mult mai târziu am înțeles că, în realitate, aceștia păstrau față de presupusul mentor o distanță nu numai decentă, ci și orgolioasă, ca unii ce-și formulaseră și o profesiune de credință estetică pe cont propriu. Oricum, în văzduhul academic sibian, *Cercul* trecea drept o elită spirituală, iar însuși numele lui presupunea existența unei circumferințe care delimita un spațiu închis. Cu câțiva dintre „cerchiști" m-am cunoscut absolut întâmplător, de la individ la individ, fără ca numele unuia să-i spună mare lucru celuilalt. Când le-a apărut *Revista...*, o clipă m-a ispitit gândul de a le oferi colaborarea, dar tot atât de repede mi-am luat seama: nu mă simțeam îndeajuns de pregătit. Încă de pe atunci mă înfruntam cu o boală de care n-am scăpat nici astăzi: am șovăit îndelung (luni și ani) înainte de a-i încredința tiparului un text, iar după ce am făcut-o, m-am căit. (Poemele mele dramatice, publicate – cu întârzieri de până la cincisprezece ani – între 1966 și 1969, mă mustrau dintre copertele cărților, care, vai!, mi se păreau grăbite și s-au cerut retipărite în 1972, cu severe condensări și revizuiri.) La stadiul meu sibian, *Revista Cercului literar* reprezenta un nivel de aspirație, nu de împlinire. Deși mă socoteam destul de bine instruit în problemele teoretice ale dramaturgiei, citeam cu admirație, în numărul de început al *Revistei...*, articolul lui Radu Stanca, „Despre teatrul literar", și copiam fragmente pe care, iată, le regăsesc și acum într-un caiet de notițe din vremea aceea, răsfoit cu emoție.

Dar mai era ceva. Se presupunea, cum am amintit, că „cerchiștii" gravitau în jurul lui Blaga; eu însă gravitam în jurul lui Papilian, iar cei doi scriitori nu se aveau bine între ei. Nu cred că era vorba de o dușmănie, dar, oricum, nu comunicau, se evitau. De ce, n-am știut niciodată limpede. Papilian îmi pomenea rar de Blaga, și atunci cu oarecare iritare, ca de unul care nu-i gusta literatura și a cărui filosofie, la rându-i, nu o împărtășea. Ei și? mă întrebam nedumerit. Încă nu pricepeam ravagiile orgoliului. Studenții mai bătrâni, care se pretindeau și știutori ai unor taine, vorbeau de rănile unei rivalități mai vechi, de tinerețe, a celor doi, asupra unei femei cu haruri de frumusețe, cultură, inteligență, talent și distincție, care însă, până la urmă, a preferat să se mărite cu un judecător obscur și poet mediocru din Brașov. Mi-am amintit de aceasta ceva mai târziu, peste câțiva ani, când am cunoscut-o pe Domnița în casa lui Tudor Arghezi și când, privind-o lung, îmi dădeam seama că, la vârsta ei de atunci, nu-și pierduse nici unul din atributele legendei, sugerând imaginea a ceea ce trebuie să fi fost femeia Salonului Francez din epoca Iluminismului. Nu știu dacă și cât va fi fost adevărat din povestea rivalității celor doi clujeni. Dar că Blaga i-a păstrat Domniței o prietenie statornică știe acum toată lumea, mai ales de când, văduv și îndurerat, bietul Gherghinescu a avut nedelicata inspirație de a publica o seamă de scrisori ale poetului, transparente, către soția sa.

Dacă Blaga nu avea un cenaclu, acela al lui Papilian nu funcţiona. Mai vechii săi membri se risipiseră, alţii noi nu se prea iveau. Pe de altă parte, condiţiile sibiene, ca ale oricărui refugiu, erau vitrege. Profesorul nu dispunea de un loc potrivit unde să-şi adune ucenicii, iar casa în care locuia el cu familia, pe undeva pe la marginea oraşului, nu era prea încăpătoare. Mă întrebam însă uneori, observându-i ritmul activităţii zilnice, când ar fi avut profesorul timp să se ocupe şi de îndrumarea unor tineri întru ale literaturii. Pe lângă alte însuşiri, Papilian uimea prin multilateralitatea preocupărilor sale, fără ca vreuna din ele să lase impresia de diletantism sau aproximaţie. Era, în acelaşi timp, un profesionist al catedrei, al scrisului şi al artei, cumulând energii ce se revărsau, în şuvoaie, pe cele mai neaşteptate tărâmuri, ca dintr-o cumpănă a apelor. Celebru profesor universitar, autor al unui vast tratat de anatomie, ca şi al unui manual de disecţie – folosit şi astăzi de studenţii în medicină –, dramaturg, prozator prolific, care-şi făcuse un nume în povestire, nuvelă şi roman, el era şi un mare animator al vieţii teatrale şi muzicale (fusese director al Teatrului Naţional şi al Operei din Cluj), nesfiindu-se să-şi revendice el însuşi virtuozităţi de violoncelist.

La vremea când l-am cunoscut eu nu mai cânta. Cânta însă, la vioară, domnul Silber, şef de lucrări la catedra de chimie medicală, cu care mă întâlneam aproape zilnic la o pensiune săracă, unde o oarecare Frau Schlosser ne hrănea cu cartofi şi unde el mi-a destăinuit singurul secret al vieţii lui particulare, viaţă de văduvie şi pustietate, pe care şi-o petrecea la o margine a oraşului, în vecinătatea câmpului, la etajul unei case cu două caturi. Dimineaţa, la ora cinci, îmbrăcat corect, cu cravata înnodată şi cu vioara sub bărbie, cânta, în întregime, *Sonata Kreutzer*, întru amintirea soţiei lui. Ritualul acesta îl săvârşea domnul Silber în fiecare zi, fără abatere, ca pe o rugăciune de dimineaţă, reintrând astfel în comuniune cu singura adevărată dragoste din viaţa lui, după care pleca spre laborator, să-şi petreacă restul orelor printre mojare şi eprubete, fără ca vreunul din cei ce-l cunoşteau acolo ca pe un erudit al acizilor complicaţi, de tipul celui alfa-amino-beta-para-oxi-fenil-propionic, să poată bănui în el sensibilităţi de eremit beethovenian. O, faţa ascunsă a omului de toată ziua, duminica lui de taină, miezul nopţii lui de sub steaua polară!

O, Seigneur, j'ai vecu puissant et solitaire,
Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre!

Şi, totuşi, cenaclul lui Victor Papilian a funcţionat, vreme de cinci dimineţi consecutive, în doi. Aveam la mine manuscrisul unei piese de teatru, pe care o intitulasem *Drumur*, întâiul meu proiect ambiţios, de

operă vastă, menită de mine să mă consacre la 24 de ani, un poem dramatic care număra, cred, nu mai puţin de patru mii de endecasilabi (tirania lui Shakespeare!), împărţiţi, fireşte, în nu mai puţin de cinci acte (tirania imparului clasic!). Profesorul mi-a programat câte o oră pentru fiecare act, dimineaţa, între opt şi nouă, în cabinetul său de la Institutul de Anatomie. Eu citeam şezând pe un scaun, el asculta lungit pe o canapea, într-o rână, cu capul în palmă. La sfârşitul orei ne despărţeam fără comentarii (nici n-ar fi fost timp şi pentru ele), îndreptându-ne, fiecare, către treburile lui: el îşi pregătea prelegerea de anatomie topografică, eu alergam spre laboratorul de histologie. Comentariile le aşteptam la sfârşitul lecturii, ca într-un adevărat cenaclu, şi mă pregătisem, emoţionat, să-mi însemn toate observaţiile. Mă interesa îndeosebi să aflu dacă izbutisem să nu fiu contaminat de Shaw şi Pirandello şi dacă Freud nu-şi vârâse coada în psihologia a cel puţin doi dintre eroii mei. Spre marea mea dezamăgire, însă, Papilian a procedat profesoral. Mai întâi mi-a rezumat piesa (de unde se vedea că o ascultase cu mare atenţie), subliniind câteva scene şi personaje, apoi mi-a dat note: şase pentru actul întâi, şapte pentru al doilea, opt pentru al treilea, nouă pentru al patrulea şi zece pentru cel final... La urma urmei, puteam fi mulţumit de urcuş (ceea ce, mai ales în teatru, e foarte important), dar îl începusem prea de jos; aş fi preferat ca nota maximă să fie precedată de jumătăţi sau sferturi de punct... Atunci însă – mai precis, curând după aceea – am început să mă gândesc şi la altceva. Nu mai citisem niciodată piesa cu glas tare (în afară de câteva fragmente, la Polovragi lui Emil Botta şi Arşavir Acterian, poposiţi din curiozitate şi de năprasnă în chilia unui călugăraş desculţ şi cam peticit, despre care starețul le şoptise că scrie literatură) şi de abia acum îmi dam seama de dificultăţile pe care le poate întâmpina, în spectacol, teatrul în versuri. Aveam motive să cred că lectura piesei mele, chiar cu pauze de câte o zi între acte, ne obosise pe amândoi deopotrivă, pe cititor şi pe ascultător. Oricât ar fi, îmi ziceam, versul de viu şi actorul de dăruit, e greu de presupus că spectatorul poate răbda cu uşurinţă două-trei ceasuri de prozodie monocordă (chiar în endecasilab, cel mai „dramatic" dintre versurile posibile) fără să aibă impresia că i-a acordat autorului un procent de bunăvoinţă. Trebuia făcut altceva şi altcum. (De fapt, acestui gen de literatură i se spunea pe atunci *poezie dramatică*, nu *teatru în versuri*, cum ne-a obişnuit critica de astăzi, sau, mai rău, *teatru versificat*, sau, cu ceva mai multă înţelegere, *teatru poetic*.) Peste numai câţiva ani atacam curajos, în *Mioriţa*, procedeul polimetriei, dar nu o polimetrie întâmplătoare, de dragul numai al variaţiei, ci una supusă unor riguroase criterii estetice. Acesta este, cred, singurul meu câştig de pe urma acelei lungi lecturi literare din cabinetul Institutului de Anatomie.

Cenaclul lui Victor Papilian avea să-și recapete ființa de abia în iarna anului următor.

Firește, marele, copleșitorul, emoționantul eveniment cultural fusese întoarcerea Universității la vatra ei, după cei patru ani de surghiun în care o alungase ocupația horthystă asupra Ardealului de Nord. Rănită în demnitatea ei națională, intelectualitatea academică îndurase cu greu sentimentul frustrărilor sibiene, în timpul cărora, la petrecerile studențești, sărăcăcioase și mai degrabă triste, învia zilnic cântecul *Clujule, măi Clujule...* sau versurile, devenite faimoase prin popularitate, ale lui Petre Bucșa:

La Ocoliș în făgădău
De patru nopți, jinarsu-i rău...

Învăluiți de jale și dor, oamenii continuau să creadă cu putere în biruința finală a dreptății, care a și venit, odată cu biruința armelor, durată pe nenumăratele jertfe ostășești. Bucuria întoarcerii era întâmpinată însă de numeroasele probleme morale și materiale ale unei epoci de tranziție. Pe de o parte, rămășițele iredentiste încă mai nădăjduiau că, în curând, ceea ce pierduseră pe front vor recupera, diplomatic, la Conferința de pace de la Paris, în care sens căutau, prin toate mijloacele, să-i inculce conștiinței românești, suverană pe pământul strămoșilor, o stare de incertitudine și provizorat. Antagonismele se consumau zilnic, uneori dramatic, pe stradă, în restaurante și săli de cinematograf, deseori rezolvate la chestura poliției, de unde împricinații ieșeau, de obicei, tunși chilug. Pe de altă parte, în tărâmul economic, sfârșitul războiului adusese după sine inflația, cu tot cortegiul ei de neajunsuri. Bursa unui student era de 90 000 de lei, în timp ce masa de prânz la cantina Universității (de altfel, singura care se servea în douăzeci și patru de ore) ajunsese la 110 000 de lei. Pensiunile particulare puteau oferi o mâncare gătită, nu însă și pâine; pe aceasta și-o agonisea fiecare după cum îl ajutau mijloacele. Studenții aveau nevoie de locuință (numărul lor se dublase aproape, prin cei întorși din război și prin evreii ce-și redobândiseră dreptul de a învăța), aveau nevoie de hrană, de medicamente, de material didactic și chiar de îmbrăcăminte. Conducerea vechiului Centru studențesc „Petru Maior", reînființat de curând, luase o seamă de inițiative gospodărești, de asistență socială, dar la scurtă vreme a fost nevoită să se confrunte cu provocările iredentismului horthyst, ceea ce a făcut ca problema națională să devină prioritară, mai ales în acel mai-iunie 1946, când studențimea clujeană avea să facă dovada unui patriotism matur și demn.

În astfel de împrejurări şi-a reactivat Victor Papilian cenaclul său literar: mai întâi în locuinţa sa, provizorie, de la Institutul de Anatomie, unde a vieţuit o vreme, cu familia, până a putut să reintre în vechea lui proprietate, apoi, odată cu iarna, în apartamentul, central şi spaţios, al protopopului Florea Mureşan, om aşezat, blajin şi harnic, foarte instruit şi cult (avea o bibliotecă bogată, din care nu lipseau nici cărţile rare şi nici cele curente, de erudiţie, printre care opera completă, în franţuzeşte, a lui Ioan Hrisostom); îşi pusese numele pe o frumoasă ediţie a *Cazaniei* lui Varlaam, dar treburile parohiei, multe şi conştiincios împlinite, îi descurajau proiecte viitoare, de editor, pe care şi le-ar fi văzut tot în jurul unor pietre de temelie ale vechii noastre culturi. Adevăratul amfitrion era însă Eugenia Mureşan, soţia sa, femeie înzestrată cu frumuseţe suavă şi intelect rafinat, poate, cumva, echivalentul clujean – şi uşor decalat în timp – al Domniţei Gherghinescu-Vania, care cultiva, ca şi aceea, orgoliul de a se şti în compania oamenilor de litere. Ea însăşi scriitoare, publicase un volum de nuvele, *Învierea fariseului Eleazar*, una din puţinele cărţi româneşti apărute în timpul ocupaţiei horthyste, importante prin însuşi faptul de a fi existat, cel puţin ca simbol al unor prezenţe spirituale. În casa ei l-am cunoscut pe Ion Luca şi, ceva mai târziu, pe Lucian Blaga. Casa Mureşenilor avea o odaie foarte spaţioasă, către stradă, un fel de salon, cu fotolii şi canapele, tablouri şi covoare; acolo aveau loc şedinţele cenaclului. Într-un perete se deschidea o vatră largă, cu hogeac, în care ardeau buşteni groşi, cu flacără mare. Lângă ea se aşeza uneori, cu genunchii strânşi pe covor, Zorica Laţcu, fiinţa aceea pură şi stranie, cu intelectul doldora de greacă şi latină (devenită, mai târziu şi în singurătate, traducătoare a lui Origen), şi citea din poemele ei în metru antic:

Daphnis odată din fluier zicea ameţeala cea dulce
Care-i cuprinde pe miri când se duc în iatac să se culce...,

versuri al căror livresc se deconspira numai prin prezumţia, ştiută de toţi, că autoarea era predestinată solitudinii caste. Zorica se rostea cu mari dificultăţi în conversaţie, dar de îndată ce începea să spună versuri graiul ei se limpezea ca prin miracol şi silabele curgeau dulce, ca o incantaţie. Dacă-mi amintesc cu adevărat de poezia acelui cenaclu, aceasta e poezia celei ce publicase, la Sibiu, în 1944, *Insula albă*, poeta cu obrazul palid şi ochii în transă, al cărei nume a rămas, până azi, mai mult în manuscrise. De altfel, nu pe mulţi mi-i mai aduc aminte din cei ce se adunau atunci în cenaclu. Numele lor, tipărite, s-au strâns laolaltă o singură dată, în primul număr – şi ultimul – al revistei *Abecedar literar*, apărut în primăvara lui 1946, în formatul *Biletelor de papagal*,

pe hârtie ieftină și la prețul de 800 de lei. Nu-l mai aveam de multă vreme, poate chiar de atunci, dar cineva mi-a dăruit, de curând, un exemplar supraviețuitor, pe a cărui primă pagină citesc coloana colaboratorilor, în linie alfabetică (așa cum, probabil, i se cuvine unui abecedar): Valeriu Anania, Ionel Bulboacă, I. Cârja-Făgădaru, Anton Crișan, Victor Ilieșu, Paul Lucian, Ion Maxim, Iosif Moruțan, Iorgu Moldovan, C. Munteanu, Donică Oprea, Letiția Papu, Petre Pascu, F. Păcurariu, Mihail Pop, Valentin Raus. Curios mi se pare faptul că, deși articolul de fond al revistei pretinde că numărul însumează o selecție din producțiile citite în cenaclu, numele Zoricăi Lațcu lipsește, după cum nu-l aflu nici pe al lui Titus Țifu, autor de povestiri și nuvelete, pierdut și el, ca mulți alții, în hățișuri extraliterare. Aș bănui aici unele aprehensiuni personale ale lui Făgădaru, omul cel mai apropiat al lui Papilian, secretar al cenaclului și, în fapt, inițiatorul și redactorul minusculei foi literare. Bietul Cârja, veleitar încă de pe atunci, dar cu care izbutisem să mă împrietenesc (poate și datorită profesorului), emigrat mai târziu în America; la vremea când mă aflam și eu pe acolo, m-a provocat abuziv la o polemică tăioasă, în care nu i-am cruțat nici insuficiența talentului, nici versatilitatea caracterului; scriam aproape plângând, cu disperarea celui ce-și pedepsește propriul copil sau un frate mai mic. Ne-am împăcat peste câțiva ani, în satul său de lângă Turda, unde se întorsese într-un sicriu de metal, cu heruvimi îngenuncheați la colțuri, să se odihnească în pământul strămoșilor săi.

Papilian prezida ședințele cenaclului, conducea discuțiile dintre lecturi, intervenind des cu vocea lui precipitată și îndulcind asperitățile cu un umor rafinat. Nu excela însă prin spirit critic și nu cred să fi învățat ceva de la el. Frecventam cenaclul cu regularitate, deși cam din fugă, și citeam poezii mai vechi, ascunzând că unele trecuseră prin cenzura de foc a lui Arghezi. Scriam puțin, aproape deloc, căci nu mai aveam timp și pentru literatură. Eram triplu student, la Medicină, Teologie și Conservator, și toată ziua alergam de la un curs la altul și de la un laborator la celălalt. Seara dădeam lecții unui elev din Mănăștur, în schimbul unei felii de pâine și unei străchini de lapte, pe care părinții lui mi le puneau, drept cină, pe masă; eram sărac lipit pământului și mi se isprăvise traista cu prune uscate, al căror gust, asociat cu acela al mămăligii, îmi acrise sufletul. Nemaiprimind banii pentru chirie, gazda mă poftise afară, dar m-a salvat profesorul Hațieganu, care, deși nu mai era rector, a avut încă destulă autoritate morală spre a-mi oferi, în schimbul câtorva servicii mărunte, o cameră în vila din mijlocul Parcului Sportiv al Universității, unde-și avea și el partea lui de ctitorie. În afară de îngrijitor, vila mai era locuită, într-o odaie de la etaj, de faimosul Moina, campion european la alergările pe suta de metri.

Ne înţelegeam bine, îi devenisem chiar simpatic, cu toate că în fiecare seară, târziu, când mă întorceam din Mănăştur, zdrobit de oboseală şi aproape sătul de pâine cu lapte, în loc să-l las pe om să adoarmă devreme, ca pe unul ce se scula în zori să-şi facă trapul pe aleile parcului, eu mă apucam să-mi fac exerciţiile la vioară, scârţâind solfegii şi apoi trăgând cu disperare pe *Balada* lui Ciprian Porumbescu, prima piatră de încercare a tuturor elevilor de conservator. Pe aceasta am cântat-o de vreo două ori şi în faţa lui Papilian, împreună cu fraţii Racolţa, la care locuisem o vreme, iar el ne asculta privind pe fereastră, cu urechea cunoscătorului: „Aţi lunecat frumos în poziţia a doua... cam abrupt într-a patra... mai atent la flageolet...”. Bietul Moina mi-o suporta noapte de noapte, fără să protesteze; se mira doar cum pot să rezist dormind numai patru ore din douăzeci şi patru şi mă îndemna, prietenește, să cheltuiesc numai o jumătate de ceas fugind cu el, dimineaţa, prin parcul pustiu, sfat pe care l-am respins cu indignare. Moina a fost liniştit doar în seara când mi-am dat seama că exerciţiile mele muzicale ultragiază o privighetoare de care se înfiora şi luna în frasinul de lângă piscină. Înţelegând că nu voi putea niciodată s-o egalez, am pus arcuşul deoparte şi capăt veleităţilor mele de violonist *in spe*. Şi m-am întors la literatură.

— Ce faci, iubitule, nu mai cânţi? m-a întrebat Papilian.

— Cânt, dar numai pe liră.

— Mie mi-e dor de violoncel.

— Domnule profesor, de ce nu vă puneţi o piesă la Naţional? Cred că Buteanu nu v-ar respinge propunerea.

— Nu, dragă, nu de Buteanu mi-e frică, ci de public. Piesele mele nu plac. Asta e, ce vrei?

— Să vă spun un secret: eu l-am propus pe *Drumur* la Naţional şi nu l-a luat nimeni în seamă. Nu mi-au dat nici măcar un răspuns.

— Ai fost la Buteanu?

— Nu chiar la el, dar l-am lăudat într-un articol pe care Ioanichie Olteanu mi l-a publicat în *Tribuna Ardealului*.

— Zău? Nu l-am citit.

— Nici Buteanu nu ştie cine l-a lăudat, căci am semnat cu numele meu de la mânăstire. Politică discretă...

— Şi pentru ce, mă rog, l-ai lăudat?

— A anunţat că va pune în scenă *Seringa* lui Arghezi.

— Puteai să-l lauzi pentru altceva. Arghezi nu poate fi dramaturg.

— Şi de ce, mă rog frumos dumneavoastră?

— Ai citit piesa?

— Nu, n-am citit-o, dar eu cred în scrisul lui Arghezi.

— Nici Blaga nu e dramaturg şi nici filosof. Blaga e un mare poet şi atât.

— Tot e ceva... Dar să vă mai spun un secret. După ce am isprăvit de scris *Drumur*, am trimis o copie dactilografiată la Biblioteca Academiei, spre păstrare, fiindu-mi teamă ca opera mea să nu fie – Doamne ferește! – distrusă de vreun bombardament... Zic și zău, am primit și adeverință!

— De ce, mă rog, n-ai trimis-o la Biblioteca Vaticanului?

— Acolo nu are acces decât Camil Petrescu... El e un consacrat.

— L-ai cunoscut pe Camil?

— Nu, dar îmi vorbea despre el, admirativ, Arghezi. Zicea că e talentat de pute...

— Ha-ha, al dracului Arghezi!

La Cluj se reactivase, de curând, și Societatea Scriitorilor din Ardeal, al cărei președinte era tot Victor Papilian. Nu știu cum m-am pomenit cooptat în ea, nu se ținuse nici o ședință, nu primisem nici o hârtie. În fapt, hotarul dintre cenaclu și societate era atât de nesigur, încât deseori o grupare se confunda cu cealaltă. Societatea ne-a oferit posibilitatea să ieșim de câteva ori „la lume", în șezători publice, și să ne confruntăm astfel nu numai între noi, ci și cu ascultătorii anonimi, a căror reacție putea fi un criteriu, dacă nu neapărat estetic, cel puțin social. La una din aceste șezători, ținută la 25 martie 1946 în aula Colegiului Academic și patronată de prezența a două mari personalități locale ale timpului, Nicolae Colan și Iuliu Hosu, a apărut și Ion Agârbiceanu, care a citit fragmente de proză inedită. „Moș Agârbiceanu", cum i se spunea, avea o casă pe strada Andrei Mureșanu și trăia mai mult retras. La vremea când locuiam sub dealul Feleacului, la gazda care avea să mă dea afară pentru neplata chiriei, treceam zilnic prin fața casei lui și-l vedeam uneori în grădinița din față, cu săpăliga, printre flori. De tot atâtea ori îl salutam, dar niciodată n-am avut curajul să-i tulbur liniștea printr-o bătaie în portiță. Ne-am cunoscut, strângându-ne mâna, numai atunci, la Colegiul Academic, după ce am citit și eu o poezie, urmărită cu emoție îndeosebi de Nicolae Colan, în inima căruia nu se poate să nu se fi mișcat atunci și o undă de orgoliu confesional. Apoi nu l-am mai întâlnit pe Agârbiceanu și-mi pare rău.

Printre cei mai răsfățați dintre tineri era Francisc Păcurariu, căruia i se spunea „François", din pricina admirabilelor sale traduceri din Villon. Nu am la îndemână bibliografia lui Păcurariu și nu știu, deci, dacă a continuat sau a dus la capăt opera de tălmăcire a poetului-vagabond (întreprindere de care însuși Arghezi se temea), dar aș crede că el ne-ar fi dat un lucru mult mai bun decât versiunea prea cenzurată a Zoei Verbiceanu și decât aceea, balcanizantă, a lui Dan Botta. Până la noi probe, mărturie poate sta *Balada* publicată în acel unic număr al *Abecedarului literar*.

Ieşiri mult mai spectaculoase am avut noi într-un turneu de şezători literare la Gherla, Bistriţa, Năsăud şi chiar în căminul cultural din Prundul Bârgăului, satul de baştină al lui Ţifu, care era, mi se pare, şi organizatorul turneului. Papilian nu ne-a însoţit decât cu binecuvântarea lui. Îl aveam cu noi, în schimb, pe V. Copilu-Cheatră, cu inepuizabila lui vervă şi cu nenumăratele-i anecdote – din ţara şi pe seama moţilor –, cu care-şi făcea colegii să se cocoşeze de râs, mai ales când se aflau (şi asta se întâmpla destul de des) în jurul unei glaje de pălincă. Întâlnirile noastre cu ascultătorii (n-aş spune, ca acum, cu cititorii, întrucât puţini dintre noi apucaseră să-şi publice o plachetă), în majoritate elevi şi profesori de liceu, dar şi ţărani şi târgoveţi, erau emoţionante, uneori până la lacrimi, poate nu atât prin vibraţia lecturilor noastre, cât – în mod sigur – prin sentimentul general că prezenţa „domnilor scriitori de la Cluj" făgăduia o reînviere culturală într-un Ardeal românesc de abia eliberat de sub cotropire. Acest sentiment ne obliga să ne corectăm ţinuta şi năravurile. Plecaseră din Cluj un grup de tineri scriitori hotărâţi mai întâi să-şi epateze auditorii şi apoi să experieze boema dintre două şezători, dar contactul cu mulţimile le crea conştiinţa că misiunea lor e mult mai înaltă şi mai serioasă decât aceea de vedete literare care-şi alimentează o glorie de afiş. Încă de la început, fiecare întâlnire de acest fel căpăta profilul unei sărbători şi nu o dată s-a întâmplat ca, în funcţie de atmosfera sălii, să citim altceva decât ceea ce ne propuseserăm sau, mai simplu, să improvizăm. Prestigiul de exponenţi naţionali ai culturii trebuia salvat chiar şi când împrejurările ne sileau să-l aproximăm, aşa cum s-a petrecut la Dej, localitate programată în drumul nostru de întoarcere spre Cluj. Organizatorul, foarte mândru de performanţele lui, ne-a prevenit că în gară, la lăsarea serii, vom avea o primire triumfală, că vom fi întâmpinaţi de aproape toată populaţia oraşului, cu drapele, flori şi fanfară. Nu-mi mai amintesc cum s-au încurcat lucrurile, cert este că am pierdut trenul menit să ne ducă spre o nouă glorie şi ne-am pomenit la Dej cu un altul, după miezul nopţii, unde ne aştepta o gară pustie şi un impiegat copleşit de dezolare că i se ratase un moment istoric. A doua zi, încă de dimineaţă, s-a dat sfoară în tot oraşul că „domnii scriitori de la Cluj" se află totuşi în localitate şi că şezătoarea va avea loc în aceeaşi aulă a liceului de fete. Succesul a fost tot atât de emoţionant, dar nimeni dintre dejeni n-a aflat cum îşi petrecuseră „domnii scriitori" noaptea. Numai noi o ştiam şi avuseserăm grijă să nu suflăm o vorbă. Mult mai dezolaţi decât impiegatul gării, am pornit-o pe străzile goale, fără să ştim unde ne vom opri. De un hotel nici nu putea fi vorba. Cuiva dintre noi însă i-a venit ideea năstrşnică să apelăm la bunele oficii ale poliţiei, pe lângă al cărei sediu tocmai treceam. Comisarul de serviciu, curtenitor şi confuz,

după ce ne-a ascultat explicațiile și păsul, nu ne-a putut oferi altceva decât câteva scaune, o bancă și două birouri de pe care a măturat dosarele. În ruptul capului nu a acceptat să ne găzduiască în arest, unde cel puțin erau paturi, de frică să nu i se pună în seamă o nelegiuire. A fost însă de acord, dimineața, să nu deconspire „cazul de forță majoră".

Cu toate acestea, viața în sine a Cenaclului Papilian nu era zgomotoasă, deși mult mai puțin discretă decât aceea a Cercului literar, care, mutat de asemenea la Cluj, își desfășura activitatea în paralel și păstrând vechile distanțe sibiene. De fapt, distanțele erau tot acelea dintre cei doi mentori – unul real și altul prezumat; membrii celor două grupări, în marea lor majoritate încă studenți, nu aveau motive speciale să se ocolească; viața i-a întâlnit, atunci și mai târziu, în aceeași arenă a arderilor literare, fără confruntări polemice. Și unii și alții aparțineau aceleiași generații, o generație a unor vremuri de tranziție, al căror dramatism nu i-a scutit pe unii sau pe alții de poticniri și sângerări. Cei înzestrați cu har și perseverență au continuat să scrie, uneori pe întuneric, și au răzbit la suprafață cu debuturi editoriale târzii, la o vârstă când alții devin, mă rog, clasici în viață. De la Papilian au rămas puțini, foarte puțini; cei din Cercul literar au învins aproape toți, câțiva dintre ei devenind nume mari în literatură. Semnele se vădeau încă de pe atunci, la Sibiu și Cluj. Oricât i-ar fi ironizat „cenacliștii" pe „cerchiști" (în *Abecedar literar* a apărut chiar o notă răutăcioasă la adresa lor), în genere se știa că aceștia din urmă lucrează cu mai multă seriozitate și profunzime, că au o viziune estetică mai limpede și mai fermă. Papilian era, înainte de orice, un mare animator, iar meritul său este acela de a fi ținut laolaltă niște tineri efervescenți care, altfel, se puteau stinge înainte de a putea măcar să făgăduiască.

5

Nu știu cum a evoluat Cenaclul Papilian după 1946, în puținul timp pe care l-a mai avut la îndemână. În iunie al acelui an eu am fost silit să părăsesc studiile clujene și orașul însuși, într-un surghiun care a însemnat, pentru mine, întoarcerea totală la literatură, ca un proces sufletesc compensator. Redevenit bucureștean, în pragul acelui deceniu care continuă și acum să-i obsedeze pe scriitori, aveam să aflu că Papilian fusese dat afară de la catedră – ca și marele Hațieganu, de altfel – și că trăia din aproximații.

Nu-mi mai amintesc exact dacă a fost în vara lui 1951 sau în aceea a lui 1952 când l-am revăzut la Vatra Dornei, unde eu, chiriaș al lui Ion Luca, făceam două lucruri deodată: băi de nămol și ultimele acte ale

Mioriţei. Cu puţin timp înainte se întâmplase un alt eveniment. Aproape toţi medicii din staţiune, tineri, proveneau de la Universitatea din Cluj. Îi cunoşteam, unii îmi fuseseră colegi. La un moment dat au primit o înştiinţare, de la fostul lor profesor Iuliu Haţieganu, că va sosi în localitate la data de... cu trenul de... Inocent, savantul nu-şi da seama că, între timp, el devenise un paria al văzduhului politic şi că eliminarea lui de la catedră îi crease o reputaţie de ciumat. Am asistat atunci – întâmplător, în timp ce mi se făcea programarea zilnică pentru băi – la discuţii dramatice între foştii săi studenţi, striviţi într-o neiertătoare dilemă: pe de o parte, respectul şi dragostea pentru marele lor dascăl, pe de alta, spaima de eventualitatea unor anchete şi repercusiuni. Poţi ignora o scrisoare care ţi s-a adresat ca unui prieten? Îţi poţi permite să rişti o carieră pe care abia ţi-ai început-o?... Discuţiile au durat câteva zile, cu argumente de-o parte şi de alta, şi am rămas cu impresia că se încheie fără nici un rezultat. În ziua şi la ora când ştiam că va sosi trenul, m-am urcat într-o poiană, pe o colină, curios să văd ce se va petrece. Emoţionat până la lacrimi, i-am văzut pe medicii din Vatra Dornei, în gară, primindu-şi profesorul cu flori. Biruise acea realitate spirituală care-l făcea, mai târziu, pe Marin Preda să exclame ca apostolul: dacă dragoste nu e (pe lume), nimic nu e. Temerile s-au risipit curând după aceea. Reperat în localitate, Haţieganu a fost strămutat din odaia modestă pe care i-o pregătiseră elevii într-o vilă oficială pentru ca, îndată după aceea, să poată fi văzut la braţ cu „ştabii" de la centru, bucuroşi că pot beneficia de consultaţiile gratuite ale unui diagnostician de reputaţie mondială.

Papilian a venit în localitate discret, fără să anunţe pe nimeni, dar evenimentul Haţieganu l-a scutit de ocolişuri afective şi s-a pomenit repede înconjurat de solicitudinea ucenicilor (de la care, de altfel, am aflat şi eu de prezenţa lui). Ne vedeam zilnic şi întreţineam conversaţii lungi, plimbându-ne pe aleile parcului sau răsturnaţi în iarbă. Făcea eforturi să-şi păstreze vitalitatea şi optimismul, dar sufletul îi era încovoiat. Îl durea enorm izgonirea de la catedră, dar, până la urmă, nu atât ea în sine – se mai întâmplase şi cu mulţi alţii –, cât faptul că ea se făcuse cu concursul zelos al unora dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai săi, cei pe care-i ajutase să se ridice şi cărora le acordase un nelimitat credit moral. Pe de altă parte, îl chinuia gândul că „trebuie să trăiesc pe spinarea nevesti-mii", medic stomatolog, nevoită să muncească de două ori mai mult. Timpul şi-l petrecea mai puţin scriind literatură şi mai mult cu cercetări de laborator, în care sens stabilise – îmi spunea el – o fructuoasă colaborare cu profesorul Veluda, de la catedra de farmacologie, unul din puţinii colegi care nu se temeau să-şi asocieze numele cu al lui. (Mai târziu, unele din zvârcolirile academice ale acelor

ani aveam să le găsesc în romanul *Orgolii* al lui Augustin Buzura, el însuși medic de extracție clujeană.)

În sufletul profesorului plutea, ca o negură, și o altă teamă. Îmi mărturisea că nu avusese niciodată vocație pentru politică, dar destinul îl făcuse coleg apropiat de studii (cred că liceale) cu Titel Petrescu. După august 1944, acesta, având nevoie de nume prestigioase în partidul său – social-democrat –, îl rugase insistent să accepte șefia, mai mult onorifică, a organizației de la Cluj. Aceasta era, cel puțin pentru mine, o descoperire târzie. În cei doi ani ai studenției mele clujene, numele lui Papilian nu circula – nici în Universitate, nici în cenaclu – ca al unui om angajat politic, cum erau, de pildă, acelea ale profesorilor Emil Petrovici, Mihail Kernbach, Constantin Daicoviciu, militanți ai Partidului Comunist și demnitari academici (primul devenise rector, ceilalți doi erau decani la Medicină și, respectiv, Litere). O singură dată îmi vorbise, mai mult în treacăt, că vremile noi cer orientări noi și mă îndemnase să mă gândesc și eu la ce ar fi de făcut, dar nu l-am luat în seamă. De altfel, în Universitate îl vedeam numai la curs și niciodată în cabinet. Între timp mă lăsasem cucerit de studiul fiziologiei medicale, iar profesorul Grigore Benetato mă cultiva îndeaproape, plăcându-i să vadă în mine un viitor asistent. Mă invita des în laboratorul său și-mi oferea ore întregi de discuții libere, începând cu misterul permeabilității selective a membranei celulare și terminând cu acela dintr-o povestire de Tolstoi. El tocmai izbutise, la acea vreme, după ani de cercetări, să-și ducă la capăt descoperirea despre influența hipotalamusului asupra procesului de fagocitoză și leucopoeză (celebrele lui experiențe pe câini decapitați, cu ligatura vaselor arahnoidiene), iar eu, pornind de la rezultatele lui, îl incitam la speculații pe marginea a ceea ce credeam că poate constitui o bază științifică a psihoterapiei, și aceasta cu atât mai mult cu cât savantul (devenit mai târziu academician) era – încă nerecunoscut oficial – cel mai bun pavlovist de la noi. Papilian știa de noile mele preferințe – evidente și în notele de la examen – și nu mă descuraja. Mai știa, amuzându-se, că de dragul lui Benetato îi înnebunisem o vară pe bieții călugări din Polovragi, care mă surprindeau vânând broscoi de pe malul Oltețului (atunci când nu mi-i aducea Moș Păpurică), răstignindu-i pe o scândură și deschizându-le apoi toracele, cu bisturiul, pentru studiul pe viu al influxurilor cardiace... („De ce chinuiești broaștele? mă mustra părintele Casian, paracliserul. Nu știi că broasca e sfântă, n-ai văzut că după ce moare se usucă fără să se împută, ca sfintele moaște?”) Apropierea mea de Benetato nu însemna și îndepărtarea mea spirituală de Papilian.

— Ce crezi, acum o să mai pățesc ceva?

— N-o să mai pățiți nimic, domnule profesor. Ce, ați făcut moarte de om?

— Asta am făcut-o mai demult, în tinerețe, cu un ser... Crezi c-o să m-ajungă?

Fusese reținut, pentru scurtă vreme, în 1948.

— Domnule profesor, nu vreau în nici un chip să vă consolez prin propriile mele experiențe, dar, iată, în ultima vreme eu însumi am ratat o carieră medicală, am izbutit să devin asistent universitar pentru ca să fiu dat afară după numai doi ani, și mă mulțumesc cu un post de bibliotecar și cu șansa de a putea să scriu. Dar mai bine să vă citesc ceva! Ce ziceți, refacem cenaclul în doi?

Îi citeam scene din *Miorița*, unele proaspete de tot, iar el le urmărea cu vădită încântare:

— E-hei, de la ce mi-ai citit dumneata la Sibiu și până la ce scrii acum, saltul e enorm!

Într-una din zile, după o asemenea lectură, am încins o lungă discuție despre etnosul românesc și despre bipolaritatea *eros-thanatos*. În acest context și-a amintit el de o strigătură culeasă de prin Apuseni, în tinerețe, când lucra în echipele etnologice ale „Astrei”:

Poate mama mă desparte
De la câte, de la toate,
Dar de două nu mă poate:
De la mândra, de la moarte.

Inspirație divină! Strofa îmi cădea ca un bulgăre de aur într-o apă ce-și caută adâncimile. Am folosit-o imediat și i-am citit lui Papilian scena cea nouă.

— Ai s-o lași chiar așa, cum ți-am spus-o eu? Nu vei încerca s-o prelucrezi, adică s-o transfigurezi?

— Cum să transfigurezi genialitatea?

Și i-am dat exemplul lui Blaga, care inserase în una din poeziile lui (dacă nu mă înșel, chiar în două) un citat folcloric care-i plăcuse enorm:

Stă mândra la sărutat
Ca spicul la secerat...

și în care se implică, mult mai acoperit, aceeași relație dintre iubire și moarte.

— Ai dreptate, poporul e genial!... Bietul Blaga, știi că și el...

— Am auzit.

Din nenorocire, sumbrele lui presimțiri nu l-au înșelat, negurosul deceniu nu l-a putut ignora. În toamna lui 1952, Papilian avea să se confrunte cu experiențe dostoievskiene, cu tot cortegiul lor de stigmate

dobândite la-ntuneric. S-a întors peste un an, slăbit, dar mai ales demoralizat. L-am revăzut la București, de câteva ori, în casa fiicei sale. Suportase cu greu lunile acelea și-și punea supraviețuirea pe seama unei minuni. În fapt, era mai mult speriat decât suferind și nu-și putea explica (cum era să-și explice?) de ce Revoluția franceză considera că națiunea nu are nevoie de un cap ca al lui Lavoisier...

Trecuseră cinci ani de la prima lui încercare de acest fel, din 1948, în urma căreia doctorul Nicolae Numian, unul dintre cei mai apropiați și iubiți elevi ai săi, mă anunța că profesorul se află internat în spitalul Colentina. Suferea de inimă. Mă duceam să-l văd aproape zilnic, cu desaga sufletului plină de versuri și reverii. Era toamnă. Răsturnat între perne, mi-a arătat o dată o frunză desprinsă din ram și adusă de vânt prin fereastra deschisă.

— Nu mai știu, dragul meu, cine e poetul care a văzut o asemenea frunză și a exclamat:

Este moartea ce-mi aduce
O scrisoare fără plic...!

— Nu mai știu nici eu, dac-am știut vreodată... Mai bine să trecem la Eminescu. Vreți să vă spun *Scrisoarea III*? Printre ai mei îmi merge vorba că o recit foarte frumos.

— A, nu..., din Eminescu nu mi-a mai rămas decât nostalgia cornului. Auzi:

Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemângâiet
Îndulcind cu dor de moarte...

„Dor de moarte”! Extraordinar!

Într-o altă zi l-am găsit mai senin. M-a întâmpinat, tot dintre perne, cu vocea lui tenorală și precipitată:

— Știi ce făceam așteptându-te? Recitam în gând poezia care evocă cerul înserării răsfânt în apa unui lac:

Mi-am luat ceasul de-ntâlnire
Când se tulbură-n fund lacul
Și-n perdeaua lui subțire
Își petrece steaua acul...

Auzi, ce metaforă: „În perdeaua lui subțire / își petrece steaua acul...” Mare poet Arghezi, mare poet!

— Am să i-o spun, sunt sigur că-i va face plăcere.

— Spune-i-o, spune-i-o cu tot sufletul.

Cam în felul acesta se depănau ceasurile noastre din spitalul Colentina până în ziua în care m-a rugat telefonic, prin doctorul Numian, să-l cercetez înainte de vremea obişnuită. Părea pregătit pentru o confesie gravă.

— Dragul meu, simt că n-o să mai trăiesc mult. Am către dumneata o rugăminte, o mare rugăminte. Într-un *safé* de la Biblioteca Academiei se află toate manuscrisele mele literare, publicate şi nepublicate. Le-am depus din vreme acolo, acum câţiva ani, spre mai multă siguranţă, şi curând mi-am dat seama că bine am făcut. Aici ai inventarul acestor manuscrise, cu numărul *safé*-ului, dar e un număr probabil, căci nu-l mai ţin minte exact. După ce voi muri, ia pe cineva din familia mea şi mergeţi acolo, la domnul Ştrempel – Gabriel Ştrempel –, custodele manuscriselor, şi preluaţi-le sub semnătură, după acest inventar. Manuscrisele vor rămâne în posesia şi proprietatea familiei mele. După cum vezi, eşti executorul testamentar al moştenirii mele literare.

Se stăpânea, făceam eforturi să mă stăpânesc.

— Domnule profesor, de ce, totuşi, nu-l lăsaţi de-a dreptul membrilor familiei?

— Ei, cum o să fac aşa ceva? Se poate? I-aş demoraliza.

— Cât despre mine...

— Şi pe dumneata te iubesc, dar la ei ţin mai mult. Făgăduieşte-mi că nu le vei vorbi despre asta decât atunci când va trebui.

I-am făgăduit, sărutându-i mâna.

Într-adevăr, la scurtă vreme după moartea lui am luat-o pe fiica sa, Mihaela, şi am primit manuscrisele, sub dublă semnătură. Printre hârtiile mele vechi am găsit, de curând, un exemplar al acelei liste, destinat mie, scris pe ambele feţe ale unei foi de caiet maculator, cu o peniţă nervoasă, care se poticnea în pagină, înţepând-o. Îl transcriu aici, cât pot mai corect (dar îndreptând aproximaţiile unei grafii grăbite), gândindu-mă că, în lipsa altor izvoare sau confruntări, le va folosi istoricilor literari. În fruntea listei sunt numele a patru persoane, cărora – nu am altă presupunere – le fusese destinat câte un exemplar:

Dr. Aurelia Tămăşan, Cluj
Părintele Anania Valeriu, Patriarhie, Bucureşti
Ion Cârja-Făgădaru, Turda
Dr. Alexandru Olaru, Craiova, str. Doina 14

Lucrările literare ale lui Victor Papilian

Romane
1) Chinuiţii nemuririi
A) Marius Leluţ (Păcatul)
B) Gabi Leonin (Fuga din păcat)
C) Părintele Manoil (Nostalgia Divinului)
2) Coana Trude

Piese de teatru

Trei mistere
(Publicate) *Cerurile spun*
Nocturnă
Moartea vanităţilor

Vol. II – Teatru-n teatru
Autorul huiduit
Regie

Vol. III – Voinţa istorică şi
Harul divin
1) Slavă ţie, chip cioplit
2) Biserica din slăvi
3) Tu es Petrus
4) Crinul de aur la Sfântul Mormânt

Alte piese
1) Falsul d-rului Furdui
2) Fenix
3) A trecut (manuscris)
4) Alt glas
5) Un optimist incorigibil
6) Prea multă iubire strică
7) Prinţul consort

Nuvele

1) Femeia, ecuaţie nedefinită *Decameronul românesc*
2) Alte nuvele oltenești *Evanghelia apocrifă*
3) Diferite nuvele – reviste: Gândirea, Familia, Ramuri, Grafica

Amintiri
Registru de spectacole

1) Amintiri de la Operă
2) Amintiri din teatrul de la Cluj
3) Cu steagul înfăşurat

Safé-ul 118 sau 180 de la Academia Română
Dr. Victor Papilian
pentru Părintele Anania Valeriu

Atunci l-am văzut eu pentru ultima oară, toamna, într-o rezervă din spitalul Colentina. Avizat de medici, s-a întors la Cluj.

Către mijlocul lui august 1956 primeam la Bucureşti o telegramă care-mi vestea încetarea din viaţă a lui Victor Papilian. Murise noaptea, în timpul somnului. Predarea telegramei mi s-a făcut cu mare întârziere (de o zi şi jumătate); cu toate eforturile mele de a folosi prima cursă de avion, am ajuns în cimitir la o oră după ce se isprăvise înmormântarea. Pe ţărâna proaspătă n-am mai găsit decât o uriaşă movilă de flori, aromitoare şi vii, năpădite de albine. Şi mi-a părut rău, atunci, că albinele nu culeg şi lacrimi.

Lucian Blaga

1

Încă mă cumpănesc dacă despre Lucian Blaga trebuie să scriu un capitol aparte. Nu mă număr printre cei ce l-au cunoscut îndeaproape, printre cei ce i-au savurat prietenia, i-au cules gândurile, i-au memorat aforismele ori i-au inventariat femeile pe care le-a iubit. Despre el s-au scris multe și prețioase pagini, unele mai contradictorii decât altele și, până la urmă, complementare; e firesc ca un om să se deschidă diferit față de semeni diferiți, atunci când nu e un simplu histrion. Din corespondența lui au fost publicate până și anoste bilețele de dragoste ale tânărului student către viitoarea lui soție, poate, rentabile, dar deloc notabile. Și, mai presus de toate, el însuși ne-a lăsat un *Hronic* autobiografic, alcătuit cu grijă și îngrijorare pentru ceea ce i se poate oferi posterității. Așadar, ce-aș mai putea aduce nou? Noutatea e numai a mea, în măsura în care mi-l descopăr și pe Blaga, zilnic, și alături de alții, stând de strajă amintirilor mele. E un adevăr sufletesc pe care pagina îl primește așa cum ar primi o confesiune lirică, la ceasul târziu al nopții.

Cu mult înainte de a ști ceva despre om, Blaga-filosoful mi se configurase în minte ca un iscusit maestru de lumini, care-și construiește decorul cu arta fasciculelor colorate. Fascinant la lectură și puțin rezistent în articulații, sistemul său metafizic izbutea uneori să mă și amuze, nu numai prin cele câteva desene cu sfere concentrice străpunse de săgeți impertinente, ci și printr-o seamă de expresii-cheie ca „Mare anonim", „cenzură transcendentă", „diferențiale divine", prețiozități demne – gândeam eu – de umorul molieresc. (Aceste expresii nu mi s-au îmblânzit nici după ce am citit o carte despre terminologia filosofiei blagiene, scrisă de un diacon-teolog, pe nume, mi se pare, Ifrim.) În schimb, lirica lui mi-a făurit imaginea unui poet hieratic, oficiant în sfânta sfintelor,

de care nu poţi să te apropii fără sentimentul că profanezi ceva, fie pe el, fie divinitatea căreia îi slujeşte, fie chiar lespedea pe care nu ţi-ai scos sandalele. Cu vremea, imaginea hierofantului s-a alcătuit în mine mult mai puternică decât aceea a maestrului de lumini şi aş bănui că acestui fapt i se datorează, în principal, negraba mea în a-l căuta şi cunoaşte într-o vreme când vieţuiam în apropierea lui şi aş fi găsit spre el o cale de acces. Mă refer la anii studenţiei mele în Sibiu şi Cluj, 1945 şi 1946, când aş fi putut să-i audiez măcar o prelegere la Facultatea de Litere şi Filosofie. E adevărat că tinerii din cenaclul lui Victor Papilian, printre care mă număram, îl evitau pe Blaga spre a nu-şi indispune maestrul, dar, în ce mă priveşte, nu cred că această simplă prezumpţie (Papilian nu a sugerat niciodată o astfel de rezervă) să fi jucat un rol hotărâtor. Nu am împărtăşit niciodată principiul – aberant – că un om trebuie să-şi asume, neapărat, simpatiile şi adversităţile prietenului său. Nu mi-am îngrădit libertatea de a comunica, în acelaşi timp, de pildă, cu Tudor Arghezi şi Nichifor Crainic, cu Ion Luca şi Victor Eftimiu. Fireşte, în final, balanţa a înclinat către unul în defavoarea celuilalt, dar opţiunea este fructul imediat – chiar dacă uneori tragic – al libertăţii.

Pe Blaga l-am cunoscut de abia în iarna anului 1947, la Cluj, unde mă furişasem, pentru numai câteva zile, să-mi dau nişte examene restante. Despre el începuse să-mi vorbească, din ce în ce mai des, dar şi cu o discreţie insinuantă, Eugenia Mureşan, frumoasa soţie a protopopului Florea, amfitrioana reală a Cenaclului Papilian, femeie inteligentă, cultă şi destul de talentată pentru a se simţi familiară în lumea literaţilor. Îmi spunea că-i este prietenă apropiată, că-i vine în casă, că fac lungi plimbări împreună, că odată l-a târât şi în biserică şi l-a făcut să îngenuncheze la *Tatăl nostru*, slăbiciune pentru care filosoful, mai pe urmă, s-a mustrat. În lumina unor mărturii citite mai deunăzi, se pare că nu am fost singurul căruia atrăgătoarea doamnă i-a confiat prietenia ei cu poetul şi nu exclud posibilitatea ca el, cel atât de sensibil la vecinătatea femeilor distinse, să-i fi adorat agresivitatea magnetică. Eugenia Mureşan pretindea că, o vreme, i-a servit lui Blaga şi drept tahigraf pentru *Hronicul şi cântecul vârstelor*, în timp ce el îi dicta plimbându-se prin odaie. Cât priveşte poeziile inspirate de ea, acestea erau curente şi alimentau o trezorerie pe care posteritatea n-o va preţui niciodată după cuviinţă.

— Să vii diseară la noi, că va fi şi Blaga, mi-a spus ea într-una din acele puţine zile. I-am vorbit despre dumneata şi cred că e bine să vă cunoaşteţi.

Mureşenii se mutaseră din centrul oraşului în casa parohială a bisericii „din deal”, cum i se spunea, pe strada Biserica Ortodoxă, o locuinţă încăpătoare, cu multe odăi, dintre care nu lipsea un salon

destul de spaţios, cu fotolii confortabile. În afară de gazde mai erau de faţă câţiva invitaţi, doi sau trei, prieteni ai familiei, nu-mi mai amintesc cine anume vor fi fost, şi nu e de mirare, de vreme ce eu nu-l vedeam acolo decât pe Blaga.

„Diseară" era, de fapt, ora 5 după-amiază. N-aş putea spune că, urcând colina mulcomă sub zăpadă, nu eram emoţionat. Care din cei doi Blaga (ai mei) se va înfăţişa acum? Dacă-l voi avea în faţă pe maestrul de lumini, nu mă prea văd angajat competitiv într-o discuţie, deşi nu sunt un ignorant în probleme de filosofie a culturii. Mă voi mulţumi să-l ascult, să-i pun din când în când o întrebare, să aştept un minut până să-mi răspundă şi apoi, cel mult, un comentariu prudent, atât cât să nu mă fac de râs. Dintr-o asemenea întâlnire nu poţi avea decât de câştigat. Dar dacă aş năzui spre un câştig mai mare, acela de a-i atrage maestrului interesul şi simpatia? În acest caz, mai multă îndrăzneală n-ar strica. Aş putea fi chiar puţin arţăgos.

Îmi aminteam de examenul meu de admitere la Facultatea de Teologie din Bucureşti. În comisie, Nichifor Crainic, pentru dogmatică.

— De ce a făcut Dumnezeu lumea? m-a întrebat el.

— Din necesitate, am răspuns eu în urma unei clipe de cumpănă, fără să-mi dau seama că, după opt ani de seminar, spusesem o prostie.

— Din necesitate?!... Ia gândeşte-te bine!

— Domnule profesor, i-am răspuns înţepat, lumea nu putea fi creată decât ori din necesitate, ori din capriciu; or, nu-mi pot imagina un Dumnezeu capricios...

— Ba din capriciu, domnule Anania, din capriciu, a încuviinţat, cu o altă eroare, voită, profesorul.

Cocoşismul candidatului îi plăcuse, i-a pus nota maximă, iar peste câteva luni avea să-i publice poeziile în *Gândirea*.

Acum, pe un spirit superior ca al lui Blaga nu l-ar putea indispune un tânăr care riscă erori inteligente; dimpotrivă. Dar dacă, îmi ziceam iarăşi, îl voi întâlni pe hierofantul taciturn, închis în sine, care nu deschide gura decât pentru a rosti un verdict sau o ironie, şi mă voi vedea angajat într-un dialog cu interjecţia? În cazul acesta voi fi nevoit să vorbesc, mi se va cere, voi fi provocat, doar n-o să tăcem toţi, ca într-o capişte, uitându-ne la el ca la un idol! Pentru o asemenea eventualitate scontam pe complicitatea părintelui Florea, om cu o frumoasă cultură enciclopedică, blajin, înţelept, discret în spatele bărbii fluviale şi al mustăţilor stufoase şi cel puţin tot atât de îngăduitor pe cât se dovedea a fi nobila doamnă Blaga. El va şti să deschidă subiecte adecvate şi să menţină conversaţia la un nivel de intelectualitate strategică. Iar dacă se va propune să citim poezii, am două în buzunar, proaspete.

Dar, vai!, în seara aceea nu s-a discutat nici filosofie, nici literatură, nici artă, nici măcar teatru. În salon n-au înflorit decât două subiecte, iar despre ele a vorbit numai Blaga. De fapt, eu am ajuns cu oarecare întârziere și l-am găsit vorbind. Despre ce (despre cine) vorbea Blaga? Despre Mahatma Gandhi. Istorisea cum l-a văzut el pe Gandhi, la Berna, într-o sală de spectacole, unde acesta fusese invitat să conferențieze, despre interesul și emoția publicului, despre surpriza de a-l fi văzut pe omulețul cu ochelari de sârmă folosind scaunul numai pentru a se urca pe masă, pe care apoi s-a așezat, cum zicem noi, turcește, cu picioarele sub el.

— Gandhi rostea o lecție pe care o repetase de multe ori – eterna lui luptă de emancipare a Indiei prin nonviolență –, vorbea printr-o gură știrbă, mai mult din gingii, iar eu, în acest timp, mă întrebam în grija cui și unde își va fi lăsat el capra, poate într-un ungher de prin culise, în spatele scenei, priponită cu funia.

Nu încăpea nici o îndoială că Blaga voia să se facă plăcut și era tot atât de evident că nu pe mine, nici pe părintele Florea și nici pe ceilalți câțiva convivi se căznea el să-i cucerească. În acest timp s-au servit cafele și pateuri proaspete. Amfitrioana își pusese un cochet șorțuleț de bucătărie, cu ape albastre, mărginit de o spumușoară albă. Eugenia Mureșan era nu numai poetă, ci și o excelentă gospodină, și n-ar fi exclus ca tocmai ei să-i fi dedicat Blaga acea recenzie în care s-a strecurat o catastrofală eroare de tipar; în loc de (citez din memorie): „Doamna X cultivă o poezie de inspirație cosmică” a apărut „poezie de inspirație casnică”, eroare menită să atragă fulgerele preopinentei. Pateurile erau calde și foarte gustoase și cred că numai în timp ce le savura și-a permis filosoful o pauză. De la Gandhi, discuția (discuția e un fel de a spune) a lunecat ușor către hinduism, yoga, fachirism, potențele latente ale spiritului, fenomene de parapsihologie, după care poetul a povestit pe larg cum a asistat o dată, tot în Berna, la o demonstrație de metapsihică, oferită de un profesor care preda și un curs de acest fel la Universitate, și cum, cu toate măsurile și precauțiile pe care el, scepticul, le luase împotriva oricărei posibilități de mistificare, a văzut obiecte (o măsuță cu delicate figurine de cristal și porțelan) ridicându-se până la tavan, făcând înconjurul camerei și reașezându-se exact pe locul de unde plecaseră. Nu se putea trage nici o concluzie precisă, dar fenomenul fusese urmărit de un martor lucid, obișnuit să – și să se – controleze. Părintele Florea a încercat o discuție în contradictoriu, la care m-aș fi angajat bucuros și eu, ca unul ce citisem o sumedenie de autori în materie, dar Blaga nu ne-a dat răgaz. După ce și-a sorbit ultima picătură de cafea, a mulțumit frumos și s-a ridicat, ca și cum el ar fi venit acolo numai ca să ne vorbească nouă despre Gandhi și spiritism, pentru ca, o dată misiunea încheiată, să poată pleca.

Am plecat şi eu, împreună cu el. Pentru o bună bucată de drum mergeam în aceeaşi direcţie şi mă gândeam că poate acum o să-i reţin, cât de cât, atenţia. Am încercat să provoc o conversaţie oarecare, dar el tăcea, foarte preocupat ca nu cumva să alunece şi să cadă. Într-adevăr, o dată cu întunericul se lăsase şi gerul, iar zăpada căpătase o crustă de gheaţă care făcea mersul foarte nesigur, mai ales în pantă. Am convenit să ne ţinem de braţ, sprijinindu-ne reciproc (mi-ar fi plăcut ca eu, mult mai tânăr, să-l sprijin pe el), dar repede mi-am dat seama şi de revers: lunecând unul, l-ar fi tras în cădere şi pe celălalt.

— Numai pe gheţuş ne putem da seama cât de mult depinde capul de picioare, am zis eu la un moment dat, dar el n-a părut impresionat de un asemenea aforism, ci căuta să se descurce, acum pe cont propriu, într-o echilibristică atentă.

Numai la despărţire mi-a dat să înţeleg, prin câteva fraze sobre, că ştie multe despre mine, dar am priceput că dintr-o faimă care nu avea nimic în comun cu literatura. Blaga era profesor universitar, iar faima mea era legată de Universitatea însăşi.

2

În august 1956 mă aflam din nou la Cluj, pentru numai câteva ore. Vărsasem o lacrimă pe mormântul proaspăt al lui Victor Papilian, făcusem o scurtă vizită familiei acestuia şi mă gândeam să hoinăresc puţin, după aproape nouă ani, prin oraşul atâtor amintiri, când, deodată, mi-a venit în minte că ar trebui să-l văd pe Blaga. Ştiam de mult că fusese dat afară de la catedră, că nu mai putea să publice şi că lucra la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei. În biroul spaţios, cu mobilier simplu, de metal, m-a întâmpinat un alt Blaga, un Blaga încărunţit, cu faţa mai puţin prelungă şi cu umerii mai puţin înalţi, un Blaga deloc hieratic şi distant, un Blaga uman, umanizat, cald, aproape euforic. Eram absolut convins că nu mă mai ţine minte şi mă pregătisem să-mi fac o nouă prezentare (ştiţi, eu sunt acela care... atunci...), dar, spre surpriza mea, n-a fost nevoie; poetul mă ţinea cu mâinile de umeri, mi se uita drept în ochi, exuberant:

— Ce faci, dragă? Ce bine-mi pare c-ai venit să mă vezi! Ei, vezi, tot mai am prieteni, ei, vezi, nu sunt un om uitat... Ia loc, te rog... Cu ce ocazie?...

Fusese la înmormântarea lui Papilian, era afectat de neaşteptata dispariţie a acestuia.

— Vezi, eu şi Papilian n-am fost prieteni niciodată, dar de cum am ştiut că suntem în aceeaşi osândă, ne salutam cu mai multă căldură şi

ne trimiteam reciproc mesaje de simpatie și încurajare. Papilian a fost o mare personalitate!

Despre mine a aflat că fusesem dat afară din învățământ și că funcționam, de câțiva ani, într-un post de bibliotecar. Eram, prin urmare, colegi! Ca și mine, Blaga își luase noua meserie în serios și se vădea perfect documentat în toate problemele de biblioteconomie. Am încins chiar și o scurtă controversă asupra unor modificări introduse în sistemul internațional de clasificare zecimală. Vorbea despre actuala lui ocupație ca și cum ar fi avut-o de când lumea și ar fi fost anume destinat pentru ea. La un moment dat a răsucit conversația:

— Bine, bine, dar așteptam să-mi spui ce-ai lucrat... Am auzit că ai scris o *Mioriță*...

Blaga mi-a citit pe chip uluirea totală (în care, fatal, se amestecă acele sentimente, înjumătățite, de umilință și orgoliu, prezumate în starea de extaz a părinților pustiei).

— Ei, da, te miri că știu... Vezi că sunt un om bine informat?... Te miri, dar te mai miri de unde știu...

— Domnule profesor (îi spuneam tot ca altădată), lucrarea mea o cunosc foarte puțini... E doar o încercare...

— Ei, vezi, printre cei puțini se află Cioculescu. El mi-a spus!

— Într-adevăr, domnul Cioculescu o cunoaște. A fost primul...

— Ei, vezi, aș vrea s-o citesc și eu. Bănuiești că mă interesează și bănuiești, cred, și de ce...

— Desigur, dar deocamdată e o încercare...

— Important e că ai îndrăznit. Să nu crezi că eu nu m-am gândit să scriu o *Mioriță*! M-am gândit... Dar, vezi, mie *Mioriță* mi s-a părut întotdeauna o idee circulară, așa, ca roțile de foc ale lui Iezechiel... Se tot învârtea și nu știam de unde s-o apuc...

— *Mioriță* nu e o idee, ci un sentiment.

— Ei, vezi, eu sunt structurat altfel, eu sunt un gânditor, un cerebral.

— Dumneavoastră, domnule profesor, sunteți poet până-n măduva oaselor. Asta se simte în tot ce-ați scris dumneavoastră.

— O fi, dar eu țin foarte mult la filosofia mea. Chiar în poezie, eu plec de la o idee, o limpezesc, o structurez mintal și apoi o scriu...

— La rece...

— La rece.

Firește, nu puteam să-l contrazic, dar am clătinat din cap cu înțelesul că nu-l cred. Blaga m-a sfătuit să nu-mi scutur țigara în coșul de hârtii (dintr-o astfel de cenușă, aparent inofensivă, s-a întâmplat la Berna un incendiu) și mi-a adus un cartonaș, dintr-o copertă de dosar, din care mi-am improvizat o scrumieră.

— Vezi că eşti un om care mă interesează. Dumneata nu mi-ai pus nici o întrebare.

— Am venit să vă văd, nu să vă iau un interviu...

— Să ştii că în anii aceştia am lucrat foarte mult. Am scris câteva cicluri de poezii, un volum de aforisme, o piesă de teatru, numeroase eseuri, traduceri din lirica universală, traducerea lui *Faust* şi... lucrez la un roman.

— Dumneavoastră, roman?...

— Îţi închipui! Ştii cine m-a îndemnat să scriu un roman? Cioculescu! Lui i-a plăcut ideea şi mi-a zis: „Pe asta trebuie să scrii, neapărat, un roman!".

Blaga părea mulţumit de sine. În tot timpul conversaţiei – care a durat mai mult de o oră – nu mi s-a plâns, n-a făcut nici o aluzie la întâmplările nenorocite prin care trecuse. Un singur regret, şi nu mic, acela că nu mai poate publica.

— Domnule profesor, i-am spus, la Librăria Academiei – o ştiţi, pe colţul dintre bulevardul Elisabeta cu Calea Victoriei – se afla la intrare un caiet în care vizitatorii erau îndemnaţi să răspundă la întrebarea: Ce cărţi aţi dori să fie tipărite? Era un sondaj al opiniei publice, atât de mult folosit în ţările civilizate. L-am răsfoit cu interes. Pe una din ultimele file cineva scrisese: Opera lui Lucian Blaga. Am fost foarte emoţionat şi m-am uitat, instinctiv, împrejur. Inscripţia aceea era un act de curaj, echivala cu un manifest subversiv, dar eram convins că exprimă opinia nu a unui singur om, ci a culturii româneşti. A doua zi am vrut s-o văd din nou, dar fila cu pricina lipsea...

— O fi luat drumul către expertiza grafologică, s-a veselit Blaga.

Relatarea mea îl luminase, era fericit. Ne-am făgăduit să ne mai vedem, dar fără să stabilim unde şi când. Nici nu s-ar fi putut. Faptul în sine de a ne fi găsit laolaltă, atunci şi acolo, părea temerar.

3

Cred că era în primăvara anului 1958 când mă aflam, la Bucureşti, într-o staţie de tramvai şi am simţit că mi se aşază o mână pe umăr. Era a lui Blaga. El aştepta un tramvai, eu, un altul, aşa încât nu am avut la îndemână decât câteva minute. Nu ne văzuserăm, aşadar, de aproape doi ani. Între timp îi apăruseră traducerile *Din lirica universală* şi *Faust*, precum şi câteva poezii originale în *Steaua* (sub direcţia lui A.E. Baconsky). Eram la curent, le citisem.

— Am impresia, mi-a spus el, că, cel puţin în ce mă priveşte, se petrece un dezgheţ. Editura pentru Literatură vrea să publice o selecţie

din poeziile mele, dar tratativele noastre au ajuns la un impas. Cei de acolo își rezervă dreptul ca selecția s-o facă ei, în timp ce eu pretind s-o fac eu. E normal, nu? S-ar putea să mă pomenesc cu un volum de poezii care nu mă reprezintă. Deocamdată suntem la un punct mort, nu știu ce va ieși....

Apoi, văzând probabil că eu nu deschid vorba (și n-o deschideam de teamă să nu fac o gafă), m-a întrebat:

— Știi că am fost propus pentru Premiul Nobel?

— Am auzit ceva, dar, așa, cum s-ar zice, de prin târg... N-am avut o sursă sigură. Cine v-a propus?

— Prietenii mei din Occident.

— Și pentru ce anume?

— Pentru toată opera mea.

Era foarte fericit. Rostise „opera mea" cu o imensă mândrie și conștiință de sine. M-a întrebat de câțiva scriitori bucureșteni și a venit vorba de V. Voiculescu.

— Ce face Voiculescu?... Știi cât de dor îmi e de el? Nu l-am văzut de atâți ani!... Îmi e foarte dor de el.

— De ce nu mergeți să-l vedeți? Stă pe strada Dr. Staicovici...

— M-aș duce, dar mi-e frică. Asta e, mi-e frică să mă duc la el.

— Frică de ce?

— Ei, vezi, am ajuns să ne temem unii de alții, să ne fie frică de propriile noastre iubiri.

— Eu mă duc la doctorul Voiculescu fără să-mi fie frică, și el vine la mine la fel.

— La dumneata, vezi, aș veni... A, am o idee: invită-mă o dată când vine la dumneata Voiculescu! Eu, în problema asta cu editura, voi fi destul de des în București. Anunță-mă prin fiica mea, Dorli. Îmi promiți?...

I-am făgăduit, dar nu am mai apucat să mă țin de cuvânt. La scurtă vreme, neîndurările acelui deceniu aveau să ne însingureze, pe Voiculescu într-o parte, pe mine în alta, pe Blaga întru ale sale, despărțindu-ne pentru totdeauna. De moartea lui am aflat plângând pe un perete, într-o noapte cu ochiul de sticlă.

Uneori mă întreb: să fi fost frica aceea un simplu sentiment de prudență a înțeleptului circumspect, sau avertismentul unui spirit premonitor? Biografii de mai târziu relatează că el și-a prevăzut marea trecere printr-un vis care i-a precedat-o cu numai câteva ore. Aș îndrăzni să cred că poetul era înzestrat cu o hipersensibilitate pe care nu mulți oameni o au, că el a izbutit nu numai să gândească misterul, ci și să trăiască întru mister, că luciditatea lui avea uneori acces la „celălalt tărâm", al vestirilor inefabile.

În unul din cele mai frumoase poeme ale lui, Blaga aminteşte de strămoşii care au murit tineri şi care vin să-şi trăiască în noi viaţa netrăită. E sentimentul cu care sufletul meu îi primeşte pe amândoi, pe el şi pe Voiculescu, în acea întâlnire pe care şi-au dorit-o atunci şi care a rămas fără împlinire. Şi-mi vine să cred că numai eu ştiu ce şi-ar spune.

4

În primăvara lui 1970, foarte departe, peste Atlantic, am aflat de revărsările de ape ce bântuiau ţara, îndeosebi apele Mureşului, şi, nu ştiu cum şi de ce, gândul mi l-a adus năprasnic pe Blaga. Scriam:

> Nu ştiu, n-am fost niciodată în acel „sat de lacrimi fără leac", nu ştiu dacă lespedea aceea pe care stă scris LUCIAN BLAGA e undeva pe vale sau undeva pe deal, nu ştiu dacă acea arie se numără printre „victimele" acestui deluviu uluitor, paralizant, inimaginabil în monstruoasa lui urieşenie, ale acestui miracol răsturnat care, înaintea oricăror alte eroisme, îţi solicită pe acela de a crede ceea ce vezi cu ochii şi ceea ce auzi cu urechile. Dar gândul că stihiile şi-au răzvrătit nu numai apele de deasupra, ci şi pe cele de dedesubt, că sate şi grădini s-au pomenit urnite din tălpi şi au pornit-o la vale, fărâmându-se-n adânc, cu casele şi copacii, cu fântânile şi troiţele, cu viii şi cu morţii lor, gândul acesta m-a cutremurat şi m-a făcut să realizez dimensiunile apocaliptice ale inundaţiilor (ce cuvânt blând, aproape inofensiv!) din România.
>
> Să afli că jumătate din comuna Chipereşti s-a prăvălit în şuvoiul apelor din poale şi că satul Aurel Vlaicu lunecă stăruitor spre puhoaiele Mureşului, să-ţi închipui că pe spinarea apelor plutesc de-a valma şi se amestecă osemintele străbunilor şi trupurile abia fragede ale nepoţilor, că leagăne şi coşciuge şi-au părăsit destinele şi se tot duc, învârtite, într-o tovărăşie dementă, că resturi dintr-un scrânciob se joacă, berbecindu-se, cu sfărâmături de cruci funerare, iată fiorul ultim şi ascuţit, dureros pân'la nedurere, al tragediei noastre de acum.
>
> E parcă răzbunarea din poemul lui Goga, scăpată din strofă şi împieliţată într-o monstruoasă realitate, a ispitirii unui neam care se încăpăţânează să rămână statornic pe aşezările Oltului:
>
> *Ţărâna trupurilor noastre*
> *S-o scurmi de unde ne-ngropară*
> *Şi să-ţi aduni apele toate –*
> *Să ne mutăm în altă ţară.*

E parcă răzbunare şi mai mult decât răzbunare: o mişcare violentă, anarhică, neghioabă, fără oprire şi fără finalitate, nici mutare şi nici strămutare, o risipire în absurd, într-un absurd pe care uneori îl exaltăm în literatură, dar

pe care ni-l refuzăm în experiențele noastre de viață. Iată că ceea ce pare sublim în artă poate fi odios în afara ei!

Așadar, vor fi oameni care se vor întoarce de unde au fugit, vor plănui să-și ridice din nou casele și să-și reîntemeieze gospodăriile, dar nu-și vor mai găsi cimitirele. Își vor da seama, năuciți, că le-au fugit morții din vatra satului și că de acum nu vor mai ști pe unde să-i plângă.

Un mormânt golit e gol pentru totdeauna, un cimitir nu se poate reconstrui. Există morminte simbolice, ale celor căzuți de năprazină, sfârtecați în războaie, înghițiți de oceane sau zdrobiți pe la marginea drumurilor, există și un mormânt decorativ, de suprafață, al eroului necunoscut. Ele au fost așa dintotdeauna, de la bun început, nu morminte, ci metafore. Dar în fața unui cimitir în care știi că au fost oseminte și nu mai sunt ai acea senzație de pângărire pe care ți-o dau gropnițele moaștelor furate și ale voievozilor azvârliți la câini. Apele de acum, prăpăstuite din această primăvară sinistră, au atentat mai mult decât la viețile și avuturile noastre: la legătura noastră cu tainele pământului.

Mai toate stațiile meteorologice sunt așezate pe înălțimi, și întotdeauna mi-a plăcut să cred că interpreții lor sunt nu numai niște ghicitori în semnele vremii, ci și grăniceri de pază la hotarele văzduhului. Se spune că, de data aceasta, nu a existat nici un semn, nici unul, care să vestească potopul. Nici Crivățul, nici Austrul și nici Băltărețul n-au șoptit nimic, pândarii zărilor au fost luați prin surprindere, știința lor s-a dovedit neputincioasă. Mama-Natură, cum îi spun unii, emfatic și polemic, a rânjit ca o mamă mașteră, căreia Dumnezeu i-a slobozit zăbalele și a lăsat-o în voie, să desfășoare o amplă demonstrație de maternitate primară, a dinosaurienilor care-și mâncau puița. De ce ne-am mânia pe Dumnezeu dacă l-am silit să ne lase în pace? Va veni poate o vreme când îi vom pofti pe meteorologi să se dea jos de pe înălțimi și ne vom îngropa morții acolo, sus, pe vârfurile munților, și-i vom pune pe ei de strajă la vămile cerului. Fiece procesiune funerară ne va aminti că morții noștri nu coboară, ci urcă. Am strămuta temeliile Țării pe coamele Carpaților, așa cum nici o altă țară din lume nu le mai poate avea. Statornicia noastră se va rosti nu în mâlul ce se duce, ci în piatra care rămâne. O statornicie a ascensiunii. De două mii de ani ne rezemăm pe brazdă, pe glie, de două mii de ani o tot pierdem și o tot luăm de la capăt. Ce-ar fi dacă ne-am rezema pe culmi?

Sat al meu, ce porți în nume
Sunetele lacrimei...

E frumos, dar nu mai vrem să fie și adevărat. Tremură sufletul la gândul că osemintele lui Blaga vor fi fost atinse de dușmănia apelor tulburi. Locul lui trebuie să fie sus, pe muntele Kogaionului, la sălașul de piatră al strămoșului Vezinas, de unde să vegheze peste Lancrăm și peste Țară, mai al lor și mai statornic cu ele.

(*Noi*, mai 1970)

5

Patru ani mai târziu treceam prin Lancrăm și m-am oprit la mormântul lui Blaga, cu un buchet. Adusesem și o lumânare, am aprins-o, dar n-am găsit nimic care să-mi slujească drept sfeșnic sau reazim pentru flori, în afară de un singur obiect, pus acolo de o mână milostivă: o cutie de tinichea, cilindrică, din care cineva consumase mazărea și pe care încă se mai putea citi: „Fabrica de conserve Caracal”.

Ion Luca

1

Era în iarna anului 1946, la Cluj, când Eugenia Mureșan m-a anunțat:

— Peste câteva zile va sosi Ion Luca și va sta la noi. Am să te invit să-l cunoști.

— Ion Luca? am tresărit eu. De unde până unde?

— Îi sunt o veche admiratoare. E un mare meșteșugar al scenei. Să știi că o duce destul de greu și sunt sigură că vine să mai încerce pe la Național, poate-i mai joacă o piesă.

— I-a mai jucat vreuna?

— Da, *Morișca*, sub direcția lui Papilian. A fost un mare succes, e o comedie excelentă.

— Am citit-o.

— Așadar, ai idee de Ion Luca?

— O-ho!...

Nu cred că de multe ori, după ce am citit opera unui autor în viață, mi-am propus ca, neapărat, să-l și cunosc. Puțini au fost cei pe care mi i-am dorit și față către față, iar unul dintre ei era Ion Luca. Încă adolescent, împătimit de teatru, fugisem din internat, sărind, seara, peste gard, să văd *Femeia cezarului* la Teatrul Național din București, cu Marioara Zimniceanu în rolul principal, sub direcția de scenă a lui Ion Șahighian. Mă întorceam de la spectacol pe gânduri, coborând încet Calea Victoriei și urcând apoi strada Antim, spre Rond, ceva mai nepăsător la prezumția că aș putea fi prins. Eram prins, cu mult mai puternic, de drama unei dogme ce părea mai puțin insuflată Părinților, la ureche, de Duhul Sfânt, așa cum o rezumau manualele mele de la școală, și mai mult limpezită dintr-o teribilă confruntare de patimi foarte omenești, dominată de aceea a unei drept-credincioase împărătese adulteriene.

În competiția dintre imuabil și contingent, istoria avusese de spus un cuvânt foarte greu. Cucerit și de limbajul dramatic al piesei, mă urmărea, ca o întrebare, scena câtorva personaje, așezate în jurul unei „mese rotunde" pe scaune cu spătare foarte înalte, care izbuteau să-ți țină atenția încordată numai printr-o încrucișare de replici, performanță mult mai greu de realizat în teatru (piesa-proces, piesa-dezbatere) decât în cinematografie, unde prim-planul joacă un rol hotărâtor. *Femeia cezarului* era unul din cele mai puternice spectacole – din nu prea multele – pe care le văzusem, pe lângă care piesele, pe atunci de mare succes, ale unor Mihail Sorbul, Al. Kirițescu sau Victorien Sardou mi se păreau producții de divertisment. În anii următori am citit toate – sau aproape toate – piesele tipărite ale lui Ion Luca (*Năframa iubitei*, *Amon Ra*, *Salba reginei*, *Icarii de pe Argeș*, *Javra pământului*, *Femeia*, *fiica bărbatului*, *Rachieriţa*, *Morişca*, *Alb şi negru*), unele apărute în Editura Fundațiilor Regale, altele, anterior, într-o tipografie din Bacău. Luca avea să devină dramaturgul meu preferat, piesele sale, obiect de studiu, modele de urmat, idealuri de atins. Ele mă cuceriseră nu atât prin tehnica zisă a construcției (învățasem mult mai mult de la Schiller și Caragiale), nici prin mesaj (întotdeauna discutabil), ci prin vigoarea limbajului dramatic, prin puritatea limbii, prin frâna lucidă asupra invaziei lirice (echilibru între abundența metaforică a lui Blaga și uscăciunea lui Sorbul) și prin vitalitatea caracterelor, virtuți ce deveneau tot mai pregnante după fiecare lectură, reluată metodic, sub vârful creionului. Nu era vorba de un fetișism. Mă țineam la suficientă distanță de schematismul ideatic al unora dintre piese și aveam destule rezerve față de tehnica versificației, în altele. Aceasta din urmă mă făcea deseori să-mi ies din fire, și nu fără un zâmbet ironic subliniam mențiunea, de o dulce gratuitate, însemnată de autor la începutul operei: „Această piesă este scrisă în perechi de rime care nu se repetă în toată întinderea lucrării". Oricum, asemenea lui Arghezi, în producțiile mele lirice de tinerețe, teatrul lui Ion Luca a exercitat o influență tiranică asupra primelor mele încercări dramatice de amploare, cred că mai puțin în *Drumur* și mult mai mult în *Postumia*, o tragedie inspirată de un pasaj din Titus Livius, lucrată prin 1947, pe care, tocmai din pricina tributului lui Ion Luca, foarte evident la o nouă lectură, am abandonat-o după trei acte. Despre autorul *Rachieriței* știam foarte puțin, anume că fusese diacon (era, deci, un răspopit) și că trăia la Bacău. Biografic, nici eseul, amplu, al lui Petru Comarnescu despre „Drama vitalistă a lui Ion Luca", publicat, cred, în *Viața Românească*, nu spunea mai mult. Invitația Eugeniei Mureșan îmi oferea așadar un prilej aproape nesperat.

Se lăsa ușor înserarea, în casă încă nu fuseseră aprinse luminile. Gazda m-a condus în odaia din față, spre stradă, unde se țineau de

obicei şedinţele Cenaclului Papilian. Oaspetele şedea pe un scăunel în faţa căminului, încălzindu-se la flacăra potolită a unei movile de ţăndări. Se pare că Ion Luca nu a depus nici un efort pentru a mă convinge că mă aflu în faţa unui bădăran scârbos. Mi-a întins mâna fără a catadixi să se ridice de pe scăunel, m-a luat de la bun început cu „tu” şi cu „mă” şi părea să se amuze, dubitativ şi obscen, pe seama unui tânăr a cărui castitate era prezumată de o uniformă; şi toate acestea în prezenţa suavei amfitrioane care, întru cinstirea evenimentului, deretica mucurile unui candelabru de argint, înainte de a-l aprinde. La mai puţin de jumătate din vârsta lui şi cu conştiinţa unui admirator fervent, mă căzneam din toate puterile să rămân politicos şi convenţional, dar puţin mi-a lipsit să nu trântesc o uşă în urma mea, roşu şi înciudat. M-am depăşit cu eroism, mai ales după ce gazda, discret jenată de impudoarea orală a idolului (deopotrivă al ei şi al meu), a părăsit încăperea, lăsându-ne singuri. Modul vulgar de a-şi domina preopinentul mă dezgustase, dar nu am dezarmat. I-am replicat nu cu „dumneavoastră”, ci cu „dumneata” şi am folosit în dialog nu numai ironia uşor îngroşată, ci şi metoda, să-i zicem, „jujiţ”, aceea de a-l răsturna în partea ceastălaltă, trăgând de forţa propriei lui replici, procedeu care, derutându-l, l-a domolit.

Nu ştiam ce şi cât îi va fi vorbit Eugenia Mureşan despre mine, dar el ştia că mă aflu acolo anume pentru a-l cunoaşte. În semiobscuritatea de la început mă izbiseră doar o voce cu foarte neaoşă rostire moldovenească şi, de sub sprâncenele stufoase, doi ochi diavoleşti, ale căror scântei se roteau anarhic, ca o spuză apucată de vătrai. Când, în sfârşit, s-a ridicat de pe scăunel, mă aflam în faţa unui bărbat ca la cincizeci de ani, cu chipul sever şi uşor prelung, fruntea nu prea înaltă, părul sărac, trupul bine legat, îmbrăcat însă mediocru, în bluză cu fermoar şi pantaloni călcaţi cândva, pe la sfârşitul cuaternarului, ale căror manşete se lăbărţau peste ciubotele butucănoase, de pădurar cabotin. Singura alcătuire delicată în fiinţa lui erau mâinile, frumoase, netede, cu degete lungi, elastice, fin subţiate spre vârfuri; când şi le vâra în buzunare, parcă apunea soarele.

— Ei, şi ce-ai citit de mine? m-a întrebat el ceva mai omenesţe.

Era mulţumit de vastitatea lecturilor mele şi, la sfârşit, încântat că începusem să-i spun „maestre”.

În ce-l privea, am înţeles că plecase de mult din Bacău şi trăia, singur, la Vatra Dornei, într-o vilă proprietate de stat, pusă la dispoziţia lui, pentru sănătate şi creaţie. Se schimbau însă vremurile, era îngrijorat de soarta operei lui, oamenii nu înţelegeau că se află în prezenţa unui geniu al dramaturgiei, se lăsau greu să-i joace piesele, chiar şi dobitocul ăsta de Buteanu de la Cluj, pe care îl pisa de câteva zile fără nici o izbândă.

— Nu vrea, al dracului, să-mi promită nimic, iar mie îmi crapă măselele de parale...

Pentru a doua zi, Mureșenii m-au invitat la masă, rugându-mă să aduc cu mine și ceva de citit.

În tot timpul prânzului, Luca nu a vorbit decât despre piesele lui și m-a tot provocat să spun și ce cred eu despre ele.

— Nu e de ajuns, mă, că le-ai citit, vreau să văd și cât ai înțeles tu din ele.

Firește, nu am ezitat să fac comentarii elogioase pe marginea fiecărei piese în parte și să-mi exprim, argumentat, admirația pentru o operă atât de originală. Când am ajuns însă la *Icarii de pe Argeş*, am făcut imprudența de a-mi exprima serioasele rezerve asupra unui poem dramatic care distruge mitul Meșterului Manole și reduce totul la răzbunarea unui boier ambițios și perfid asupra femeii care l-a respins. Luca m-a întrerupt cu brutalitate și a reacționat violent, cu vocabularul lui bolovănos și cu ochii aceia infernali, care acum nu se mai roteau anarhic, ci mă străpungeau ca două sfredele de oțel. Țintuit la stâlp, observam că el se apăra mai puțin prin contraargumente și mai mult printr-un fals contraatac, acuzându-mă de ignoranță și opacitate. Bietele gazde încremeniseră și de abia izbuteau, din când în când, să-i întrerupă torentul de invective, încercând să restabilească armonia. La rândul meu, dându-mi seama că omul acesta e absolut refractar la opinia critică, pe care o consideră ofensă personală, am sfârșit prin a mă retracta în umilință. Nici de citit nu-mi mai ardea, mai ales că alesesem nu niscaiva poezii lirice, inofensive, ci o provocatoare piesă de teatru, *Drumur*, poem dramatic amplu și ambițios. Fusesem, totuși, „programat” să citesc și m-am supus gazdelor, la sfârșitul mesei, revenit eu însumi și stăpân pe propria-mi tonalitate. Am citit actul al patrulea, cu speranța secretă că voi fi invitat să continui cu ultimul, dar Luca s-a ridicat de pe scaun, și-a vârât mâinile în buzunare, a măsurat sufrageria, cu pași înceți, de mai multe ori, apoi li s-a adresat gazdelor:

— Scrie bine, al dracului!

Mie nu mi-a adresat nici un cuvânt și așa ne-am despărțit. Aveam toate motivele să cred că aceasta fusese prima și ultima noastră întâlnire, fără să bănuiesc că o afecțiune stranie, contradictorie, mă va ține aproape de el pe durata unui deceniu.

L-am întâlnit din nou peste câteva luni, din întâmplare, pe un coridor al Ministerului Instrucțiunii Publice, unde el avea o treabă, iar eu o alta. Acum era rândul meu să fiu abătut, deprimat. Fusesem exmatriculat din Universitatea clujeană, nu renunțasem la gândul de a deveni medic și căutam pe cineva în sprijinul reluării studiilor. A ridicat din umeri, neputincios. De-a lungul coridorului trecea un ierarh ortodox, cu

barbă mare şi neagră, cu ochi de cărbune şi nas îndrăzneţ. Era însoţit de cineva şi observam cu câtă vigoare îşi ţine pumnul strâns pe mânerul de argint al bastonului. Luca l-a salutat cu o plecăciune, acela i-a răspuns din cap şi a trecut mai departe.

— A ajuns mare, se face că nu mă mai cunoaşte, a mormăit el.

— Dar cine e? m-am interesat eu.

— Popa Ion Marina, acum i se spune Justinian. Mi se pare că a şi ajuns mitropolit al Moldovei.

— De unde-l cunoşti?

— Când el era popă la Râmnic, am fost la episcopie de vreo două ori şi am citit din *Femeia cezarului.* Era şi el de faţă, alături de episcop. Ce vrei, acum e mare...

— Maestre, ştii că cineva m-a îndemnat să apelez la el? E om influent şi mi s-a spus că e şi cinstit, dintr-o bucată, nu te poartă cu vorba, îţi mărturiseşte de la început dacă te poate ajuta sau nu. Nu am însă pe nimeni să mă prezinte.

— Treaba ta, du-te de-a dreptul! Eu te-aş prezenta bucuros, dar n-ai văzut cum mi-a răspuns la salut?

Într-adevăr, l-am abordat pe proaspătul vlădică acostându-l la capătul celălalt al coridorului, unde se oprise, probabil în aşteptarea cuiva. Informaţiile mele erau corecte, ierarhul mi-a răspuns că, cel puţin deocamdată, nu poate face nimic. El era omul pe lângă care, totuşi, aveam să lucrez vreme de douăzeci şi cinci de ani şi care, la un moment dat, avea să încerce potolirea unui conflict între mine şi Ion Luca.

Acesta mă aştepta la celălalt capăt, unde-l lăsasem. Şedea de vorbă cu un ins care se ivise între timp şi m-a prezentat simplu, pe un ton de banalitate cotidiană:

— Ăsta e Valeriu Anania, scriitor, urmaşul meu în dramaturgie.

Se rostise ca şi cum şi-ar fi prezentat pe unul din băieţii lui: „Ăsta e Petrică, dintr-a cincea, vezi cum îmi seamănă?...”. Şi a continuat o conversaţie care nu avea nimic de-a face cu literatura.

— Ascultă, m-a întrebat după ce am rămas iarăşi în doi, ai văzut *Năframa iubitei*?

— Nu, n-am văzut-o, de abia am venit în Bucureşti, dar ştiu că se joacă la Naţional.

— Du-te, mă, s-o vezi, c-o joacă bine al dracului! Uite, aici, o invitaţie, du-te diseară, poate vin şi eu, ne vedem după spectacol... Lasă-i, mă, pe parveniţi, ţine-te de scris, tu nu pricepi că ăsta e destinul tău?

Piesa se bucura, într-adevăr, de un mare succes şi ea a fost ultima glorie publică a lui Ion Luca în timpul vieţii lui. Era de prevăzut însă că nu va ţine mult afişul. Preferinţele criticii se îndreptau către alte genuri de spectacol, se vorbea tot mai mult de Brecht, de realismul

socialist, de funcția didactică a artei, de nocivitatea lui Titu Maiorescu. Vremea pășea pragul epocii în care o afirmație a lui Tudor Vianu la un colocviu de dramaturgie, că o piesă care a doua zi după premieră nu intră și în literatură nu este o adevărată piesă de teatru, trebuia să fie reprimată prompt și brutal, ca exprimând o viziune retrogradă asupra artei. Criteriul estetic era în declin. Luca simțea acest lucru, dar continua să creadă că dramaturgia lui e atât de nouă încât nu i se poate refuza noului, fără ca el să-și dea seama că noul de atunci însemna, de fapt, o ruptură și că, în golul ce se crea între două epoci, trebuie să se găsească cineva – sau câțiva – care să-și asume sarcina continuității, cu toate riscurile ei de insucces imediat. Cam acesta a fost subiectul conversației noastre de după spectacol, la cină, dar tocmai ideea insuccesului imediat și a așteptării răbdătoare nu-i surâdea interlocutorului meu, ca unuia ce-și propusese să trăiască numai din literatură. Pe la patruzeci de ani, când și-a descoperit vocația pentru dramaturgie, insul acesta, care poseda două doctorate *magna cum laude*, în Teologie și în Drept, avea să părăsească totul – baroul, catedra, altarul, orașul și chiar familia – pentru a deveni scriitor. Devenise, avea peste zece cărți publicate, dintre care jumătate la prestigioasa Editură a Fundațiilor Regale, patru piese jucate la Teatrul Național din București și alte câteva la teatrele de provincie, era prolific la masa de lucru, manuscrisele se alcătuiau în vrafuri proaspete, dar îi era dat să rămână, pentru foarte multă vreme, aici.

2

Pe la începutul anului 1948, într-o vreme când încă nu-mi găsisem cetate stătătoare și pribegeam cu spinarea doldora de idealuri, am poposit mai îndelung la Bistrița olteană, ctitoria banului Barbu Craiovescu, unde pe atunci funcționa Așezământul A.M.D., o mare instituție de umanitarism și cultură, care aduna la un loc un orfelinat, o școală primară, un liceu teoretic și un liceu industrial de fete, toate laolaltă însumând aproape o mie de suflete. Mama Olga, directoarea de o viață a așezământului, ea însăși fostă învățătoare, un suflet bun ca o azimă și o minte cu înțelepciuni măiestre, moștenite prin vița ei mocănească din Satulungul Brașovului, era și o mare iubitoare de teatru. Nu numai iubitoare, dar și pricepută, ea pregătea în fiecare an, cu elevele și copiii, câte trei-patru piese, alese cu grijă și reprezentate cu destulă artă, în condițiile amatorismului. Când nu afla ce-i trebuie, se apuca să scrie ea însăși piesișoare sau dramatizări (*Iepurașii-n varză*, *Punguța cu doi bani*, de pildă) sau făcea apel la cei ce puteau s-o ajute. Cu cele mai

izbutite făcea şi mici turnee la Bucureşti, să strângă fonduri pentru orfanii din grija ei. Cu vremea, simţind că scena improvizată într-o sală de clasă e mult prea puţin faţă de ceea ce s-ar putea face, a construit un teatru anume, lângă poarta cetăţii, cu scenă permanentă şi aproape patru sute de locuri în sală. Pentru piesele istorice, costumaţia se alimenta copios din tezaurul ctitoriei brâncoveneşti de peste deal, cu brocarte, cingători, paftale, inele şi steme autentice, în timp ce un machiaj profesionist era asigurat de domnul Constantin Popian, fost actor la Râmnicul Vâlcea, retras la pensie în casa lui din Costeştii de alături, care era şi posesorul unei bogate colecţii de peruci. De la repertoriul pentru copii s-a trecut la unul mult mai elevat, şi aşa se face că noua sală a căpătat faima unui cămin cultural – dacă nu chiar a unui ateneu popular – la ale cărui spectacole se îngrămădeau, în adevărate microstagiuni, ţărani din satele învecinate, muncitori de la fabrica de cherestea şi chiar târgoveţi de la Horezu. Era o mişcare artistică în toată regula, pe care o urmăream şi eu cu entuziasm şi în care nu am ezitat să mă implic; în anii aceia, la rugămintea Mamei Olga, am scris pentru teatrul din Bistriţa câteva piese (*Jocul fulgilor* în versiune nouă, *Prometeu*, *Hoţul de mărgăritare*), exerciţii ale unui poet care simţea că se exprimă mai adevărat prin eroii lui decât prin sine însuşi. Îmi era însă dat să devin acolo mai mult decât autor.

Mama Olga avusese un mare succes cu *Haiducii* lui Victor Eftimiu, sondase opiniile spectatorilor, ambiţiile ei creşteau. „Gustul publicului e format, spunea ea, simt că doreşte ceva mai bun, mai înalt, mai rafinat."

— Mamă Olgo, i-am zis, vă amintiţi de *Năframa iubitei*?

Mama Olga, care în ceasurile ei libere obişnuia să toarcă lână, şi-a înfipt fusul în caier şi a ridicat din sprâncene. Ştiam că văzuse spectacolul la Bucureşti şi că-i plăcuse.

— Asta, dragul meu, e o idee grozavă... Totuşi, piesa e mult prea grea pentru ceea ce putem noi.

— Da, dar personajul principal e Irina, împărăteasa Bizanţului! Şi apoi Tarasie, Nichifor, iconoclastul... vreţi ceva mai potrivit? E Bizanţul din vremea lui Kesarion Breb, dar altfel decât l-a văzut Sadoveanu...

— Ştiu şi eu? a răspuns ea. Să mă mai gândesc... Sunt acolo nişte scene cam golaşe, cu beţia şi curviile împăratului... cum îl chema?... Leon. Nu uita că eu joc cu eleve.

— Mamă Olgo, orice regizor din lumea asta îşi permite să facă „tăieturi" în text. E un fel de a se numi al cenzurii. „Scurtaţi" piesa acolo unde e nevoie, şi gata!

— Şi autorul?

— Pe Luca nu-l mai joacă nimeni acum – va fi bucuros că e jucat la Bistriţa. Îl invitaţi la premieră şi-l împăcăm noi.

— Lasă-mă până mâine, să mai citesc o dată piesa.

— Bine, Mamă Olgo!...

— Gata, mi-a spus ea a doua zi, o pun! Dar nu mă încumet singură.

Ne-am înțeles s-o pregătim amândoi, în dublă regie: ea se va ocupa de interpretare și costume, mie îmi revenea răspunderea pentru decoruri, lumini și economia spectacolului.

După primele repetiții, Mama Olga își freca mâinile de bucurie:

— Eu n-o am nici pe Marioara Zimniceanu, nici pe Agepsina Macri, nici pe Marioara Voiculescu, dar o am pe Lidia Ghenciu.

— Cine e Lidia Ghenciu?

— O elevă dintr-a opta. Crește din ea o Irină excepțională. Ce talent! Dacă se va hotărî pentru teatru, fata asta o să ajungă o mare tragediană.

La rândul meu, m-am așternut pe lucru, fericit că-mi puteam pune în practică priceperile mele de scenograf, nu de mult învățate, metodic, de la maestrul Kiracof-Suruceanu, care avusese amabilitatea să mă primească ucenic, vreme de câteva luni, în atelierele Operei Române, unde mi-a dezvăluit tainele montării unui spectacol, de la macheta de decor până la orga de lumini (la acea vreme eram convins – și poate că nu fără oarecare dreptate – că, așa cum un compozitor trebuie să cunoască, printre altele, și mărginirile fiecărui instrument muzical, tot astfel și dramaturgul trebuie să-și acordeze îndrăznelile imaginației cu posibilitățile și limitele scenei, dacă vrea să nu treacă prin experiența lui Wagner, ale cărui opere n-au putut cunoaște o montare ideală pe nici o scenă din Europa până ce s-a construit teatrul din Bayreuth). Ambiția celor doi regizori era aceea de a realiza nu o reprezentație de amatori, ci, pe cât se poate, un spectacol profesionist. (O, sfântă înflăcărare a vârstelor de aur, când nici anii Mamei Olga, mulți, nici ai mei, încă tineri, nu sufereau numărătoare!) Timp de câteva săptămâni, o bogată echipă de meșteri improvizați, sub ochiul cuprinzător și degetul exact al noului maestru scenograf, au mânuit și prefăcut tot felul de șipci, placaje, cartoane, pânzeturi, vopsele, reostate și filtre de lumină, în timp ce Mama Olga, pe măsură ce se apropia de repetiția generală, căra de la Hurezi, cu inventar în regulă și pe răspundere proprie, straie și podoabe brâncovenești, cu nimic mai prejos decât acelea ale strălucitului Bizanț...

Premiera a avut loc pe la începutul lui martie, în prezența autorului, invitat anume (și nu fără asigurări că i se vor rambursa cheltuielile de drum). Primul incident a fost acela că Luca a pretins un fel de „avant--premieră” sau cel puțin o introducere la spectacol, în cadrul căreia cineva să vorbească despre personalitatea și opera autorului, iar acestuia să i se dea prilejul să răspundă. Mama Olga, care știa să fie aprigă în situații delicate, a folosit o întreagă diplomație de limbaj pentru a-l convinge că ceea ce-și putuse permite, de pildă, Ion Marin Sadoveanu

la Naţionalul bucureştean nu-şi putea îngădui, fără riscurile confuziei publice, un modest teatru de provincie (s-a ferit să spună „de amatori”), care-şi propune nu să lanseze un autor (şi aşa celebru!), ci să reprezinte o piesă. Până la urmă, Luca s-a mulţumit cu un fotoliu în sala ticsită de public, în timp ce Mama Olga, la „arlechinul grădină”, urmărea desfăşurarea jocului (şi, la nevoie, sufla un text învăţat deja pe de rost), iar eu, la „arlechinul curte”, mângâiam luminile pe cortină. Piesa era pretenţioasă şi prin aceea că avea scene foarte multe (ca la Shakespeare sau, mai nou, în decupajul cinematografic), unele de numai trei-patru replici, ceea ce necesita foarte multe şi rapide schimbări de decor. Pentru aceasta adoptasem tehnica „decor în decor” şi izbutisem performanţa, verificată pe cronometru, ca între două tablouri cortina să nu stea coborâtă mai mult de două minute, iar între acte maximum şapte (cu excepţia pauzei celei mari). Spectacolul se desfăşura foarte frumos, „trecuse rampa” de la primele replici, Lidia Ghenciu (într-adevăr, foarte talentată) juca excelent, cu convingere şi dăruire, spre fericirea crescândă a Mamei Olga, care, din colţul ei, o sorbea din ochi. În spatele scenei mai era şi o „echipă de zgomote”, închipuind vocea norodului, alcătuită din prostuţele de pe la găini şi purcei, dirijată de Conu’ Fănică, un ins foarte original, fost avocat bucureştean, pensionar, prieten al aşezământului, întâmplat şi el pe acolo şi pus la treabă. Acesta, cocoţat pe o scară, primea semnalele de la Mama Olga şi le transmitea prostuţelor, care strigau, după caz, „Uraa!” sau „Huoo!”, dar se împotmoleau, leşinate de râs, la clasicul murmur „barbărară-barbărară”, aducându-şi aminte de părintele Varnava, şi el în sală, îmbătrânit cu câteva tuleie şi un fir de mustaţă.

— Coane Fănică, îi strigam şi eu din gâtlej, înfurie, domnule, poporul, umflă-i revolta!...

— Nu mă mai ţine fuştelul, răspundea el, palid, din vârful scării, acum cad...

— Barbărară, barbărară...

— Nu mă înţeleg cu toantele...

Cu sau fără participarea gloatelor bizantine, spectacolul creştea în intensitate, sala răspundea prin aplauze, totul mergea mai bine decât ne închipuisem. La un moment dat, între două tablouri, după ce decorul se schimbase şi interpreţii îşi ocupaseră locurile, Mama Olga a băgat de seamă că pudra de pe tâmplele Lidiei era cam spulberată şi că împărăteasa, în loc să fie acum mai bătrână cu zece ani, aşa cum cerea textul, întinerea. A cerut cutia cu făină de orez şi a prins a o pudra chiar ea pe eroină, dar încet, cu băgare de seamă, nuanţând argintul pe şuviţe, aşa cum credea ea că-i stă mai bine. Trecuseră nu două, ci patru minute.

— Mamă Olgo, i-am făcut eu semn de nerăbdare, arătându-i ceasul.

Ea însă nu m-a luat în seamă. Surâdea, calmă, și se părea că-și pune problema dacă cerceii vasilisei, bogați în lănțuguri și pietre, se potrivesc cu părul brumat.

— Mamă Olgo, au trecut șase minute...

Mama Olga se trăsese doi pași înapoi, o măsura din ochi pe Lidia, într-un fel de adorație, și nu s-a lăsat până ce nu i-a îndreptat fibula exact în dreptul claviculei și câteva falduri ale tunicii de purpură. Ceasul meu țăcănea să crape. Mama Olga se ocupa acum de stema Irinei.

— Mamă Olgo, n-am mai răbdat eu, ce faceți, se plictisește publicul, scăpăm sala din mână, compromitem spectacolul...

Ea s-a oprit o clipă și s-a uitat la mine cu o imensă liniște, blândețe și duioșie:

— Lasă-mă, fiule, că nu știu dacă-oi trăi să mai gătesc o împărătească...

Atunci m-au podidit lacrimile și am lăsat-o până ce s-a încredințat, surâzând, că împărăteasa Bizanțului e foarte frumoasă și până ce mi-a făcut semn că pot ridica perdeaua; și cred că am scris aceste câteva pagini numai de dragul și sub emoția, încă fragedă, a acelui moment, când am înțeles că timpul e real numai în măsura în care devine eternitate. Într-adevăr, Mama Olga n-a mai apucat să gătească o împărătească, Lidia Ghenciu nu s-a făcut actriță, ci inginer, la Bistrița s-a instalat o școală de copii arierați mintal, muntele Arnotei e mâncat de dinamită...

Numai Ion Luca nu s-a emoționat de cele ce i-am povestit după aceea. El era furios că publicul bistrițean, deși frenetic în aplauzele finale ce atestau un succes sigur, nu era îndeajuns de educat pentru a ști că la sfârșitul unei premiere se strigă: „Autorul, autorul!” și că acesta trebuie ovaționat la rampă (e adevărat, nici organizatorii nu se gândiseră să instruiască o anume galerie în acest sens, ceea ce vădea că ei erau încă robii mentalităților burgheze). Peste câteva zile i s-a admis, în compensație, să apară în fața elevelor, adunate, împreună cu profesoarele, într-o sală mai mare, și să citească ceva din opera lui. Eu eram destinat să-i fac prezentarea. Mama Olga, lămurită acum asupra temperamentului năstrușnic al dramaturgului, m-a rugat, în ajun, să iau pe seama mea alegerea textului. În seara aceea am avut cu Luca o confruntare violentă. El ținea să citească – în întregime – o piesă în manuscris, al cărei titlu nu-l mai rețin, dar care era un elogiu la adresa... maternității.

— Nu se poate, domnule, i-am zis speriat, tocmai aici?...

— Mă, ticălosule, îmi răspundea, tu nu pricepi că în artă nu trebuie să ai prejudecăți?

— Eu, să zicem că nu le am, dar le au femeile astea.

Am parcurs împreună textul și am dat peste scena în care se petrecea o naștere – adevărat, în spatele unei draperii –, un dialog între țipetele

dintr-o parte şi spaimele din alta, nu lipsită de dramatism, dar, până la urmă, frivolă (impresie pe care n-am putut-o evita, mult mai târziu şi pe alt meridian, în faţa unei sculpturi a lui Rodin).

— Imposibil, maestre, mă opuneam din toate puterile, asta e dinamită la temelia aşezământului... Ce, vrei anchetă de la minister, afurisania mitropolitului?...

Luca făcea ochii cât cepele, cutremurat de propria-i convingere:

— Vezi că eşti opac la nou? Noutate absolută: eu sunt singurul dramaturg care a îndrăznit să aducă „chestia" în scenă.

M-am certat cu el furcă şi de abia târziu, după miezul nopţii, l-am convins să renunţe şi să citească ceva din *Icarii de pe Argeş*, dar nu ceva la întâmplare (scenele lui Stahie şi Ermolae!), ci câteva fragmente tragice de la sfârşitul piesei.

Luca îşi citea foarte frumos textele, dar numai până la un punct, adică până unde escalada regimul lecturii şi începea să „joace", să devină actor. Auditoarele l-au urmărit la început cu seriozitate, apoi au început să se amuze pe seama lectorului care prindea să-şi dea ochii peste cap, să schiaune, să miorlăie, să-şi facă gura pungă ori s-o întindă până la urechi, după cum îi întrupa pe frământatul Manole, pe sacrificata lui soţie sau pe drăcescul Averchie. Efectul tragediei se vădea exact pe dos; în loc să se scalde în lacrimi de emoţie, sala clocotea, înfundat, de chicote şi nechezuri, sub ochii de profesională severitate ai Mamei Olga, care, şi ea, îşi dusese tulpanul la gură şi de abia se ţinea de râs. Singurul cutremurat era dramaturgul însuşi, ai cărui ochi se umeziseră de-a binelea, sub aplauzele răsplătitoare ale asistenţei.

După plecarea lui Luca, Mama Olga mi-a spus:

— Fiule, îmi pare bine, bine de tot că am jucat *Năframa iubitei*. Piese de Luca să-mi mai aduci, dar de el să mă cam scuteşti!

3

Amintirile mele cele mai consistente despre Ion Luca se alcătuiesc din perioada 1951-1955, când ne-am fost foarte apropiaţi unul altuia. Apropierea a început pe un temei de ordin foarte practic. El trebuise să cedeze (sau să retrocedeze) uneia din fiicele sale camera mobilată de pe strada Occidentului, aşa încât nu mai avea unde să locuiască atunci când venea (de câteva ori pe an, pe câte două-trei săptămâni) în Bucureşti. Între timp eu mă stabilisem în Capitală şi mă bucuram de o locuinţă cu două camere. L-am poftit să vină la mine ca la el acasă. Pe de altă parte, a fost deajuns ca eu să-i mărturisesc că mai vechile mele reumatisme au nevoie de un tratament balnear, pentru ca el să-mi recomande băile

de nămol de la Vatra Dornei și să-mi ofere o cameră în vila în care locuia, asigurându-mă că acolo voi avea și condiții prielnice pentru munca mea literară. Așa se face că Luca a devenit oaspetele meu – intermitent – de-a lungul a câțiva ani, iar el mi-a fost mie gazdă două veri consecutive.

La Vatra Dornei nu mai locuia singur. Situația lui familială era obscură, el nu vorbea despre ea decât arareori și cu mare zgârcenie. Fără să fie divorțat, era – practic – separat de soție și de cele două fete, care continuau să trăiască la Bacău și pe care eu nu le-am cunoscut niciodată. Legăturile însă nu erau rupte cu desăvârșire. Când se plângea de bani – și asta se întâmpla foarte des – se referea și la nevoia de a-i mai trimite nevesti-sii ceva. La rândul ei, aceasta, după cât am înțeles, se ducea periodic la Vatra Dornei să-și facă băile și locuia, bineînțeles, la el. Oricum, situația era ciudată și n-am cutezat nicicând să-l întreb mai mult decât binevoia să-mi spună. La el însă se mutase, de la Câmpina, doamna Virginia Sibila, rudă apropiată, femeie pe la 50 de ani, firavă, uscățivă, cu părul alb-coliliu, blândă și inimoasă, cu un mare spirit de dăruire. Rămasă văduvă, și cu copiii rânduiți pe la casele lor, ea s-a hotărât să-și împartă singurătatea cu aceea a lui „Jenică" (cum i se spunea în familie), iar aceasta dintr-un îndoit sentiment, de admirație și compasiune (sentiment, de altfel, comun tuturor celor foarte puțini pe care Luca a izbutit să și-i apropie).

Nu e exclus ca el însuși să fi apelat la bunele oficii ale rudeniei sale. Dramaturgul nu ezita să se plângă pe toate drumurile de situația lui nenorocită, iar plângerile lui au ajuns până la urechea lui Arghezi, care, întotdeauna solidar cu colegii de breaslă, s-a simțit obligat să publice o tabletă în *Adevărul* din 8 decembrie 1946.

Nu știu ce efect va fi avut această tabletă, cu apelul ei indirect la o caritate incertă, dar pot mărturisi că Luca o ducea, într-adevăr, foarte greu. Omul își părăsise profesia pentru a face literatură, nu a scris în viața lui nimic altceva decât teatru, iar de la *Năframa iubitei* încoace nu i se mai juca nimic. Uniunea Scriitorilor nu se hotărâse să-i acorde o pensie, ci numai un ajutor lunar, asistență care, în principiu, putea fi suspendată oricând; scriitorul trăia într-o permanentă stare de nesiguranță și anxietate, adăugată nevrozelor sale cronice. În aceste condiții, prezența doamnei Sibila și era o adevărată mană cerească, cu atât mai mult cu cât ea se întreținea din propria-i pensie, nicicând contabilizată în bugetul menajului comun. În ceasurile ei libere, admiratoarea se îngrijea de răvășitele manuscrise ale dramaturgului, aducând filele laolaltă și cosându-le cu ață, în volume (Luca obișnuia să scrie pe coală ministerială îndoită în lung, așa încât din ea îi ieșeau opt pagini de coloană îngustă, ca la stenografi, după care tot el își bătea textul la

maşină, cu noi intervenţii şi finisări; se pare că după aceea îl interesa numai dactilograma, manuscrisele originale rămânând azvârlite prin diferite colţuri şi sertare). Ani de zile, doamna Sibila i s-a dedicat cu un devotament demn de admiraţie, a celor din afara menajului, devotament care, de la un punct, echivala cu un sacrificiu, căci nu era deloc uşor să vieţuieşti cu Ion Luca sub acelaşi acoperiş.

Locuinţa mea, la care avea întotdeauna cea de a doua cheie, îi oferea odaia din faţă, unde îmi ţineam şi biblioteca, încăpere prietenoasă mai ales în vreme de iarnă, prin soba de teracotă încălzită cu gaze. Deşi rugat insistent, Luca nu a acceptat în ruptul capului să-mi folosească dormitorul, nici măcar atunci când eu lipseam de acasă; îşi făcea somnul pe o canapea, cam scurtă pentru lungimea lui, completată cu un scaun. Hrană nu prea aveam să-i dau – eu mâncam la cantină şi nu dispuneam de nici un fel de rosturi culinare, în afară de un răcitor mic, cu gheaţă, în care se puteau găsi, totuşi, o bucată de brânză şi câteva roşii. De altfel, scriitorul ducea o viaţă cumpătată, nu era fumător, nu bea, mânca şi dormea numai atât cât avea trebuinţă. Pleca în oraş dimineaţa, cu speranţe noi, şi se întorcea seara, obosit şi deprimat, uneori deznădăjduit. Îşi cheltuia vremea bătând şi aşteptând pe la uşi, alergând de la un teatru la altul şi de la un minister la celălalt, în nădejdea, veşnic spulberată, că i se va face o achiziţie şi va ieşi astfel deasupra nevoilor. Cei mai mulţi îl amânau, de azi până mâine şi din luna aceasta până în cea viitoare, iar el continua să aştepte şi să mai încerce, deşi nu era atât de naiv încât să nu ştie că metoda amânărilor repetate este aceea a refuzului premeditat, căreia numai o mentalitate de provincialism balcanic îi poate atribui şi o nuanţă de politeţe. Singurul său succes din anii aceia a fost o piesişoară pentru „teatrul la microfon", *Şcoala din Humuleşti*, pe care Radiodifuziunea s-a hotărât să i-o programeze. Am ascultat-o împreună, în chilia vecinului şi prietenului meu, Grigore, care avea un aparat de recepţie mai bun, şi am cinstit evenimentul cu mezeluri şi câteva sticle de bere. Numai din nevoia de bani, Luca ajunsese să facă şi tranzacţii de genul: scria, la comandă, un scenariu cinematografic, despre care ştia dinainte că nu va ajunge niciodată film, şi primea un avans despre care, iarăşi, ştia dinainte că nu-l va restitui...

Ion Luca era prieten mai vechi cu compozitorul Lucian Teodossiu şi nu ne-a trebuit mult pentru a ne constitui într-o trinitate amicală ce avea să-i ofere amărâtului dramaturg multe ceasuri luminoase. Teodossiu nu era un „nume" în lumea muzicală, deşi începuse bine, în tinereţe obţinuse un premiu „Enescu", apoi scrisese o operă, *Sânziana şi Pepelea*, pe un libret după cunoscuta feerie a lui Alecsandri, jucată cu succes la Opera Română. Nu-i trecuse însă niciodată prin minte să trăiască din artă, şi se dedicase, de-a lungul unei vieţi, arhitecturii, profesia lui de

bază, cu foarte frumoase succese morale și materiale. Își construise o elegantă casă pe strada Brazilia, moștenită apoi de fiica sa, devenită soția doctorului Ștefan Ionescu-Călinești, autorul „Pell-Amar”-ului. Ieșit la pensie, avea timp liber și-i revenise pofta de muzică. Socotea că adevăratul său gen rămâne tot feeria, basmul, compoziția de inspirație folclorică, și s-a îndrăgostit repede de poemul meu dramatic *Du-te vreme, vino vreme!*, după care mi-a cerut să-i fac un libret. Am ales una din multele versiuni ale piesei și i l-am făcut, dar secretarul literar al Operei Române (altfel, om cult, care mi-a stârnit invidia numai prin faptul că văzuse, în Franța, un spectacol cu *Ondine* de Jean Giraudoux) a declarat că în nici un caz nu poate promova ideea unui Făt-Frumos tragic (idee pe atunci, la noi, cum spunea el, de „avangardă”!) și a cerut un *happy end*, propunere cu care nici libretistul și nici compozitorul nu au fost de acord. Teodossiu, totuși, a scris opera, dar nu a izbutit niciodată s-o impună măcar pentru o așa-zisă audiție, premisă elementară a unei dezbateri. Împărtășea, de fapt, soarta prietenului său, cu deosebirea că el nu era torturat de incertitudinea dumicatului de mâine. Lucian era o prezență tonică prin excelență. Cam de aceeași vârstă cu Luca, înalt, frumos, cu părul argintiu și obrazul tânăr, se purta îmbrăcat corect, deseori elegant, niciodată fără lavalieră. Era o inepuizabilă sursă de anecdote; le spunea cu ochii pe jumătate închiși, gustând cu anticipație efectul, apoi se dezlănțuia într-un râs contagios, irezistibil, aproape niciodată sleit până la capăt, din pricina anecdotei următoare. Umorul intra și în natura conversației lui obișnuite, colorat, călcând pe poantă și calambur. Teodossiu nu lua în serios decât două lucruri: muzica bună și *Dacia preistorică* a lui Nicolae Densușianu, din care-și alimenta pasiunea pentru etimologiile insolite. Din aceste două puncte de vedere, vestimentația și umorul, el era opusul prietenului său. Luca se purta neglijent, așa cum îl cunoscusem la Cluj, în bluză cu fermoar, pantalon burlan, cămașă „antijeg”, colorată, pantofi ruginiți. Nu mi-a apărut nicicând într-un costum de haine ca lumea, nu cred să-l fi văzut vreodată purtând cravată sau o cămașă albă. De la un moment dat am refuzat să mai ies cu el în oraș: vorbea porcos cu trecătorii, se lega de femei, își sufla nasul pe caldarâm și numai după aceea în batistă.

— Dă-o-ncolo, maestre, asta e prea de tot!

— Batistele sunt scumpe, ce știi tu...

Lua totul în serios, se alarma din te miri ce, trăgea concluzii grave din fleacuri și era veșnic preocupat de tragismul destinului său.

— A fi dramaturg înseamnă a vedea lumea dramatic! exclama el, cu obstinație, ori de câte ori încercam să-i alin crispările.

E posibil ca atât maniera vestimentară, cât și comportamentul social să fi făcut parte din propria sa natură, dar nu e mai puțin adevărat că

el le şi cultiva, socotind că astfel va fi acceptat într-o lume care, de fapt, îi era străină. În afara convingerii că insuccesele sale se datorau, în principal, unor dramaturgi care-l persecutau ocult (îi pomenea, apăsat, pe Victor Eftimiu şi Aurel Baranga, ceva mai puţin pe Mihail Davidoglu), el căuta şi alte cauze. Fiu al unui meseriaş (cojocar, mi se pare), nu-şi putea reproşa o origine „nesănătoasă" şi, ca atare, excludea prezumţia că i s-ar atribui cine ştie ce rădăcini burghezo-moşiereşti. Nu era singurul „domn", pe vremea aceea, care să arboreze, ostentativ, cel puţin primăvara şi toamna, o şapcă de proletar. Nu avea convingeri şi implicaţii politice în răspăr cu epoca. Adversarii lui, se pare, vânturau aserţiunea că, în 1940, legionarii şi-ar fi revendicat piesa *Icarii de pe Argeş* ca pe un simbol al ideologiei lor (ceea ce i se întâmplase şi lui Arghezi cu *Cimitirul Buna Vestire*), revendicare (dacă, într-adevăr, a fost) absurdă, de care autorul nu putea fi, în nici un fel, răspunzător. Unica aventură politică a lui Luca se întâmplase în tinereţe, când intrase în partidul averescan şi ajunsese chiar deputat, pentru ca mai târziu să mi se laude că ţinuse şi un celebru discurs în Parlament... Singura obsesie socială – şi spaimă politică – a dramaturgului era stigmatul clerical. N-am ştiut niciodată exact motivul pentru care părăsise clerul. Spre a se dedica exclusiv literaturii, zicea el. Cineva care-l cunoştea bine pretindea că faptul s-a întâmplat după ce diaconului dr. Ioan Luca i se refuzase, prin manevre bizantine, o catedră la Facultatea de Teologie din Cernăuţi. Oricum, dramaturgul purta greu povara posibilei incriminări şi, în viaţa de toate zilele, se străduia din răsputeri să nu „calce a popă" (în extrema cealaltă faţă de Gala Galaction, care, exact în aceeaşi epocă, nici pe plaja de la Eforie, unde se ducea, în iulie, cu nepoţii, nu-şi lepăda rantia şi cizmele). De aici, hainele lui foarte „laice", vocabularul spurcat, apucăturile de golan îmbătrânit în rele, totul menit să arate că în el nu mai rămăsese nimic din plămada fostului diacon. Nu era un apostat în înţelesul clasic al cuvântului. Credinţa lui era o problemă de strictă intimitate, pe care refuza să şi-o exteriorizeze în vreun fel. Se închina înainte de masă, dar nu se ducea la biserică, de teamă să nu fie văzut şi, în dauna operei lui, catalogat drept „mistic". Foarte târziu am aflat, printr-o indiscreţie subţire, că duminica dimineaţa, la Vatra Dornei, se înfunda în pădure şi acolo, în faţa unui brad, citea dintr-o cărticică (într-un fel de ritual rousseauist!). Zadarnic încercam să-l conving că nu presupusul stigmat e una din cauzele insucceselor lui; nu izbuteam. Într-o bună zi i s-a oferit şi un argument concret. Scrisesem o poezie care a plăcut enorm celor doi prieteni ai mei.

— Nu se poate, a sărit Teodossiu, asta trebuie să vadă, neapărat, lumina tiparului. O duc eu la redacţia unei reviste şi sunt sigur că o publică.

S-a întors dezumflat.

— Ei, cum a fost? l-a întrebat Luca.

— N-a mers, domnule, n-a mers! În redacție erau câțiva tovarăși. Au citit poezia cu glas tare, o dată, de două ori... „Foarte bună, domnule, a zis unul dintre ei, foarte bună, o publicăm, dar cine e autorul, că n-am auzit de el?!”... Eu, bucuros și sincer, chiar mândru de mine însumi, le-am spus ce și cum, că e un prieten al meu, care face parte din... și lucrează la... „Aa, ne pare rău, a zis acela deodată înghețat, ne pare rău, dar n-o putem publica...” „De ce, domnule? Ați spus că poezia e foarte bună... ” „E foarte bună, dar, vedeți, nu se poate... mergeți în altă parte, poate că acolo...”

— Ei, ți-am spus eu? m-a apostrofat Luca. Sunt sigur că tot așa gândesc și despre mine. Păcat de talentul tău, n-ai să răzbești niciodată în literatură. Tu nu vezi că nu ai nici un aliat de partea ta?

— Ba, am să răzbesc, îi răspundeam eu zâmbind, dar nu numai prin talent, ci și prin muncă, seriozitate și foarte multă răbdare. Am un mare noroc, că nu mă grăbesc.

— Ai noroc că ești tânăr, se domolea el. Tu dai opere definitive la o vârstă la care eu nici nu mă gândeam să scriu. Și ofta sec.

— Dumneata ești un scriitor consacrat, căutam eu să-l reconfortez.

— Consacrat, rânjea el, dar crăp de foame.

— A, intervenea Teodossiu, să vă spun una cu Istrate Micescu, când l-au „epurat” din barou. În comisie, toți, foști studenți de-ai lui, și admiratori, mă rog... După pronunțare, l-au înconjurat pe sală, chipurile să-l consoleze. „Lăsați, maestre, îi ziceau, trebuie să înțelegeți situația... În definitiv, dumneavoastră sunteți un om cu har, harul vă rămâne, nu vi-l poate lua nimeni...” „Ce folos de har, a replicat Micescu, dacă mi-ați luat căldărușa?...”

Luca râdea răzbunat:

— Exact situația mea! Ce folos de har...

— Da, mă, Luca, a întors-o Lucian, dar tu n-ai fi fost niciodată în stare să dai replica asta.

— De ce, se zburlea dramaturgul, mă crezi mai puțin inteligent?

— Nu, ci din cauză de căldărușă...

— Ești dat dracului, Luciene, se veselea, admirativ, spânzuratul, aducându-și aminte de funie.

Luca nu se pricepea să spună anecdote, nu spunea aproape niciodată, dar râdea cu mare poftă la cele ce i se spuneau, mai ales la cele foarte decoltate, de care Teodossiu nu ducea lipsă. Acesta venea la mine în fiecare seară, așteptat cu nerăbdare de prietenul pe care grijile și eșecurile zilei de alergătură îl îmbătrâneau. Adăugat celuilalt prieten, căruia, în ciuda tristeților sale lăuntrice, i s-a atribuit întotdeauna un

optimism tonic, compozitorul aducea în viaţa nefericitului Luca adierea unui aer proaspăt, înviorător, şi, în orice caz, sugestia că lumea trebuie văzută şi altfel decât dramatic.

Cele două veri de la Vatra Dornei le-am petrecut împreună cu soţii Teodossiu. În vila de pe strada Parcului (vilă era pe atunci; acum, pe lângă construcţiile cele noi dimprejur, e numai o casă modestă), ei ocupau camera disponibilă de jos; eu mă mulţumeam cu odăiţa de la mansardă. Printr-o înţelegere secretă, oaspeţii aveau grijă să-şi achite obligaţiile financiare cu o sumă care să acopere şi hrana amfitrionului, în aşa fel încât acesta să nu simtă, conspiraţie în care ne ajuta, cu bunătatea ei discretă, doamna Sibila. Ne-am constituit într-o familie mai mare, cu atribuţii individuale bine definite. În prima oră a dimineţii, bărbaţii se îndatorau să alimenteze bucătăria: Teodossiu aducea din târg pâinea pe cartelă, Luca spărgea lemne, eu aduceam apă de la şipotul din pădure (atât de firav, încât pentru trei-patru găleţi îmi trebuiau două ceasuri). După micul dejun, eu şi Teodossiu ne făceam băile, doamnele pregăteau prânzul şi ne întâlneam din nou, toţi, la masă, deseori aşternută la umbra îmbietoare a brazilor din spate, în vecinătatea magaziei de lemne. După-amiază era rândul doamnei Teodossiu să-şi facă băile, doamna Sibila spăla vasele, Lucian se aşternea pe lucru, având să orchestreze nu ştiu ce cantată sau simfonie. Eu mă dădeam la puţină odihnă şi apoi la o lungă plimbare; preferam să lucrez noaptea. Scrisesem, la Bistriţa olteană, primele două acte ale *Mioriţei* în prima ei versiune, iar acolo, în odăiţa de la mansardă, în cele două veri, am lucrat restul. Dintre noi toţi, numai Luca nu făcea nimic. Vreau să spun că-şi petrecea vremea fără să scrie sau să citească, fără preocupări intelectuale. La înflorirea menajului nostru comun însă avea, în afară de spartul şi căratul lemnelor, o contribuţie preţioasă: ştia să facă bere neagră. Avea reţeta completă, fierbea compoziţia într-un căzănel şi rânduia sticlele, bine astupate şi smolite, în beci, pe generaţii, pentru fermentaţie, potrivit unui calendar anume. Berea fabricată de el era singura băutură pe care ne-o îngăduiam la mesele noastre economice, dar mulţumitoare, întotdeauna animate de nesecata vervă a lui Teodossiu, al cărui râs contamina până şi lingurile.

Aceasta însă se întâmpla numai la masă. În rest, deseori eram obligaţi să asistăm la accesele nevrotice ale amfitrionului care-şi descărca furiile, ca de obicei, asupra doamnei Sibila. El era din ce în ce mai obsedat de spectrul mizeriei, i se părea că se cheltuieşte prea mult, că prea repede scad alimentele din cămară, că într-o bună zi n-o să mai aibă nimic şi o să moară de foame. Nu o dată am intervenit pentru pace, nu o dată biata femeie şi-a făcut geamantanul, pentru ca apoi să se răzgândească la prag:

— Ce să fac, Doamne, mi-e așa de milă de el! Dacă-l las și eu, moare...

De fapt, Ion Luca era un vechi neurastenic și tocmai acesta a fost motivul pentru care el se stabilise la Vatra Dornei, în imediata vecinătate a faimoaselor băi de acid carbonic. Și le făcea cu regularitate, de câteva ori pe an, cum apucase de la început, dar era tot mai evident că ele nu mai erau îndestulătoare pentru starea nervilor lui. Noi, prietenii, din ce în ce mai îngrijorați, ne-am sfătuit să-l ajutăm, în sensul de a-l hotărî să se supună unui plus de tratament, la recomandarea și sub supravegherea unui medic. Dar tocmai aici era dificultatea: amicul nostru nu da doi bani pe toți medicii din lume, el fiind singurul care știa mai bine ce are de făcut. Luca devenea victima orgoliului său exacerbat, care era mai mult decât o supraconștiință de sine, era singurul său reper, la treapta supremă, în relațiile lui cu ceilalți oameni. El nu putea să asculte, gândeam noi, decât de acel medic care va izbuti să-l domine, ca pe Katarina, femeia îndărătnică din piesa lui Shakespeare, și să-i supună cerbicea. Pentru aceasta însă trebuia mai întâi o confruntare și m-am hotărât să i-o ofer fără ca el să bănuiască.

Îl întâlnisem la băi pe savantul Grigore Benetato, fostul meu profesor de fiziologie de la Facultatea de Medicină din Cluj, om de o vastă cultură nu numai de specialitate, dar și generală, pe care i-o cunoșteam din lungile noastre convorbiri de odinioară. I-am vorbit în amănunt de „cazul" Ion Luca și l-am introdus în casa acestuia, într-o după-amiază, ca invitat al meu. Prevenit, Teodossiu era de față. Am asistat atunci, timp de trei ore, la cel mai fierbinte dialog pe care mi-l pot imagina între un medic și un pacient. Conversația s-a răsucit prin toate ariile culturii, de la teatru la astronomie, de la muzică la reflexul condiționat, de la roman la structura luminii, de la pictura lui Gauguin la acizii nucleici, în cele mai neașteptate asociații. Luat la început de sus și contrazis cu dosul palmei, profesorul se infiltra cu abilitate în cutele gândirii preopinentului și i le aducea, netede, la suprafață, pentru ca acesta să-și dea seama, fără bruscări spectaculoase, că ele ascund mult mai puțin decât ar vrea să creadă. Benetato lucra ca un fierăstrău mecanic în tulpina unui brad care refuză să cadă. A căzut până la urmă. Luca avea pe el o sudoare rece, a taurului răpus de toreador... După o pauză de câteva zile, anume calculată, savantul a mai venit o dată și încă o dată. Discuții amabile, pe teme banale, la o cafea.

— Îl vezi pe Luca? îmi șoptea Teodossiu cu o imensă satisfacție. Din tigru s-a făcut pisoi...

Înainte de sfârșitul ultimei vizite a lui Benetato, Luca accepta din partea acestuia formula unui tratament care, îmi place să cred, avea să-l cruțe, pentru mulți ani, de crize progresive. Aceasta însă n-a

împiedicat-o pe doamna Sibila ca, într-un târziu, bătrână şi bolnavă, să-l părăsească, întorcându-se la casa ei din Câmpina.

4

Infirmitatea capitală a lui Ion Luca nu era însă neurastenia, ci orgoliul. Nu era vorba de mândria acelei drepte conştiinţe de sine, pe care orice caracter lucid o poate avea şi care, până la urmă, nici nu-i stă rău. Nimeni nu poate să tăgăduiască legitimitatea unei astfel de semeţii, în afară de cazul în care oamenii încep să confunde orgoliul cu simţul demnităţii, mai ales în epocile când acesta din urmă se degradează. Personalitatea lui Luca era devastată de un orgoliu radical, care însemna mai întâi supraevaluarea propriului său geniu şi apoi negarea totală a altor valori. „Eu sunt cel mai mare dramaturg al României" era expresia lui cea mai concesivă, pe care erai gata să i-o ierţi oricând; adevărata lui convingere însă era că el este *singurul* dramaturg al României, întrucât toţi ceilalţi nu erau decât nişte impostori. Negarea începea, fireşte, cu contemporanii, şi în primul rând cu cei pe care îi acuza că i se aţin pe toate drumurile şi, datorită influenţei lor, îi blochează accesul pe scenă: Victor Eftimiu, Aurel Baranga, Mihail Davidoglu. Celui dintâi îi atribuia gelozie, despre cei din urmă credea că nu pot să-l ierte pentru faptul de a fi scris *Salba reginei.* Când, pe la începuturile prieteniei noastre, i-am spus că ambiţia mea ar fi să fac din *Du-te vreme, vino vreme!* un poem dramatic mai bun decât *Înşir-te, mărgărite*, a avut un acces de furie şi m-a ţintuit la stâlpul imbecilităţii: cum îmi puteam permite o asemenea comparaţie şi, mai ales, cum îmi puteam lua o „nulitate" drept etalon?!

(Pe Victor Eftimiu l-am cunoscut cam în aceeaşi perioadă, când m-a invitat să-i fac o vizită în frumoasa lui casă de lângă Cişmigiu, în a cărei curte i-am văzut şi faimosul bust, al unui clasic în viaţă, sceptic în ce priveşte recunoştinţa posterităţii. Invitaţia îmi fusese transmisă printr-o călugăriţă care, după cât am înţeles, se ducea destul de des în casa soţilor Eftimiu; multă vreme n-am ştiut de unde şi până unde avea el astfel de legături, până într-un târziu, când am aflat că una din surorile Agepsinei Macri se număra printre monahiile şi chiar printre starețele Agapiei, din generaţia acelor boieroaice ce-şi aduceau în chinovie nu numai mobila şi banii de acasă, dar şi tabieturile de după-amiază, cafeaua şi tabinetul... Eftimiu era un *causeur* de mare clasă, dar nu m-a lăsat străin nici de impresia că e un *poseur.* Fireşte, mai tot timpul a vorbit despre el, despre cărţile şi colecţia lui de tablouri, despre faptul că are o teribilă poftă de lucru şi că scrie sonete. Ajunsese la câteva

sute, avea de gând să atingă mia și, alegând din maldărele de foi înnegrite cu slovă, printre care se rostogoleau, risipite, tot soiul de stilouri, pixuri și creioane, mi-a citit la repezeală, unul după altul, vreo treizeci sau patruzeci. Informat că scriu, mi-a oferit răgazul de a-i spune și eu câte ceva despre modestele mele încercări, fără să-i ascund că, de vreo doisprezece ani, tot lucram și nu mai isprăveam un poem dramatic ce se voia mai mult decât o feerie și ceva asemănător lui... *Peer Gynt*! Nu eram pregătit să-i citesc ceva și nu-mi dădeam seama dacă destăinuirea mea l-a încântat sau i-a pricinuit o ascunsă curiozitate. Și una, și alta puteau să explice dorința lui imediată de a-mi întoarce vizita. Pur și simplu, m-a poftit în mașină și i-a poruncit șoferului să ne ducă la mine acasă. În timp ce urcam dealul Patriarhiei, dinspre Piața Unirii, a zărit turla Parlamentului. „Uite acolo, mi-a zis, sub cupola aceea am ținut odată un discurs înverșunat, o filipică la adresa burgheziei decadente și putrede; astăzi cred că ăia care mă ascultau atunci, dacă m-ar vedea, mi-ar râde în nas..." Atât a fost de ajuns pentru ca insul să-mi displacă, „victima" ce se lăfăia într-o mașină a Academiei, anume și permanent la dispoziția lui, și care, slavă Domnului!, se bucura de cele mai înalte onoruri și demnități. La mine acasă mi-a cercetat cu atenție biblioteca, a sorbit un pahar de vin și mi-a ascultat, „colegial", cele două-trei poezii și cele câteva fragmente din poemul dramatic. S-a declarat deschis unor contacte viitoare, m-a poftit să-i bat la ușă ori de câte ori aș dori să-l văd, dar – nici azi nu știu precis de ce – Eftimiu a fost unul dintre oamenii pe care nu m-am îndemnat să-i cultiv. În 1957 și-a adus el aminte de mine și mi-a trimis o invitație la piesa *Doctor Faust Vrăjitor*. Spectacolul însă era departe de ceea ce ar fi așteptat publicul de la Victor Eftimiu. Cu toate străduințele Mariettei Sadova de a da viață textului, în decorurile lui Liviu Ciulei, cu toate eforturile unor mari actori ca Agepsina Macri, N. Brancomir și Emil Botta, reprezentația lâncezea de la tablou la tablou, iar cortina ultimă a căzut pe un final atât de incert, încât spectatorii, neștiind dacă trebuie să plece ori să mai stea, nu s-au ridicat decât după ce un plasator le-a făcut o politicoasă recomandare: „Poftiți, tovarăși, că s-a isprăvit!". Nu am avut curajul să simulez satisfacția și să-i adresez autorului felicitările de rigoare, așa încât m-am strecurat din sală fără ca el să mă observe. Peste o vreme, însă, după ce am ascultat la radio o nouă și repetată emisiune cu *Înșir-te, mărgărite*, nu m-am putut abține de a-i da imediat un telefon plin de sinceră încântare și entuziasm pentru frumusețea limbii și armonia versurilor. Peste un alt număr de ani, în 1972, venind din străinătate, pentru câteva săptămâni, în București, am aflat că e bolnav și m-am dus să-l văd. Era în pat, rezemat pe un maldăr de perne, îngrijit și alintat de câteva tinere care se tot învârteau pe lângă el și

nu-l scoteau din: „Măestrele, ce mai doriţi, măestrele? O linguriţă de miere? Dar puţină apă, măestrele?... ”. Avea poftă de vorbă, am discutat despre multe şi despre toate, a depănat amintiri şi, aflând că-mi pregătesc dosarul pentru intrare în Uniunea Scriitorilor, mi-a dat şi el o recomandare, după cele ale lui Al. Rosetti şi Marin Preda. Dacă nu m-am apropiat prea mult de Eftimiu, nu am putut pune aceasta pe seama prieteniei mele cu Ion Luca, mai întâi pentru că întotdeauna am înţeles ca relaţiile mele sociale să nu fie cenzurate nici de amici, nici de inamici, şi în doilea rând, pentru că negările lui Luca erau, în cea mai mare parte, gratuite. De-a lungul uceniciei mele literare, piesele lui Victor Eftimiu m-au învăţat ceea ce în nici un caz nu-mi putea oferi autorul *Rachieriţei*: modelul unui vers dramatic limpede şi fluid, cu ultima călcătură pe greutatea replicii. Luca mi-a mărturisit odată că hotărârea lui de a scrie teatru în versuri a avut un mobil exterior. Prima lui piesă, *Iuda*, devenită mai târziu *Salba reginei*, fusese acceptată de Teatrul Naţional din Bucureşti cu condiţia de a i se face unele modificări. „Îmbunătăţirile”, minore, au fost operate, din oficiu, de către G. Ciprian, care era membru în comitetul de lectură şi care a devenit, astfel, coautor, încasând şi jumătate din drepturile băneşti. Tras pe sfoară, autorul s-a decis ca de aici înainte să scrie în versuri, pentru ca oricine va mai pretinde vreo modificare să fie obligat să vină tot la el... Fireşte, motivare puerilă pentru un dramaturg care debutează la 40 de ani fără să fi făcut un singur vers în viaţa lui şi care-şi propune, cu toată seriozitatea, să-şi domine epoca şi să intre în eternitatea panteonului literar. Luca şi-a alcătuit mai întâi un dicţionar de rime – al lui Eminescu nu era bun de nimic! – şi a atacat apoi o carieră de poet dramatic fără vocaţie, ceea ce explică versificaţia lui greoaie, bolovănoasă, forţată, „cu perechi de rime care nu se repetă în toată întinderea lucrării”, contabilitate nu numai gratuită, ci şi ridicolă. Povestea cu Ciprian am primit-o aşa cum mi se relatase, ca pe un mic capitol de istorie literară, dincolo de orice evaluări morale. Într-o bună zi, trecând cu Luca prin Piaţa Amzei, acesta l-a întâlnit pe *Omul cu mârţoaga* purtându-şi sacoşa pe braţ, după zarzavaturi. Şi-au strâns mâinile şi au schimbat câteva cuvinte ca nişte vechi cunoştinţe, fără nici o urmă de resentiment. Dacă povestea va fi fost adevărată, timpul o domesticise. În prezenţa lui Ion Luca nu puteai pomeni nici măcar numele lui Victor Eftimiu fără ca el să facă alergie, dar nici el nu putea să-şi debiteze inepţiile despre „nulitatea absolută” a celorlalţi dramaturgi fără să-şi atragă ripostele celor doi prieteni, mai întâi aspre, după aceea ironice, pe măsură ce izbuteau să-l cunoască mai la adânc. E limpede că un orgolios de talia lui Luca nu poate avea simţul umorului, dar îl provoacă la cei ce îl au, chiar în împrejurările cele mai grave. Luca ne anunţase odată că vine la Bucureşti.

Îl aşteptam la mine, eu şi Teodossiu. A sosit, palid, abătut, sfârşit, cu vânătăi pe faţă şi cu urma unei şuviţe de sânge la colţul gurii. S-a prăbuşit pe canapea şi ne-a povestit că, în tren, fusese invitat şi apoi somat de un ofiţer să-i cedeze locul, somaţie căreia el i-a rezistat pe bună dreptate, întrucât avea bilet chiar pentru acel loc. Povestind, Luca începuse să plângă. Refuzul său şi un scurt schimb de cuvinte fuseseră întâmpinate de furia intrusului, care l-a forţat să se ridice şi l-a scos afară în pumni. Călătorise pe culoar, în picioare, şi, pe deasupra, umilit. Îl ascultam, înmărmuriţi. Apoi el a încheiat, printre suspine:

— Uite ce-am ajuns, eu, eu, geniul dramaturgiei noastre naţionale, să fiu bătut de un gradat pe puncte, de un analfabet...

O asemenea întâmplare, câtă vreme presupune conflictul dintre doi călători, unul onest, iar celălalt abuziv, nu poate stârni decât indignare şi compasiune; dar de îndată ce unul din termeni devine, prin autodefinire, „geniul dramaturgiei noastre naţionale", reacţiei nu-i poate rămâne străin umorul. Deşi cutremuraţi de revoltă, eu şi Teodossiu ne-am pomenit schimbând zâmbete cu înţeles, probabil prelungite, de vreme ce Luca le-a interceptat şi, rănit încă o dată de nesimţirea prietenilor săi, s-a năpustit asupră-ne cu reproşuri violente. L-am împăcat foarte greu, năpustindu-ne, la rândul nostru, cu o ploaie de invective la adresa „analfabetului" din tren.

Pentru Luca, nu numai contemporanii săi erau nuli, ci şi înaintaşii lor. Nu era cruţat nici Caragiale:

— Ce, Caragiale e dramaturg? Voi nu vedeţi că toate personajele lui vorbesc la fel?...

Singurul faţă de care se arăta concesiv era Shakespeare, al cărui urmaş direct – şi întregitor – se considera. Întâlnindu-mă, într-o zi, cu Lucian Teodossiu, acesta, foarte amuzat, mi-a şuierat un catren pe care îl pusese în circulaţie, mi se pare, Gabriel Drăgan:

Ion Luca cel Cumplit
În Shakespeàre s-a târnosit,
Dar, înveselit, Shakespeàre
Zise: Popo, hai sictir!

Imediat însă a avut grijă să mă prevină:

— Să nu cumva s-o scapi faţă de Luca – sigur l-ar ucide.

Provocat de mine în lungi şi interminabile discuţii, care deseori degenerau în certuri, Luca mi-a declarat că negarea celorlalţi trebuie să fie principiul de bază al celui ce vrea să se realizeze pe sine. Era greu însă de spus unde se sfârşea principiul şi unde începea convingerea. Luca se lua în serios şi pretindea să fie luat în serios. Tăgada lui nu

se limita doar la dramaturgi, ci demola și statui din alte grădini literare. Despre autorul *Poemelor luminii* nici nu discuta: Blaga era, pur și simplu, plagiatorul lui Nietzsche. De Ion Barbu râdea cu spume:

— „*Ca să vând acelor case*”... „*Ca să – case*”... hă, hăă, auzi, tu, ăsta e vers!

Pe Arghezi îl cruța. Era mândru că maestrul scrisese despre el, deși părea destul de indispus că acesta văzuse în literatura lui mai mult o promisiune decât o împlinire. Dar opinia care-l făcea pe Luca de-a dreptul odios era aceea despre Eminescu. După el, Eminescu nu numai că nu era cel mai mare poet al românilor, dar nu era deloc poet! Avea memoria populată cu tot felul de mărunțișuri, imperfecțiuni minore care, în definitiv, pot fi depistate, dacă le cauţi cu lumânarea, în opera oricărui scriitor de geniu, și le servea în conversație cu o plăcere diabolică.

— Voi vreți să spuneți că ăsta e versul unui poet: „*Și se duc ca clipele*”? Voi n-auziți cacofonia? Alta: „*Și mândră-n toate cele*...”. Hă, hăă, „*mândră-n toate cele*...”.

Și făcea cu ochiul, a nerușinare, și scotea alte și alte exemple din opera eminesciană, antumă și postumă, părând că nu mai lasă din ea piatră peste piatră. Am asistat o dată, stupefiat, la o asemenea discuție, fioroasă, între el și Sterie Diamandi, la vremea când Luca încă mai avea camera mobilată de pe strada Occidentului. Diamandi, ca profesor de limba română, se considera de-a dreptul ultragiat și se lupta din răsputeri să răzbune ofensa ce i se aducea întregului popor român. Temperament de macedonean, puțin i-a lipsit să nu-l ia pe Luca la bătaie: l-a înjurat birjărește și s-a jurat că nu-i mai calcă niciodată pragul. S-a ținut de cuvânt. Cei ce au izbutit, cu timpul, să-l cunoască mai bine pe Luca nu-l mai luau în serios și treceau peste cocoșismele lui, expediindu-le cu câteva replici ironice. Era singurul tratament ce i se putea aplica. De altfel, Luca era, în conversație, o pradă ușoară. Simțind aceasta, se refugia în domenii de cultură la care știa că interlocutorii nu au acces. Într-o seară, la mine, am angajat amândoi o lungă discuție despre *Cântarea cântărilor*, și anume dacă celebrul poem de dragoste trebuie limitat la o interpretare literală sau înnobilat și cu una alegorică. Luca era pentru prima formulă, eu, pentru cea de a doua. Simțindu-se tot mai șubred, el și-a strămutat argumentația în terenul juridic, unde era „doctor”: orice lege nouă o abrogă pe cea veche.

— Ești un ignorant, mi-a strigat el în cele din urmă, mă mir că Bătrânul te mai ține pe lângă el în halul ăsta de incultură... Cum crezi tu, mă, că ai să ajungi scriitor dacă n-ai studiat dreptul? Numai științele juridice îți oferă cheia existenței, a sufletului uman, a societății... Huoo!...

Nu de dragul literaturii, ci de acela al unei viitoare discuții mi-am procurat tratatul de Drept penal al lui Dongorozi și l-am mistuit în

câteva săptămâni. Cu aceasta, mi-am căpătat încă un ascendent în fața năbădăiosului meu prieten. Din nefericire, eu l-am cunoscut pe Luca la vremea când el, probabil prin sentimentul suficienței de sine, renunțase la informația curentă și nu mai citea. Mult mai tânăr decât el, tocmai atunci îi „descopeream", cu creionul în mână, pe Claudel, Anouilh și Giraudoux, puțin mai târziu pe Beckett și Ionesco, și eram dornic de ample și repetate dezbateri pe marginea operelor lor. În lunile și lunile de zile cât a locuit la mine, Luca nici măcar nu i-a scos din raft. Îi nega din principiu.

Altfel, se voia mentor și începuse să mă agaseze cu lungile lui disertații despre tehnica unei piese de teatru. Firește, am avut și de învățat (de pildă, grija ca, într-un text dramatic, destinat oralității, să fie evitate acele cuvinte sau vecinătăți de silabe care, ajunse de pe scenă la galerie, pot suna altfel – uneori de-a dreptul catastrofal – în urechile spectatorilor). Dar că o piesă trebuie „bine legată", că-ți crapă creierul până găsești soluția unei situații, că un personaj se caracterizează nu numai prin ceea ce spune, ci și prin ceea ce face etc. erau principii elementare, pe care presupuneam că le știu, pe unele din lecturi, pe altele din instinct.

În una din serile noastre de la Vatra Dornei, după ce citisem, ca de obicei, „în familie", cele mai proaspete pagini din *Miorița*, Luca s-a lansat într-o nouă și lungă lecție despre prezența metaforei în textul dramatic, în sensul că aceasta trebuie să fie limpede, ușor receptabilă, deoarece textul curge repede, iar spectatorul nu are timp, ca în lectură, să zăbovească asupra figurilor de stil... Toate spusele lui erau drepte, erau frumoase, erau și știute, se spuneau pentru a suta sau a mia oară și, la un moment dat, nu l-am mai putut răbda:

— Maestre, nu-ți dau voie; dumneata nu ești calificat să dai lecții despre limpezimea metaforei, dumneata, care-l împotmolești pe bietul spectator – și cititor – în cele mai obscure încălecări de imagini... Nu-ți dau voie!...

— Cum? Eu?... s-a zbârlit maestrul, gata să mă ia în gheare.

— Lasă-l, domnule, l-a oprit Teodossiu deja amuzat, lasă-l și pe el să spună, că tu ai vorbit destul!

— Iată, maestre, am continuat eu calm, am să-ți dau un singur exemplu, din sutele pe care le-aș putea aduce. În piesa *Amon-Ra*, dumneata ai pus în gura actriței Hatșepsut, când i se adresează regelui Amenhotep, următoarea replică:

Cum să cumpăn
Ce-i scris? Scrisoarea-i ieftină ori scumpă-n
Cântarul vremii, iar cântarul ei
Din cuiul veșniciei cum să-l iei?

Acum spune-mi dumneata, maestre, dacă această replică e menită să-ţi ilustreze teoria!

— Cum? Foarte interesant! a sărit Teodossiu, pus pe hărţuială. Ia mai spune-o o dată, că eu n-am înţeles nimic...

— Ce s-o mai spun, domnule? Maestrul a găsit de cuviinţă s-o reproducă şi în fruntea volumului, drept *motto.* Uite cartea colo, ia-o şi citeşte!

E uşor de închipuit savoarea discuţiei care a urmat, mai ales după ce s-au amestecat şi cucoanele, cu icneli, hohote şi trageri cu ochiul de o parte, mugete de furie de cealaltă, şi în care principalul rol l-a avut verva lui Teodossiu.

— Asta e o metaforă genială, striga Luca – desigur, cu seriozitate şi convingere –, una dintre cele mai subtile din toată literatura universală...

— Tocmai de aceea, intervenea, perfid, Teodossiu, fiindcă e genială, vreau s-o înţeleg şi eu... Las la o parte că prin „scrisoare" autorul a vrut să spună „scrisul", deşi spectatorul, în mod sigur, va înţelege scrisoarea care se pune în plic... Dar, mă rog, să trecem peste asta şi să revenim la metaforă! Să-i demontăm termenii, s-o analizăm! Deci: cântarul vremii în cuiul veşniciei... Cântarul vremii, mă rog, să zic că l-am priceput. Dar cuiul veşniciei? Cum vine asta, mă, Luca? Dacă cuiul e veşnicia – şi e normal să fie aşa, dat fiind că vremea stă agăţată de el –, atunci în ce anume e el bătut? Într-un perete, nu? Atunci, peretele în care e fixată veşnicia ce e?... Dacă însă peretele e veşnicia, cum s-ar părea mai normal, iar cântarul e vremea, atunci ce e cuiul?...

Prins la colţ, bietul Luca încerca din răsputeri să se salveze din plasă. Până la urmă, s-a refugiat, dar nu într-o nouă demonstraţie, ci în camera lui, unde – ştiam toţi – avea să-şi întindă cărţile şi să-şi facă pasienţa.

De atunci, celebra metaforă a devenit un fel de cal de bătaie, aproape zilnic, mai ales la îndemâna lui Teodossiu. De câte ori Luca mai încerca să ne piseze cu lecţiile lui de estetică, acesta i-o reteza scurt:

— Ia lasă-ne, bă, tu ăla cu „cuiul veşniciei"!...

A trecut vara, a venit toamna, mă aflam la mine, la Bucureşti. Într-o seară primeam opera lui Victor Eftimiu, în mai multe volume, restituită de un vecin căruia i-o împrumutasem. Amintindu-mi că de mult nu mai umblasem prin ele, înainte de a pune cărţile în raft, la locul lor, le deschideam, una câte una, şi citeam, la întâmplare, unul sau două fragmente. La un moment dat ochii mi s-au oprit pe o pagină şi o scânteie diavolească mi s-a aprins în cuget. Am pus zăloagă şi l-am chemat de îndată pe Teodossiu:

— Maestre, cred că de acum putem pune la cale răzbunarea!

La începutul iernii a venit Luca în Bucureşti. Teodossiu, ca de obicei, nelipsit. Am pândit un moment bun şi, într-o seară, Lucian l-a provocat la o nouă discuţie, în reluare, pe nişte teme vechi care se cereau,

chipurile, elucidate. Când amicul nostru s-a înfierbântat de-a binelea, cum îi era obiceiul, în contradictoriu, am intervenit eu:

— Lasă-mă, domnule, dumneata vorbești de originalitate, dumneata, care ești un plagiator?

Trăsnit ca de măciucă, Luca a pălit, zbierând:

— Nu-ți e rușine, mă? Eu, plagiator?

— Da, dumneata, am continuat eu calm. Și am scos două cărți din raft. Uite, aici e piesa dumitale *Amon-Ra*, în care ai folosit o metaforă: „cuiul veșniciei"...

— Iar începi cu asta? a sărit el. Te rog să mă lași în pace!

— Nu, nu încep eu, a început-o altcineva. Iată, aici, *Cocoșul negru* de Victor Eftimiu. În actul III, la pagina 106, se poate citi, negru pe alb, „cuiul veșniciei"[1]. Ei, ce zici?

— Imposibil! a îngăimat el, galben ca șofranul.

— Mai sunt obligat să arăt, am continuat eu imperturbabil, că piesa *Cocoșul negru*, cel puțin în ediția pe care o am eu, a apărut în anul 1920, iar *Amon-Ra*, în 1943. E clar?

L-am lăsat apoi pe bietul om să sughită și să se jure că el nu e capabil de un plagiat, că onestitatea literară e legea lui supremă etc. etc.

— Bine, i-am întins eu o punte, ești prietenul nostru și trebuie să te credem. Se poate să fie vorba de o falsă memorie. Mă rog, ai citit piesa lui Eftimiu sau ai văzut-o la teatru sau ai ascultat-o la radio, iar metafora – care nu e chiar de toate zilele! – ți-a rămas undeva, în cutele subconștientului, și a ieșit la suprafață tocmai când dumneata scriai replica actriței Hatșepsut. Asta i se poate întâmpla oricui.

Nedându-și seama că-i oferisem un colac de salvare, și adânc rănit de asocierea numelui său cu acela al lui... Eftimiu, s-a jurat pe ce are mai scump că el niciodată n-a citit, n-a văzut și nu a ascultat „tâmpenia asta" de *Cocoșul negru*.

— Și de data asta suntem obligați să te credem, am conchis eu pregătind lovitura de grație. În cazul acesta, nu ne rămâne decât să constatăm că între dumneata și Eftimiu există un raport de congenialitate.

E de la sine înțeles că asta l-a înfuriat mai cumplit decât plagiatul. Numai foarte târziu, după ce l-am luat cu binișorul și l-am îmblânzit, i-am declarat ritos:

— Să știi, domnule Luca, că n-am vrut altceva decât să-l răzbun pe Eminescu!

---

1. „Inel de care-atârnă întregul lanț al vieții
   În cuiul veșniciei."

Ar fi fost de bănuit că toate aceste „jocuri” erau de natură să provoace traume în sufletul unui om complet lipsit de simţul umorului, suflet care, şi aşa, avea destule, pricinuite de repetatele lui insuccese. Nu am presupus îndeajuns, deşi vedeam bine că Luca rămânea din ce în ce mai singur. Dar tot atât de bine ştiam că avea şi darul de a-şi pierde prietenii. Că orgoliul său îi ofensa pe alţii, mi-o spunea singur.

— Am avut şedinţă la Uniune. I-am cerut socoteală lui Baranga, el s-a legat de mine, şi atunci l-am stâlpit cu degetul şi i-am spus: Când o să devii şi dumneata dramaturg, atunci să vorbeşti!

— Vai, maestre, mi-am frânt eu mâinile, cum ai putut spune una ca asta? Numele lui Baranga se răsfaţă pe toate afişele, piesele lui au un mare succes de public...

— I-am spus-o în faţă că nu e dramaturg!

— Şi crezi că te va ierta? Haida-de!

Multe şi hotărâtoare neajunsuri i se trăseseră din aceea că el îşi traducea conştiinţa de sine în bani. De la editori şi teatre pretindea tarife speciale, la măsura geniului său, şi în anii din urmă era contrariat că nu i se comandă piese, una după alta, pe care le-ar fi scris imediat, pe orice temă, într-o imensă disponibilitate. În vara lui 1952, când l-am întâlnit pe Victor Papilian la Vatra Dornei, l-am întrebat dacă n-ar vrea să-i facă o vizită lui Ion Luca. „Nu, dragul meu, mi-a răspuns. Luca e un mare talent, dar, ca om, e imposibil. Când eram directorul Naţionalului din Cluj, i-am jucat *Morişca* (după părerea mea, o comedie tot atât de bună ca şi *Ultima oră*), dar nici nu înfiripasem bine repetiţiile, că autorul a început să mă piseze să-i dau avans peste avans, uneori cerând sume ce depăşeau reţeta prezumată pe întreaga stagiune. Ei bine, m-am jurat că nu-i mai pun altă piesă.”

Din aceleaşi motive îl repudiase şi profesorul Al. Rosetti, care, hotărât să-i publice întreaga operă la Editura Fundaţiilor Regale, a sistat apariţiile după al cincilea sau al şaselea volum. Fără entuziasm la adresa omului vorbea despre el şi Ion Şahighian, după ce îi pusese în scenă, cu mare succes şi cu girul numelui său, cel puţin două din piesele lui cele mai valoroase.

— Maestre, i-am spus odată, nu ştiu câţi duşmani are opera dumitale, dar în autorul ei, sigur, are unul, poate că pe cel mai mare.

Mă asculta fără să mă creadă. Nici eu nu mai insistam şi eram din ce în ce mai puţin dispus să încurajez discuţii pasionante. Mai degrabă cultivam zeflemeaua, a tânărului obraznic care ştie că babacul nu-i mai poate împiedica emanciparea.

— Eşti o bestie, îmi spunea uneori.

— *Bête je suis, mais bête aigue*, îi răspundeam, surâzând, cu un vers din Paul Valéry, despre care eram sigur că el nu-l citise.

Toate acestea însă i se acumulau, pe tăcute, în suflet, iar eu nu-mi dădeam seama că paharul se umple. Ziua fatală s-a întâmplat în 1955, pe la începutul lui decembrie, într-o după-amiază, la mine. Nu cred că l-am provocat (evitam de mult să mai comit astfel de păcate), dar el a făcut ce-a făcut și s-a lansat din nou într-o filipică asupra tuturor făcătorilor de piese, pe care i-a tot ciomăgit și i-a căsăpit, până ce în juru-i nu mai zăceau, ca într-un final de tragedie shakespeareană, decât leșuri sângerânde și supraviețuitori schilozi, dintre care nu lipseau Alecsandri, Caragiale, Delavrancea, Davila, Sebastian și, bineînțeles, Eftimiu și Baranga... Văd bine momentul. El perora, agitat, în picioare, eu îl ascultam, amuzat, dintr-un fotoliu.

— Indiscutabil, sunt cel mai mare dramaturg al României! a conchis el ca o sentință de arhanghel cu sabie.

— Asta e foarte adevărat, maestre, i-am replicat eu calm, singura dumitale neșansă este aceea de a fi contemporan cu mine...

Dacă aș fi știut că acestea aveau să fie ultimele mele cuvinte rostite în fața lui Ion Luca, mi-aș fi retezat limba cu dinții înainte de a le fi dat drumul. Uitasem că preopinentul meu era complet lipsit de simțul umorului. (Dacă aceleași cuvinte i le-aș fi spus, de pildă, prietenului meu Radu Pătrășcanu, la acea vreme deja autor al unui volum de poezii, acesta mi-ar fi servit pe loc o contrareplică și mai tăioasă, de care aș fi râs o săptămână.) E ușor de imaginat, cred, gratuitatea cu care rostisem acele cuvinte, eu, ilustrul anonim al literaturii românești... Luca și-a pus de îndată paltonul și căciula și a ieșit, fără să spună un cuvânt. Și dus a fost. Seara, l-a trimis pe Teodossiu să-i ia valiza. Zadarnic a încercat acesta, atunci și mult după aceea, să-l aducă înapoi, zadarnic a încercat profesorul Liviu Stan să-l înduplece, zadarnic i-am trimis eu o scrisoare plină de scuze și umilință. Luca nu mi-a iertat-o niciodată.

În primăvara lui 1957, Ion Șahighian intenționa să-mi joace *Miorița*, la Teatrul Armatei (actualul „Nottara”), al cărui director era, și m-a invitat să citesc chiar eu piesa în consiliul artistic și să particip la dezbateri. E foarte probabil că numai prezența insolită a unui astfel de autor dramatic într-un asemenea teatru a stârnit foarte multe și zgomotoase comentarii, cu atât mai mult cu cât avizul favorabil al consiliului nu întrunise unanimitatea. Așteptam în liniște limpezirea unor opinii și-mi vedeam de treburile zilnice, când prietenul meu Grigore Băbuș a venit la mine într-un suflet, speriat și indignat:

— Ce e, frate, cu Luca, a înnebunit?

— Eu îl știam nebun mai demult, am răspuns într-o doară.

— Acum a înnebunit de-a binelea. Știi ce face? De câteva zile umblă din om în om – a fost și la mine, de-aceea am venit să-ți spun – și te acuză de incorectitudine morală.

— În legătură cu ce, mă rog?

— A fost pe la Teatrul Armatei...

— Ştiu de mult că se duce des pe acolo: îl pisează pe Şahighian să-i mai pună o piesă, să-i promită un avans...

— ...şi a aflat că ţi se va juca *Miorița*...

— Fals, totul e în suspensie, am încă opoziţii.

— El crede că se va juca, aşa i-a auzit pe unii vorbind. Ei, bine, a cerut să vadă manuscrisul şi urlă de furie că tu ai omis să-l treci şi pe el drept coautor.

— Coautor? m-am amuzat eu. De unde până unde?

— Aşa i-am spus şi eu (să ştii că m-am certat rău cu el), de unde până unde, domnule? I-ai scris dumneata măcar un act, o scenă, un vers?... Nu, zicea el, dar Anania a scris-o la mine în casă, mi-a citit fragmente, iar eu i-am dat idei...

— Bine, dar asta e o enormitate, am îngăimat eu.

Poate că nu aş fi dat importanţă acestei relatări dacă în zilele următoare n-aş fi aflat că Luca ajunsese cu astfel de plângeri nu numai la Ion Şahighian, ci şi printre membrii consiliului artistic (dintre aceştia făceau parte, din cât îmi amintesc, Laurenţiu Fulga, Nicolae Tăutu, George Vraca, Nineta Gusti, Aurel Rogalski, Victor Bumbeşti), şi cerea ca eu să fiu obligat să-l trec pe copertă drept coautor. Dacă mă duruse pierderea prietenului Ion Luca şi mă învinuisem de nesăbuire faţă de sensibilităţile lui, acum simţeam o durere mai cumplită, aceea de a te şti calomniat fără putinţa de a te apăra, aceea de a vedea calomnia umblând cu tine pe stradă fără s-o poţi lua de guler; pe deasupra, sentimentul că o recuperare a vechii noastre prietenii, oricând de nădăjduit, devenea imposibilă.

Lucram pe atunci ca bibliotecar al Patriarhiei şi aveam biroul în vecinătatea secretariatului de cabinet. Într-o dimineaţă am aflat, întâmplător, că Ion Luca ceruse să fie primit de Bătrân, că acesta, ocupat cu alte treburi, nu acorda în ziua aceea nici o audienţă persoanelor particulare şi că scriitorul, după obiceiul lui, insista aşteptând. Atunci mi-am luat inima în dinţi şi mi-am oferit cel puţin şansa unei explicaţii. Am pătruns în secretariat şi, după ce am dat bună ziua tuturor celor de faţă, m-am îndreptat spre Luca, cu mâna întinsă. Mi-a întors spatele, făcându-se că se uită la un tablou.

Peste câteva minute intram în cabinetul Bătrânului.

— Alături aşteaptă Ion Luca...

— Ştiu, dragă, m-a întrerupt el ridicând din umeri, dar i-am trimis vorbă că azi nu pot primi pe nimeni... Ce să fac...

— Preafericite, ştiţi că eu nu fac intervenţii, dar de data aceasta vă rog eu – şi vă rog insistent – să-l primiţi.

— Are ceva urgent?

— Nu știu dacă e urgent, dar bănuiesc că vine cu o plângere împotriva mea și n-aș vrea să creadă că, datorită poziției mele, m-am interpus.

— Cu o plângere? s-a mirat el. Doar sunteți prieteni.

— Am fost.

— Și ce fel de plângere?

— E mai bine să v-o spună el.

Bătrânul l-a sunat pe secretarul Cazacu:

— Spune-i domnului Luca să vină în parc la ora patru, când ies la plimbarea de după-amiază. Să mă aștepte pe alee.

A doua zi aveam să aflu că Luca rezistase tuturor argumentelor, mustrărilor și avertismentelor (în sensul că el e cel ce se va face de râs, nu Anania) și că, în final, nu-și mai pretindea numele pe coperta piesei, ci se mulțumea cu jumătate din drepturile de autor!

Bietul om nu știa că în mai puțin de un an avea să-și ia asupră-și lepădarea lui Petru, aflând că atât *Miorița*, cât și unicul ei semnatar treceau prin purgatoriul unui fel de *opus igni, auctor patibulo*... Eram în obsedantul deceniu.

5

Ion Luca a mai trăit încă mulți ani și, după cât am aflat, a mai scris încă mult, în căsuța lui de la Vatra Dornei, unde a fost îngrijit până la moarte de devotamentul unei alte femei, o călugăriță de la Văratec. Se pare că opera lui însumează peste patruzeci de piese de teatru. E firesc ca o operă atât de vastă să fie și foarte inegală, mai ales prin acele lucrări prin care el încerca să se „adapteze" noilor pretenții repertoriale, într-o lume care nu era a lui. Dacă alți dramaturgi dintre cele două războaie mondiale – și chiar după – îi rezistă timpului prin câte două sau trei piese, el e menit să-i reziste, după părerea mea, prin cel puțin cinci sau șase, din cele știute de mine. Cu toate acestea, chiar și acum, la atâția ani după moartea lui, când autorul nu mai poate fi dușmanul propriei sale opere, Ion Luca e încă un necunoscut. Îl pomenește, din când în când, câte un specialist inițiat, și atunci mai mult în treacăt. Una sau două ediții selective sunt departe de a-l reprezenta. Teatrele nu-l aduc pe scenă, istoriile literare îl aproximează expeditiv, critica îl ignoră. Se pare că stigmatul de care s-a temut toată viața îl urmărește și după moarte, prin perpetuarea prejudecăților. Acum câțiva ani am avut bucuria să citesc un articol semnat de un tânăr – încă, pe atunci – dramaturg băcăuan, prin care solicita readucerea lui Ion Luca în actualitate. Articolul nu a mișcat inerțiile. Tot acum câțiva ani, când s-a ținut

la Bucureşti primul Congres internaţional de bizantinologie, mă gândeam ce nimerit şi frumos ar fi fost – pentru noi, moştenitori direcţi ai Bizanţului – ca oaspeţii străini să fi fost la un spectacol de gală cu *Femeia cezarului* sau *Năframa iubitei*, ca şi la un concert – tot de gală – cu unul din cele două oratorii ale lui Paul Constantinescu. Cui i-a trecut prin minte?...

Puţinii prieteni ai lui Ion Luca îşi pot aminti de el cu duioşie şi sarcasm, cu veselie şi amărăciune. Da, omul îşi avea şi nebunia lui, dar era în stare ca, involuntar, să şi amuze. El pretindea ca, pe plicurile ce i se adresau prin poştă, numelui său să i se adauge menţiunea: scriitor. În tinereţe – când încă mai purta un ţâf de barbă – îşi făcuse o fotografie în sepia, cu semnătură autografă în negativ, care-l înfăţişa purtând în mână un stilou deschis. Dincolo de dulcile lui ifose, omul a fost un scriitor adevărat şi a ţinut în mână un condei fertil, în care a crezut cu fanatism şi căruia i-a sacrificat totul. El nu a trăit decât pentru arta lui.

Înainte de a scrie acest capitol, am fost anume la Vatra Dornei, după treizeci de ani, şi am văzut mormântul lui Ion Luca, înghesuit în cimitir, fără o floare, fără lacrima unei lumânări, cu piatra încă neisprăvită. Am revăzut şi vilişoara unde a locuit, pe strada Parcului, acum pitită printre edificii impunătoare, şi nu am aflat în ea o casă memorială. Am colindat parcul, vastul, frumosul parc al băilor, şi am descoperit în el statuile lui George Enescu, Ciprian Porumbescu, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, I.L. Caragiale, Alecu Russo, dar nu am dat peste un bust al lui Ion Luca. Nici în Bacău nu e unul. Îl caut pe Ion Luca pretutindeni şi nu-l găsesc decât în amărâtele mele amintiri.

Marin Preda

1

Aș vrea să transcriu o pagină de jurnal, dar nu înainte de a mărturisi că relațiile mele cu Marin Preda nu au depășit, vreme de câțiva ani, pe acelea dintre autor și editor. Nu ne-am împrietenit, nu ne-am făcut vizite, la telefon vorbeam rareori, și atunci numai la apelul meu, în interes propriu. La Mogoșoaia, unde știam că-și petrece, scriind, mai toată vremea, nu m-am dus decât o singură dată, din simplă curiozitate, dar târziu, după moartea prozatorului și după ce vatra brâncovenească încetase să mai fie ceea ce a fost pe vremea lui, când simpla sa prezență acolo, în odaia de la etaj, prezuma că reprezintă o garanție morală asupra stabilității. Colegii care-l cunoscuseră mai îndeaproape îmi vorbeau despre el în chip contradictoriu; unii credeau că rămăsese un „Moromete" balcanic, ros de instincte primare, în timp ce alții, dimpotrivă, recunoșteau în el un rafinament subțire, disimulat cu arta țăranului inteligent. Cărțile lui îmi creaseră imaginea unui intelect mai degrabă robust decât ager și a unui talent care asudă din greu asupra paginii născânde. Ca director de editură, mă primea cu amabilitatea curentă față de un autor care nu-i anunța dificultăți, nu-i solicita avansuri bănești sau tarife de excepție. De altfel, problemele, câte erau, le rezolvam cu Mihai Gafița, redactor-șef; contactele cu directorul erau mai mult protocolare. Am băgat însă de seamă că, după prima sau a doua audiență, de câte ori voiam să intru la Preda, secretara avea ordin să mă anunțe și să mă introducă numaidecât, indiferent câți ar mai fi așteptat la ușă și indiferent cu cine era el înlăuntru. Aceasta, firește, mă obliga să nu abuzez și să caut ca audiența mea să fie cât mai scurtă.

În 1971 mi-a publicat volumașul de versuri *Geneze*, ale cărui exemplare de autor aveam să le primesc tocmai în Honolulu, unde, adăpostit într-o colibă și lucrând cincisprezece-șaisprezece ore pe zi, îmi pregăteam

manuscrisul unei ediții de teatru definitive. În anul următor am venit în țară, pentru scurt timp, să fac corecturile la volumul *Poeme cu măști*. De data aceasta Preda m-a poftit pe un fotoliu, dispus la o conversație mai lungă. Introducere banală, cu „ce mai faci", „când ai venit", „cât mai stai"...

Într-un târziu a deschis vorba:

— Te rugasem și eu o chestie, părinte, și-mi pare rău că nu mi-ai răspuns.

— Ce chestie, dom' Preda? am întrebat eu, nedumerit.

— Cum, adică vrei să spui că n-ai primit nimic de la mine?

— N-am primit nimic, dom' Preda. Ce să primesc? Scrisoare? Telegramă?...

Prozatorul mi-a aruncat o privire groasă prin lentile, apoi și-a aprins o nouă țigară.

— Ei, dacă zici dumneata că n-ai primit, n-ai primit. Asta e!

— Da, dar despre ce era vorba?

— Ei, dacă zici dumneata că n-ai primit, nu mai are nici o importanță.

Am plecat fără să izbutesc să obțin mai mult. De atunci am rămas față de Marin Preda cu un sentiment de jenă pedepsitoare. Principala mea problemă era dacă el mă crezuse sau nu. De partea lui avea motivele să nu mă creadă, iar eu nu aveam cum să-i dovedesc contrariul. Situație fără ieșire. Îmi propuneam să-l evit. Cum să mai dai ochii cu un om în sufletul căruia te prezumi drept un descalificat moral? Într-un asemenea impas nu există nici măcar șansa unei reparații. Singurul meu argument era cuvântul de onoare pe care i-l dădusem. Rămânea ca el, Marin Preda, să-mi dovedească, într-un fel oarecare, că nu mi l-a pus la îndoială.

În 1976 – când am și revenit definitiv în țară –, tot „Cartea Românească" mi-a editat placheta *Istorii agrippine*, fără nici un incident. A trebuit să-i duc lui Preda un exemplar, cu dedicația cuvenită. L-a primit cu o politețe rece, care mă biciuia.

În același timp scriam romanul *Străinii din Kipukua*, și l-aș fi oferit bucuros oricărei alte edituri decât „Cartea Românească" dacă Mihai Gafița nu m-ar fi pus, încă din 1972, să semnez un contract în alb (la acea etapă cartea era concepută mult mai simplu și s-ar fi chemat *Legendele Hawaiului*). Editura preconizase un tiraj de 10 000 de exemplare, dar rețeaua librăriilor i-a făcut surpriza de a-i comunica, după anchetare, cifra rotundă de 30 000 de exemplare (exact, 27 000). „A, nu, mi se spunea la editură, în nici un caz dom' Preda nu vă lasă tirajul ăsta, vi-l taie la jumătate, o să vedeți, așa face cu toate tirajele mari... poate, cine știe, o să aveți dumneavoastră noroc, dar noi știm ce știm, dacă vă aprobă 15 000 să fiți bucuros... sigur, orice autor trebuie să se bată pentru tiraj, că e vorba și de bani, dar în materia asta numai dom' Preda decide... mergeți la el..."

Am intrat la el cu gândul că voi înfrunta proba de foc. Dacă Preda nu-mi aprobă tirajul, mă gândeam, înseamnă că și-a rezervat prilejul de „a mi-o plăti”; dacă-l aprobă, pot respira ușurat. În acel moment nu tirajul în sine era important, ci atitudinea editorului.

— Dom' Preda, la urma urmelor, nu cer o favoare, cer numai să fiți de acord cu cererea librarilor; știți că ei trimit întotdeauna cifre minime...

— Ei, a mormăit el în cele din urmă, asta n-o prea facem noi cu oricine, dar, mă rog, pentru un scriitor ca dumneata, ne mai călcăm și noi pe inimă... Să fie, treizeci de mii!

— Mulțumesc, dom' Preda!

— Stai, că acum vin eu cu rugămintea aia. Ia loc!

Așteptam cu sufletul la gură, fără a bănui că de abia acum aveam să-mi limpezesc vechea nedumerire.

— Cred c-ai auzit că lucrez la un roman, o carte mare, cartea vieții mele, deosebită de tot ce-am scris eu până acum.

— Am aflat, desigur, ai dat și un interviu pentru televiziune la Mogoșoaia.

— Dă-i în mă-sa cu interviul lor, nu asta e interesant. Pe mine mă interesează apostolul Pavel.

— Pavel? m-am uluit eu.

— Vezi, în Noul Testament mă descurc eu bine, n-am probleme, dar când ajung la Pavel, mă poticnesc; aici mi se pare vorbărie goală, aici mi se pare că am dat de adâncimi la care nu am acces. Și, totuși, tipul mă interesează. Ai putea să mă ajuți?

— Dom' Preda, Pavel e un autor dificil, uneori foarte dificil – nici teologii de rând nu-l înțeleg fără ajutorul exegezelor de specialitate.

— Și care sunt alea?

— M-ai luat cam pe nepregătite. În orice caz, în românește există niște comentarii foarte bune, de pildă ale lui Vasile Gheorghiu, ale lui Haralambie Rovența... Firește, cele mai amănunțite și pertinente rămân tot ale lui Lagrange, în limba franceză.

— Cum îi zice?

— Lagrange.

— Și ăsta m-ar interesa, mai ales ăsta, Lagrange. Poți să-mi faci rost de el? Dar și de ceilalți.

— Ar fi câteva volume... și două cursuri litografiate, ale lui Rovența. Bine, dom' Preda, le împrumut eu de undeva și ți le dau.

— Dar pe termen mai lung, nu așa, pe o săptămână.

— Le ții cât ai nevoie... Există însă o dificultate: Lagrange comentează pe textul original, cel grecesc.

— Nu-i nimic, eu îmi pun alături pe cel românesc. Care e, la noi, cea mai bună traducere a Bibliei? Că și asta voiam să te întreb.

— După părerea mea, dom' Preda, cea mai bună traducere rămâne tot cea din 1688, Biblia lui Șerban.

— Pe aia nu pot s-o citesc, că e pe chirilică.

— Mai apropiată de ea este ediția din 1914, cea dintâi pe literă latină.

— De asta poți să-mi faci rost?

— O am chiar eu, ți-o dau cu plăcere.

Peste câteva zile îi lăsam în birou un vraf de cărți, pe care le privea cu orgoliu și încântare. Marin Preda a murit înainte de a fi apucat să mi le restituie. Le-am recuperat, prin comisia care i-a administrat inventarul de la Mogoșoaia. Nu știu dacă și cât le va fi folosit. Sigur este însă că *Cel mai iubit dintre pământeni* se încheie cu un citat din Pavel. Marin Preda mă crezuse.

2

Joi, 14 iunie 1979.

Ies din blocul de pe bulevardul Republicii 72. Sunt abătut. Am fost s-o văd pe Marietta Sadova. Biata Marietta! Împuținată de bătrânețe, măcinată de boală, cu mintea ușor înnegurată, mai are încă destulă putere să-și recunoască prietenii și să spună versuri de Eminescu. Vocea îi e dulce, vibrantă, a unei mari artiste, dar răspunsă parcă de pe altă lume... Se lasă înserarea. În forfota străzii dau cu ochii de Marin Preda. E singur, merge clătinându-se, se izbește de trecători. Sper să nu mă vadă, încerc să-l evit, dar în secunda următoare mă pomenesc cu el în brațe.

— He-hee, bună seara, părinte, ia uite, domnule, ce surpriză – ce mai faci, monșer, n-ai mai trecut de mult pe la mine...

— Eu fac bine, dom' Preda, dar dumneata?

— He-hee, Marin Preda a băut un pahar mai mult... dar nu prea mult... dă-o-n mă-sa de viață, asta e!...

— Încotro, dom' Preda?

— Spre casă, monșer, spre casă.

— Stai pe aproape?

— Mai aci, lângă Mântuleasa, acasă mă duc.

Încerc să merg cu el câțiva pași, alături, dar el se-mpinge când în mine, când în alții. Îl apuc de braț și-l țin strâns, ocrotitor. Noroc că sunt în costum civil. Aici, la întretăierea bulevardului cu Calea Moșilor, traficul se rostogolește torențial, în toate direcțiile, și-mi dau seama că Preda n-ar putea traversa singur fără să se primejduiască.

— Dom' Preda, te conduc puțin.

— Asta-mi face mare plăcere... N-ai mai trecut pe la mine... nici nu m-ai invitat pe la dumneata... aşa, la un pahar, ca între scriitori... He-heei, am auzit eu că pe acolo pe unde stai dumneata se mai găseşte câte un vin bun... he-hee, de ăla bătrân... copt de vremuri, cum zice Eminescu...

Nu-l întreb nici de unde vine, nici cu cine a mai fost, nici ce fel de vin a băut.

Trecem Calea Moşilor, ne oprim, mai îngăimăm câteva fraze, nu ştiu ce să fac. Se opreşte lângă noi, mirată, Ioana Postelnicu. Stă şi ea prin apropiere, merge spre casă.

— Bună seara, dom' Preda, bună seara, domnu' Anania, ce surpriză... De unde şi-ncotro?

Ne măsoară, amuzată, pe amândoi. Bănuind că Ioana m-ar putea crede autorul moral al euforiei lui Preda, caut repede să mă disculp:

— Am fost s-o văd pe doamna Sadova, aici, alături, şi la ieşire m-am întâlnit, uite, cu dom' Preda.

— Ce mai face Sadova? se interesează Ioana.

— Aşa şi-aşa, cam bolnavă.

Preda tresare din spatele ochelarilor:

— Dar câţi ani are, domnule, Marietta Sadova?

— Ştiu şi eu? răspund. Poate optzeci şi trei, optzeci şi patru...

— Formidabil! Auzi, domnule, să trăieşti optzeci şi patru de ani! Eu aş vrea să trăiesc optzeci şi patru de ani. Aşa, să le fac în ciudă duşmanilor, să zică ăia: „Bă (aşa şi pe dincolo), ce e, bă, cu ăla de nu mai moare?". He-hee!...

Ne-a prins pe amândoi de după gât, pe mine cu o mână şi pe Ioana cu alta. Râde galeş şi repetă de mai multe ori ce necaz le-ar face el duşmanilor săi dacă ar trăi optzeci şi patru de ani. Nu ocoleşte înjurăturile, dimpotrivă, le strânge una în alta, apăsat. Trecătorii aruncă priviri piezişe la această scenă de mare familiaritate citadină. Ioana vrea să profite de ocazie şi-l atacă:

— Dom' Preda, chiar voiam să te văd şi să-ţi vorbesc într-o chestie.

— Chestie, da, şi ce chestie, mă rog?

— Cartea mea – ştii, *Roată gândului, roată pământului* – s-a epuizat.

— A-ha, asta-i chestia! Şi?

— Şi! Să-mi scoţi ediţia a doua.

— He-hee, auzi ce vrea cucoana, ediţia a doua... Las', cucoană, că ştiu eu, dumneata vrei parale.

— Sigur că vreau şi parale, de ce să nu vreau?

— Vrei parale, asta e, las' că ştiu eu...

Editorul îşi ia braţul de pe gâtul scriitoarei şi rămâne atârnat de al meu. Ioana insistă, Preda nu se dă prins.

— Las' că mai vorbim noi, treci pe la editură...

— Trec pe la editură, pentru amănunte, dar să-mi promiți că-mi scoți ediția.

— Las' că mai vorbim noi, săru'mâna, o să mă mai gândesc... uite, îți promit c-o să mă gândesc.

— Bine, dom' Preda, zice Ioana dezamăgită, eu mă grăbesc, că m-așteaptă Mircea. La revedere!

Rămânem iar în doi.

— De aici încotro, dom' Preda?

— Pe strada asta încolo, nu stau departe.

Strada, deși laterală, e destul de circulată. L-aș lăsa singur, dar îmi fulgeră prin cap că l-ar putea izbi vreo mașină. Nu mi-aș ierta-o niciodată. Îl las să-și aprindă o nouă țigară și-l apuc iarăși de braț.

Parcurgem strada agale, ferind trecătorii. Scriitorul are chef de vorbă, la un moment dat pomenește de Grecia și află cu mirare că eu, om umblat, încă n-am fost în țara lui Pericle.

— Aaa, dacă n-ai văzut Grecia, părinte, n-ai văzut nimic. Eu am văzut-o...

Se oprește, răsucindu-mi-se în față, și, cu ascendentul moral al celui ce-a descoperit că știi mai puțin decât el, îmi vorbește îndelung – și destul de controlat – despre Elada eternă, cu eroii, templele, miturile și misterele ei („oh, nu Grecia comitagiilor și plăcintarilor, pe ăia dă-i în mă-sa, nu mă interesează!"), Grecia metaistorică, a lui Platon și Orfeu... Vorbind, are în el o mândrie duioasă. *Et in Arcadia ego!* ar fi vrut să spună.

— Eu, conchide el, după ce m-am întors din Grecia, am scris o carte.

Ajungem în piațeta de lângă Mântuleasa. O grămadă de copii se joacă în faptul serii. Mingi, strigăte, hărmălaie, țipete, fluierături...

— De aici încotro, dom' Preda?

— Stai, că aici trebuie să fie și copiii mei... Mi-ai văzut copiii?... Nu?... Aaa, am, părinte, niște copii... He-hee, am niște copii...

Îmi dau seama că mândria părintelui pentru odraslele lui e incomparabil mai densă, mai autentică, mai mișcătoare decât a scriitorului care a fost în Grecia. M-am oprit, el își rotește ochii peste forfotă, își umflă pieptul și strigă:

— Bă!

Nu-l ia nimeni în seamă, glasul lui nu a biruit hărmălaia, copiii continuă să-și vadă de ale lor. Preda se umflă încă o dată și strigă din răsputeri:

— Băă!

Intrigați, câțiva băiețandri mai din apropiere lasă mingea și se apropie. Preda nu recunoaște pe nici unul.

— Ascultă, bă, copiii mei nu sunt pe-aici?

Copiii ridică din umeri, nedumeriţi. Ai cui copii? ar vrea să spună.

— Copiii lui Marin Preda, precizez eu.

Un băieţel mai mărişor se apropie şi aude.

— Dumneavoastră sunteţi Marin Preda? întreabă el parcă emoţionat, uitându-se la mine cu vădit respect.

— Nu eu, dumnealui!

Copilul nu pare dispus să mă creadă, se uită când la mine, când la omuleţul de sub braţul meu, care, probabil, nu seamănă cu ceea ce crede el, din spusele părinţilor sau de pe la şcoală, că ar trebui să fie autorul *Moromeţilor*.

— Cum, bă, zice acesta, nici măcar ăl mai mare nu e pe-aici? Nicuşor...

Copiii se întreabă unul pe altul din priviri, apoi unul se dumireşte:

— A-ha, ăla cu bicicleta verde?

— Ei, mă, se veseleşte tatăl, ăla cu bicicleta verde.

— Nu, nu e cu noi, răspund copiii clătinând din capete.

Preda bombăni, ca şi cum ei ar fi vinovaţi că Nicuşor al lui nu e printre ei. Se poate însă să-l fi jignit confuzia. Apoi mă smuceşte:

— Hai acasă, că-i găsim acolo! Am, părinte, nişte copii...

Intrăm pe strada lui, dar eu încetinesc pasul. Aş vrea doar să-i asigur apropierea de casă şi să mă retrag. Pe Ioana Postelnicu, îmi zic, am convins-o uşor că nu am nici un amestec vinovat în această tovărăşie, dar nu prea văd cum aş convinge-o pe doamna Preda...

— E departe casa?

— Uite-o acolo!... Aaa, am o casă, părinte, am o casă!... Am cumpărat-o eu, cu banii mei, precizează el cu trufie.

În faţa casei, la poartă, dăm peste vreo patru-cinci copii în plin scandal. Doi dintre ei se ceartă şi se îmbrâncesc, ca într-un început sau un final de încăierare, ceilalţi îşi dau coate pe margini. Acum e rândul meu să mă cred puţin băut: aud cuvinte şi expresii englezeşti, o clipă am impresia că mă visez la Detroit..., unul din cei doi e un copil negru, negru adevărat, ca oricare din foştii mei vecini de pe strada Riopelle, cu părul sârmos şi obrajii proaspăt ieşiţi de sub peria lustragiului.

— Ce e, bă, cu voi aici? răcneşte Preda către unul din copii, mai răsărit, lipit de poartă, în care-l bănuiesc pe Nicuşor.

Acesta se uită la taică-său, pe jumătate ocrotit, pe jumătate speriat, şi arată cu degetul spre negru. Acela s-a retras doi paşi, dar se pare că un sentiment de demnitate îl împiedică s-o ia la fugă. Totuşi, pentru orice eventualitate, stă cu un picior în coardă. Desigur, trebuie să fie feciorul vreunui diplomat de prin vecinătate.

— De ce vă certaţi, mă?

Copiii tac, stingheriţi. Mă simt obligat să intervin înainte ca puiul de negru să părăsească scena:

— *Little boy, come on! What's the matter with you? What happened over here?*[1]

Auzind vorbindu-i-se în limba lui, copilul se destinde într-o clipă, se apropie și începe să-mi dea explicații, anume că ei începuseră să se joace, apoi s-au luat la ceartă și, în cele din urmă, el l-a bătut pe acela (adică pe Nicușor). Uluit și amuzat în același timp, Preda urmărește conversația și-mi cere să-i traduc:

— Ce tot îndrugă cioroiul ăsta?

O fac cu exactitate, dar repede îmi dau seama că ar fi trebuit să trișez. De cum aude finalul certei, Preda mi se încordează sub braț și spumegă:

— Ce?... Mi-a bătut copilul?... Să-mi bată el copilul, la poarta mea?... Lasă-mă, părinte, să-l belesc!

— Lasă-l, domnule, că s-au bătut în parte, încerc eu să-l domolesc. Copii, ce să-i faci?... Nu-i așa, băiete, că v-ați bătut în parte? schimb eu graiul către puiul de negru.

— Nu, precizează acesta, spre disperarea mea, eu l-am bătut pe el, că eu sunt mai tare... Dar să știți că-mi pare rău.

Ochii copilului sunt negri și umezi, foarte mari și foarte umezi, și se uită drept în ochii mei și mă imploră, simțind cum în omul de lângă mine se dezlănțuie un tigru.

— Te-a bătut, mă? răcnește Preda la Nicușor.

Băiatul confirmă din cap, tatăl îl fulgeră, întărâtat, pe negru:

— Bă, te belesc, m-auzi?...

Fac eforturi să-l stăpânesc, mai încerc o șansă de pace:

— Stai nițel, dom' Preda, să anchetăm cauzele... Poți să-mi spui și mie, îl întreb pe negru, de ce l-ai bătut?

— Fiindcă a râs de limba mea, răspunde el în chipul cel mai firesc.

— Ei, a râs, s-o fi amuzat și el, așa...

— Nu, a râs în batjocură, precizează el.

— Ei, și dac-a râs? Trebuia să-l bați?

— Da, dar eu n-am râs de limba lui! se apără el cu argumentul suprem, ridicându-și umerii și sprâncenele.

Îi traduc lui Preda foarte exact, cu multă convingere, întârziind pe argument. Efectul e fulgerător. Trupul de lângă mine se destinde, cu brațul liber își potrivește pălăria.

— Din asta s-au luat?

— Din asta.

— Formidabil! exclamă el într-un târziu. Asta-i formidabil, să-ți aperi limba cu pumnii! Apoi se îndreaptă spre Nicușor: Așa e, mă, ai râs de limba lui?

---

1. „Băiețelule, ia vino-ncoace! Ce e cu voi? Ce s-a întâmplat aici?" (engl.).

Nicuşor confirmă din cap.

— Uite-acum să vă împăcaţi, îi porunceşte tatăl, acum, în faţa mea! Întinde-i mâna şi spune-i că-ţi pare rău! Acum!

Copiii se împacă, negrul e emoţionat şi fericit, apoi pleacă fluturând din mână. Eliberat şi de mânia lui, şi din strânsoarea mea, Preda îi vorbeşte iarăşi lui Nicuşor:

— Bă, tu m-asculţi ce vorbesc eu aici? Pe asta, bă, să n-o uiţi, că limba se apără şi cu pumnii!... Marş în casă, zgaibă, că mai vorbim noi!

Copiii o zbughesc. În ce mă priveşte, rolul meu s-a isprăvit, o pot zbughi şi eu.

— La revedere, dom' Preda, noapte bună!

Nu mai bag de seamă dacă mi-a răspuns sau nu. Preda e preocupat de altceva. Dispare cu capu-n poartă:

— Auzi, domnule, să râză el de limba omului!...

V. Voiculescu

1

Autorul *Poemelor cu îngeri* mi s-a furișat în viață, ca și-n amintiri, cu acea discreție cu care, probabil, s-a strecurat printre semeni de-a lungul unui veac de om. Sunt ani de când îmi solicit memoria și încă nu-mi pot oferi icoana clipei în care l-am cunoscut, când am stat întâi față către față și când ar fi trebuit să fiu fericit că strâng mâna poetului pe care-l citisem cu ardoare. Sunt în stare să realcătuiesc, în amănunt și nuanță, momentele primelor mele întâlniri cu un Arghezi, Blaga, Papilian sau Ion Luca, dar nu pot să dau de momentul Voiculescu. Mă trezesc dintr-odată cu el la mine în casă, pe Intrarea Patriarhiei, ca și cum ne-am fi știut de când lumea, sau ducându-mă eu la el, pe strada Dr. Staicovici, în odaia în care-și avea cărțile de citit, masa de scris, patul de odihnă și câteva scaune pentru prieteni, într-o singurătate de eremit. De sfânt bizantin era și chipul său prelung, uscățiv, adiat de o frunte inteligentă, luminat de barba albă, îngrijită – pe care însă foarfeca o neglija în vremea iernii –, a cărui odihnitoare blândețe se cumpănea cu genezele ochilor cosmici, izvorâtoare de lumi. În mersul său domol, trupul firav era ca un templu pe plaur, purtat pe ape cu sufletul arzând în trestii.

E posibil ca eu să fi întâlnit mai întâi un nume banal, un oarecare „doctorul Voiculescu" – așa cum pretindea scriitorul să i se spună, niciodată „domnul Voiculescu" și cu atât mai puțin „maestrul" –, cândva (dar nu mai devreme de anul 1952), într-o împrejurare cu oameni mai mulți la un loc, printr-o prezentare simplă, neprevenitoare, așa cum se întâmplă de sute de ori într-o viață de om, pentru ca numai după aceea să-mi dau seama că poetul V. Voiculescu îmi devenise prieten fără să știu cum și când, ca într-o copilărie de țară. Incertitudinea acestui început e una din mândriile mele de taină.

Oricum, împrejurarea de care nu-mi amintesc nu putea fi străină de lumea Antimului, cea de atunci, pe care eu o cercetam foarte rar, ca unul ce nu-mi descopeream aderențe intime la subțirele univers al despătimirii și neprihanei. În ctitoria Ivireanului se strămutase, nu demult, poetul Sandu Tudor, fost director de gazetă, polemist, pamfletar, devenit acum Agaton, pentru ca nu mult după aceea să se schimbe în Daniil, nume destinat să transpară prin șorțul schimei celei mari, deseori pogorât din sihăstria Rarăului și purtat cu ostentație pe străzile Capitalei, într-o superbă atitudine de cabotinism cenobit. Instalat în chilia clopotniței, anume mobilată pe gustul și banii lui, Agaton se descotorosea tocmai de ceea ce-mi trebuia mie, și așa se face că de la el am cumpărat întâia mea mare colecție de discuri muzicale, vreo trei sute, împreună cu un splendid „His Master's Voice", al doilea exemplar dintr-o comandă specială, zestre cu care-mi împlineam un vis de demult, al ucenicului lui Anton Holban. Următor unor îndemnuri lăuntrice mai vechi, el se voia un fel de mentor al unei școli spirituale în centrul căreia se situa literatura filocalică, în parte cunoscută prin traducerile tipărite ale profesorului D. Stăniloae și în parte recoltată de prin manuscrise. Vara, sub nucul cel mare din grădina Antimului, zelosul neofit ținea lungi și stufoase prelegeri despre doctrina palamită, noutate – mai întâi tematică – menită să atragă interesul nu numai al celor din tagmă, dar și pe al unor scriitori, dintre care nu au lipsit Al. Mironescu, Ion Marin Sadoveanu, V. Voiculescu și, pentru foarte scurtă vreme, Ion Barbu. Se pare că atunci și acolo a avut Voiculescu revelația unei alte dimensiuni a spiritului și de acolo și-a deprins noile sale lecturi și meditații, cu efecte radicale în poezia lui de mai târziu. Mai mult, cred că el a fost, până la urmă, singurul beneficiar al acelui început de inițiere isihastă; Ion Barbu s-a speriat și a fugit, Al. Mironescu și Ion Marin Sadoveanu s-au refugiat într-un ritualism aproape bigot, ceilalți s-au păstrat în limitele decente ale onorabilității; cât despre Daniil Sandu Tudor, care știa foarte multe lucruri și vorbea enorm, el nu a izbutit niciodată să fie pe deplin convingător, poate și din pricina temperamentului său aproape imposibil, de duhovnic arțăgos, ale cărui opinii excelau prin agresivitate și intoleranță. Voiculescu a luat noutatea în serios și s-a angajat întru ea de unul singur, pe cont propriu cum s-ar spune, într-o uriașă aventură a spiritului. Aceasta a durat câțiva ani buni, în timpul cărora l-am cunoscut eu, când a scris și *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare...*, adevărata și marea lui poezie.

Voiculescu trăia simplu, foarte simplu, în casa lui din care își păstrase o singură odaie, înghesuit între cărți, multe și foarte felurite, îndesate în rafturi pe câte două și trei rânduri, de jos până-n tavan, într-o aparentă neorânduială. La vârsta lui, când atâția intelectuali sunt

dezabuzaţi de lectură, el citea zilnic şi era gata să-ţi vorbească despre pagina cea mai nouă. Era destul de strâmtorat, iar aceasta se cunoştea mai întâi după ţinuta lui vestimentară, întotdeauna corectă, dar trădând intervenţia repetată a curăţătoriei chimice, şi după indiscreţia paltonului întors, cu nasturii de-a-ndoaselea. Iarna nu avea destule lemne de foc şi deseori dormea în căciulă şi bocanci. Când conducta de gaze i-a ajuns în dreptul casei, nu a avut bani să-şi tragă branşamentul şi multă vreme a continuat să sufle-n pumni. Se număra, împreună cu Arghezi, Blaga, Barbu, Bacovia şi alţii, printre scriitorii care nu aveau acces la tipar. Nu se plângea însă niciodată, nu învinuia pe nimeni. Mai mult, starea lui de sărăcie era o opţiune deliberată, ca într-un vot monahal, şi se conjuga cu sentimentul demnităţii. În conducerea Uniunii Scriitorilor încă mai avea prieteni, dar a refuzat oferta acestora de a interveni pentru o pensie de onoare; i se părea că ar accepta o pomană. Nu l-a încurajat nici pe Zaharia Stancu în intenţia acestuia de a-i juca o piesă la Teatrul Naţional. E adevărat că asemenea rezistenţe erau alimentate – dacă nu chiar inconştient aplaudate – de doi-trei amici apropiaţi, pe care eu, la acea vreme, i-am judecat aspru. Scrupulele poetului mi se păreau excesive şi nu l-am cruţat nici pe el de dojană, atât cât poate o mustrare să nu afecteze limitele deferenţei. Voiculescu însă nu opunea contraargumente; mă dezarma printr-un surâs diafan şi o suverană ridicare din umeri:

— Ce vrei dumneata, dacă aşa-mi place mie să trăiesc? Supăr pe cineva?

Într-adevăr, omul acela nu era în stare să supere pe nimeni. Nu l-am auzit niciodată vorbind pe cineva de rău, clevetind, insinuând. Sufletul său avea o bunătate atotcuprinzătoare. Dacă vreunul dintre prieteni se întâmpla să debiteze în prezenţa lui o defăimare asupra cuiva, poetul se amuza cel mult de inteligenţa răutăciosului şi nicidecum de adresa răutăţii. Rar am întâlnit o inimă atât de castă. Aceasta însă nu înseamnă că nu ştia să fie şi tăios atunci când avea de apărat dreptatea unei idei. Când opoziţia lua în braţe absurdul, prefera să se închidă în sine şi să plece.

La mine venea uneori singur, dar mai adesea însoţit de Al. Mironescu – Codin, cum i se spunea între prieteni – şi rareori cu mai mulţi la un loc. Voiculescu era un mare iubitor de muzică. Colecţia mea de discuri ne-a oferit multe seri de extaz, deşi el se înfrupta mult mai des din aceea a lui Apostol, celebrul chelner bucureştean care poseda, din banii de pe şervet, cea mai bogată discotecă după aceea a Radiodifuziunii; am văzut câteva poezii ale lui Voiculescu datate cu menţiunea „după o audiţie la Apostol”. Dacă pe discuri eu nu aveam prea multe piese de Bach – întâia preferinţă a poetului –, în schimb mă mândream cu bogata mea recoltă de colinde de Crăciun, în mai multe variante corale,

înregistrate și reproduse pe unul din puținele magnetofoane, pe atunci, de la noi. Întâmpinam sărbătorile cu asemenea festinuri spirituale din care, bineînțeles, nu lipsea poezia. Profanii cred că poeții se întâlnesc ca să-și citească unii altora versuri proprii. Se întâmplă și asta, dar mai rar. Noi ne desfătam citind sau recitând versuri din poeții cei mai feluriți, de la Eminescu și Baudelaire până la *Cânticele țigănești* ale lui Miron Radu Paraschivescu. Parcă și azi îl aud pe Codin cu câtă muzicalitate spunea *Dintre sute de catarge...* sau cu cât patos, ușor ironic, încheia:

Hypocrite lecteur, mon semblable, mon frère...,

sub zâmbetul luminos al lui Voiculescu, care-i admira impecabila rostire a limbii franceze.

Versuri proprii citea poetul mai mult la el acasă. Rar se oferea din proprie inițiativă, dar nici nu se lăsa mult rugat. Avea un fel de a-și citi poeziile pe dinlăuntru, cu rezonanța simplității. Se pare că scria ușor, degajat, după lungi, laborioase acumulări interioare. Îmi povestea odată că, în vremea când își exercita profesia de medic și trebuia să alerge de la un pacient la altul, și-a scris multe poezii cam la repezeală, undeva, într-un local mărunt, pe un colț de masă, între două tramvaie, pentru ca să onoreze solicitarea unei reviste. În anii de care vorbesc lucra mult, aproape zilnic câte o poezie, într-o adevărată năvală a inspirației. Colegul meu de la biblioteca Patriarhiei, care se ducea mult mai des pe la el, avea un caiet în care poetul îi transcria cu plăcere poeziile cele mai proaspete, câte cinci-șase deodată; în felul acesta eram și eu la curent cu producția lui literară, uneori cam descriptivă și convențională – ca să nu spun tezistă –, alteori de-a dreptul uluitoare.

Conștiința valorii lui se consuma tot sub semnul discreției. Cred că singurul căruia i s-a confesat în acest sens a fost fiul său, Ion Voiculescu, pe care-l întâlneam aproape de fiecare dată când mă duceam în strada Dr. Staicovici și care, la sfârșitul vizitei, atunci când nu putea s-o facă poetul însuși, mă conducea la stația de tramvai de lângă stadion.

— Ionică, îi spunea uneori poetul simțind că îmbătrânește, dacă mor, tu să ai grijă de manuscrisele din lada asta; când le va veni vremea să fie publicate, se va vedea că sunt de preț pentru literatura română și vei vedea și tu că poți lua ceva bani pe ele...

Din păcate, bietul Ionică, spirit cam dezordonat, boem de circumstanță, când cu serviciu, când fără, după cum îi porunceau capriciile, nu era dispus să ia în serios vorbele tatălui său.

— Auzi ce crede bătrânul, îmi spunea ținându-mă de braț, că el scrie acum, la vârsta lui, mai bine decât a scris când era în putere, că ce are el acolo în ladă o să mă umple pe mine de bani. Haida-de!

— Ionică, să ştii de la mine că „bătrânul” are dreptate.

— Ţi-a spus-o şi dumitale?

— Nu, mie nu mi-a spus-o. Şi cred că n-a mai spus-o la nimeni.

— Păi, vezi? se lamenta Ionică. Pe astea mi le spune numai mie, fiindcă eu sunt prostul familiei. Aşa mă crede el...

Pe toate acestea i le-am amintit lui Ionică mult mai târziu, prin 1965, când l-am găsit la Editura pentru Literatură bătându-se aprig pentru opera postumă a „bătrânului”. Ceea ce nu pricepuse de la taică-său înţelegea acum de la câţiva redactori foarte inimoşi, a căror admiraţie pentru *Sonete* se înfrunta cu unele inerţii editoriale. La câţiva ani după aceea am fost fericit să-l văd pe Ionică la volanul unui automobil, pentru ca să aud apoi că s-a prăpădit. De la el obţinusem, la plecarea mea în America, o seamă de poezii şi proze inedite ale lui Voiculescu, pe care le-am publicat acolo. El era depozitarul acelei valoroase arhive, a cărei tipărire, după dispariţia lui, e încă şovăielnică şi departe de o ediţie integrală. Nu cunosc să fi apărut în volum nici piesa *Pribeaga*, pe care autorul mi-a citit-o, într-o seară de neuitat, acasă la Al. Mironescu, şi nici nu ştiu să fi fost reprezentată pe scenă, în afară de cele câteva spectacole ale Teatrului „Manuscriptum”. În cele două volume de proză – apărute tot postum – lipsesc povestiri de o mare frumuseţe şi originalitate, printre care *Schitul de ceară*, *Blestemul smochinului* şi altele.

Opera lui Voiculescu încă îşi aşteaptă marele editor.

2

În 1953 isprăvisem *Mioriţa* în prima redactare şi cred că Voiculescu şi Mironescu au fost cei dintâi oameni de litere cărora le-am citit-o în întregime, preţ de câteva ceasuri, la mine acasă, într-o seară lungă, neobişnuit de lungă, la măsura unei piese care număra nu mai puţin de cinci acte şi patru „antracte”, ale unei arhitecturi ce se voia cutezătoare. Era primul meu mare examen. N-aş putea să spun că aşteptam verdictul cu sufletul la gură (autorul bănuia că ştie el ce ştie despre opera lui!), dar mă emoţiona faptul în sine că prin acea lectură intram în conştiinţa unui poet de profilul lui Voiculescu. Ora se făcuse târzie şi nu mai nădăjduiam că va fi timp şi pentru comentarii. Cu toate acestea, ele s-au produs, şi încă destul de aprinse, după ce ascultătorii au salutat noutatea şi, cum spuneau ei, izbânda. Fireşte, n-au lipsit obiecţiile. Cea mai puternică a fost a lui Codin, ortodoxist grav şi agresiv, dezolat de „păgânismul” unui mit pe care-l aştepta, cel puţin de la mine, plutind într-o aură de transfigurare creştină. Convins că Voiculescu îl va seconda, am avut surpriza să constat că acesta, chiar înainte de a răspunde eu

ceva, a luat poziție tocmai în favoarea „păgânismului” piesei și, mai ales, în favoarea libertății unui autor de a-și scrie opera așa cum crede și cum o vede el, nu cum ar dori-o prietenii lui. Pe această dublă temă s-a încins între ei o discuție aprigă, în care eu am izbutit să intervin de foarte puține ori, și anume de partea lui Voiculescu, a cărui larghețe în materie de artă era pentru mine, atunci, o revelație. Au plecat de la mine continuându-și dialogul, fără ca unul să fi cedat în favoarea celuilalt.

E probabil ca disputa lor să se fi prelungit în doi, pe stradă sau acasă la unul din ei, atunci sau a doua zi. Cert este că obiecția lui Codin i-a dat lui Voiculescu de gândit, și așa se face că după numai două zile primeam de la el, prin colegul de la bibliotecă, trei pagini de observații și sugestii, de data aceasta amendate substanțial în funcție de „ceea ce pretind unii mai exigenți”, pledând pentru „o mai complexă și încordată valabilitate dramatică, pe și în seva cărora s-ar putea altoi și crește spiritualitatea (creștină?), a treia dimensiune.

Dacă tezismul lui Al. Mironescu, transparent în paginile voiculesciene, nu m-a entuziasmat, dacă mi s-a părut că cele mai multe din sugestii încercau să forțeze niște uși deschise, dacă n-am înțeles să introduc un preot în scena evocării morților (ritual trăit de mine însumi, ca atare, în vremea copilăriei), dacă am zâmbit la gândul că aș putea să-mi închei poemul dramatic cu o predică, dacă nu toate opțiunile poetului m-au urmărit în variantele de după prima redactare, în schimb trebuie să recunosc și să mărturisesc, acum și înaintea amintirii sale, că lui V. Voiculescu îi datorez finalul actual al *Mioriței* și că spiritului său îi transfer, cu recunoștință, meritele ce mi s-au atribuit. L-am scris fără șovăire, ca în urma unei revelații, și cu acest final a ascultat el piesa a doua oară, peste vreo doi ani, când am citit-o în casa lui Barbu Slătineanu, în cercul de prieteni literari ai acestuia.

3

Despre Barbu Slătineanu nu se mai pomenește nimic. Era colonel pensionar, specialist în ceramica artistică, despre care publicase o carte și din al cărei tezaur, românesc și universal, poseda o vastă colecție, expusă în casa lui de pe strada Obedenaru, în cartierul Cotroceni, alături de tablouri, sculpturi, scoarțe vechi și alămuri orientale. Urmând pilda lui Zambaccian, cedase statului întreaga colecție, devenită Muzeul Slătineanu, în schimbul dreptului de a locui într-o aripă a casei lui, o casă în care toți membrii familiei cultivau artele, de la sculptură la muzică. Locuința avea un salon spațios, cu veche mobilă boierească

(doamna Slătineanu era o Lahovary), în a cărei alcătuire se afla şi un fotoliu foarte larg, acoperit cu un covor persian, în care-şi petrecea mai toată vremea domnul Barbu, suferind de picioare. În aceste împrejurări îşi descoperise el vocaţia târzie pentru literatură şi, încurajat de Şerban Cioculescu, începuse şi continua să scrie mai întâi povestiri inspirate din viaţa omului preistoric, apoi un roman. Fie din nevoia de a-şi citi şi verifica producţiile epice, fie din nevoia, mai generoasă, de a oferi un spaţiu şi un climat familial unor prieteni de cultură, mai vechi şi mai noi, pe care deceniul acela nenorocit îi surghiunise din patria lor literară, Slătineanu le-a declarat acestora poarta deschisă în fiecare zi de marţi, la ora 5 după-amiază, când salonul cu mobilă veche îi aştepta simplu, amical, fără protocoalele cu care, probabil, fusese obişnuit în tinereţe. Nu era vorba de un cenaclu literar propriu-zis, deşi în cadrul acelor reuniuni nu se citea şi nu se discuta nimic altceva decât literatură şi artă, ci de o familie spirituală ce-şi căuta supravieţuirea, întru nobleţe, de-a lungul unei epoci literare dominate de ceea ce s-a numit mai târziu sociologism vulgar. Introdus acolo de Şerban Cioculescu, am frecventat şi eu salonul Slătineanu, cu intermitenţe, vreme de vreo doi ani, şi îi găseam acolo, aproape cu regularitate, nu numai pe marele nostru critic împreună cu soţia sa, ci şi pe Vladimir Streinu, Elena Iordache, V. Voiculescu, Dinu Pillat, Cornelia Pillat, Alice Voinescu, Claudia Millian, precum şi pe alţi câţiva cu popasuri efemere. Faţă-n faţă cu asemenea nume e uşor de imaginat atmosfera de subţirime intelectuală şi elevaţie sufletească în care se desfăşurau discuţiile de după lecturi, dominate de verva cerebrală a lui Cioculescu (care nu scăpa nici o ocazie de a mai face un calambur) şi de magisteriul critic, întotdeauna elegant şi precis, ca o tăietură de diamant, al lui Vladimir Streinu.

După amfitrion, Voiculescu era cel mai des solicitat să prezinte noutăţi, invitaţie la care el răspundea cu o naturaleţe vecină cu umilinţa. Nu mi-l amintesc să fi adus prea multe poezii, dar acolo, în casa lui Slătineanu, a citit el o bună parte din povestirile care, postum, l-au aşezat printre cei mai mari prozatori ai literaturii române. Cu mult înainte de a fi fost astfel consacrat de cronica literară, el a trăit bucuria intimă de a se şti preţuit de cei care, deopotrivă, îl iubeau.

Nu ştiu ce se va fi salvat din prozele lui Barbu Slătineanu, care a murit în împrejurări tragice, şi nici ce sau cât va rămâne din ele. De numele lui însă rămâne legată, cel puţin în amintirea mea, o oază de sănătate literară, într-un pustiu al conştiinţei, semănat cu leşuri.

4

În toamna anului 1955 scrisesem o poezie plină de amărăciune și cam în răspăr cu disciplina cinului meu. Covârșită de arghezianism, *Miezonoptica* mea pleca de undeva din *Duhovnicească* și se poticnea în *Evoluții*, pentru ca, după nu prea multe ocoluri, să răbufnească, timid eminescian, tocmai de prin *Scrisoarea a treia*:

Cine-mi bate-n fereşti?...
Doamne, Tu eşti?
Cu braţele cruciş pe piept,
De când Te-aştept,
De când Te-aştept!
Mi-era dor să Te văd, să Te-aud
Ca Zaheu pe creanga lui de dud,
Să Te simt în suflet, comoară,
Cum Te-a simţit vecia-ntâia oară,
Când stelele nu aveau nume,
Când nu-ntinseseşi cortul peste lume,
Când din praştie nu azvârliseşi luna,
Nici stele multe, una câte una,
Când, ne-ncăput, urzeai din abur lut
Şi, ne-nceput, urneai un început...
Dar tu parcă n-ai fi Tu!
Prin ce-nţeles se prefăcu
Veşmântul tău de in
În strai de aur şi rubin?
Cununa ta de spini, cununa ta,
E cuşmă de diamant şi catifea!
De când ţi-ai pus panglìci şi zurgălăi
Să te slăvească cerşetorii tăi?
Picioarele tale, desculţe, sărace,
Pe cine-ai pus să ţi le-mbrace
În ciuboţele negre, lustruite?
Eu le ştiam zgâriate, prăfuite,
Sfinţite de osândă, miruite
Cu lacrimile păcătoasei din Magdala.
Cin' ţi-a schimbat frânghia cu beteala
Şi trestia, cu cârja de argint,
Şi rănile, cu bumbi de mărgărint?
Nu, nu, tu nu eşti Tu!
Tâlharii tăi
Nu sunt nici ei mai buni
Şi nici mai răi.
Urechile-ţi aud, din mii de guri,

Cea dreaptă, rugăciuni,
Cea stângă,-njurături.
În templul slavei zornăie parale
Lângă icoana sfântă-a Maicii Tale
Şi lângă poala sfinţilor cuminţi
Rânjeşte corvanaua cu arginţi...
Eu te-aşteptam sărac şi plin de har,
Să-ţi storc licoarea rănii în pahar
Şi să te sorb aşa, smerit cum mi-s,
Cel vechi, ucis,
Cel nou, închis,
Cel ce-o să vină, paradis,
Ca printr-un vis,
Ca printr-un vis...

Hai, suflete, pe calea ta întreagă,
Ia-ţi pâine şi icoană în desagă,
Şi-om rătăci aşa, pribegi,
Ceasuri întregi şi ani întregi,
Udaţi de ploi, uscaţi de vânt,
Şi ne-om opri lângă-un mormânt
Şi-om scormoni cu ghearele prin glod
Să dezghiocăm o inimă de voievod
Şi să vedem de-ntr-însa s-a ascuns
Cel neajuns,
Cel nepătruns...
Cu viaţa mângâiată în răspăr
Ne-om închina în duh şi-n adevăr
Şi, sângeraţi pe frunţi,
Ne-om răstigni privirile pe munţi
Unde-au crescut şi străjuiesc mereu
Veciile de piatră ale lui Dumnezeu.

Spiritul polemic al poeziei era cât se poate de evident și pentru aceasta e de ajuns să amintesc că, citindu-i-o într-o bună zi marelui meu prieten, mitropolitul Firmilian, om cu largi deschideri spre cultură și, în același timp, cu un controlat simț al umorului, acesta m-a privit lung, zâmbind, și a clătinat din cap:

— E foarte frumoasă, dar dacă o publici, te caterisim!

Nu de spaima caterisirii am ținut-o eu în sertar și nu absența ei dintr-o pagină tipărită m-a salvat de osânda sinodală.

În seara zilei de 1 octombrie (1955) l-am avut la mine pe V. Voiculescu, împreună cu alți câțiva prieteni. Am ascultat discuri, ca de obicei, apoi le-am citit câteva poezii, printre care și *Miezonoptică*. Cum întâlnirile noastre de acest fel nu aveau caracter de cenaclu, nici lecturile din

seara aceea nu au fost urmate de aprecieri sau discuții critice. Am observat, cel mult, câteva schime de nedumerire. Cred că de îndată am și schimbat subiectul, ridicând întrebări despre o nouă carte sau ceva în genul acesta.

5

La vremea când l-am cunoscut eu, Voiculescu se afla în căutarea isihiei. Nu multora le spune ceva acest cuvânt grecesc, care înseamnă liniște, pace lăuntrică, dar cu un înțeles deosebit de acela pe care oamenii de rând, neiniția ții, i-l acordă. E vorba de o pace interioară, care este, în același timp, nepace, nelinişte. Ea nu poate fi confundată cu aceea, de pildă, a insului ajuns la o anumită vârstă, suficient luișii, întru suprema împăcare cu existența, a omului care se contemplă pe sine privind împrejuru-i. Isihia e o liniște creatoare, neastâmpărată, în continuă mișcare, dar nu o rotire pe orizontală, ca aceea a vulturilor, ci o largă înșurubare pe verticală, ca învârtirea iederii pe tirs, un urcuș în spirală către înălțimile cele mai de sus, acolo unde se consumă Logodna contemplației poetice.

Dacă e să se vorbească – și se vorbește – de religiozitatea lui Voiculescu, aceasta în nici un caz nu poate fi pusă alături de aceea a lui Arghezi sau a lui Ion Marin Sadoveanu, ca să-i citez doar pe aceștia doi dintre scriitorii cunoscuți de mine. Primul era un religios de tip meditativ, care renunțase la orice formă de ritual și se concentrase în cugetare. El spunea, și nu numai în poezie: „*Te caut, mut, te-nchipui, te gândesc*”, sau: „*Rugăciunea mea e gândul*”. Al doilea, dimpotrivă, devenise un ritualist aproape bigot și nu puțini erau cei ce puteau să-l zărească într-un colț obscur de biserică, îngenuncheat, în fața lumânării pe care o sărutase înainte de a o fi aprins. Față de meditativul Arghezi și de ritualistul Ion Marin Sadoveanu, Voiculescu era un contemplativ, pe o treaptă cu mult superioară. Nici contemplația lui nu avea un sens comun; el nu trăia starea de extaz, adică de revărsare a spiritului în afară, ci pe aceea de entaz, înmănunchere a sufletului în propriul său interior, o perpetuă angajare în urcușul lăuntric. E o experiență de excepție, la care se ajunge printr-o inițiere de lungă durată, răbdătoare și deloc lipsită de riscuri, mai ales că treptele ei mai de jos presupun și un atent proces de mortificare. Eu, de pildă, n-am fost niciodată un inițiat în isihie, dar Voiculescu era. El nu numai că o căutase, dar a și dobândit-o, nu era un teoretician, ci un practicant, fapt pentru care și vorbea atât de puțin despre experiențele lui lăuntrice.

Am stăruit asupra acestei dimensiuni spirituale a lui V. Voiculescu pentru că, după părerea mea, marea lui poezie, cea din ultimii săi ani de viață, nu poate fi înțeleasă altfel. Câtă vreme poetul s-a aflat în faza de inițiere, pregătitoare, adică prin anii 1948–1953, poezia lui – cunoscută sau încă inedită – se resimte de oarecare descriptivism; isihia îi era o *sursă* de inspirație. Mai târziu, când a ajuns la plenitudinea contemplației, isihia îi devenise *inspirația însăși.* Tocmai de aceea cred că e impropriu să se vorbească de o poezie de „inspirație religioasă" a lui Voiculescu; însăși rugăciunea lui era artă. Contemplația avea drept rezultat poezia. Nu fără să zâmbesc, am citit cândva surpriza unor critici literari care credeau că în *Ultimele sonete închipuite*... au descoperit nici mai mult, nici mai puțin decât răbufnirea erotică a unui poet la vârsta de șaptezeci de ani, ca și cum pe acesta l-ar fi apucat amocul „ultimului iub". Între *eros* și *agape* distanța e enormă și poate că în ea ar trebui căutată și însăși rațiunea de a fi a *Ultimelor sonete*..., sublim adaos la acelea ale Marelui Will. Dacă Shakespeare ne-a lăsat poezia unui geniu, Voiculescu ne-a dăruit-o pe aceea a unui harismatic.

De dincolo de ape
– pagini de jurnal –

Pagini de jurnal american

Pagini de jurnal[1]
decembrie-ianuarie (1969-1970)

29 decembrie

Lungă hoinăreală prin amurg newyorkez. Splendoarea Sărbătorilor: pomi electrici, îngeri de sârmă galvanizată, trâmbițe de carton presat, magi colorați în teracotă. L-am dus pe Mitică să vadă catedrala St. Patrick. L-a impresionat monumentalitatea construcției. — Așa ceva numai în New York se poate vedea, a exclamat el. (Dar nu avea dreptate.) L-am urcat apoi pe acel magnific zgârie-nori, Rockefeller Center, pe platforma de la etajul șaptezeci. Candelabru festiv, metropola era fascinantă. Am început să identificăm coloșii: Empire State Building, Pan-American, Life-Time... — Iată și catedrala St. Patrick! i-am spus, aplecat peste balustrada de beton. — Unde e, că n-o văd? se miră el. — Uite-o colo, jos, ca o laviță răsturnată. Dedesubtul acelor turnulețe slujește cardinalul de New York.

30 decembrie

Mitică a plecat spre Țară. M-am întors la Philadelphia pe ploaie și vânt. Se lasă frigul.

3 ianuarie

Ședeam, cândva, de mai bine de un an în aceeași celulă. Într-o bună zi am fost dus la tribunal, ca martor într-un proces. Am revenit seara. Rar mi s-a întâmplat o bucurie ca aceea, a întoarcerii „acasă”.

În Detroit se anunță un ger de –10° (F).

---

1. *Noi*, nr. 1, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania.*

7 ianuarie

Am dat la cules primele materiale ale casetei de literatură. Lui Larry nu-i vine să creadă că cineva poate să scoată o publicație rezemată numai pe cheltuieli, și încă personale. Așa ceva nu poate intra în capul unui american. Simt o bucurie înaltă: am rămas, totuși, român, și încă de modă... clasică!

8 ianuarie

Îmi scriu ai mei că la 15 decembrie ar fi avut loc un spectacol de gală cu *Meșterul* meu, la Opera din București. Dar nu-mi dau nici un fel de amănunte. Într-un adaos la felicitările de Crăciun, Voicescu jubilează: a văzut *Meșterul* într-o reprezentație „de zile mari", jucat „cu cassa închisă". Oare să fi fost? Ah, depărtarea asta!

9 ianuarie

Azi mi-am ascultat din nou *Meșterul*, pe banda de magnetofon, și am încercat să-mi imaginez spectacolul. Mi se pare ciudat că nimeni, până acum, n-a făcut nici o mențiune despre muzica de scenă a lui Alexandru Hrisanide. Nu-l cunosc pe acest tânăr compozitor, dar am auzit despre el lucruri excepționale. Apelând la el, Marietta Sadova s-a dovedit, și de data aceasta, inspirată. Îmi dorisem o asemenea adiere de mister plutind peste fabulația piesei.

Aquaforte

Numărul pe septembrie 1969 al revistei *Teatru* se ocupă, în întregime, de problema stagiunii. Conceput și realizat cu grijă, sumarul nu omite aproape nimic din ceea ce poate intra în alcătuirea momentului teatral românesc: autori, regizori, scenografi, actori, scene și săli, piese și proiecte. Autorul unui recent *Meșterul Manole* nu este, nici el, trecut cu vederea. Un oarecare S. Massler îi dedică o epigramă, pe marginea spectacolului de la Studioul „Casandra". Epigrama, adresată nominal lui V. Anania, sună așa:

După ce-a căzut cortina
Spectatorii-au spus în cor:
— Mai bine o cruțați pe Ana
Și-l zideați pe... autor!

Că epigrama, și așa șchioapă, n-are haz e evident. Dacă avea, ar fi meritat o replică savuroasă. Hazul îl pândește pe epigramist din afara catrenului: în piesa cu pricina, nevasta lui Manole nu se cheamă Ana! Ceea ce înseamnă că tovarășul Massler n-a văzut spectacolul și că epigrama i-a fost comandată, probabil, prin telefon.

Un camarad de la marele „Drum" e iritat că George Uscătescu n-a participat la congresul din Washington al Societății Academice Române. Iritarea e provocată de motive strict culturale: Uscătescu (care, chipurile, ar fi comis crima națională de a-și fi vizitat țara) trebuia să apară la congres „pentru a i se pune câteva întrebări" și „pentru a-și apăra poziția...". Oare de când Societatea Academică s-o fi transformat în tribunal?

Virgil Brădățeanu, al cărui condei capătă tot mai multă autoritate morală prin răspicarea cu care dezbate unele aspecte ale teatrului românesc, pledează, cald și convingător, pentru întoarcerea pe scenă a dramei eroice-istorice, „categorie reprezentativă și specifică pentru producția literară națională".

Prin 1965, un asemenea autor s-a prezentat la Teatrul „C.I. Nottara" cu o asemenea piesă. Secretara literară nici măcar n-a reținut textul, pentru o eventuală lectură. „La noi nu se poate! Directorul i-a imprimat teatrului nostru un profil specific; la noi se joacă piesa de actualitate..., piesa modernă..., piesa de idei..., piesa de avangardă... Nici nu văd care teatru ar mai juca, acum, drama istorică. Încercați la Național. Poate că acolo... merge".

Naționalul va prezenta pe scenă eroi naționali, dar noul director îi dorește „de factură shakespeareană", adică „fără hlamide și bărbi".

Marginalii

Erasmo se cheamă noua carte a lui George Uscătescu, apărută recent în Editura Națională din Madrid. O dată mai mult simt regretul că limba spaniolă îmi este inaccesibilă. Mă uit la coperta frumoasă, parcurg tabla de materii, frunzăresc, pe deasupra, câteva capitole, sărind din cuvânt în cuvânt, ca pe pietrele unui râu de munte...

Gândul mă duce cu ani în urmă, la lectura unor pagini ale lui Georges Duhamel asupra aceluiași Erasm. Duhamel pretindea că Erasm trebuie să fi avut o țeastă foarte urâtă, diformă, dezgustătoare, de îndată ce toate portretele lui îl arată cu capul acoperit de faimoasa bonetă. Marelui umanist i-ar fi fost rușine de propriul său cap. De aici, eseistul francez se grăbea către o concluzie frapantă: cea mai cuprinzătoare minte a secolului al XVI-lea se adăpostea în una din cele mai urâte țeste!

Acum vreo doi ani am avut prilejul să văd o replică a craniului lui Erasm, în casa memorială din Bruxelles. Mi-am adus aminte de spusele

lui Duhamel și am cercetat exponatul cu interes deosebit, făcând apel și la uitatele mele resurse de anatomie și antropologie. Nu numai că n-am descoperit nimic diform, dar craniul lui Erasm mi s-a părut de o frumusețe clasică. Hârca unui geniu poate fi, într-adevăr, frumoasă. Ce simplu se creează legendele, mi-am spus.

Nu cunosc toată poezia lui Ion Alexandru, dar am în mână *Vămile Pustiei*, volumul său cel mai nou, despre care citisem o cronică, așa și așa, a Magdalenei Popescu. Știu că poetul este unul din cei mai reprezentativi ai generației tinere, ai acestei generații pentru care discursul poetic e mai mult decât o problemă de artă: o formulă de viață.

E limpede că Pustia i-a descoperit lui Ion Alexandru un filon de aur al inspirației lirice. Scriu „lirice" în înțelesul foarte larg al cuvântului. Poezia modernă – la români, Blaga – ne-a obișnuit cu o lirică de maximă concentrare, cu economia riguroasă a verbului. Tinerii noștri poeți sunt debordanți; disciplina alergării e foarte puțin controlată, versul se pomenește galopând, împotriva intenției primare. Uneori te miri cum se poate ca un lucru să fie spus într-un număr atât de mare de cuvinte. Lirica lui Ion Alexandru pornește grav și zburdă apoi către epopee. În definitiv, aventura spiritului nici nu poate fi rostită altfel. Versurile lui sunt ca niște aripi de vultur la subțiorile unei privighetori: cântecul zboară, purtat. E o poezie de Agora, solicitată de graiurile aezilor.

Pagini de jurnal[1]
ianuarie (1970)

10 ianuarie

Poșta mi-a adus răspunsul lui Donald W. Baker prin care mă autorizează să-i public, în traducere, poezia „Așteptare". Poetul e amabil și spiritual: „În felul acesta, atât publicația dumitale, cât și poemul meu se vor bucura de o circulație mai largă".

17 ianuarie

Am parcurs astăzi un vraf de reviste și ziare, franțuzești, americane, românești. A avut dreptate cine-a zis că din pricina copacilor nu vezi pădurea. Europenii au o imagine mult mai exactă asupra fenomenului american decât o pot avea americanii înșiși. După cum eu, de aici, îmi surprind o idee mult mai cuprinzătoare asupra a ceea ce se întâmplă în literele românești decât mi-aș ghici-o într-un cenaclu de pe Strada Frumoasă.

1. *Noi*, nr. 2, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania*.

18 ianuarie

Americanii au un zâmbet subțire când aud de stirpea latină, dar geniul construirii de drumuri l-au moștenit, indiscutabil și Dumnezeu știe cum, de la romani. În insula Hawai am văzut o șosea turnată pe o imensă întindere de lavă încă nerăcită. America e o civilizație rulantă, în neodihnită rostogolire. La han, omul se simte din ce în ce mai înghesuit și-și dispută spațiul cu automobilul.

20 ianuarie

Trei sute de mile în patru ore e, totuși, mult. De ce ne-om fi grăbind?... Am umblat mult prin lume; viteze și pricini. Americanii mână repede din interes, nemții, din pasiune, italienii, din temperament, sârbii, din prostie. Eu, ca să-mi treacă guturaiul.

23 ianuarie

Citesc că Șerban Cioculescu a propus publicarea jurnalului intim al lui Gala Galaction. La vremea când îi eram student, bătrânul scriitor și-a încheiat astfel o confesiune, în sala de curs: „Ei, dragii mei, lucruri cutremurătoare se vor descoperi după moartea mea”. Proștii credeau că e vorba de o circumcizie.

25 ianuarie

Festival românesc în Detroit. Am conferențiat despre Unirea Principatelor, și anume despre dificultățile psihologice care i-au premers actului de acum 111 ani. Lume multă, cald în sală, exuberantă desfășurare de cântece și jocuri românești. Mâine vom uita. Ca și anul trecut, după 1 Decembrie. Ne rostim despre Unire parcă spre a-i arăta lumii cât suntem de dezuniți.

31 ianuarie

Aveam să însemn aici ceva rămas de ieri, și nu mai știu ce. Nu cumva jurnalul e un gen lung cultivat de memoria scurtă?

Aquaforte

Citisem literatura unor foarte tineri scriitori din România și îmi aduc aminte că acum vreo doi ani, când am fost prin țară, mi-am

comandat un costum de haine la un croitor de pe Calea Griviței. Părtaș al ideii că civilizația și confortul pot beneficia de împrumuturi și transferuri, i-am cerut meșterului ca buzunarul din dreapta al vestonului, în care de obicei se ține pachetul cu țigări, să mi-l facă „în stil american”, adică să-i adauge înăuntru și mai deasupra, prins de căptușeală, un buzunărel, un fel de punguță aplicată, în care se poartă cutia cu chibrituri sau bricheta. Utilitatea acestui mărunt artificiu de foarfecă și ac putea fi evidentă: obiectele nu se alătură și buzunarul nu se umflă.

Când costumul a fost gata, croitorul mi-a surâs, fericit, și s-a felicitat că descoperise, în meseria lui, ceva nou; originalitatea buzunarului îl va impune clienților viitori, neumblați prin lume și ignoranți.

Buzunarul mi-l făcuse „în stil american”; îl dublase, adică, printr-un perete despărțitor, cam de la jumătate și până jos de tot.

Maestrul crezuse, probabil, că în felul acesta îmi va fi imposibil să confund țigările cu chibriturile.

Ce frumos scrie Ana Blandiana! Scriitoarea aceasta a crescut încet și cu răbdare, odată cu iedera peretelui dinspre umbră. Cuvintele ei sunt lucrate cu acul, în arnici subțire, pe o pânză fină. Îmi place să urmăresc cum gândul îi premerge condeiului îndeaproape, la doi pași, ca un semănător înaintea plugului.

Dar de ce, neapărat, „Antijurnal”? Numai pentru că în leatul nostru se scriu antipiese, antiromane și antimemorii?

Un gazetar francez, dragă Blandiana, observa că pe la noi, pe dincoace, există și antiguverne, și antiminiștri, poate și anticontribuabili. Dac-ar fi după mine, în cultură ar trebui să aibă acces doar un singur fel de anti: carii.

Prin asociere: Nu sunt un făcător de calambururi (se cere un plus de inteligență egal cu tumba fotonului), dar am reținut câteva, ale lui Șerban Cioculescu, al cărui spirit pândește veșnic cuvintele la țiitoare. Într-o conversație despre pește, pescării și pescuit, Vladimir Streinu ne mărturisea că el nu poate mânca, sub nici o formă, crapul.

— Asta-nseamnă că n-ai crapacitate stomacală, se grăbi să observe prietenul său.

Aș mai spune și altele, dar plumbul nu are elasticitatea cuvântului; dimpotrivă, e foarte rigid, dușmănos de rigid.

Marginalii

The Spirit of Tragedy, iată o carte cum n-am citit de mult, din vremea când devoram, cu dicționarul, acea capitală Dramatic Technique a lui Baker. Cum de-am putut-o răbda în raft, necitită, mai mult de vreo doi ani? Lectura ei însă trebuia să mi se întâmple, fatal, aici, în ambianța acestui Festival

Shakespeare, ale cărui spectacole, de la Eschil la Peter Luke, îmi sunt ca niște seminarii într-o universitate de vară. Nu spunea oare Emile Faguet că există și o artă de a citi?...

Herbert J. Muller, ca orice profesor, e didactic. Omul a citit mult, cu răbdare și meticulozitate, și-a ordonat materialul pe fișe și a alcătuit un compendiu monumental, de istorie și filosofie a genului tragic, de la pre-eschilieni până la Sartre și O'Neill. În ciuda didacticismului ei, cartea e străbătută, de-a lungul celor trei sute de pagini, de meditația gravă a autorului, care știe exact când trebuie să suspende un citat și să intervină creator; gândirea lui Muller e ca un mortar fierbinte, de pe vremuri, care făcea ca pietrele să devină mai friabile decât tencuiala.

Deosebit de frumos mi se pare capitolul despre tragicii greci (în cuprinsul căruia Nietzsche e citat de numai două ori; el va fi însă copios pomenit în subcapitolul tragediei romantice, în legătură, bineînțeles, cu Wagner). Paginile sunt frumoase, desigur, și pentru că materialul e extraordinar de generos. (Alice Voinescu a scris o carte, admirabilă, numai despre Eschil.) (Oare nu Petre Hossu se chema autorul unei *Dialectici a Tragediei*?... Mi se pare că mă încâlcesc în erudiție!)

Cu câtă căldură și convingere vorbește Muller despre realismul tragicilor greci! Dacă forma o împrumutaseră din ritualurile magice, conținutul pogora direct din poemele homerice, ai căror eroi erau „contemporani" cu spectatorii și legați direct de viața cetății, cu toate implicațiile ei, religioase, sociale și politice. „Bunuri comune, miturile și legendele tradiționale îi ofereau dramaturgului avantaje mult mai mari decât și le pot imagina scriitorii moderni."

Iată o pagină despre tragedia cu un singur actor! Desigur, puține șanse de „acțiune dramatică"; dar „cea mai puternică posibilitate tragică o oferă eroul solitar, față-n față cu propriul său destin". (Să notez că Marin Sorescu nu e deloc un „copil teribil" al tragediei moderne, ci fiul bun și înțelept al lui Eschil?)

Stratford, Canada
august 1969

Pagini de jurnal[1]
februarie-martie (1970)

18 februarie

Deci, a încetat din viață Vasiliu Birlic. Iată un om pe care nu mi-l pot imagina mort fără să simt că-i profanez memoria.

1. *Noi*, nr. 3, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania.*

20 februarie

„Inima mea e făcută să bată, să bată, să bată...” Inima mea dă semne de oboseală.

22 februarie

De vreo doi ani, Pat Paulsen e comicul meu preferat. În compania fraților Smothers mi se părea, cum spun actorii, colosal. Acum Paulsen și-a deschis „show”-ul său propriu; comparat cu sine însuși, mi s-a făcut mititel. Și asta pentru că Pat Paulsen ține să fie, neapărat, egal cu sine însuși.

28 februarie

Primul număr al casetei a fost primit cu emoție, pretutindeni în lumea literară. În ultimele trei săptămâni am primit peste patruzeci de scrisori din vreo unsprezece țări. Cei mai mulți dintre corespondenții mei cred că e vorba de o reluare a tradiției „Biletelor de papagal”. Nu sunt deloc sigur că e vorba de un compliment. De fapt, nu m-am gândit la asta, dar, dacă e așa, glorioasă tradiție! Păstrând, totuși, proporțiile!

1 martie

Cumnată-mea mi-a trimis un mărțișor, un mărțișor adevărat, din fire delicate de arnici roșu și alb. Mi l-am pus la butonieră și am plecat spre Windsor.

— Aduceți ceva în Canada? m-a întrebat, profesional, vameșul de la graniță, politicos aplecat spre portieră.

— Da, primăvară românească!

Și i-am arătat mărțișorul. A priceput și a surâs. Se întâmplase să fie o zi cu soare mult.

6 martie

Astă-seară am avut o emisiune de o oră și jumătate la postul de radio CHML din Hamilton, Canada. O polemică dezagreabilă, în jurul unui ins dezagreabil. Emisiunea n-a avut nici o contingență cu literatura, dar, ajuns acasă, mi-a venit în minte să scriu o bucată care s-ar putea intitula *De din vale de Rovine*. E frumoasă viața, Costică! Sublimă!

13 martie

Erată la *28 februarie:* în loc de *proporțiile*, a se citi *buna-cuviință*.

Aquaforte

Am avut impolitețea de a fi urmărit Festivalul Național de Teatru dintr-o lojă mai de la fund, la câteva mii de kilometri de scenă, mult îndărătul garderobierei critice și al pompierului cultural, de acolo de unde riscul se mărginește cu șansa, iar probabilitatea cu certitudinea. E adevărat, curbura meridianelor ne-a obligat să nu vedem decât jumătatea de sus a jocului, ca pe un spectacol de păpuși mânuit din spatele lunii, ceea ce poate fi în avantajul imaginii; în schimb, depărtarea ne-a scutit de șușotelile, din cușcă sau de după arlechin, ale sufleurilor, dezagreabile nu prin repetarea textului, ci prin intermitența punctelor de suspensie.

Finala s-a dispensat de numele unui Marin Sorescu sau Paul Anghel și s-a concentrat pe un spectacol cu identitate imprecisă: o *Coana Chirița* contrafăcută și abuzivă, prezentată de Naționalul bucureștean, al cărui nou director inspiră, totuși, multe și îndreptățite nădejdi. Tudor Mușatescu a combinat cele două clasice Chirițe, le-a împănat cu câte ceva din alte piese ale lui Alecsandri și a alcătuit astfel un text care, dat pe mâna unui regizor excelent și a unor actori de mâna-ntâia, a evoluat într-o reprezentație excepțională, distinsă cu Marele Premiu.

Ne luăm libertatea de a crede, chiar de aici, din obscuritatea acestei depărtări, că spectacolul este, într-adevăr, excepțional. Dar ne îngăduim și libertatea de a observa că dacă un regizor bun și câțiva actori buni nu pot da, împreună, decât un spectacol bun, apoi un autor mare și un alt autor mare nu pot da, separat, decât o piesă mică.

Ni s-a părut că unul din rosturile majore ale acestor festivaluri este și acela de a înfățișa, evalua și încuraja dramaturgia originală românească. Și dacă, în ciuda acestei prezumții, juriul și-a propus să nu țină seama de calitatea literară a textului, nu vedem de ce tocmai Naționalul Capitalei, ale cărui ambiții, oricum, trebuie să fie ceva mai mari decât ale unui teatru de estradă, s-a prezentat cu o „piesă” a cărei paternitate nu e nici măcar ambigenă; e neutră.

Pe cine au aplaudat spectatorii? Pe Mușatescu sau pe Alecsandri?

Dacă ne putem permite o *Coana Chirița* de Tudor Mușatescu-Alecsandri, pe când un *Vlaicu Vodă* de Al. Voitin-Davila și un *Apus de soare* de Mircea Ștefănescu-Delavrancea? Pe când un *Regele Lear* de William Saroyan-Shakespeare și un *Straniu Interludiu* de Eugène IonescO'Neill?

E păcat de Dumnezeu! Vreo treizeci de piese originale, pentru ca laurii să cadă, grei, pe un hibrid!

Marginalii

Eugen Ionescu se numără acum printre membrii Academiei Franceze.

Iată un eveniment liniștitor, ca o certitudine la capătul unui drum prin ceață. Comparația ar putea să surprindă, dar cel mai inteligent și mai lucid scriitor al teatrului modern și-a trăit drama îndoielii de sine cu intensitatea unui demoniac. Mai limpede spus, Ionescu nu s-a îndoit niciodată de talentul său, ci de perenitatea formulei lui literare. Omologat de la început printre dramaturgii de avangardă, printre promotorii teatrului absurdului, autorul *Cântăreței chele* n-a cutezat o dezmințire radicală, dar nici n-a părut încântat de vecinătățile lui Beckett și Adamov. Năzuia la mai mult.

S-a scris și se vorbește încă destul despre sentimentul morții în opera lui Eugen Ionescu. La vremea când l-am cunoscut, eu eram încă un copil, domnul Eugen Ionescu îmi era profesor de limba română, suplinindu-l, o vreme, pe Anton Holban. Retrospectiv, asocierea dintre cei doi contemporani mi se pare semnificativă. Holban avea o obsedantă spaimă de moarte, lui Ionescu îi era frică de fragilitate. Holban ambiționa să nu moară (și a murit), Ionescu se jura să trăiască (și a trăit). Holban tremura ca un om, Ionescu se cutremura ca un creator. Holban avea oroare de groapă (a dorit și a fost incinerat), Ionescu s-a temut de uitare (a dorit și s-a umplut de scandal). O angoasă exista, fără îndoială, și la unul, și la altul. Dar a lui Holban se consuma, într-un anume fel, la scara biologică, redusă la existența în sine, pe când a lui Ionescu a avut acea grandoare a aburului masiv de pe Niagara, ale cărui urcușuri incerte îl duc nu la destrămare, ci la conturarea unei anume entități.

Se zice că Ionescu fuge de oameni, și e adevărat. Dar de după perdeaua lui din bulevardul Montparnasse, Ionescu îi pândește pe oameni și tinde să vadă dacă și în ce măsură ei îi caută fereastra. Mă uit la cărțile din rafturi și mă opresc la cotorul acestui *Journal en miettes*. E acolo un ochi de ciclop, al lui Eugen Ionescu, un ochi făcut nu să privească, ci să fie privit. O, nimic nu-i poate fi mai străin lui Ionescu decât tentația cabotină. Ionescu e un sfinx cu templul între labe.

Ionescu la Academie e un fel de mântuire a sufletului, dincolo de credință și necredință, dincolo de virtute și păcat, o *apocatastasis ton ponton*, lăuntrică restaurare universală a setei de absolut. De acum, Eugen Ionescu își poate revendica dreptul de a trăi.

Pagini de jurnal[1]
aprilie (1970)

5 aprilie

Fiindcă doamna Margie Predețeanu mi-a povestit-o astăzi pentru a doua oară, am să consemnez întâmplarea:

> Fată tânără și neștiutoare, venisem de curând în America, unde mă aștepta maică-mea. Fusesem educată în România, la limita culturii generale a oricărui adolescent, și nu eram deloc familiarizată cu nume de pictori, de sculptori, dirijori de orchestră sau directori de scenă. Știam însă atâta lucru, că dacă te afli într-un oraș străin, una din primele griji trebuie să-ți fie aceea de a vizita măcar un muzeu.
> Așadar, fără ambiții prea mari, am intrat în Muzeul de Artă Modernă din New York și am început să mă plimb de-a lungul galeriilor, mai înțelegând câte ceva, și mai făcându-mă că înțeleg, preocupată, oricum, de introducerea mea într-un sector de viață care-mi era aproape cu desăvârșire necunoscut. Am ajuns astfel la etajul trei și am pătruns într-o galerie micuță, cu vreo zece-douăsprezece (azi știu că sunt unsprezece) sculpturi. Nu cred că mi-au spus prea mult cele câteva titluri, care păreau că nu se potrivesc deloc cu ceea ce era deasupra lor și, de asemenea, nu cred că am stăruit prea mult asupra a ceea ce vedeam.
> Dar ieșind pe coridor și făcând primii pași îndărăt, pe scară, mi-am simțit deodată sufletul răvășit de niște simțăminte ciudate, tulburi, incerte, care se ridicau de undeva, din adâncul ființei mele, și mi se podideau în gât și în ochi. Doamne-Dumnezeule, mi-am spus, ce s-o fi întâmplând cu mine?... Și m-am pomenit plângând. Coboram treptele și continuam să plâng încet, fără să știu de ce.
> Deodată m-am întrebat: ce-oi fi văzut eu în galeria aceea, de mă face să plâng? Căci lacrimile nu mi se mai par a-mi fi venit din senin; ele trebuie să aibă o pricină de care încă nu-mi dau seama.
> Am urcat treptele îndărăt, am întâlnit un paznic și l-am întrebat: ce este în galeria aceea din colț? Paznicul mi-a răspuns: Brancusi. Dar el pronunța ca americanii, *Brancusi*, nume care nu-mi trăda nimic deosebit. Am alergat la galerie și, cum știți, pe peretele dinspre ușă am dat de plăcuța cu numele sculptorului: numai după ce am citit că e „French born in România" mi-am dat seama că numele lui trebuie să fie Brâncuși, nume de care, ca să fiu sinceră, nu auzisem niciodată.

1. *Noi*, nr. 4, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania.*

Atunci am zăbovit în galerie și m-am uitat lung la sculpturile acelea, nu numai cu ochii, ci și cu inima. Și, ca într-o străfulgerare pe care n-am s-o uit niciodată, mi-am dat seama de ce ele mă făcuseră să plâng.

Aquaforte

Printre cei ce au văzut expoziția Brâncuși la muzeul Guggenheim din New York s-a numărat și George Macovescu. Fascinat de universalitatea artei brâncușiene și, în același timp, de amprenta ei profund națională, sufletul românesc și-a adus aminte că, totuși, contextul edilic al monumentelor de la Târgu-Jiu e încă departe de a reprezenta un centru de atracție către cele trei mari opere de artă, mândrii ale pământului geto-dac. Întors acasă, George Macovescu scrie:

Aștept ca peste această țară a noastră să se reverse cornul abundenței. Atunci voi îndrăzni să strig că la Târgu-Jiu trebuie să cheltuim bani, energie și imaginație pentru a pune în adevărata lor valoare acele mari opere ale lui Brâncuși: Poarta sărutului, Masa tăcerii, Coloana nesfârșită. Acolo s-ar putea închega un templu al frumuseții, mărturisind în veacuri că peste lume a plutit geniul artistic al poporului nostru. (...) Visez și aștept acea vreme.

Nu, domnule Macovescu! Un om cu numele și poziția dv. nu mai are voie să viseze. O mai putem face unii dintre noi, care alergăm prin viață împinși de spinul din călcâi. Cel ce visează prea mult, între somn și trezvie, riscă să le piardă pe amândouă. V-o spune un visător, dacă spusele lui vă vor ajunge. Domnia voastră trebuie să înfăptuiți. Măcar să începeți!

Haideți, domnule Macovescu! O inițiativă! Un apel către poporul încă lipsit de cornul belșugului. Nu cred nici în fondurile de la UNESCO și nici în bugetul Comitetului Culturii cât cred în sărăcia generoasă a poporului român. O chemare largă, pe țară! Și fără să fie implicate organizațiile, de nici un fel, cele ce au golit teatrele de spectatori, prin bilete coercitive. Nu rețele contabile și nici planuri de încasări cu plafon minim și prime de merit! Ci o lozincă liber-curgătoare pe uliți, așa cum s-a construit cândva frumusețea din centrul Capitalei: „Dați un leu pentru Ateneu!”. Vă amintiți?

Bani, mai târziu; dar imaginație se poate cheltui de pe acum.

O strigare a entuziaștilor, o mișcare a celor ce nu mai vor să viseze și să mai aștepte, o întrecere de pantahuze și pușculițe la răspântii, un start continuu al timbrelor și cărților poștale, o loterie de speculă a anecdotelor cu olteni, o zarvă de cobilitari și gratalagii ai frumosului românesc, purtată din gură-n gură, din suflet în suflet:

Un frăncuş
Pentru Brâncuşi!

De când sunt olteni pe lume, așa se face treaba la Târgu-Jiu!

Marginalii

Când am aflat, de la un intim, că ermetismul lui Ion Barbu e rezultatul unei elaborări, că poetul își scria poeziile mai întâi „la modul obișnuit" și apoi le trata reductiv până la cristalul cu cheie al versurilor tipărite, m-am scandalizat.

Azi, întorcându-mă de la Expoziția Brâncuși din Chicago, mă gândeam la observația lui Sidney Geist că *Muza adormită* a fost la început un cap de femeie cu ochii deschiși, menit poziției verticale, căruia artistul i-a radiat, pur și simplu, genele și l-a culcat pe o catifea, prefăcându-l astfel într-o minune a visului în odihnă. Se pare că Brâncuși a procedat la fel și cu alte opere, simplificându-le la suprafață și adâncindu-le în interior.

De ce l-aș mai osândi, și acum, pe Ion Barbu?

Revista *Secolul 20* a intrat în cel de-al zecelea an de apariție neîntreruptă, sub direcția aceluiași Dan Hăulică, un om care face destul de puțin zgomot în juru-i, dar a cărui muncă se dovedește mai eficientă decât a unor publicişti cu trompetă perenă și muștiuc cu schimbul. Ca să se mențină „de actualitate", revista n-ar mai avea de trăit decât vreo treizeci de ani, dar ei îi vor fi de-ajuns spre a arăta cât de salutară este această fereastră a literaturii universale deschisă în cămara culturii românești, la o vreme când accesul masiv la cartea străină este, încă, o problemă. Mai mult decât marele public, scriitorii tineri și tineri de tot îi pot fi recunoscători acestei reviste, a cărei prezență și al cărui mesaj sunt și un argument împotriva prezumției că poeții acestei decade (care nu trebuie să fie, neapărat, decadenți) ar reprezenta un fel de generație spontanee, născută din nimic anterior, așa cum lăsa odată să se înțeleagă, într-un comentar pe care l-am ascultat cu stupefacție, criticul Nicolae Manolescu.

Dan Hăulică are și „flair": *Secolul 20* îi e dedicat, cu precădere, lui Samuel Beckett, cu numai o lună înainte ca acesta să fi fost distins cu Premiul Nobel!

Numărul pe septembrie 1969 inaugurează un capitol interesant: „Scriitori români în perspectivă universală", în cadrul căruia Yvonne Stahl publică niște traduceri din Ion Barbu, în franceză, de o extraordinară credincioșie și frumusețe. Lectura lor e o încântare, o elevație.

Și totuși, ele nu aici și-ar avea locul! Lipsește încă revista-revers, fereastră a literaturii românești spre cultura universală. Pe când?

Pagini de jurnal[1]
mai (1970)

18 mai

New York. La telefon, lungă convorbire cu domnișoara X. Printre altele, îmi povestește:

> Bătrâna de deasupra nu putea să doarmă și umbla toată noaptea prin odaie. Ajunsesem să-i cunosc fiece mișcare, greutatea și ușurința pașilor, și eram în stare să identific obiectele pe care le tot muta dintr-un loc în altul. Zgomotul acesta mă ținea trează până spre dimineață, nu mă puteam odihni. Dar mă obișnuisem și, la urma urmei, mă simțeam mai puțin singură.
> Mai mult, cred că bătrâna m-a scăpat de la o nenorocire. Într-o noapte – eram cu lumina stinsă, dar nu dormeam –, m-am pomenit cu un hoț la fereastră. Nu știu cum a ajuns, cum s-a cățărat, căci stau la etajul al șaselea. Când l-am văzut, spânzurat ca un păianjen uriaș în lumina ferestrei, am înghețat. N-am mai fost în stare să mă mișc, să duc mâna la telefon sau să strig. Citesc prin ziare că, în asemenea împrejurări, hoții profită de primele secunde de paralizie a victimei și acționează rapid. În acel moment, un zgomot puternic s-a auzit de deasupra. Geamul a tremurat ușor. Cred că bătrâna răsturnase un scaun sau așa ceva. Efectul a fost fulgerător: hoțul s-a speriat și s-a făcut nevăzut. Când a venit poliția, peretele clădirii era pustiu.
> Bătrâna a murit. Au găsit-o înțepenită pe un fotoliu, și se zice că începuse să miroasă. A luat-o nu știu cine și a dus-o nu știu unde. Se pare că n-avea pe nimeni.
> O vreme a fost liniște, începusem iar să mă odihnesc. Dar după vreo trei-patru zile am început să aud iar zgomotele de deasupra. Aceleași mișcări, aceiași pași în aceleași direcții, aceleași obiecte mutate dintr-un loc în altul. Le cunoșteam bine, bine de tot, în fiece amănunt, și le urmăream acum cu o luciditate fantastică. Nu mă dumeream. Asta, noapte de noapte, până spre dimineață.
> Într-o bună zi n-am mai putut răbda. M-am dus la etajul de deasupra și am bătut la ușa presupusă a bătrânei. N-a răspuns nimeni. Am sunat alături și a ieșit o doamnă uscățivă, probabil irlandeză.
> — Bătrâna a murit, mi-a răspuns ea.
> — Dar eu aud noaptea zgomote, care par a fi ale ei.
> — Și dumneata le auzi?...

1. *Noi*, nr. 5, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania*.

M-au trecut fiori. Vecina însă m-a asigurat că, după ce mobila și lucrurile bătrânei vor fi mutate din odaie, zgomotele vor înceta. Și iar nu mai pot dormi noaptea. Ah, Doamne, și hoții aceștia sunt atât de fricoși!

Aquaforte

Presa literară din România ne oferă spectacolul unor polemici între câțiva scriitori de izbândă, desfășurat sub reflectoare fierbinți.

E un semn nu numai de re-trezire la viață, ci și de autenticitate. Se scrie deschis și cu curaj, un curaj al opiniilor și argumentelor, se scrie exploziv și colorat. Condeiele tinere au temperament, stilul e degajat și deseori neîngrijit, mărturie a spontaneității și a nerăbdării. Că unii polemiști nu au suficientă experiență, că încă nu cunosc „regulile jocului" și că nu știu să fie ofensivi fără a ofensa e evident. Dar aceasta înseamnă și vârstă.

Nevoia polemică purcede din simțul adevărului, dar deseori ea e expresia, mai mult sau mai puțin mascată, a setei de publicitate și arțag. Herostratismul ia forme literare, timpului i se dă foc cu vârful peniței, incandescent. În genere, scriitorii sunt bucuroși de scandal, Bernard Shaw îl căuta cu lumânarea, și nu mai puțin Camil Petrescu, care și-l regiza discret și care s-a ispitit chiar să-și unelteasca o „Societate a Prietenilor lui Camil Petrescu". Dan Botta, și el, destul de bătăios, a fost în stare să-l scoată din sărite până și pe un zalmoxian ca Blaga.

Instrumentată de mobiluri suspecte, polemica poate degenera repede în rudărie și aținere la drum. Nicolae Roșu, gazetar cândva la *Curentul*, după ce deschisese și susținuse niște rafale împotriva lui George Călinescu, la un moment dat i s-a plâns „șefului" că a isprăvit muniția și că nu mai are cu ce „trage". „Simplu de tot, i-a răspuns maestrul, dă o bere și te învăț ce să faci: du-te la spitalul din Sibiu, copiază fișa de nebun a criticului și public-o la ziar!"

Nu demult și în altă parte scriam că noi, cei de azi și de prin afara hotarelor, nu mai știm să purtăm asemenea campanii. Polemica noastră nu mai are în ea acea noblețe a duelului de spadă florentină, flexibilă pe avertisment și elegant spectaculoasă-n atac. Deseori aruncăm floreta și ne batem cu gogoloaie de clei. Ceea ce nu aduce nici un câștig, nici insului, nici adevărului și nici literaturii.

Unii martori ai polemicilor actuale le reproșează preopinenților expresia trivială și le recomandă mai multă urbanitate în vocabular. Aceasta, după părerea noastră, încă n-ar fi nimic. Arghezi polemistul era spurcat de tot, și nu numai când înjura, dar și când lăuda. Despre Camil Petrescu,

pe care-l admira fără rezerve, spunea că „e talentat de pute”. Dar acesta era Arghezi și așa-i ședea lui bine.

Ceea ce însă suntem obligați să observăm astăzi este nu atât nuditatea expresiei, cât prezența spiritului vindicativ. Din inteligenți și bravi, unii polemiști devin răi și răzbunători.

În ordinea firească a polemicii, adversarul trebuie, desigur, redus la tăcere, scos din arenă, rușinat, înfrânt. E victoria pe care și-o propune orice polemist, aceea a ultimului cuvânt. Dar când prin aceste obiective se înțelege punerea adversarului nu în *incapacitatea*, ci în *imposibilitatea* de a mai răspunde, arena nu se mai ține de literatură, ci de cu totul altceva.

Marginalii

În fruntea și în jocul literaturii traduse s-a încetățenit o expresie parazitară, a cărei frecvență devine agasantă: *în românește de...* În ce mă privește, aș renunța bucuros la o asemenea informație (care, la drept vorbind, mă și ofensează) și aș fi mult mai interesat, ca cititor, să aflu dacă un Dostoievski a fost tradus din rusă sau din franceză, dacă la baza unui Omar Khayyam stă un text spaniol sau german, dacă acest Shakespeare provine din englezește sau dintr-o tălmăcire românească mai veche.

Adrian Marino: MODERN, MODERNISM, MODERNITATE (București, 1969).

Iată trei noțiuni pe care frenetica noastră zilnică prestidigitație le joacă prin aer ca pe trei mingi cu traiectorii vertiginoase, încrucișate până la confuzie. Criticul clujean le prinde din zbor și le invită la o legitimare severă, pe numai 120 de pagini.

Lectură tensivă, adeziune totală.

Autorul făgăduiește, pe curând, un *Dicționar al ideilor literare*, din care cărțulia de față e numai o parte.

Mircea Eliade, Mihai Niculescu: FANTASTIC TALES (Londra, 1969). Text paralel, român și englez. Traducere și editare de Eric Tappe.

Doi scriitori români care, deși trăiesc de-atât amar în afara țării și au „acces” total la cel puțin o limbă străină, se îndărătnicesc să-și scrie literatura *numai* în limba lor de-acasă. Și încă ce bogăție de limbă! În vreme ce unii din cei de-acasă au cam uitat de virtuțile – deseori inegalabile – ale graiului străbun.

E de mirare chiar cum critica noastră de astăzi, pedantă și sofisticată în păienjenișuri speculative, ignoră aproape cu desăvârșire limba cărților pe care apucă sau binevoiește să le prezinte. Cu foarte, foarte rari excepții, limba în care e scrisă literatura poeziei, a nuvelei, a romanului sau a teatrului (excepție la excepție: critica neologismului în piesa istorică!) e trecută sub o tăcere de aur.

Să trăiești și să scrii la Chicago sau Londra și să fii tradus în englezește, iată ceea ce mi se pare a fi un blazon de mare noblețe românească.

Michael Veshia: MONODIES OF A TROGLODYTE (Philadelphia, 1969). Cincizeci și trei de pagini de poezie.

În țările cu industrie tânără, fabrica, furnalul, coșurile înalt fumegânde, aerul iute al cocsului incandescent sunt încă teme ispititoare ale inspirației lirice de exaltare și entuziasm. America industrială e de pe acum bătrână, cuptoarele ei au otrăvit văzduhul și au împuțit apele. Poeții se uită într-însa ca într-o vale a plângerii și-și oftează nostalgia raiului pierdut, al unei naturi și vieți primitive, curate, sănătoase. Cântecul lor e protest și blestem, dor de întoarcere la simplitatea primară.

Unul din ei e Michael Veshia. I-am primit și citit cu mare plăcere volumul de debut. Poetul trăiește în Massachusetts, are vreo douăzeci și ceva de ani, e american de primă generație și român de străveche viță macedoneană.

Pagini de jurnal[1]
iunie (1970)

28 iunie

Astă-seară am avut o experiență interesantă.

Seară de film românesc, organizată în favoarea sinistraților din țară. Program: filmul-spectacol *Mioriița*; în completare, recentul documentar *Marile inundații din România*.

Pragmatici, sfătuitorii mă îndeamnă să inversez ordinea filmelor, și am făcut așa.

Documentarul, douăzeci și cinci de minute de imagini tragice pe fond muzical grav, i-a impresionat puternic pe spectatori. În pauză, daniile

1. *Noi*, nr. 6, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania*.

au curs generos, membrii comitetului ad-hoc păreau satisfăcuți: de fapt, scopul festivalului era atins.

În următoarele două ore, *Miorița*. Pentru prima oară în Detroit! Pentru românii americani, pentru legătura lor cu obârșiile! În sală, peste cinci sute de locuri ocupate, interes incipient vădit.

Consemnez aici, cu sinceritate, că până la urmă n-au rămas mai mult de cincizeci de spectatori. Ședeam în fundul sălii și urmăream umbrele ce se strecurau, discret, spre ieșiri. Eram dezolat, căutam pricini.

Mi-am zis: Filmul-spectacol e neobișnuit în America. Un singur decor, unghiuri puține; prim-planuri, și mai puține...

Mi-am zis: Un film de două ore e, totuși, lung, prea lung. Omul modern e un ins concentrat, fondul lui aperceptiv e imens...

Mi-am zis: Piesa are o limbă foarte bogată, în timp ce vocabularul românesc al spectatorilor e extrem de redus. Unui imigrant de acum patruzeci de ani i-au mai rămas șapte-opt sute de cuvinte de acasă. Iată, stăruie în sală tinerii, cei care nu știu deloc românește. Ceea ce înseamnă că imaginea e mai grăitoare pentru cei ce nu cunosc limba decât pentru cei ce o știu pe sfert...

Mi-am zis: Trebuia început mai devreme. Ora e târzie, oamenii stau departe, au treburi mâine...

Mi-am zis: Trebuia o sală de cinematograf, adevărată. Sonoritatea e defectuoasă, silabele se interferează, se produc ecouri...

Eram dispus să accept orice explicație, în afară de aceea că piesa n-ar fi bună.

La sfârșit de tot, când de obicei autorii recoltează aplauze, se apropie de mine Vera Berceanu:

— Bine, dar am impresia că am asistat la o tragedie antică!

Vine Leonida Plămădeală:

— De abia acum îmi dau seama cât e piesa asta de intelectuală!

— Sst! Să nu te audă careva!

La ieșire, dau peste unul din spectatorii care-mi fugiseră. Își fuma țigara, așteptându-și nepoata să iasă din sală. Părea nervos.

— Ascultă, îmi zise, de ce i-ați încălțat pe ăia cu opinci?

— ?!?

— Lasă, frate!... Să arătăm mereu ce-am fost?...

Aquaforte

Scriitorii trebuie sa țină legătura cu viața, criticilor și istoricilor literari nu le este permis să evadeze din bibliotecă.

Acum vreo câteva luni, în aprilie, mă aflam la un congres al denominațiilor creștine din America, într-o splendidă regiune împădurită a

statului Pennsylvania. De la început mă bucurasem la gândul că-mi va fi dat să mai ascult unul sau mai multe din acele „spirituals” ale negrilor americani, așa cum auzisem un asemenea cântec, de neuitat, în Suedia, cu vreo doi ani în urmă:

O, ce dimineață, Doamne
Când prind stelele să cadă!

De data aceasta, însă, congresul s-a deschis cu o vecernie ortodoxă. Într-o sală vastă și somptuoasă, preferată obișnuit de cluburile rotariene, peste două sute de voci au intonat, după partitură, dulcele imn „Lumină lină”, inima rugii de seară în pravoslavia Răsăritului. Englezescul „O Gladsome Light”, nuanțat nazal, îmi suna strident în ureche, dar sufletul meu, cel de acasă, cânta partitura amurgului românesc, strămutat, prin nu știu ce miracol, în castelul din Buck Hill Falls.

Cam în aceeași vreme, Șerban Cioculescu publica, în România, un articol pe trei coloane asupra unei descoperiri interesante. Se întâlnise cu poezia *Lumină lină* a lui Arghezi și o reținuse atent, găsise metafora „lumină lină” la Eminescu (*Răsai asupra mea*) și o detectase într-un poem din 1843 al lui Costache Aristia. Și eruditul nostru istoric literar și-a pus întrebarea: care de la cine a împrumutat-o? Firește, ordinea cronologică se impunea.

„Înclinam – scrie Cioculescu – către filiația Aristia – Eminescu – Arghezi în privința metaforei *lumină lină*, când mi s-a atras atenția de către o distinsă colaboratoare de la Biblioteca Academiei, emerita slavistă Dalila Aramă, că sintagma este de origine liturgică, în slujbele de vecernie, se cântă din vechime – poate din veacul al IV-lea (sfântul Aftinoghen mucenicul) sau al VII-lea (patriarhul Sofronie) un imn christic, cu aceste cuvinte: *Lumină lină* a sfintei măriri (Liturgica bisericei ortodoxe de dr. Vasile Mitrofanovici, 1929, p. 476...)”.

Și criticul conchide: „Fostul ierodiacon Iosif N. Theodorescu a păstrat în titlul poemei sale, cu bună știință, sensul liturgic al închinării; metafora lui este așadar direct inspirată din experiența sa monahală”.

E greu de presupus ca Eminescu și Aristia, care n-au fost monahi, să fi cunoscut metafora de altundeva decât din contactul lor, cât de cât, cu viața liturgică.

Pentru ca însă să descopere ceea ce insul de pe uliță poate auzi în fiece sâmbătă seara – chiar și în bisericuța de peste drum de Biblioteca Academiei –, lui Șerban Cioculescu i-au trebuit nu mai puțin de câteva zeci de ani, și atunci dintr-o carte!

Asta nu vrea să însemne, Doamne ferește, că istoricii literari ar fi niște oameni neduși la biserică!

Marginalii

Leonida Plămădeală: TREI CEASURI IN IAD (București, Editura Mihai Eminescu, 1970).

Am citit romanul lui Leonida Plămădeală și mi-a părut rău că nu dispun de uneltele criticii, ca să mă bat cu pretențiile mele critice.

Am citit și mi-am zis: iată o carte extraordinară, așa cum nu s-a mai scris în literatura noastră! Dar care spirit critic va avea curajul s-o spună?

Evident, autorul nu are meșteșugul romancierului. Dar parcă Mateiu Caragiale l-a avut? Ce e *Craii de Curtea Veche*? Un roman? O nuvelă? Un poem în proză? E un cap de operă. Și asta mi-ar ajunge.

Aș obiecta că romanul, pe alocurea, e livresc, că autorul abuzează de speculație, de citate. Ei, și? Parcă literatura lui Paul Claudel nu abundă de citate din psalmi, și încă în latinește? Oare Edgar Poe nu-și explică personajele, nu și le înfășoară, precaut, în manșoane de protecție cerebrală? Care critic cutează să spună că Poe nu e un scriitor mare?

Dar Mateiu Caragiale, Paul Claudel și Edgar Allan Poe sunt clasici, iar clasicii, spune Herbert Muller, sunt făcuți să fie mai mult admirați decât citiți.

Scrierea lui Plămădeală e o carte nu despre oameni, ci despre Om. Trebuie să stăpânești bine de tot meșteșugul literar pentru ca să poți da naștere unui personaj ca Anton Adam. La începutul lecturii mi-a fost teamă că autorul va luneca în universul acelor eroi depersonalizați, cu personalitatea dublă sau substituită, frecvenți în literaturile anglo-saxone și în filmele cu Frankenstein. Dar eroul lui Plămădeală crește surprinzător de subțire și de înalt, ca un palmier, cu centrul de greutate la vârf. Se leagănă și e statornic, se profilează pe cer și se oglindește în apă, e un dialog subtil între jocul prim și jocul secund.

Tehnica romanului, care nu se poate dispensa de știința „suspens”-ului, îl obligă pe cititor să urmărească eroul mai mult pe dinafară, în funcție de contextul lui social. Văzut astfel, personajul e o victimă de război căreia, printr-o operație pe creier, i s-a transplantat memoria altuia. În contactul său cu orașul în care se întoarce, cu mama, cu logodnica și prietenii săi, Anton Adam e un obiect al alienării, al insului care-și refuză evidențele. El nu se deosebește de ceilalți locuitori ai burgului decât prin aceea că traumele lui sufletești sunt condensate la maximum.

De abia după ce ai isprăvit cartea de citit și ai aflat că, în realitate, operația obscură fusese nu un transplant de memorie, ci una de chirurgie estetică la amănunt, că spiritului i se pusese o altă mască decât aceea cu care venise pe lume și trăise în societate, de abia atunci începi să

iei cartea de la capăt, să depeni faptele, să reconstitui eroul, să-l gândești pe dinlăuntru. A nu face astfel înseamnă a te mulțumi cu lectura unui roman pasionant. Ultima filă a cărții te invită la meditație.

Abil, autorul îi lăsase lecturii exterioare o ferestruică deschisă spre interior: Anton Adam cel din „suspens" avea aparent memoria altuia și evident inteligența lui personală. Prezența unei memorii străine și filtrarea ei permanentă prin neînduplecata conștiință proprie sunt, de-a lungul cărții, o construcție contrapunctică de o îndemânare extraordinară. Aș numi această construcție meritul central al romanului, cheia întregului. Miezul personalității umane nu e nici memoria și nici înfățișarea fizică, ci conștiința de sine. În carte, această conștiință arbitrează între ceea ce i s-a spus eroului că este și ceea ce se crede el a fi.

Conștiința de sine, traumatizată de contradicții și biruitoare de adevăr, face din Anton Adam un erou de o mare autenticitate umană. Aș afirma că e singurul om autentic din toată cartea, dacă nu mi s-ar părea că mai există unul: gestapovistul. Toți ceilalți sunt oameni mai mult sau mai puțin falsificați, inclusiv Carol, „nebunul" orașului, cel ce joacă dureros între simulare și disimulare, dar căruia i-a mai rămas o singură ieșire spre adevăr: intuiția.

Apărută în România, *Trei ceasuri în iad* este încă o carte mare despre care se va scrie puțin.

Pagini de jurnal[1]
iulie (1970)

11 iulie

Nu știam că și în America există o boală a ulmilor. Uriașul din spatele casei mi-a tânjit o vreme, apoi s-a uscat. Și nu mi-e că vor veni oamenii cu ferăstraiele și-l vor doborî, nici că luna nu se va mai strecura, sfioasă, prin crengile lui, ci că veveriițele se vor juca de acum numai prin ulmii vecinilor. Și până ce va crește un alt copac și se va rotunji o altă coroană, eu voi fi rădăcină.

16 iulie

În aproape orice oficiu public din America, primul lucru pe care-l ai de făcut e să-ți iei un „număr de ordine" dintr-un cui, la intrare, să te așezi liniștit pe un scaun și să aștepți să-ți vină rândul. Dar în aproape orice

1. *Noi*, nr. 7, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania.*

oficiu public din America, după numărul 12 urmează numărul 14. Azi mi-am luat inima-n dinți și am întrebat:

— Dumneavoastră sunteți superstițioși?

— Nu noi, mi s-a răspuns, ci oamenii care vin aici. Și oamenii sunt foarte amestecați. Iată, un om, ajuns în fața numărului 13, l-a desprins din cui, l-a așezat pe măsuță și și-a luat plăcuța cu numărul 14. Dacă cinci oameni din o sută au repetat gestul, am desființat numărul presupus nefast. Noi nu avem decât o singură superbă superstiție: aceea ca oamenii să se simtă bine la noi.

17 iulie

Grozav mai țârâie greierii astă-seară! Pe toată strada, prin toate vecinătățile, în tot orașul, până la stele și pân' la marginile pământului. O vibrație universală, continuă, frenetică, netulburată de nimic. Când trec sirenele poliției, salvării sau pompierilor, lătratul câinilor se preface în urlet. Țârâitul greierilor rămâne la fel.

Când am fost pentru prima oară la tropic, acum aproape cinci ani, m-am trezit deodată într-un univers nou, cu desăvârșire necunoscut, în care nimic, nimic nu mai semăna cu ceea ce știam: nici frunza, nici iarba, nici lumina soarelui și nici mirosul văzduhului. Toată ziua am rătăcit ca un năuc, copleșit de mirare și de un dureros sentiment al singurătății, al înstrăinării. Picasem parcă pe altă planetă, lumea mi se părea că rămăsese undeva departe, aproape ireală. Când s-a lăsat seara, am auzit greierii țârâind. Și m-au podidit lacrimile.

Grozav mai țârâie greierii astă-seară! Așa trebuie să fie pe lunca Păiencii.

20 iulie

Se împlinește un an de când primii oameni și-au lăsat urmele în pulberea lunii. De pe pământ, unii literați au strigat că astrul și-a pierdut de acum poezia. Și totuși, cucerirea Selenei începuse printr-o metaforă: Neil Amstrong a pășit pe lună, deliberat și ritual, cu piciorul stâng.

Aquaforte

Avem privilegiul de a urmări fenomenul literar românesc dintr-o perspectivă oarecum verticală.

Există deci o literatură a scriitorilor români din România și una a celor din afara granițelor. Există creatori cu carte de membru în Uniunea Scriitorilor din RSR și alții care nu posedă această legitimație. Și totuși,

fenomenul este unul și același; și dacă suntem dispuși să concedem că Liviu Rebreanu și Marin Preda, distanțați în timp și climat politico-social, pot sta alături în atenția istoriei literare, nu vedem de ce un L.M. Arcade, de pildă, n-ar putea convieţui, în aceeași atenție, cu Nicolae Breban și Ștefan Bănulescu.

E mai presus de orice îndoială că ultimii zece, cincisprezece ani i-au dat literaturii din țară o seamă de scriitori prestigioși, cei mai mulți aparținând unei generații care la un moment dat a descoperit, cu surprindere și jenă, ca fusese contemporană cu V. Voiculescu. Și iarăși nu se poate ignora că această diaspora românească, împânzită de-a lungul și de-a latul meridianelor, numără câțiva scriitori de vârf, care numai foarte târziu își descoperă contemporaneitatea cu Ana Blandiana.

Până mai deunăzi, revistele literare din diaspora se îndărătniceau să nu apeleze la colaborări din țară, chiar cu prețul publicării, alături de pagini magistrale, a unei literaturi de crasă mediocritate. Cam în același timp, presa literară din România ținea să-și informeze cititorii despre ce e nou în literatura scandinavă sau mexicană, dar nu despre ceea ce e nou în literele, tot românești, din străinătate. Numai în vremea din urmă, adică în ultimii doi-trei ani, unii diriguitori de presă literară au înțeles că ignorarea reciprocă e o racilă ce nu mai poate fi perpetuată și au purces la ridicarea embargoului, dar nu fără conștiința, uneori vinovată, că săvârșesc niște acte de curaj. Scriitorii înșiși, acceptând să fie publicați într-o parte sau în alta, au avut și încă mai au de înfruntat riscul de a fi stigmatizați sub presiunea unor inși care nu au nimic comun cu literatura.

Două din romanele mai vechi ale lui Mircea Eliade au fost publicate nu demult în România și au cunoscut un succes de librărie deloc surprinzător. Aceasta, după ce vreo două din nuvelele sale mai noi apăruseră la București, în revista *Secolul 20*. Reacția n-a întârziat. Gladiatorii exilului, care n-au scris în viața lor o pagină de literatură și incapabili să ducă până la capăt o frază corectă, s-au grăbit să vocifereze strident și să agite în aer batiste tricolore scoase la repezeală din buzunarele pantalonilor.

Eliade are însă avantajul suveran de a fi scris o *Nuntă-n cer*.

Marginalii

George Uscătescu: THANATOS (Colecția „Destin”, Madrid, 1970).

Cu numele lui George Uscătescu m-am întâlnit de abia după ieșirea mea în străinătate. Primele mele informații se refereau mai mult la catedra sa universitară din Madrid și la poziția lui de președinte al

Societății Internaționale de Studii Filosofice „Giovanni Gentile” decât la faptul că este autor a peste patruzeci de lucrări eseistice, publicate în mai multe limbi europene, ale căror titluri acoperă o arie pe cât de vastă pe atât de variată ca relief, de la Erasmus până la structura și problemele teatrului contemporan.

Ceva mai târziu am știut că George Uscătescu e poet și că reiterează, la scara vârstei și a temperamentului literar, sinteza lirico-filosofică a lui Lucian Blaga. Am avut norocul să-i public câteva fragmente de poezie și să gust, încă din manuscris, frumusețea gravă a unui vers de mare altitudine, a cărui originalitate și al cărui farmec rezidă în logodna expresiei moderne cu ritmurile, și ele subtil filtrate, ale clasicismului antic.

Am în mână recentul său volum de versuri, l-am citit de câteva ori, pe îndelete, și încă mă întreb din ce miracol al transfigurării pogoară acest sentiment inefabil al morții senine, al morții-nuntă, al unei morți pe care numai „păstorul nedeslegat al Patriei mele” a știut s-o vadă. Iată o Mioriță care poate fi cântată nu numai la fluier, ci și pe acorduri solemne de orgă, o orgă a cetății, a istoriei, a cosmosului! Poezia lui Uscătescu e încă un triumf al rădăcinilor românești în văzduhul spiritualității universale.

Alături de cele șaptesprezece poeme ale ciclului „Thanatos”, volumul cuprinde și o arvună „Din poemele tăcerii”. E o poezie a dorului de țară, a vibrației pe orizont, o poezie care se refuză contemplației și se angajează dramatic:

Pentru noi, pentru anii grei, ultim popas,
Nu vom găsi înger de strajă,
Nici brațul dulce al Antigonei
Nu ne va conduce la treapta ultimă.
Exilul e blestem, marele blestem
Al veacului nemilostiv,
Al tristeții nemărturisite.
Îngerii dorm în coclauri
Dumnezeu doarme.
Un somn ontologic învăluie totul
Și totuși
Acesta nu e somnul începutului
Nici somnul ce urmează marelui vaiet.
Ci somnul dialogului,
Somnul unui titanic cotidian.
În el zac anii noștri spulberați
Anii mei, anii tăi,
Anii tuturor drumeților fără întoarcere.

Pagini de jurnal[1]
august (1970)

10 august

A murit Ionel Perlea. A căzut și aripa care, printr-o magie a dragostei de artă și a voinței de supraviețuire, ținuse zborul șoimului sus, la înălțimea ritmurilor rarefiate. Destinul îi oferise maestrului durerea glorioasă de a demonstra, împreună cu Beethoven, cu Andreescu, cu Mihai Codreanu, biruința spiritului asupra unei materii care cearcă uneori să-l izbească în chiar putința rostirilor lui: auzul, ochiul, mâna... Cine bănuise că un dirijor ar putea să domine și să transfigureze o orchestră simfonică, atât de complexă și dificilă în resorturile ei, cu numai cele cinci degete ale mâinii stângi? Ionel Perlea a realizat acest miracol.

Aflu de moartea lui Ionel Perlea nu din presa americană, ci din cea românească din România! În câte ziare și reviste mi-au stat la îndemână, n-am găsit măcar două rânduri care să vestească pierderea unui ilustru cetățean al New York-ului, a unui dirijor de mare clasă, ovaționat pe atâtea din scenele Lumii Noi. Litera continentului e ocupată cu recepția de o sută de mii de dolari pentru Joe Louis.

Ca să fii român și să te bucuri de ceea ce se cheamă publicitate, iubite maestre, trebuie să te numești Năstase sau Țiriac. În coloanele presei se pătrunde mai ușor cu racheta decât cu bagheta. În conștiința admirativă a contemporaneității se intră cu pumnii și cu picioarele, iar pentru creierul beteag al unui fost celebru boxer se depune infinit mai multă grijă decât pentru brațul bolnav al unui mare muzician.

Parcă ți-ai prevăzut sfârșitul și te-ai dus să-ți mai vezi o dată locurile din care ai purces și să mai înfiori o dată, cu gestul acela care făcea stihiile să vibreze, o sală de concert românească. Să nu-ți pară rău! Cei ce te-au ascultat la București și s-au pătruns de apoteoza dumitale senină și calmă nu te-au uitat. Și nu te vor uita. De un singur lucru nu-și dau ei seama: că, în ciuda aparențelor, consacrarea ultimă și definitivă a valorilor românești n-o face străinătatea, ci Țara. Cei de acolo încă nu știu că ei sunt cei ce suflă aurul pe cununile cu care biruitorii lor se întorc de prin zările pribegiilor.

N-am aflat dacă ai fost cumva și la mânăstirea Suzana, pe valea Teleajenului. În cimitirul de acolo am văzut cândva crucea unei călugărițe pe care o chemase Perlea. Era o rudă a dumitale, poate o mătușă, de prin hotarul Săcelelor.

---

1. *Noi*, nr. 8, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania*.

O cruce Perlea la poalele Zăganului și o cruce Perlea în metropola lumii. Sunt parcă două candele de strajă ale spațiului românesc.

Aquaforte

Scrisul despre poezie implică riscul de a-i arăta cuiva un vitraliu, ziua, de pe dinafară. Cea mai bună și mai adevărată critică a poeziei este ea însăși, în măsura în care se mărturisește pe sine, după cum nici o teorie despre conștiință nu e mai convingătoare ca existența însăși a conștiinței.

Nu i-am învinuit niciodată pe cronicarii care-și împănează recenziile cu citate. Dimpotrivă, ochii ni se reped mai întâi tocmai pe aceste frânturi de literatură, și deseori sfârșim prin a nu mai fi interesați de opinia criticului. Am crede chiar că principala calitate a recenzentului e mai puțin receptivitatea la subiect, cât capacitatea de a selecta citatele reprezentative.

Avem o singură rezervă, și anume împotriva obiceiului, universal încetățenit, de a cita poezie pe rânduri continue, cu versurile despărțite prin linii oblice. E ca și cum ai despuia un trandafir și i-ai înșira florile pe olanda fină a unei mese de ospăț. Grafica poeziei își are o arhitectură a ei, față de care lectura nu e deloc indiferentă. Un poem e și geometrie în spațiu, își are o siluetă a lui, un contur vizual care-i definește, și el, identitatea. Statuia lui Eminescu din fața Ateneului nu suportă planul turnului din Pisa și nici linia lascivă a unei Cleopatre de marmoră. A citi o poezie ca pe portativ, cu bare de măsură, înseamnă a te supune efortului penibil de a o reconstitui grafic.

Un poem e făcut să fie citit, nu audiat. Recitalurile de poezie, oferite mult prea generos la radio, televiziune și pe scenă, sunt valoroase numai în măsura în care arta actorului izbutește să redea și lujerul grafic al poemului. E arta de a respira cu degetele olarului.

Noua ortografie românească, veche de vreo două decenii, a introdus, printre altele, și regula de a se scrie nu *Dumnezeu*, ci *dumnezeu*. Sadoveanu a fost primul mare scriitor (și academician) care nu a ținut seamă de implicația polemică a inovației și, supraveghindu-și riguros reeditarea operelor, s-a încăpățânat să-i ofere lui Dumnezeu o grafie corectă. Exemplul era prea mare pentru a nu fi urmat.

Ici și colo, totuși, în presa românească încă mai stăruie *dumnezeu*. Și nu numai sub semnăturile unor gazetari, ci sub ale unor scriitori de meserie. Nu ne miră mixtura în sine. Ne miră continuarea unei evidente inadvertențe gramaticale. Regula – general acceptată – a limbii române este aceea că numele proprii se scriu cu majusculă. Or, regimul gramatical al lui *Dumnezeu* este acela al unui nume propriu. Oricum l-ai declina.

Cu două excepții: în flexiunile invocării și în acelea ale injuriei.

Marginalii

Scriind mai deunăzi despre niște sihăstrii ale Pacificului, gândul mă purta nu numai la hawaienii de pe Niihau și la leprozeria părintelui Damian, ci și la un eremit al slovei românești din diaspora și de pretutindeni, zidit parcă de viu între cărți și manuscrise, ca într-o peșteră caldă: poetul Ștefan Baciu. Odaia lui de lucru era ascunsă (pe atunci) în aripa cea veche a Universității din Honolulu, și ea un fel de cetate de lemn scundă, cu cerdac și curte interioară, umbrită de gigantici arbori tropicali. Pășind pe prispa joasă, cu aer de pridvor mânăstiresc, și bătând în ușa simplă, era greu să bănui că te pregătești să intri în cabinetul unui profesor universitar.

Pustnicia lui dintre rafturile și maldărele de cărți mi-a adus aminte de acea categorie, veche, a călugărilor-haiduci de prin părțile Olteniei, oameni cu începuturi și vieți aprige, liniștiți apoi în singurătatea schitului, în priveliștea armelor potolite.

Dar Ștefan Baciu a rămas, mai presus de toate și la urma tuturor, un constant îndrăgostit al poeziei. Autor a mai multe volume de poeme (cel mai nou, *Ukulele*, purtând numele instrumentului primar, degenerat în ceea ce se cheamă „hawaiană”), el e și un mare propagator al poeziei, atât prin numeroasele sale eseuri (în special despre suprarealism) cât și prin foarte originala revistă *Mele* (în limba hawaiană: *Poezie*), pe care o editează la Honolulu, de câțiva ani, și în paginile căreia se întâlnesc, în limbile engleză, germană, franceză, portugheză, spaniolă și chiar română, poeți din aria Pacificului și de dincolo de ea. Acum un an, Baciu a publicat, în California, și o culegere din *Tres poetas jóvenes de Rumanía*, o micro-antologie din versurile lui Ion Alexandru, Marin Sorescu și Dumitru Țepeneag, traduse în spaniolă.

Încântător este însă harul memorialistic al lui Ștefan Baciu. Înzestrat nu numai cu o memorie fabuloasă, ci și cu un ascuțit simț al umorului, poetul (care, de altfel, nu a ajuns la vârsta amintirilor) și-a presărat „memoriile” în numeroase reviste de prin Brazilia, Spania, Franța, Italia și Germania, făcând dintr-un Ion Iancovescu sau un Nicu Teodoru-Chibrit eroi de popularitate internațională.

Sunt posesorul unuia din cele 77 exemplare ale volumului *Franctiror cu termen redus*, apărut în Colecția „Mele”. Pagini savuroase despre Maxy, Marcel Iancu, Perahim, Geo Bogza, Ilarie Voronca, Constantin Nisipeanu..., pleiada avangardiștilor de acum peste treizeci de ani. Unii din ei, deja clasici. Alții, recunoscători lui Ștefan Baciu, ca și lectorul acestor pagini de un fermecător inedit.

Pagini de jurnal[1]
decembrie (1970)

9 decembrie 1970 (Detroit)

Din țară, două vești năprasnice: s-au stins, unul după altul, Vladimir Streinu și Petru Comarnescu. Nu mai sunt! Prietenii plâng, presa pare consternată.

Celui de al doilea mă pregăteam tocmai să-i răspund la o scrisoare dictată de pe patul de spital, ale cărei cuvinte – interesate și de întârzierea casetei – rosteau sufletul unui om care nu aștepta să moară. Dar unii apropiați mă preveniseră asupra sfârșitului său inevitabil, și poate că de aceea răspunsul meu se tot amâna, de pe o zi pe alta. Ce să-i spui unui om despre care știi că trebuie să se stingă? Pe vremea războiului am avut acces, un timp, în celulele condamnaților la moarte pentru furt pe camuflaj. Se prezuma o conversație pre-funerară, alinătoare, cu un ins care trebuia aruncat în prăpastie, dar nu violent și abrupt, de pe buza ei, ci rostogolit pe o perdea de vorbe, ca un grohotiș. Ședeam cu osânditul câte un ceas și două, față-n față, și nu ne spuneam nimic. Minciuna, oricât de acoperită, i se refuza singurului mare adevăr pe care-l știam, deopotrivă, amândoi. De abia în zori, când auzeam, răbufnită parcă din negurile lumii, salva plutonului de execuție, închideam ochii și simțeam că pot să stau de vorbă cu mortul meu. O, Petru Comarnescu, de acum îți voi răspunde, de acum și în veac!

Nu l-am cunoscut pe Vladimir Streinu de la *Sburătorul*, nici pe cel de la *Kalende* și *Preocupări literare*, ci pe cel de mai târziu, din vremea – mai obscură, dar nu mai puțin definită – a cercului literar (ca să-i zic așa) din muzeul lui Barbu Slătineanu. Despre acest cenaclu, neoficial și fără ifose, va trebui să se scrie cândva, căci, departe de a fi fost ceea ce, abuziv și nepublicitar, i s-a atribuit mai târziu, el a împlinit, săptămână de săptămână, o anume continuitate literară de-a lungul unei epoci pe care critica actuală o califică drept gol. E de-ajuns să amintesc că acolo, în acea casă de literați și artiști, V. Voiculescu și-a citit o bună parte din povestirile care l-au ridicat, postum, printre cei mai mari scriitori de proză românească. Vladimir Streinu, omul acela superb, spiritul acela de mare altitudine, oaspete, ca și ceilalți, la un festin a cărui singură „politică" era literatura bună, părea, prin constituție și destin, adevăratul amfitrion al lecturilor și al comentariilor de după ele,

1. *Noi*, nr. 9, *Casetă de literatură întocmită de Valeriu Anania*.

alături de – și împreună cu – Șerban Cioculescu, prietenul său de o viață, de care nu s-a despărțit decât atunci când n-a vrut. Atunci și nici atunci. Vladimir Streinu, prezență perpetuă!

Aquaforte

Teatrul din august 1970 a publicat un interviu al tânărului prozator Petru Popescu cu scriitorul William Jay Smith din Washington, „despre teatrul american de azi". Printre altele, cititorii sunt informați că William Gibson „a scris *recent* (s.n.) o piesă de teatru" în care „e vorba de Helen Keller". Femeie „născută cu o triplă infirmitate – oarbă, surdă și mută –, ea a putut, printr-o muncă titanică, să învețe să vorbească și să scrie". „Dar ea a fost ajutată de celebrul profesor Sullivan, care a iubit-o toată viața, i-a devenit soț, și..." etc.

„Recent" înseamnă anul 1956, când Gibson a dat la iveală piesa *The Miracle Worker*, operă care a cunoscut, până în 1968, și numai în America, nu mai puțin de 16 ediții. (Noi am citit-o prin 1964-1965, la București, într-o traducere franțuzească, apărută sub titlul *Miracle en Alabama*.) Iar profesorul Sullivan n-a „iubit-o" pe Helen Keller și nici n-a luat-o de nevastă, nu pentru că s-ar fi iritat Bernard Shaw, ci pentru motivul mai simplu că era femeie și se chema Annie Sullivan.

William Gibson – cu care împrejurarea face să comunicăm – a isprăvit *recent* o altă piesă de teatru, ai cărei principali eroi sunt John Adams (fostul președinte al Statelor Unite) și soția sa Abigail.

„INVAZIA ÎNGERILOR" se intitulează articolul critic (de direcție) al domnului Șerban Cioculescu, publicat în *România literară* din 3 septembrie (redacția scrie 3 IX) 1970, articol care denunță reiterarea angelismului gândirist în noua noastră lirică. Autorul nu-și ascunde o anume îngrijorare, sprijinită, de altfel, pe numeroase citate, extrase cu atenție și folosite voluptuos.

Ironia face ca, în chiar numărul cu pricina, Nichita Stănescu să aibă nu mai puțin de șase poeme... cu îngeri! Și, cel puțin după gustul nostru, foarte proprii autorului lor și foarte frumoase. Nu credem ca opinia domnului Cioculescu să fie prea departe de cea generală, care recunoaște în tânărul poet expresia cea mai viguroasă a generației lui. Cât privește implicația unei anumite „ideologii" în frecvența îngerilor lirici, implicație agățată, din treacăt, în haracul din cânepă, nici nu poate fi vorba de vreo asociere.

De altfel, pentru risipirea oricărei bănuieli de misticism, redacția a luat măsuri de echilibru: în mijlocul poemelor (cu îngeri) ale lui Nichita Stănescu, desenul lui Anestin înfățișează, inteligent și golaș, un drac.

Marginalii

Dumitru Micu: ESTETICA LUI LUCIAN BLAGA (București, 1970).

E o carte pe care am citit-o și recitit-o, urmărindu-l mai puțin pe Blaga și mai mult pe criticul îndrăgostit, în ipostaza lui de a dialoga cu adevărul și a mărturisi despre frumos.

Când dialogul se vădește dificil, Micu pare a exclama: Lucian Blaga, nu sunt de acord, nu poate fi adevărat ce scrii, dar, crede-mă, nimeni pe lume n-a spus un neadevăr atât de frumos!

Concluzia ultimă a cărții pare, și ea, a fi aceea că mântuirea lui Blaga-filosoful este Blaga-poetul. Aceasta, în ciuda a ceea ce știm despre olimpianul de la Cluj, care și-a crezut poezia subsumată filosofiei, fără să-și dea seama (sau, cel puțin, fără s-o fi mărturisit) că întreaga lui gândire e tributară harului poetic.

Cartea lui Micu este nu numai o critică, în înțelesul foarte academic al cuvântului, ci și o broderie de elaborări originale, cum sunt cele despre contemplarea frumosului artistic sau despre locul artei în cultură.

Nu cred că termenul „viziune", propus de Micu, ar fi mai cuprinzător – în ceea ce a voit Blaga să spună – decât „revelare". Relația dintre subiect-obiect nu e aceeași, cel puțin pe nuanțe.

Mă gândesc, iarăși, că, dintre numeroasele discipline exploatate de cultura enciclopedică a lui Blaga în construirea unei părți a sistemului său filosofic, nu va fi lipsit genetica.

Și un citat: „În orice caz, din *Spațiul mioritic* se detașează o lume națională în care, chiar dacă ar fi rodul purei plăsmuiri, credem".

„LIMITE" 5 (Paris, decembrie 1970). Domnul Mircea Popescu relatează un caz interesant. E vorba de contactul domniei sale cu doi scriitori din România, în vizită la Roma. În conversații separate, fiecare i-a criticat, în culori sumbre, starea culturii din țară, dar cu prilejul unei întâlniri în trei, ambii se întreceau în a i-o lăuda. Concluzia e limpede: puși alături, deși prieteni, fiecare din cei doi se temea de pâra celuilalt.

De fapt, nici nu mai era nevoie. A făcut-o, generos și prompt, domnul Mircea Popescu, cu nu mai puțin generosul concurs al redacției. Operat în libertate și publicat la gazetă, denunțul se cheamă „apolog".

Constantin Noica: ROSTIREA FILOSOFICĂ ROMÂNEASCĂ (București, 1970). *Mare flacără albastră a comorilor limbii.*

Noi pagini de jurnal american

Cuvânt înainte[1]

Ne adunăm, seară de seară, la căminul sufletului, când osteneala oaselor ne cheamă din împrăștiere și le poruncește gândurilor să stea la sfat. Ziua s-a plecat de mult peste turnurile cetății, pașii umbrelor nu se mai aud. Perdelele sunt groase, ca niște cețuri ale întunericului. Ne strângem sub aripa focului și ne uităm adânc, ceasuri întregi, unul la altul, unul în altul. Parcă ne-am mai văzut, parcă ne-am risipit și ne-am strigat pe nume, parcă n-a fost adevărat că mama ne-ar fi vândut lăieților pentru un ciur de mălai. Când unul a fost înjunghiat, sângele lui a răsărit pe năfrămile celorlalți, și ei au știut că trebuie să alerge, să se afle și să se încingă cu brâul voinicului. Ne strângem mai bine unul lângă altul, unul în altul, închidem ochii ca să vedem mai limpede, și deodată descoperim că suntem de-o seamă. Atunci ne e bine. Atunci ne îngăduim să fim și triști.

A fi trist, iată, nu e al omului de toate zilele și nici al vieții de obște. Societatea se simte pângărită de întristare, ca de o plagă a unei invazii de lilieci. Omul între oameni e obligat să surâdă, să fie amabil. Se plânge numai cu fața la perete. Tristețea socială se resimte de urâțenia pământului, fuge de perspectiva deschisă și i se refuză descifrării, ca o meditație de condamnați. Tristețea pură e personală și intimă, e cântec fără cuvinte și jertfa de taină, e confruntare cu nimicnicia și sentiment suveran al singurătății plenare. Cine ne-ar putea osândi la o altfel de existență?

Nu fie de mirare deci că întru singurătatea și tristețea noastră ne-am hotărât să scoatem o casetă de literatură. Nu ne-am simțit datori, vai!,

1. *Noi*, nr. 1, ianuarie 1970.

să umplem un gol; ne-am văzut nevoiți să golim un plin. Scriitorul se rostește nu pentru că are ceva de spus, ci pentru că nu are nimic de tăcut. Și dacă nu ajunge să spună tot – ceea ce se întâmplă mai întotdeauna – e pentru că el trebuie să gândească de o sută de ori mai mult decât scrie și să scrie de o sută de ori mai mult decât publică. Debutând la patruzeci și cinci de ani cu lucrări scrise pe la vreo treizeci, nu i-am înțeles niciodată pe cei ce prind din zbor o idee și o prefac, peste noapte, în piesă de teatru sau roman. Arta presupune, printre altele, și o răbdare de schimnic.

Hotărârea noastră e târzie, și ea nu a fost luată mai înainte de a ne fi cumpănit, năprasnic, între entuziasme și îngenuncheri. Până la urmă, a biruit trebuința; iar aceasta, la rându-i, s-a întrupat din certitudinea că locul nostru în contextul literelor românești contemporane e cu totul singular. Fiind noi de vină, ne asumăm, firește, și răspunderile.

Ar fi trebuit să ne dăm seama mai de mult că în această Românie a setei de cultură și a exploziei de talente, a publicațiilor luxuriante și a colegiilor redacționale rezemate pe un buget generos, acordarea câtorva centimetri pătrați de spațiu tipografic este încă, cel puțin pentru noi, un privilegiu care nu se poate obține fără un târg între umilință și mărinimie.

Acum câțiva ani avusesem naivitatea să credem că vizita noastră la un puternic redactor al unei gazete literare și înfățișarea respectuoasă a câtorva manuscrise ne-ar putea da acces la tiparul periodic. O privire ușor blazată, pe deasupra, a unui profesionist suprasaturat de solicitări și un zâmbet subțire pe sub mustăcioara blondă ne-au asigurat, politicos, că în bietele noastre pagini e greu de descoperit un nou Eminescu sau un nou Arghezi... Insului cu pricina nu-i era străin faptul – de altfel, foarte literar – că noi de abia ieșisem dintr-o lungă claustrare stigmatizantă.

Directorul de pe atunci al unei reviste literare masive, de veche tradiție, altfel poet și politician proeminent, ne-a primit versurile cu reală însuflețire și tocmai se pregătea să le dea la tipar, când contactul brusc cu amănuntele noastre biografice l-a făcut să înghețe. Asemenea congelări, mai mult sau mai puțin exprese, am izbutit să le operăm și prin alte redacții, chiar dintre cele mai mărunte. Cu editura refăcusem un contract mai vechi, pentru o primă carte, dar responsabilii periodicelor continuau să-și sufle-n pumni, de cum ne apropiam. Devenisem un fel de Moș Promoroc.

Unele rosturi bisericești ne-au strămutat apoi în străinătate, dar ne-am îndărătnicit în a crede că, totuși, ne numărăm printre scriitorii din România, care scriu românește și pentru români. La revista literară de veche tradiție venise director nou și i s-au dat, spre publicare, câteva din versurile noastre. Firește, nu le-a publicat. Au apărut, în schimb, ceva mai târziu și mai mult printr-o întâmplare, într-o prestigioasă

revistă literară din diaspora. Dar evenimentul a stârnit reacțiile exilului de pe extremă. Din nou ne-am surprins în culpa de a fi atentat la sensibilități. Trebuia să ne fi dat seama că dintr-o societate plecasem și că în ceastălaltă nu aveam ce căuta. Ar fi trebuit să pricepem că în veacul nostru, contaminat de parvenitism și traumatizat de eșecuri, o poziție ca aceea a noastră e suspectă de polinomii subterane. Ceea ce colegilor noștri de generație și destin li se acordă în Țară nouă ni se refuză; iar ceea ce unor mai tineri ortaci de breaslă și nedestin li se concede în exil nouă ni se tăgăduiește. Și, de unde credeam că am fi pe undeva pe la mijloc, ne-am trezit că suntem deasupra.

Caseta noastră de literatură nu vrea să aibă nici program și nici școală. Va publica, la întâmplare, ceea ce i se năzărește unicului ei colaborator, în limitele celor patru pagini mici, a căror tipărire, nesprijinită pe nici măcar un abonament, îi adaugă sărăciei noastre încă un vot. Scriind pe coloane diverse și dăruindu-ne-n frânturi, ne va fi dat, poate, să nu experiem alienarea la care obligă Occidentul, să lunecăm pe lângă teama care împuținează și însingurarea care ucide și, până la urmă, să băgăm cât mai puțin de seamă că noi, de fapt, suntem eu.

Scrisoare pe frunză[1]

Tocmai mă gândeam, stimată doamnă, să scriu o pagină despre cititor, despre cititorul de literatură sau de altceva, despre acest anonim suveran căruia nimeni și niciodată nu i-a putut răpi libertatea de a alege și isprăvi o carte, despre acest personaj fabulos, incert și tiranic care-i face pe zei să tremure și pe cei nevolnici să-și mănânce unghiile. Mă găteam să-i și mulțumesc, lui, eroului meu necunoscut, celui ce mi-a adulmecat întâia mea carte-n librării și mi-a făcut-o nevăzută mai înainte de asfințitul soarelui, tăindu-i calea spre arhivele criticii literare. Eram gata să încep, când, iată, cineva din Țară îmi pomenește, la coada unei scrisori și din fuga amănuntului nesemnificativ, că o profesoară de liceu din București ar fi citit elevilor ei, în clasă, câteva fragmente din poemul ciobanilor mei și că, mai mult, s-ar pune la cale chiar un mic spectacol școlar.

Dă-mi voie, stimată doamnă, să-mi abandonez pagina la care mă gândeam și să-ți scriu acum dumitale, așa și aici, necunoscându-ți nici numele, nici școala unde lucrezi. Nici nu știu măcar dacă adresarea mea e corectă și dacă nu cumva te ofensează; aș fi folosit cu plăcere un apelativ mai confortabil, cu stare civilă neutră, dar unele cuvinte au, știi și dumneata, fotoliu rezervat.

1. *Noi*, nr. 2, februarie 1970.

Îți scriu mai întâi pentru că dumneata ești, evident, unul din cititorii mei și, prin urmare, unul din prietenii mei adevărați. Că mi-ai cumpărat cartea, că ai luat-o cu împrumut din bibliotecă sau că ai furat-o de la o rudă, nu mi-ar fi de mirare și n-aș putea decât să-ți mulțumesc. Dar, scumpă doamnă, cum se face că ai cutezat o lectură în sala de clasă? Cum de ți-a venit să suspenzi, chiar și numai pentru o jumătate de ceas, manualul didactic și programa analitică și să avansezi o carte neconsacrată decât de cititorii ei obscuri? Încă nu știi că există o presă literară și o gazetă a învățământului? Dumneata încă n-ai auzit de mese rotunde, de emisiuni radiofonice, de lecturi și recenzii televizate, de o anume ierarhie (iartă-mi cuvântul!) a creatorilor de cultură? Cum de ignori atâtea criterii populare, la îndemâna oricui?

Sper că nu te-a impresionat cumva o anume predoslovie la cartea mea. Ar fi fost peste putință să nu observi că bătrânului poet i-au trebuit vreo șase ani până s-o isprăvească; până la urmă, a biruit amabilitatea. Știi că-i eram prieten?

Îmi place să cred, de asemenea, că excesul dumitale nu are nici o legătură cu faptul că piesa se numără printre cele jucate. A fost o greșeală, de principiu, a unei foste directoare de teatru. Succesul de la premieră?: eroarea spontană a foștilor mei spectatori. Elogiile din presă?: graba câtorva foști cronicari dramatici (criticii se înșală, și ei, de atâtea ori!). Spectacolul a murit de mult, sufocat cu propriile lui afișe. Cum de n-ai știut?

Și, carevasăzică, mai mult: intenționezi, cu elevii dumitale, o reprezentație. O serbare de puberi și adolescenți, gata să ia arta în serios și chiar să învețe textul. Vreți deci să puneți în scenă un poem cu pecurari și buciume, cu bocete și vrăji, cu versuri pe rimă, într-o vreme când inițiem eforturi galopante să ne emancipăm de provincialismul balcanic și să ni-l facem pe Beckett epigon. Un spectacol despre viață și moarte, când noi tânjim după neant. O piesă cu costume, în plină decadă a teatrului nud. Un dialog cu vorbe articulate, tocmai acum când facem, și noi, saltul către interjecție. Îngăduie-mi, admirabilă doamnă, să mă simt îngrijorat! Elevii nu-ți vor ierta niciodată eresul de a crede că datoria dumitale e să le dai lecții nu de limbaj ideatic, ci de limbă românească. Cum vor ajunge ei să-l guste pe Kafka dacă au apucat să se spurce la Coșbuc?

...Iartă-mă, dragă doamnă! Citii ce-am scris până aici și mă surprind jucându-mă, stângaci, de-a fățărnicia. Se vede cât de colo că am ceva pe suflet, că am ceva cu cineva. La ceasul acesta sunt obosit, poate și puțin pervers; când li se face somn, copiii simt nevoia să fie răi. Dar mă voi culca și voi adormi și nimeni nu va mai avea nimic cu mine. Un zâmbet fragil, al împăcărilor necesare, își va bate joc de inteligența care

a crezut, câteva clipe, că poate face din dumneata o pavăză a tristeții. Și totul va fi ca la-nceput.

În fond, voiam să-ți spun ceva foarte personal. Aveam șaisprezece ani când am izbutit întâia mea piesă de teatru, o piesișoară dulce și naivă, cu frunze galbene și fulgi de zăpadă. O emisiune la radio și o reprezentație la fostul Teatru Liric, din piața Walter Mărăcineanu, nu m-au scutit de dureroasele, timpuriu dureroasele îndoieli ale începutului. Mă cumpăneam între mine și mine, devenisem plural, divizat. S-a ivit atunci, nu știu cum, o profesoară de liceu, care mi-a cerut manuscrisul și mi-a jucat feeria la școală, cu elevele ei. Eu n-am văzut spectacolul, doamna aceea trebuie să fie acum bătrână, sau o fi murit. Mi-a dispărut fără să fi știut vreodată că, în fapt, solicitarea ei, puțin simplistă și puțin capricioasă, îmi pusese a doua oară condeiul în mână. Eu însumi eram școlar; consacrarea lui Delavrancea și a lui Davila îmi venea de la catedră.

Iată pentru ce, acum, când încărunțesc cu aceleași îndoieli aburite pe pagina albă, gestul dumitale mă emoționează, sincer, și mă-ndeamnă să-ți fiu recunoscător.

De din vale de Rovine[1]

Ce bine-ți stă-n armură, tinere cavaler al zodiilor mele! De unde te cunosc și cum de te ghicesc la obârșii? O Mumă a Pământului, frumoasă pe straturile cine știe căror începuturi, te-a zămislit parcă dintr-o răscoală a bronzurilor caste și te-a născut pe de-a joaca, turnat în zale și cingători, cu sufletul furnicar de neastâmpăr. Mi te-ai desprins așa din icoană, ager și bătăios, trecând călare pe sub ferestrele cetății, cu palma-n șold și cu sulița rezemată-n pinten, dulce fantomă a netimpului meu. Din cale-ți nu te-au oprit nici lacrimile maicii bătrâne, nici ochii domnițelor albe, nici hazul derbedeilor de pe uliți, cărora te făcusei priveală. Ai istovit un drum ca să începi un altul, ai pierdut o bătălie ca s-o plănuiești pe a doua, iar când ți s-au isprăvit dușmanii, pe alții noi ți i-ai ridicat.

De câte ori nu m-am certat cu tine, de câte ori nu te-am îndemnat să nu strălucești! Te-am luat cu mine la plug și la coasă, la culesul prunelor și la plivitul viei, ca să înveți ce-i viața cuminte și rostul așezat. Te-am dus la vizuina vulpii și ți-am arătat cățelandrii ei cum se joacă de-a meșteșugul. Ai fi putut să pricepi din toate câte ceva. Dar tu ai așteptat să ațipesc pe căpiță, la umbra amiezii, ca să-ți încaleci

1. *Noi*, nr. 3, martie 1970.

năzdrăvanul și să-i supui zările sub potcoave, neliniștit cocon al somnului meu, statornic pribeag de viță veche!

Nici cămașă nu ți-ai mai luat. Pieptarul tău, încătărămat pe gol, îți glodește trupul ca o dulamă scorțoasă, de schimnic, dar ți-ai spânzurat pe umeri două tulpane de catifea albastră, lunecate pe aramă și îmblânzind-o. Arătos și chipeș, îți place să slobozi frâul la pas și să te legeni în șa. Cărarea codrului e așternută cu alune. Soarele, strecurat prin frunziș, îți gâdilă trecerea cu scăpărări de umbre și lumini, ca într-o amețeală de fluturi. S-a ridicat de undeva un șuier de mierlă și te-ai ispitit să cugeți la cântec. Apoi s-a pornit o zvoană de corn și ți-a zburat gândurile. Iată, de după făget se înalță, năprasnic, Măria Sa Muntele, cu platoșa lui de piatră. Acolo, la umbra padinii, lângă chivotul cu turle, te așteaptă omenirea, răsărită de după cușme.

Ți-e graiul ca o ploaie de clopote înalte. Cuprinzi mulțimile până la margini, și ele se pătrund de flacăra ochilor tăi, aprinsă din oțele, sorbind-o printre gene și lăsând-o să le curgă prin măduvă. Te-ai înălțat pe prispa schitului și te joci cu sufletele oamenilor cum se joacă Dumnezeu cu penele îngerilor, răzlețite din zbor și adiate pe degete sfinte. Ai în tine o credință neliniștită, care fuge din rugăciune și plesnește-n cuvinte. Totul e curgere, freamăt și revărsare, un clocot de spume reci călărind bolovanii. Spui o vorbă și tai o mie de răsuflări, o spui pe a doua și miști cohortele după tine, aprige sub steaguri.

Te vâri în luptă unde-i mai greu, neînțeleptule! Și nici n-ai învățat măcar să te bați. Te-ai desprins de ai tăi și te încerci cu dușmanul de unul singur, scriind fulgere cu sabia goală. Starostele protrivnicilor stă pe vârful dealului și te urmărește prin ochean, în vreme ce tu te încaieri cu năimiții lui, într-o volbură de copite și nechezuri. Nici n-ai băgat de seamă că slugile și-au pierdut armele în luptă și că-și duc mâinile sub cozile cailor, ca să-și facă ghiulele cu care te împroașcă. Tu te miști înălțat în scări și scrii acum fulgere printre baligi, scump caraghios al bunelor mele credințe! Când te vei deprinde oare să te înfrunți cu cezarii?

Ziua s-a plecat a osteneală, oștile s-au făcut nevăzute, câmpul cu stârvuri a rămas pe seama văzduhului. Te-ai dus la râu și ți-ai spălat zalele de scârbă, apoi ai adormit pe iarbă, cu trupul gol, crestat de tăișuri. Sunt unele flori care se închid noaptea, atunci când prinde visul să-nflorească. Ai dormit greu, ca dușii de pe lume, că nici n-ai simțit cum trec năimiții pe lângă tine și-ți scuipă rănile. De ce să te ucidă, când te pot batjocori? De ce să-ți întunece rănile-n sânge, când ți le pot înfășa cu bale? Că untdelemn și vin n-au avut. Au râs și s-au dus, iar tu ai dormit până s-a ridicat luna.

Se făcuse liniște mare pe tot pământul. Într-o asemenea tăcere, nici curgerea timpului nu se mai aude, ca o apă a morților, pe dedesubt. Ai

deschis ochii, te-ai uitat lung la stele și ai început să te cauți din urmă, alegându-te din viață. Apoi ai tresărit: pe câmp trebuie să mai fie încă oșteni care trag a moarte, cu gurile arse; ei știu că, după fiece luptă, o umbră omenească trece printre gemete și se apleacă pe nădejdile cele mai de apoi. Ai dus mâna la coburi. Ai scotocit după ploscă și ai dat peste hârtie și condei. Atunci ți-ai adus aminte că aveai de făcut o carte.

Nu te-ai mai dus pe câmp. Ți-ai aprins opaițul și-ai început să scrii, adâncindu-te în tine, în cel mai adevărat, poate, din câți ar fi trebuit să fii. A fost o noapte mare aceea, încopciată din răsărituri și apusuri de lună, cât o viață de om veghetor. Erai singur și nu te-ai simțit singur. Ai pierdut un cuvânt, vântul ți l-a adus îndărăt; ai adulmecat o zicere, frunza ți-a șoptit-o la ureche; ți-a șchiopătat un stih, râul ți l-a așezat pe măsură. Rând după rând și pagină după pagină, n-ai mai știut de oamenii părăsiți pe câmp, când mor acolo și când învia la tine în carte. Erai cu ei și nu erai cu ei, și niciodată nu te-ai dumirit dacă scrisul tău e o datorie sau e un păcat.

Introspectiva Brâncuși[1]

Brâncuși a plecat din Hobița Gorjului și nimeni n-a bănuit unde va să ajungă. Pedestru romantic pe calea soarelui-apune, el a putut să treacă drept un Șincai sau un Badea Cârțan, dus cu nimic și întors cu ceva în traistă, poate cu un bulgăre de faimă, a celor ce străbat oceanul pe plută și muntele pe bicicletă. Călătorului îi ședea bine cu drumul și nu s-a uitat îndărăt decât din când în când, să-și vadă umbra crescută pe cerul răsăritului, înaltă și subțire, ca o marmură trasă prin vis. Calea lui era mult prea lungă pentru ca vizionarii să-i poată ghici capătul.

Meșterul devenise celebru la vremea când locuitorii Târgu-Jiului încă mai credeau că prepeleacul acela de pe maidanul cu bălării trebuie să fie răsuflătoarea unui depozit de păcură subteran. Așa-mi spuneau, cel puțin, pasagerii din autobuzul ce mă purta, deseori, de la mânăstirea Polovraci la orașul *Coloanei fără de sfârșit*. Și de ce ne-am mira? Vameșii americani se judecaseră cu un oarecare Brâncuși pentru o bucată de metal lustruit, presupus a fi fost lucrat la strung, ca produs de serie, și care trebuia taxat după toate regulile importului de mărfuri. În justiție s-a dovedit, după un an de zile, că era vorba de *Pasărea în spațiu*, care călătorea, împachetată, spre o expoziție de artă din New York.

Până mai deunăzi, pentru Brâncuși încă nu sosise o plinire a vremii. Elita admiratorilor lui se străduia din greu să-i taie un drum prin

1. *Noi*, nr. 4, aprilie 1970.

hățișurile de snobi și fandosiți, datornici ai credinței că geniile se binevestesc cu pâlnia la gură. Când s-au împlinit zece ani de la moartea artistului, câțiva profesori de la Școala de Arte a Universității Columbia, din New York, i-au organizat o comemorare, pe cât de festivă pe atât de modestă. Comunicări academice inedite și dense, lecturi din aforismele brâncușiene, ba chiar și un film românesc documentar s-au desfășurat într-o sală mică, cu audiență pe măsură: câte cuie, atâtea paltoane. Brâncuși se înfățișa timid, cu pelerina adunată pe trup, într-o societate newyorkeză în care până și prezența unui Geo Bogza a trecut aproape neobservată.

În același timp, metropola lumii adăpostea, în Muzeul de Artă Modernă, o retrospectivă Picasso. Zarvă de zile mari, publicitate copioasă, anunțuri și reclame, articole și cronici, estimări senzaționale: 5 786 de tone de talent, transportate cu avionul peste ocean! Pe frontispiciul muzeului și pe aproape toată strada, steaguri Picasso. Amatorii se îmbulzeau la intrare și plăteau un dolar și jumătate ca să se amuze trecând în revistă capre borțoase și bețe erectile, comentate prin exclamații peste bară, faceri cu ochiul și gesturi cu supraînțeles. Oameni care-i cer frizerului să le taie cu grijă părul din urechi veneau acum să se recunoască în păpurișuri țâșnite din timpan, ale unei naturi care lasă țeasta cheală și strămută chica de-a lungul nărilor.

Am urcat atunci scările la etajul al treilea. Acolo era liniște, liniște mare. În galeria Brâncuși, străjuită de un paznic somnoros, *Măiastră* se ruga în tăcere, ca un clopot sub turla căruia se ține iarmarocul. M-am rugat și eu cu ea, preț de un ceas, într-o sângerare de suflet.

Acum, după trei ani, trăiesc să-l văd pe Brâncuși răzbunat. Cine-ar fi bănuit că ceasul lui avea să vină prin efortul Fundației Guggenheim? Cine ar fi crezut că la Philadelphia, New York și Chicago aveau să se întâlnească *Sărutul* din Craiova cu cel din Paris, *Rugăciunea* din Buzău cu *Pasărea* din Veneția?

Expoziția, cu cele optzeci și patru de sculpturi și douăzeci și trei de desene ale ei, cea mai bogată și mai reprezentativă din câte au fost până acum, îmi descoperă un Brâncuși aproape total, copleșitor.

Iată o artă, modernă nu prin denunțare, ci prin renunțare!

Iată o artă care nu pleacă de undeva pentru ca să ajungă oareunde, ci purcede din ajungere spre întoarcerea în sinea ei; o artă contemporană cu începutul. E mult prea puțin a crede că inspirația sculptorului izvorăște din stâlpul pridvorului, din ciobul neolitic sau din arta primitivă africană. În Etiopia, la Axum, în apropiere de marele obelisc, am văzut un portal de piatră străvechi, căruia, pentru ca să devină o *Poartă a sărutului*, nu i-ar mai fi trebuit decât surâsul Giocondei. Adică un adaos. Brâncuși însă nu adaugă, ci reduce. Tăgăduind o natură coruptă și degradată

prin proliferare, cu excrescențe stupide pe care le numim nasuri și urechi, artistul o izbăvește de penele și solzii evoluției și o readuce în tiparele ei primordiale, la arhetip, o restituie stării de inocență, de formă pură, de transparență și imponderabilitate, ca în teologumenele lui Grigore de Nyssa. Opera lui Brâncuși e restaurarea genezei. De la *Domnișoara Pogany*, ea însăși o capodoperă, și până la *Pasărea în spațiu*, culmea artei brâncușiene, e un drum anevoios, de-a lungul căruia materia avea să fie supusă unei asceze purificatoare, cu finalitatea în stare de extaz.

De data aceasta, Brâncuși intră în istorie cu demnitatea gravă a învierii din peceți. O procesiune vastă, la scara sutelor de mii, se mișcă hieratic într-o expoziție care în nici un caz nu poate fi numită retro-, ci introspectivă. În același timp, liceului de cultură generală din Pești-șani i se acordă, în sfârșit, numele lui Constantin Brâncuși.

Turnul tău de fildeș[1]

A venit vremea să-ți ridici obloanele și să-ți chemi lumea în privelişte. Prea te-ai însingurat de tot, prea îți vine să crezi că lăuntrul e adevărul tău cel mai adevărat. Chipurile oamenilor au început să ți se dezlâneze, ca într-un amurg cu ceață, de sub condeiul tău răsar tot mai multe umbre și tot mai subțiri. Umbli cu degetele primprejur să-ți pipăi eroii, să te cerți și să te împaci cu ei, și te întâlnești cu șuvițele fumului de țigară, șerpuitoare pe forme.

Ar trebui să-ți aduci aminte de vremea când încetaseși să-i mai iubești pe semeni și te-ai hotărât ca niciodată să nu mai vezi chip omenesc. În sufletul tău se întâmplase o prăbușire dureroasă și fără noimă, ca după un cutremur. Tot ce-ți mai doreai era o viață pe întuneric, o existență--protest și nevedere-dispreț, să treci prin lume ca un cavaler înzăuat în noapte.

Ceea ce-ți trebuia era o unealtă subțire și ascuțită, ca o undrea, cu care să-ți înțepi ochii. Altceva mai bun nu putea fi imaginat acolo unde te aflai și unde ți se prăbușiseră idolii. Ți-ai adus aminte că ai în sarsana o perie de dinți ruptă, din a cărei coadă se putea face o asemenea unealtă. Așa ai început să-ți pregătești intrarea în beznă.

Cu încetineală și răbdare, puțin câte puțin în fiecare zi, ferindu-te ca un hoț la descuietoare, frecai coada periei de piciorul aspru al mesei de ciment și încercai cu degetul apropierea vârfului. Osândiții te-au întrebat ce faci și le-ai spus că-ți crește o unghie-n carne. Te-au crezut

1. *Noi*, nr. 7, iulie 1970.

și s-au simțit chiar îndatorați să te acopere de ochiul paznicului, strecurat din când în când pe spion.

De negândit acum cu câtă liniște și luciditate îți apropiai tenebrele! În răstimpuri măsurai celula cu pași numărați și cu ochii-nchiși, preînchipuindu-ți umbletul orbului. Erai pregătit pe dinlăuntru, totul era doar o problemă de timp și tehnică.

În sfârșit, unealta a fost gata. Vârful era ascuțit ca un ac, asasinarea ochilor trebuia să se producă noaptea târziu, când osândiții dorm ca pietrele și veghea paznicului nu mai trezește teamă. Întins sub pătură, cu arma sub căpătâi, socoteai curgerea clipelor de după miezul nopții, pândind răsuflarea celor adormiți și pașii de pâslă ai strigoiului de pe coridor. Te încerca o spaimă: să nu țipi, să nu gemi. Și încă una: ca nu cumva durerea ascuțită a primului ochi să-ți paralizeze mișcarea mâinii către celălalt. Te-ai fi făcut de râs, ca un caraghios. Cât de ridicol sună cuvântul *chior* pe lângă suveranul *orb*... Timpul se făcuse vâscos.

Nu ți-ai dat seama când te-a furat somnul și cât a durat visul. Poate o secundă, poate ceva mai mult. Erai pe apa Bistriței moldovene și ședeai în picioare pe o plută și pluta mergea în susul apei. Lângă tine, tot în picioare, a apărut deodată Milica. Ea, cu ochii aceia ficși, cu ochii aceia de statuie, cu ochii aceia fără lumină, cu care venise în leagănul mamei și cu care plecase, la șaisprezece ani, în grădinile Maicii Domnului. Tăceați amândoi pe plută. Și pluta mergea în susul apei. Apoi a lunecat ușor spre malul drept și s-a apropiat de buza pământului. Ți-ai simțit umărul împins gingaș, ca de o adiere, și ai pus piciorul pe iarbă. Atunci ai auzit-o pe Milica:

— Și nu uita: n-ai dreptul să-i fii altuia povară!

Și pluta s-a depărtat de mal și luneca în susul apei, purtând pe ea o statuie de abur.

Te-ai trezit. Și-ai văzut-o pe mama purtând pe Milica de mână și stăpânindu-și de atâtea ori, de atâtea ori, plânsul. Ți-ai smuls unealta de sub căpătâi, ai rupt-o-n bucățele și ai aruncat-o în tinetă. Așa te-a recucerit lumea, căreia nu aveai dreptul să-i fii povară.

Lumea? Care lume? Aceea pe care ai alungat-o dincolo de obloane și de care te crezi ferit? Lumea, lumea asta de carne și oase, lumea asta de lut și de văzduh, lumea asta are puteri năzdrăvane. Fugi de ea, și ea vine peste tine. O tăgăduiești, și ea te solicită.

Zalmoxis se pustnicise în peștera de la Polovraci și dormita așa, cu ochii-nchiși, de veacuri și veacuri. Un huiet mare a năvălit în grotă și i-a făcut auzul să tremure. Erau vaierele dacilor pe zidurile în flăcări ale Sarmisegetuzei. Atunci zeul a deschis ochii. Și cum i-a deschis, toate stihiile lumii s-au năruit, s-au amestecat și s-au frământat de istov, iar din vânzoleala aceea cosmică s-a născut o seminție nouă, neamul românesc. Și zeul nu se mișcase din peșteră.

Te mai ferecasei odată în odaie, plictisit și scos din sărite de cei ce veneau zilnic să-ți ceară un sprijin pe care, de cele mai multe ori, nu-l puteai da. Ai încuiat bine ușa și ți-ai lipit pe geamuri hârtie groasă de camuflaj, rămasă din vremea războiului. Lucrai sub lampa mică, hotărât să nu mai răspunzi nimănui. Aveai și tu dreptul la o viață a ta, interioară, închinată altor dăruiri.

A durat asta până ce ți-au căzut ochii pe nu mai știu ce pagină a lui Leon Bloy. Fraza suna cam astfel: „Nu încui niciodată ușa, de teamă ca nu cumva la pragul meu să găsesc dimineața un străin care venise să-mi ceară o bucată de pâine și murise de foame". Din clipa aceea ți-ai luminat iarăși ferestrele și i-ai lăsat pe oameni să vină la tine.

Hai, ridică-ți obloanele! Peste semenii tăi au năboit apele, oamenii au nevoie de lumina ochilor tăi.

Prolegomena la un Ospăț al săbiilor[1]

Tiranul mă poftise cam pe neașteptate, și numai când am ajuns la palat, odată cu mulțimea curtenilor festivi, mi s-a șoptit că ospățul fusese pregătit întru cinstirea mea.

Nu-ți poți închipui cât am fost de uimit. O asemenea cinste, tocmai pentru mine, cel cunoscut de toată Siracuza drept lingușitorul curții! De când mă știu în preajma stăpânului, tot atât de bine știu că lumea mă ia drept o lichea inteligentă, un iscusit al vorbelor aduse, ajuns prin încolăcire și statornic prin inerție. Dar eu acceptasem de mult eroismul de a înfrunta, deopotrivă, și disprețul domnului, și pe acela al supușilor săi.

Îmi dau astfel seama, Sisif, că tu nu poți înțelege un astfel de eroism. Nu-ți tăgăduiesc măreția de a-i fi înfruntat pe zei și, măcar în ceasul pogorâșului tău, de a-ți bate joc de puternicia lor. Ești mai înalt decât muntele tău, Sisif, și e de mirare cum de mai credem că duci în cârcă un bolovan, de vreme ce urieșenia ta l-a prefăcut într-un mingeac de piatră, într-un gogoloi pe care ai putea oricând să-l trimiți, bobârnac, în obrazele zeilor.

Dar să ai vârtutea de a-l disprețui în auzul tuturor pe cel ce te disprețuiește în taină, iată ceea ce mi se pare a fi la măsura măreției adevărate. Căci ce este lauda umflată decât un dispreț acoperit?

Firește, eroismul acesta își are, și el, riscurile lui. Îi spusesem lui Dionis că e cel mai deștept tiran de pe lume. El s-a mâniat și m-a pălmuit, iar eu am preamărit palma care tocmai adeverise înțelepciunea. Când i-am

1. *Noi*, nr. 8, august 1970.

spus că el e domnul cel mai iubit de norod, a dat poruncă să fiu trimis în surghiun și n-am scăpat decât plângându-mi durerea de a nu mai vedea fața stăpânului meu. I-am lăudat apoi bunătatea și duhul dreptății; m-a pus în lanțuri și le-a poruncit zbirilor să mă muncească; eu am urlat că vreau să mor de mâna însăși a dreptului Dionis. Iar când m-a scos din lanțuri și m-a despuiat de avere, mi-am scos vestmântul și i l-am așternut la picioare, rugându-l să-mi primească și sângele în vistieria cetății.

Știam bine că, prin toate acestea, Dionis mă ispitea pe mine, dar se cerca și pe el. Izbutisem să-i clatin dreapta socotință despre sine însuși. Îi strecurasem îndoiala în gândul că ar fi un om ca toți oamenii. Încetul cu încetul, tiranul a prins a crede că poleiul pe care i-l tot suflam peste făptură face parte din însăși făptura lui și, de unde la început se simțea stingherit, ca într-o platoșă de-mprumut, acum strălucirea laudei îi devenise trebuință și voluptate. Era ca o otravă dulce cu care trupul se deprinde și pe care sângele o cere. Robul o aduce, domnul o bea și-i aruncă servului un surâs; dar știe că el e adevăratul sclav.

Sala era încăpătoare și înaltă, luminată-n jos cam de la jumătatea pereților. Bucatele fumegau miresme, vinurile spumegau în pocale, oaspeții nu se dumereau. Și când domnul a ridicat cupa și a închinat în cinstea lui Damocles, eu m-am ridicat și am rostit cel mai sclipitor și mai gogonat cuvânt de laudă pentru preaînțelptul, preaputernicul, preaînaltul și preafericitul tiran al Siracuzei. A fost o apoteoză.

— Îți mulțumesc, Damocles, zise domnul. Bea, pentru mine, pocalul până-n fund! Pân' la ultimul strop!

Am dus pocalul la gură și am sorbit îndelung, lăsându-mi capul pe spate, mult, mai mult... Atunci am auzit un hohot de râs, al tiranului. Și am încremenit, așa cum eram: deasupra mea atârna o sabie, spânzurată de tavan cu un fir de păr. O sabie grea, cu vârful ascuțit, se rotea ușor peste capul meu, amenințătoare. Prin tăcerea mesenilor gâlgâia doar râsul lui Dionis. M-am îndreptat și am început și eu să râd, cu un râs mai puternic decât al lui. Descumpănit, domnul tăcu. Iar eu am întins brațul:

— Să mi se umple iar pocalul! Doresc să beau pentru mintea care a știut să ridice gluma la treapta filosofiei!

Tiranul se simțea iarăși înfrânt și căuta o scăpare. Și-a ridicat pocalul:

— Nu numai că închin, ci și beau pentru isteția lui Damocles!

A fost rândul lui să-și dea capul pe spate și să încremenească: deasupra făpturii îi atârna o sabie tot atât de grea și de ascuțită, spânzurată de tavan cu un fir de păianjen. Vârful se ridica și se lăsa, rotindu-se elastic, când peste frunte, când peste ochi, când peste grumaz.

Dionis n-a mai avut încotro și a trebuit să râdă. S-a îndreptat și a râs. Au râs și mesenii. Râsul a devenit general când din umbra tavanului a apărut câte o sabie deasupra fiecărui curtean. Toată masa era acum străjuită de o horă tăioasă, ca un joc de flăcări cu vârfurile-n jos. S-a petrecut grozav în seara aceea, mai ales când fiii despotului și prietenii lor și-au început dansul în catul de deasupra și făceau podeaua să duduie. Se auzea și muzica.

Petrecerea și-a atins culmea când mesenii au descoperit că în pâine, în carne și în sosuri, în vinuri și chiar în văzduh mișună tot felul de săbiuțe, ca niște viermișori de oțel împerecheați cu sarea. Toți s-au repezit în bucate și au început să ronțăie-n măsele, sângerându-și gingiile și înghițindu-și dumicații cu poftă sporită, biciuită de gusturi, dementă pe gâtlej.

Și în timp ce tu, Sisif, îți puneai în cârcă bolovanul tragic și te găteai de un urcuș nou și fără de sfârșit, noi ședeam sub săbii și între săbii și continuam să mâncăm și să bem.

De dincolo de ape[1]

Nu facem parte din tagma celor ce-și pot îngădui să fie numai scriitori și să producă în fiece zi câte un căpețel de operă. Scrisul nostru, atât cât ajunge să se cheme așa, își dispută existența, ca la foarte mulți alții, cu încă o mie și una de nerăbdări ale sufletului, îngrămădite la strungă. Asemenea păstrăvilor, ele nu pot înainta decât în susul apei, și doar puține sunt cele ce se opresc, cu gurile deschise, sub clocotul fraged al cascadei, să se adape cu har. Selecția se face pe dedesubt, numai Dumnezeu știe cum, și doar transparența timpului, ondulată, vai!, pe curgere, face ca suferința să ne fie mai blândă.

Editând, mai mult într-o doară, o minusculă casetă de literatură, ne-am îndărătnicit nu numai în asprimea măsurii, ci și în mândria de a nu atârna de nimeni și de a o da la iveală când, unde și cum se poate. O redacție cu leafă, plătită din sus sau din jos, e limitată de niște exigențe care nu totdeauna coincid cu cele interioare. Abonatul își vrea publicația la timp, scrisul colaboratorilor e legat de gusturi și termene. În ce ne privește, am zis că aceste patru pagini ne sunt prea mici și prea costisitoare pentru a mai fi făcute și prost. De aici, libertatea tăcerilor intermitente și disciplina economiei verbale. Fiind caseta noastră un dar – ne-am gândit noi –, cititorul îi va ierta sincopele.

1. *Noi*, nr. 9, februarie 1971.

Ne-a fost dat însă, spre bucuria și înțelepțirea noastră, să băgăm de seamă că un scriitor nu se poate purta de-a joaca cu cititorii și că libertatea lui, la care ține mai mult ca la orice pe lume, e îngrădită cel puțin de acea politețe a cortinei căreia nu-i este iertat să cadă pe mijlocul actului deschis. Tot începutul e și o angajare, o făgăduință, un legământ, iar dezertarea, dacă nu duce la eșafod, lasă-n urmă-i un văzduh cenușiu, al sinucigașului cabotin. Fuga de propria-i răspundere e singura experiență pe care scriitorul nu și-o poate permite. Nimeni, nici chiar eroul absurd, nu merge-n moarte din curiozitate. Din clipa în care ai devenit public, contractul tău cu cititorii nu mai poate fi reziliat decât de aceștia. Noi am înțeles acest adevăr mai acum, de câteva luni încoace, din lectura unei sumedenii de scrisori.

Câțiva din corespondenții noștri ne-au adiat reproșul că ne-am intitulat caseta cu un prezumțios plural al majestății, fără să ne cunoască încredințarea că a scrie literatură înseamnă a trăi într-o permanentă stare de umilință. La urma urmelor însă, chiar dacă obsesia a trei litere n-ar trăda și o disperată fugă de singurătate, ce ne-ar împiedica să fim, aparent, și trufași? Dacă, prin accident, am ține în mână nu un condei, ci un sceptru sau o pateriță, am avea dreptul să emitem acte publice care ar începe, invariabil și inofensiv, cu „Noi..., din mila lui Dumnezeu...”, și nimeni nu s-ar mira. În universul său lăuntric, scriitorul își arogă o anume suveranitate, dacă nu pe aceea a Cuvântului, cel puțin a îmblânzitorului de cuvinte. Ca în orice imperiu, i se pot întâmpla răscoale și împotriviri, ridicări și căderi, crize de autoritate și abuzuri de putere. Și are de înfruntat, mai ales, riscul de a se vedea surghiunit de propriii săi supuși sau de a întâmpina posteritatea în ipostaza irodului singuratic, cu sabie de lemn și coroană de mucava. Această ultimă perspectivă, împerecheată cu acerbia celui ce-și vrea paradisul restaurat în ogradă, naște acea stare de umilință care face din scriitor un suveran trist. E foarte frumos.

Redacția noastră, mare cât o chichiță cu salbă, se poate purta cu ușurință dintr-un loc în altul, așa încât nu e de mirare că ea a poposit, de vreo lună și pe încă vreo cinci, într-o colibă de pe la marginea pământului, la un răgaz al apelor mari, împreună cu alte câteva unelte de limbă românească. Unicolaboratorii ei, regăsiți sub soarele însingurării, se gândesc la cei ce i-au citit și încurajat și se-ndeamnă să le mai îmbie câte ceva, îndrăznind să creadă că o pagină de literatură poate fi și o strângere de mână.

Firește, lucrurile nu sunt atât de simple cum par la început. În adolescență, poetul din Mărțișor și-a abandonat vocația pentru pictură și a apucat drumul scrisului numai pentru că – i se părea lui – a face literatură înseamnă a te folosi doar de un creion, o hârtie și, eventual,

o bancă în parc. Mai târziu a trebuit să-și dea seama că scrisul, ca să ajungă și la cititor, are nevoie de ceva mai mult. Atât de mult, încât meșterul se complicase și cu o tipografie proprie, pe care noi, neavând-o, trebuie s-o plătim cu un plus de sudoare și un minus de mertic; în clipa de față mai suntem nevoiți să ne-o apropiem de la câteva mii de kilometri, ceea ce nu ne-ar fi cu putință fără sprijinul binevoitor al bunului și devotatului nostru prieten Gheorghe Alexe.

Popasul nostru înseamnă nu numai foame de însingurare și înmănunchere, ci și o reconciliere cu firea și graiurile ei, la o vreme când omenirea începe să joace golf pe lună și uită că luna răsare și apune pe cer. Le trebuie oamenilor o ieșire la câmp, o invazie în largul văzduhului, o cuprindere la măsura pasului așternut și a zborului înalt, asemenea vântului.

În fapt, ne fusese dor să ne aducem aminte că pământul e frumos și apele-s întinse, că păsările cântă și pentru noi, că țara noastră e cea mai scumpă din câte sunt pe lume și că nici o veșnicie nu poate înlocui durata anotimpului cosmic din cumpăna Carpaților.

File de jurnal

1 ianuarie 2003, Nicula. Azi-noapte, la cumpăna anilor, slujbă în biserică. Ceea ce afară se cheamă revelion, aici se numește priveghere. Înainte de miezul nopții, Te-Deum, în continuare, molitfele Sfântului Vasile și polihroniul. Pragul timpului nu s-a simțit; în rugăciune, omul devine vecin cu eternitatea.

Biserica, aproape plină de poporeni. Printre ei, un grup de vreo treizeci de studenți, băieți și fete, aparținând organizației ASCOR din Brașov. I-am văzut și acum un an, dar mai mult în treacăt. Călătoresc studențește, cu trenul, la jumătate de preț, și pe jos, cu rucsacurile-n spate. La sfârșitul slujbei, au cântat câteva imnuri.

Astăzi, după Liturghie, starețul i-a invitat să prânzească cu obștea, în trapeză. I-am văzut mai bine. Tineri, frumoși, curați, modești, jertfelnici. Printre feluri, au cântat colinde; un repertoriu foarte bogat, variat și original. Rar mi-a fost dat să aud colinde vechi, străvechi, culese direct de prin satele lor și cântate laolaltă, simplu, frumos, limpede, sincer, fără prelucrări folclorice sau poleiuri regizorale. I-am îndemnat ca, pe drumul de întoarcere, să se oprească pentru un ceas în Cluj și să facă niște înregistrări în studioul postului de radio Renașterea. I-am întrebat dacă au făcut un disc. Au râs: „De unde să avem noi bani pentru așa ceva?”... Cred că voi încerca să-i ajut. Ar fi păcat să se piardă niște comori pe care ei le poartă așa cum albina își duce polenul.

Acum, târziu, gândindu-mă la ei, mi-am adus aminte că Spiro Agnew, vicepreședinte al Statelor Unite sub Nixon, a criticat mass-media pentru faptul că-i prezintă lumii un tineret american debusolat, decadent, consumator de alcool și droguri, care nu știe altceva decât să danseze pe muzică rock și să umble pe motocicletă... Fără să nege realitatea, demnitarul îi amintea presei că în America există și un tineret angajat,

care-și petrece majoritatea timpului în sălile de cursuri universitare, la masa de studiu, în biblioteci și laboratoare; proba cea mai evidentă este aceea că America produce savanți, atât pentru ea, cât și pentru export.

Mă gândesc că situația tineretului american nu e singulară, că ea poate fi întâlnită oriunde, inclusiv în România. În fiecare an sunt invitat să rostesc o binecuvântare și un cuvânt la marea festivitate a noilor promoții de medici și farmaciști. Îi privesc cu drag și-mi dau seama că ei n-ar fi ajuns aici fără ani de muncă îndârjită, ei, cinci-șase sute din miile și miile de candidați. Orice societate are o elită, iar elita, prin ea însăși, e minoritară; minoritară, zic, dar reprezentativă. Mă uit peste mulțimea din catedrală, duminică de duminică, și constat că 60-70% sunt tineri, studenți și elevi. Acolo îi văd eu, din amvon, dar în taină îi văd duhovnicii. Și-mi place să cred că speranța lor nu va fi zadarnică.

6 ianuarie 2003 (Boboteaza). Vedetismul e un apanaj nu numai al artistului, ci și al omului politic. La acesta din urmă nu e o deprindere, ci o strategie. Campania lui electorală se întreține, aproape în totalitate, prin imagine: afișe, fluturași, televiziune, radio, internet, ziare. Înainte de alegeri, să și-o alcătuiască; după, să și-o mențină. În regula jocului, nimic reprobabil.

Vedetismul însă poate fi și o ispită subtilă care, în epoca bombardamentelor informatice, contaminează și zone aparent imune. Astă-seară, ca de obicei, am urmărit știrile la televizor. Și m-a cuprins o imensă tristețe: vedetismul și-a făcut apariția, persistând, și în Biserică, instituție al cărei cult, oricum, nu duce lipsă de spectaculozitate și în care deci excentricitatea și exhibiționismul nu pot fi decât expresia penibilă a prostului-gust.

8 ianuarie 2003. Aflu din presă că s-ar fi „născut" prima clonă umană. Mulți se alarmează, dar fără să știe că o astfel de ființă nu este om: ingineria genetică nu-i poate fabrica și un suflet, care e creat de Dumnezeu. Așadar, individul e un exemplar dintr-o specie, nu o persoană. Se pare că profetul Isaia – care a trăit acum 2 700 de ani – a prevăzut și această năzbâtie: „Lăsați-vă deci de un astfel de om care nu-i altceva decât o suflare în nări. Ce preț poate fi în el?" (2, 22).

10 ianuarie 2003. De abia azi-dimineață, printr-un fax, am aflat că a trecut la Domnul Părintele Vasile Vasilachi, arhimandrit mitrofor, doctor în Teologie și vicar al Arhiepiscopiei noastre din America și Canada. Împlinise 93 de ani. Ceasul din urmă l-a găsit în chiar ziua de Bobotează, în timp ce umbla cu crucea pe la casele enoriașilor săi din New York.

Acum doisprezece ani, la sfârșitul ultimei mele vizite în Statele Unite, m-am dus să-l văd. În plină metropolă a lumii, printre palate și zgârie--nori, el locuia într-o chilie călugărească, ticsită de icoane și cărți; o măsuță de scris, un scaun și un pat simplu, învelit cu o cergă. Am râs amândoi: e ceva mai bine decât la Aiud...

S-a oferit să mă conducă la aeroport și am ieșit în forfota străzii. L-am întrebat dacă are mașină.

— Sigur că am. S-ar putea altfel, aici, în New York? Uitați-vă, toate astea galbene sunt ale mele; e de-ajuns un semn cu mâna ca s-o am alături...

E ceva, să ai nouăzeci și trei de ani și să mori la datorie. Dumnezeu să-l fericească!

12 ianuarie 2003. Ciosa e un cătun răznit în munții Bârgăului, ale cărui șaptezeci de case sunt risipite pe o suprafață de 140 km^2. Nu are electricitate, nici telefon, nici doctor, nici farmacie, nici moașă comunală și nici drumuri pietruite, de acces: morții și-i îngroapă fiecare în grădină. Altfel, oameni chipeși, buni gospodari, crescători de vite și tăietori de lemne. Există o școală, dar numai pentru cei mici; ceilalți, mai mărișori, merg pe jos până la cea mai apropiată, la vreo patru ore de drum dus-întors. Prin tradiție, creștinii din Ciosa sunt asistați de Mânăstirea Piatra Fântânele, din pasul Tihuța. Au o biserică de lemn, veche, pe care au prenoit-o prin râvna ieromonahului Gavril și cu ajutorul unor meșteri maramureșeni. Curată și frumoasă ca un chivot, aștepta să fie resfințită.

Așa se face că, astă-vară, mustrându-mă pe mine cugetul pentru aceea că, de obicei, târnosesc biserici în sate mari, arătoase, unde, după datini străvechi, arhiereul e primit cu mare fală, purtat în trăsură acoperită cu scoarțe și precedată de alaiul călăreților cu pene de păun la clop, m-am gândit că ar fi cinstit să merg și undeva, la marginea lumii, unde oamenii sunt fericiți dacă-l văd, o dată în viață, pe protopop. Dar în ajunul duminicii din 15 iunie, când trebuia să merg la Ciosa, am fost anunțat că în zori plouase cu găleata, ceea ce însemna că drumul de pământ devenise cu desăvârșire impracticabil. Atunci am zis, așa, într-o doară, către starețа Pamfilia:

— Să mă chemați la iarnă, pe zăpadă și îngheț!...

Eu am zis-o într-o doară, dar oamenii au luat-o de bună. Așadar, aseară am ajuns la Ciosa într-o sanie trasă de doi bidivii, după ce străbătusem universul unor zăpezi imperiale, presărate cu diamante și urme de cerb. Găzduit la casa parohială, într-o odăiță curată și caldă, mi-am citit pravila de seară la lumina unui sfeșnic cu trei lumânări. Despre lumina de azi-dimineață, dumnezeiască, va face însemnare

cronicarul. Eu însemn doar atât: nu poate avea omul o bucurie mai mare decât pe aceea de a-și bucura semenii.

23 ianuarie 2003. Nici în anul acesta nu am participat la „Săptămâna de Rugăciune pentru Unitatea Creștină". Încă nu mi-am putut alunga sentimentul că este aici ceva care sună fals: ne rugăm împreună pentru unitate, dar de gândit o gândim diferit; cătăm spre capătul drumului, dar priveliștea e alta. Mai corect ar fi fost să se spună: „Rugăciune pentru solidaritatea creștină", de vreme ce esența tuturor mesajelor este aceea de a ne da mâna pentru atenuarea și eradicarea relelor din societatea contemporană, ca și pentru construcția unei Europe autentice, care-și caută „un suflet".

Cred că veritabilul mesaj al unității eclesiale l-a deținut tot Consiliul Ecumenic al Bisericilor, atâta vreme cât nava-amiral a acestuia a avut pe catarg flamura „Credință și Constituție". Dacă la început se preconiza dialogul între identități diferite, care să conducă la unitatea credinței în diversitatea tradițiilor, cu vremea s-a ajuns la un soi de unitate prin confuzie, iar noțiunea de ecumenism, încăpută pe mâna profanilor, a devenit un fel de detergent universal, magic, miraculos, care înmoaie, curăță, dezinfectează, spală, albește, parfumează, încântă, emană dorințe și atrage pe cine nu gândești. Continui să sper că restaurarea Mișcării Ecumenice în dimensiunea ei clasică și în țelul ei nobil va fi benefică pentru înaintarea Bisericilor spre un vis atât de frumos: refacerea cămășii sfâșiate a lui Hristos.

Cred însă că, în final, refacerea unității bisericești va fi opera năprasnică a Duhului Sfânt. Ce strică omul drege Dumnezeu.

7 februarie 2003. Zece ani de când mi s-a încredințat, ca arhiereu, eparhia Clujului. Le-am cerut alor mei să nu pună la cale nici un fel de sărbătorire. Ieri, în Adunarea Eparhială, pe lângă obișnuitele dări de seamă anuale, un bilanț sumar al deceniului pastoral, câteva urări sobre, măsurate, decente, și atât.

Pentru azi mi-am dorit un ceas de intimitate liturgică în paraclisul Mânăstirii Nicula, dar nu mi-a fost dat: reflexele festiviste m-au făcut repede prizonierul unei banale slujbe fastuoase, în biserica mare, cu sobor de odăjdii și strană multisonoră. Îngerul meu s-a simțit stingher, dar acum, în târziul serii, îi pare rău: la urma urmelor, oamenii au fost de bună credință.

22 februarie 2003. Aflu din presă că ministrul Turismului nu a renunțat la proiectul „Dracula Park". După căderea planului Sighișoara i se dau târcoale Snagovului (de fapt, mânăstirii) sau oricărui alt loc care ar părea potrivit pentru o asemenea ispravă.

Întrebat de ziariști, m-am pronunțat, încă de la început, împotriva acestei idei năstrușnice, menită să afecteze și bruma de mândrie națională care ne-a mai rămas (la o expoziție într-o capitală europeană, pavilionul românesc s-a deschis prin prezența a două femei frumoase, a căror gură era înzestrată cu înfiorătorii canini draculeeni; absolut dezgustător!); rostită și mai pe larg, poziția mea mi-a atras răceala câtorva mâini oficiale și foarte oficiale.

Din punct de vedere religios, mitropolitul Teofan a avut în Sinod o intervenție tranșantă: Dracula este un tip malefic, care se cere mai degrabă exorcizat. De perfect acord.

Acest personaj este însă negat și de cultura românească: tipul vampirului nu există, sub nici o formă, în mitologia și folclorul nostru. Fabricat aiurea și exploatat cu frenezie de cinematografia americană de după miezul nopții, el a ajuns acum la poarta României și bate nervos din picior, solicitând cetățenia de onoare a unui popor care nici măcar n-a auzit de el. Interesul e pus pe seama turiștilor străini, îndeosebi anglo-saxoni, poftitori de senzații macabre. Îmi aduc aminte de ceea ce îmi povestea, acum vreo cincizeci de ani, un mentor al unei echipe de dansuri folclorice care „s-a produs" în fața unei delegații sovietice. Spre a fi pe plac (nu se putea altfel!), călușarii noștri au jucat... cazaciocul. Rușii au răbdat și i-au umilit: „Noi așteptam să vedem ceva de pe la voi, hora, sârba, calabreaza, rustemul, învârtita, sau cam așa ceva. Cazaciocul? Vă asigurăm, pe cuvânt de onoare, că noi îl jucăm mai bine".

În sfârșit, promotorii vampirului stockerian atentează și la adevărurile noastre istorice, identificându-l cu voievodul Vlad Țepeș. Speculațiile pe seama lui Vlad Dracul, tatăl acestuia, și a ordinului cavaleresc căruia îi aparținea nu sunt altceva decât o posibilă prestidigitație cerebrală, care însă nu vrea să scoată din pălărie un porumbel, ci un liliac, ca figură emblematică a nobilei noastre spiritualități.

La economic nu mă prea pricep, dar aud voci care argumentează că proiectul cu pricina nu ar fi nici măcar rentabil, ci mai degrabă păgubos.

Eu cred că nu mai poate fi vorba nici de Sighișoara, nici de Snagov, nici de Bran, nici de Bârgău; strigoiul nu are ce căuta la noi!

În timp ce Europa își caută un suflet, României i se caută un drăcușor.

25 februarie 2003. Un jurnal destinat publicării nu poate fi decât un pseudojurnal; așadar, mai degrabă o specie literară.

22 februarie 2003. Nicula. Întâlnire de câteva minute, în curte, cu un mare grup ASCOR, din toată țara, venit în pelerinaj. Câte surâsuri, atâtea lumini; cât entuziasm, atâta primăvară.

1 martie 2003. În pofida unei adevărate campanii de poluare a simbolurilor, mărțișorul nostru continuă să-și păstreze inocența. Existau temeri că invazia lui „Valentin” va alunga din conștiința poporului tradiționalul șnur în alb-roșu ; din fericire, acest „Valentin” a fost repede expus unui proces de vulgarizare, coborându-l în zonele inferioare ale unui erotism degradant. Dincolo de inevitabilele aproximații mercantile, mărțișorul e un înșir-te mărgărite al sufletului românesc.

2 martie 2003.

De ce plângi în lumină
când e pe lume atâta-ntuneric ?
Strivește-ți lacrima
Și-nchide cartea.

3 martie 2003. Liber e omul care poate fi calomniat fără să se teamă de șantaj.

12 martie 2003. Consiliul Național al Audiovizualului a lansat o campanie de descurajare a acelor programe din mass-media (îndeosebi din televiziune) care promovează – mai ales la adresa copiilor și tineretului – gustul pentru violență, crimă, sexualitate, vulgaritatea limbajului, abuz de băuturi alcoolice, trafic și consum de droguri. În esență, campania e menită să-i asigure tineretului nostru o educație fizică și spirituală sănătoasă. De fapt, acestea sunt și temele perene ale Bisericii, care, la rândul ei, s-a angajat să sprijine orice demers în acest sens.

Desigur, reacțiile nu s-au lăsat așteptate : cenzură, încălcarea libertății de exprimare, a drepturilor omului etc. Am citit și eu celebra Cartă, dar nu am dat de un drept al omului de a-l distruge pe altul sau de a se distruge pe sine.

18 martie 2003. Azi, la ora 10, am împlinit 82 de ani. Nu întotdeauna și peste tot se adeverește observația că bătrânețea ar fi autocritica naturii. Mai este și Dumnezeu, Care o corectează.

20 martie 2003. Război în Irak, adică în imperiul de altădată al teribilului Nabucodonosor. Robii acestuia, poposiți în convoi la umbra sălciilor, au refuzat să le cânte localnicilor ceva „de acasă”, dar vaierul lor, nu știu cum, a devenit tot cântec :

La râul Babilonului,
acolo am șezut și am plâns
când ne-am adus aminte de Sion.

12 aprilie 2003. În Aula Magna, Universitatea „Babeș-Bolyai” i-a conferit Regelui Mihai I titlurile academice de Profesor Honoris Causa și Senator ad Honorem. Momentul a strălucit prin sobrietate. Imnul Regal, intonat pe lângă acela al Republicii, a emoționat tocmai prin tragica lui inactualitate.

17 aprilie 2003. La Teatrul Național, recital de gală cu *Celălalt Cioran*. Pe cât l-am admirat pe marele actor Ovidiu Iuliu Moldovan, pe atât mi s-a făcut milă, o dată mai mult, de bietul erou al spectacolului.

18 aprilie 2003. În somptuosul hol al Bibliotecii Județene „Octavian Goga”, lansarea piesei mele pentru copii *Păhărelul cu nectar*, scrisă cu aproape jumătate de secol în urmă și reeditată acum, la Limes, după treizeci și patru de ani. Consemnez aici ultima frază din Prologul autorului: „Ce-și poate dori mai mult o biată gâză din grădina reveriilor mele literare?”.

19 aprilie 2003. Biblia jubiliară 2001 a avut parte, în 2002, de mai multe „lansări” și de numeroase aprecieri, orale sau scrise. Nimic anormal, de vreme ce în astfel de momente nu se spun decât vorbe de bine. Pentru 2003 așteptam, neapărat, și reacții critice. Iată însă că, dimpotrivă, poșta electronică de astăzi îmi aduce cel mai neașteptat elogiu. E vorba de o scrisoare, în limba engleză, pe care „Corpul Academic al Profesorilor din Colegiul Viața Creștină din Oradea” i-o adresează „Președintelui Societăților Biblice Unite din Anglia” și care, în traducere, sună așa: „Noi, dascălii și Bisericile Evanghelice din România, cu peste 2 milioane de credincioși, ne întrebăm cum a fost cu putință ca Societățile Biblice Unite să fi sponsorizat și încă să sponsorizeze traducerea retrogradă și anti-evanghelică a Bibliei în limba română, făcută de Arhiepiscopul Ortodox al Clujului, Bartolomeu Anania. Sperăm că această crimă împotriva poporului român și împotriva evanghelicilor din România nu va continua cu sprijinul Dv. și că Proiectul Dv. de traducere în limba romă pentru populația țigănească nu va folosi această versiune biblică anti-evanghelică a Arhiepiscopului ortodox Bartolomeu Anania. Am putea să avem și o explicație asupra acestei crime [?]”.

Fără comentarii.

27 aprilie 2003. De obicei, la masa de Paști îl aveam la mine pe Mitică, împreună cu fiul său. De data aceasta, vârsta și suferința l-au ținut pe loc, așa că am mâncat singur.

29 aprilie 2003. A treia zi de Paști. La Căminul de bătrâni din Mociu am prânzit împreună cu asistații, la o masă pe care le-am oferit-o întru

pomenirea părinților mei (în special a lui tăticu, care a murit într-un sărăcăcios azil de bătrâni, în timp ce ambii săi feciori zăceau în pușcărie). Printre asistați, văduva octogenară a unui mare profesor de Teologie, care a murit în închisoare.

30 aprilie 2003 (Nicula). Editura Deisis din Sibiu ne oferă încă un dar. Am în mână o carte voluminoasă, care cuprinde *Integrala publicisticii religioase* a lui Nae Ionescu. Pregătindu-mă de lectură, îmi aduc aminte că, înainte de 1989, la Institutul „G. Călinescu" a avut loc un colocviu pe tema „Mircea Eliade", inițiat de Zoe Dumitrescu-Bușulenga și condus de Marin Bucur. În discuție a intrat, inevitabil, și numele lui Nae Ionescu. S-a amintit și de aserțiunea detractorilor săi, potrivit cărora „Profesorul" era, în realitate, un spirit mediocru. Cineva – cred că Eugen Simion – a ridicat o întrebare de bun-simț: dacă ar fi așa, cum se face că acest „spirit mediocru" a dăruit culturii noastre intelectuali care se cheamă Mircea Eliade, Vasile Băncilă, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, Petre Țuțea?...

15 mai 2003. La 19 aprilie notam în acest jurnal că pentru anul 2003 aștept, neapărat, și reacții critice la ediția jubiliară a Bibliei (având în vedere că oricând și oriunde e loc pentru mai bine).

Iată că au început. Într-un fel de scrisoare particulară adresată patriarhului și mai multor membri ai Sfântului Sinod, inclusiv mie, preotul Dumitrache Spiridon, fostul meu admirabil coleg de școală și, acum, pensionar cătrănit într-un sătuc din Argeș, reiterează o seamă de observații dintre care o consemnez, deocamdată, pe cea referitoare la textul din Filipeni 2, 6: „...a fi El (Hristos) întocmai cu Dumnezeu nu e o prădare...". Preopinentul afirmă că termenul *prădare* nu traduce exact originalul, dar nici nu propune un altul. În schimb, argumentează: „Chiar Sfântului Ioan Gură de Aur i-a scăpat adevăratul înțeles al cuvântului □ρπαγμ□σ; deci înșiși sfinții părinți pot și trebuie, la nevoie, completați, precizați și chiar îndreptați". Îmi amintesc bine că mai tânărul meu coleg din Seminarul Central era foarte bun la limba greacă. Nu mă îndoiesc că este și acum. Tocmai de aceea îmi vine să-l căinez pe bietul Hrisostom că, devansându-și timpul cu vreo șaisprezece secole, nu a avut șansa să învețe grecește de la Dumitrache Spiridon. Nesansa însă a avut-o și unul din contemporanii preotului argeșan. Acesta, analizând o recenzie din 1988 a părintelui Stăniloae asupra unei cărți a lui Panagiotis Nellas, bazată pe antropologia Sfântului Maxim Mărturisitorul, îi găsește nu mai puțin de „17 greșeli și aspecte dificile și criticabile, formale și fundamentale" și se întreabă: „Cine e de vină pentru multele aspecte negative ale acestuia: Sf. Maxim, marele Stăniloae, un traducător

nepriceput dintr-o limbă streină, redacția revistei, Biserica răspunzătoare de publicare, teologhisirea excesivă din timp sau toți acești factori?" (Sper că am transcris corect.)

În fața unei astfel de exigențe, trebuie să recunosc că eu am scăpat foarte ieftin: „Am luat cunoștință de noua ediție biblică, jubiliară, 2002, bogată în asocieri teologice și de altă natură, ale textului, uneori excesiv și chiar forțat relevantă sub aspect profetist, greoaie pentru masele mai largi de credincioși, obiect de nobilă onoranță, probă materială și mijloc pentru demonstrarea și întreținerea credinței, fără intrarea responsabilă în conținutul ei". (Sper că am transcris corect.)

Dar de acreala criticului nu scapă nici „lista de ostenitori ai ediției" (în fruntea căreia, totuși, am onoarea să mă aflu), pentru aceea că li s-a strecurat o greșeală de tipar (regretabilă, desigur) într-o minusculă notă de subsol.

Dacă mă voi hotărî să public însemnarea de față, nu-mi voi putea reține o exclamație duioasă, nostalgică: „Spirică, Spirică, unde ne sunt zăpezile de altădată?".

24 mai 2003. De abia acum, după ce am citit cartea, îmi dau seama cât de puternică a fost prezența publicistică a lui Nae Ionescu în viața Bisericii noastre, pe durata a două decenii, 1920-1540. Nu mai puțin de 441 de articole ale „teologului nespecialist" care, luând poziție față de carențele eclesiale ale vremii, își domină preopinenții printr-o vastă cultură biblică, patristică, canonică și liturgică, precum și prin recursul permanent la valorile tradiției ortodoxe. Nu e important că ești sau nu ești de acord cu tot ceea ce scrie el; important e faptul că logicianul (care uneori apelează și la sofism), dublat de un rafinat stilist al limbii române, nu caută neapărat să învingă, ci să convingă, și știe să fie ofensiv fără să ofenseze. De notat este și faptul că, deși opțiunea lui politică era clară, evită sistematic s-o implice în demersurile sale critice la adresa clerului superior; dimpotrivă, el susține cu strășnicie că Biserica, în virtutea autonomiei pe care și-o câștigase, trebuia să se mențină deasupra oricăror apartenențe sau partizanate politice (e greu de prezumat însă că ar fi gândit la fel dacă mai trăia cel puțin câteva luni).

În bună măsură, publicistica lui Nae Ionescu este și o operă de actualitate. Dacă însă printre contemporanii săi se numărau ierarhi cu voci înalte ca Tit Simedrea, Vartolomeu Stănescu sau Andrei Mageru, noi, cei de astăzi, preferăm strategia struțului.

25 mai 2003. Acum câteva zile am văzut pe micul ecran un cuplu nonagenar, de la țară, ca exemplu de bătrâni fericiți: armonie familială,

opt copii, treizeci de nepoți și o droaie de strănepoți. Trai cumpătat și sănătos: „Ne-am hrănit numai din grădină”. Întrebat însă dacă-și mai amintește de cântecul cu care și-a cucerit, în tinerețe, soția, bătrânul și-a scotocit memoria și a îngânat unul din cântecele vulgare pe care le ziceau lăutarii prin crâșmele de altădată: „Hai, iu-iu-iu-iu-iu-iu...”. Din grădina spiritului nu mai rămâne nimic.

2 iulie 2003. Cu puțin înainte de începerea examenelor de admitere în seminariile teologice, câțiva ziariști bine echipați au căzut de năprasnă asupra a trei directori care se lăsau mituiți. Desigur, scandalul a fost aspru mediatizat, în premieră și-n reluări. Cu promptitudine, autoritatea bisericească i-a sancționat administrativ pe vinovați, iar gazetarii s-au declarat mulțumiți.

Din plan dumnezeiesc, profetul Isaia nu consideră cazurile închise: „Vai celor ce pentru mită îi dau dreptate nedreptului și sugrumă dreptatea celui drept” (5, 23).

Cei trei sunt preoți, iar „Vai”-ul e vocea Instanței Supreme.

Dar avertismentul? Ni-l pune în față Iisus, vorbind despre cei optsprezece trecători peste care s-a prăbușit de năprasnă un turn, omorându-i: „Credeți oare că au fost ei mai păcătoși decât toți oamenii care locuiesc în Ierusalim? Vă spun Eu vouă: Nu!, dar dacă nu vă veți pocăi, toți veți pieri la fel”. (Pentru conformitate: Luca 13, 1-5.)

Cu gândul la mulți tineri din vremea noastră care așteaptă totul pe de-a gata, consemnez, în traducere și adaptare, o splendidă istorioară primită prin internet de la niște prieteni din Michigan:

> Un om a avut curiozitatea să vadă cum un fluture, de abia metamorfozat din crisalidă, se căznea să-și iasă din gogoașă printr-o deschizătură mică. Timp de câteva ore nu s-a întâmplat nimic. Atunci omul, din bunătate, a luat o foarfecă și a lărgit deschizătura, prin care fluturele a ieșit cu ușurință. Omul a vrut să-l vadă și zburând, dar a trebuit să constate că noua ființă nu va putea niciodată să zboare și că-și va petrece tot restul vieții târându-se prin preajmă. Și a înțeles un fapt esențial: Dumnezeu anume îi rânduise fluturelui o deschizătură mică, pentru ca, prin eforturile lui prelungite de a o lărgi, sevele din trup să fie împinse în aripi spre a le maturiza și a le face apte de zbor. Și iată cum, oferind totul pe de-a gata, bunătatea neînțeleaptă creează un handicapat. Și a zis omul:
> Am cerut de la Dumnezeu putere, și El mi-a dat obstacole peste care să trec.
> I-am cerut pricepere, și El mi-a dat probleme pe care să le rezolv.
> I-am cerut iubire, iar El mi-a dat semeni nevoiași pe care să-i ajut.
> Nu mi-a dat Dumnezeu nimic din ce-am vrut, dar mi-a dat tot ce mi-a trebuit.

7 iulie 2003, Cozia (concediu de sănătate). Azi i-am cerut părintelui stareț să-mi lase în chilie, pe durata concediului meu de sănătate, un Triod. Canonul cel Mare, al Sfântului Andrei Cretanul, e un poem imnografic de prea mare frumusețe spre a mai fi tolerat, de la o ediție la alta, în expresia lui arhaică, evident depășită de evoluția limbii, într-o sintaxă calchiată după străvechile originale grecești sau slavone, devenită greoaie și care nu mai poate alimenta decât bâlbâieli și confuzii. Diortosirea lui e o treabă care-mi stă la inimă de multă vreme, și cred că-mi voi lua răgazul necesar s-o fac, măcar acum. Tratamentul medical mi se încheie la prânz, în restul zilei sunt liber și liniștit. Primele exerciții, pe primele strofe, sunt încurajatoare.

19 iulie 2003, Cozia. Cu exact o săptămână în urmă mi-a căzut în mână un mare ziar bucureștean care publica, pe o pagină întreagă, un „material" intitulat „Concediu la chilie". Substanța? Turiștilor li se recomandă să apeleze la marile mânăstiri nemțene unde, „la prețuri modice", își pot petrece „o vacanță de vis". Articolul e introdus, pe pagina întâi, prin fotografia unei măicuțe la toacă, pozând în fața reporterului. Condimentat nu numai cu tarife „atractive", ci și cu informații bogate, corecte și decente, textul are tonalitatea subtextuală a unei reclame comerciale și, dacă nu ar purta o semnătură prezumat responsabilă, ai crede că nu poate fi decât investiția unei firme care-și propune să promoveze o industrie hotelieră monastică în nu mai puțin de opt ctitorii voievodale și sihăstrești, renumite nu numai prin frumusețe, ci și prin sfințenie.

Un curent asemănător s-a iscat, nu demult, în Occidentul secularizat, pe seama mânăstirilor din Sfântul Munte, dar s-a izbit de reacția promptă a călugărilor atoniți, care nu s-au sfiit să denunțe și o implicare masonică. Oricum, o mânăstire nu poate deveni han. Dar nici nu-și ignoră menirea filoxenică. În afara spațiului protocolar de la stăreție, ea are, prin tradiție milenară, un nobil așezământ anexă care se cheamă arhondaric, unde închinătorilor sau drumeților trudiți (fie ei și turiști) li se oferă, gratuit, adăpost și hrană. Modelul suprem e ospitalitatea lui Avraam de la stejarul Mamvri: celor Trei nu li s-a pretins nici o plată, dar răsplata a venit dincolo de așteptări și gând.

9 august 2003. Ca și cum hirotonia femeilor nu ar fi fost de-ajuns, în Biserica Anglicană a fost ales un episcop homosexual în persoana canonicului Gene Robinson. Victorios, impostorul cu tiară îi ia peste picior pe bieții „conservatori" cuprinși de indignare retrogradă.

Uneori îmi vine să cred că lumea o ia razna și prinde a se prăvăli apocaliptic; iată „urâciunea pustiirii stând în locul cel sfânt"!

12 august 2003. Tratament balnear. Asistentul medical care-mi face masajul e orb. De la el aflu că, prin nu știu ce hotărâre de guvern și pentru nu știu ce rațiuni europene, Asociația Nevăzătorilor din România a fost desființată. Asta în timp ce se anunță legalizarea prostituției.

4 septembrie 2003. Scandal de presă: în biserica episcopală din Curtea de Argeș (lângă mormintele Marilor noștri Suverani!) a fost încoronat încă un rege mondial al rromilor (zic „încă" de vreme ce țigănimea universală cunoaște foarte mulți; prin l974 era unul în Detroit și o regină – tot mondială – în Chicago).

Incredibil, dar adevărat!

Un comunicat al Centrului Eparhial pretinde că slujba s-a făcut „la solicitarea rromilor din România și Diaspora" și că aceasta reprezintă un fapt absolut normal.

Incredibil, dar adevărat!

Ierarhul locului însă declară că va deschide o anchetă, deoarece actul încoronării a excedat, prin abuz, rolul Bisericii „de a sfinți podoabele specifice cutumei (obiceiurilor) rromilor". Asta ar însemna că, în mod normal, la Curtea de Argeș, pot fi sfințite „podoabe" precum ghiocul, birlicul și șperaclul.

6 septembrie 2003. În Cluj s-a desfășurat, zilele acestea, Concursul Internațional de Limbă și Literatură Română „Mihai Eminescu". Termenul „internațional" ar părea obscur dacă nu s-ar ști că printre concurenți sunt și elevi români din afara granițelor noastre geografice, adică din Republica Moldova (Basarabia), Ucraina (Bucovina), Bulgaria, Serbia-Muntenegru. I-am binecuvântat la sosire printr-un Te-Deum, i-am încurajat în ședința de deschidere, iar astăzi am participat la înmânarea premiilor, dăruind fiecăruia câte o Biblie, cu gândul ca vârsta de acum a limbii române să li se îmbie noilor generații și prin frumusețea cuvântului lui Dumnezeu. Tinerii aceștia frumoși, inteligenți, talentați, atât de volubili în superba lor sinceritate m-au impresionat până la lacrimi. Cei zece membri ai Comisiei de examinare mi-au vorbit cu entuziasm despre neașteptatele performanțe ale concurenților. S-au acordat premii speciale pentru compoziție literară și expresivitate; printre laureați, elevi din Cernăuți și Vârșeț.

Toate acestea, la vremea când în România se aud frecvent agramatisme precum „cartea care am citit-o" sau „eu, ca și deputat"... și când cântecul popular se numește „șlagăr".

Acum patru secole, călugărul Macarie a venit din Muntenegru cu litera-n spinare și ne-a dat primele tipărituri de la Târgoviște. I-aș îndemna pe superbii noștri semidocți să cheme, tot din Muntenegru, un pui de valah să-i învețe românește.

9 septembrie 2003. Liturghia e o taină rostită printr-un spectacol. Ea are structura dialogică a unei piese de teatru, iar Sfinții Părinți au alcătuit-o în așa fel încât ea să spună ce are de spus. Dacă facem din ea doar spectacol, acesta nu poate fi decât prost, de vreme ce-i lipsește mesajul. Mi se pare că am mai însemnat aici: vedetismul e o mare primejdie – lăuntrică – pentru Biserica noastră. (Primejdie-primejdie, dar se pare că ne place-al naibii!)

15 septembrie 2003. Revin la însemnarea din 9 august. Un cleric al Bisericii Catolice Creștine din Elveția crede că homosexualitatea nu e un păcat mai greu decât altele și salută alegerea episcopului Gene Robinson. Faptul în sine poate motiva o posibilă intercomuniune a Bisericii sale și a celei din Utrecht cu cea Anglicană. Așadar, ecumenism în avangardă: la o viitoare conferință, episcopii vor merge împreună cu soții!

29 septembrie 2003. Într-o recentă emisiune TV din Statele Unite, fiicei lui Billy Graham i s-a pus, printre altele, și următoarea întrebare: cum a fost cu putință ca Dumnezeu să îngăduie ceea ce s-a petrecut la 11 septembrie? Răspuns: „Eu cred că Dumnezeu S-a întristat, așa cum noi toți ne-am întristat. Să ne amintim însă că, de ani și ani de zile, noi I-am cerut lui Dumnezeu să plece din școală, să plece din administrația publică, să plece din viețile noastre. Iar Dumnezeu, ca un Nobil cu bun-simț, a plecat fără zgomot. Și acum, putem noi oare aștepta de la Dumnezeu binecuvântare și ocrotire, de vreme ce noi Îi cerem să ne lase-n pace?”...

6 octombrie 2003. În aula Academiei Române am participat astăzi, în calitate de membru fondator, la celebrarea unui deceniu de existență și activitate a Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului. Au cuvântat Eugen Simion, Patriarhul Teoctist, Răzvan Theodorescu, Gheorghe Vlăduțescu, Dan Berindei, Florin Constantiniu și Radu Ciuceanu. Între aceștia, și eu, cu următorul text:

> La 10 ianuarie 1990 lua ființă în București Grupul de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii, alcătuit din zece intelectuali, clerici și mireni, care-și propuneau o prezență temporară a calmului și lucidității în agitația și confuziile din instituția eclesială, izbită și ea de năprasna unui Decembrie eliberator. Patru clerici, anume Dumitru Stăniloaie, Constantin Galeriu, Constantin Voicescu și Bartolomeu Anania, erau, toți, foști deținuți politici, iar doi mireni, anume Horia Bernea și Octavian Ghibu, erau fii de deținuți politici. Așadar, șase din zece se confruntaseră, direct sau indirect, cu ororile totalitarismului comunist și nici pe departe nu se gândeau că Securitatea ar trebui „deconspirată ca poliție politică”, de vreme ce nimeni, pe durata

a patru decenii și jumătate, nu se îndoise că teribila instituție nu era altceva decât brațul înarmat al dictaturii proletariatului. Când Grupul de Reflecție a hotărât să înceapă o campanie de colectare a unor mărturii directe din partea foștilor deținuți politici supraviețuitori sau de la familiile celor decedați, principala țintă era aceea de a se alcătui o istorie cât mai reală a spaimelor, prigoanei și suferințelor lor, știut fiind că arhivele secrete abundă în aproximații, inexactități sau falsuri; pornind de la un fapt de viață absolut banal, Securitatea ajunsese la o adevărată măiestrie în a construi procese politice fictive sau artificial amplificate pe baza unor declarații sau confruntări obținute prin presiuni psihice, amenințări sau tortură; nu trebuie uitat că pe parcursul interogatoriului declarația era redactată de către ofițerul anchetator și doar semnată de cel anchetat. Cât despre Justiția Militară, ea nu era altceva decât instrumentul docil prin care abuzurile și falsurile Securității obțineau parafă de legalitate; acuzatul din boxă nu știa niciodată – sau știa rareori – dacă declarațiile lui din instanță fuseseră consemnate corect de către grefier, adică de cel care alimenta arhiva.

Aceasta a fost rațiunea pentru care Grupul de Reflecție a lansat prin presă un apel către toți cei care puteau oferi nume și date asupra slujitorilor bisericești, de orice confesiune, trecuți prin aresturile sau închisorile comuniste. Răspunsuri au venit destule, dar, la mai puțin de un an de la constituirea Grupului, calmul și luciditatea s-au reașezat în Biserică, astfel încât acesta, văzându-și misiunea încheiată, s-a autodizolvat.

În februarie 2003, devenind arhiepiscop al Clujului, am adus cu mine materialele obținute prin Grupul de Reflecție și le-am încredințat câtorva colaboratori apropiați. Adăugându-li-se nume și date noi, ele au fost adunate în volumul *Mărturisitori de după gratii*, realizat în colaborare cu Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, avându-i drept coordonatori pe Ștefan Iloaie și Paul Caravia. Volumul a apărut în 1996 prin Editura Arhidiecezană din Cluj (devenită mai târziu Renașterea).

De la bun început însă era de observat că nici mărturisirile personale, directe sau indirecte, nu sunt în măsură să restaureze adevărul istoric în integritatea și integralitatea lui. Fragilitatea memoriei, subiectivismul, amnezia selectivă, confuzia involuntară, servilismul, accentul encomiastic sau resentimentul denigrator, afinitatea sau adversitatea politică, sensibilitatea confesională și – nu în ultimul rând – grija pentru propria imagine, iată câteva din resorturile afective care pot să ducă la denaturări mai mult sau mai puțin semnificative ale adevărului. Din această perspectivă, apelul la fondurile documentare nu putea fi ocolit sau ignorat. Pentru aceasta însă era necesară crearea unei instituții care, pe de o parte, să aibă acces legal la arhivele secrete ale Securității, Justiției Militare, Partidului și ale altor unități politice și administrative din perioada dictaturii comuniste și, pe de altă parte, să se bucure de creditul moral în virtutea căruia să i se poată încredința mărturii necenzurate. Numai o uriașă muncă de cercetare putea să așeze alături cele două principale surse de studiu, să le evalueze cu maximă competență și obiectivitate, confruntându-le și coroborându-le cu acribie științifică și devotament civic, evitând riscul de a stigmatiza victime sub ochii călăilor.

Cred că toate cele de mai sus sunt suficiente spre a-mi motiva satisfacția de a fi aflat, în aprilie 2003, că a luat ființă Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, la inaugurarea căruia am fost de față, ca invitat. Foarte semnificativ mi s-a părut faptul că în fruntea Consiliului Științific se afla un fost deținut politic, în persoana lui Radu Ciuceanu, și că printre membrii marcanți ai acestui Consiliu se afla un alt fost pușcăriaș – trecut și prin infernul „reeducării" de la Pitești – acum regretatul Paul Caravia. Să mă explic: în 1990, un ziarist occidental mi-a pus, printre multe altele, și următoarea întrebare: „Ce credeți că puteți învăța voi, românii, de la noi, occidentalii, și ce credeți că putem învăța noi de la voi?". La care am răspuns: „Cred că noi avem de reînvățat de la voi democrația, iar voi de la noi, comunismul". Și, provocat de nedumerirea lui, am continuat: „Voi cunoașteți comunismul doar din cărți, din prelegeri universitare, din cluburi și cenacluri, prin splendide turnee de balet și, eventual, prin recepțiile unor ambasade. Noi îl cunoaștem pe pielea, osul și sufletul nostru". Acum aș mai adăuga și considerentul că osândiții din temnițele comuniste supraviețuiau prin două arme defensive lăuntrice: credința și cultura, singurele spații pe care temnicerii nu le puteau controla. Toată lumea a observat că, după decembrie '89, când mulți se așteptau la o izbucnire a resentimentelor și vendetei, foștii pușcăriași politici au declarat că și-au iertat călăii. Superbă ținută creștină care nu putea fi învățată decât acolo, în școala rugăciunii de taină! Un astfel de om știe că deasupra lui se află o instanță divină care-i controlează și-i judecă faptele și că, dacă e pus să discearnă între adevărurile reale și cele aparente, între evaluarea nobilă și țâfna pasională, el poate apela, prin rugăciune, la o iluminare de sus.

Astăzi, la zece ani de existență și activitate, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului se află în situația de a-și face un prim bilanț, în chiar aula Academiei Române, instituția care-l patronează și care-i asigură, cel puțin, un statut al demnității, în afara oricăror servituți. Eu mă voi opri, pe foarte scurt, doar la compartimentul religios, căruia Institutul i-a acordat o atenție specială și în care a investit un enorm volum de muncă, dat fiind faptul că dictatura comunistă, atee prin excelență, a văzut în Biserică un inamic redutabil, cu vechi și puternice rădăcini în conștiința poporului, adică un inamic care trebuia, dacă nu distrus, cel puțin slăbit, fie prin aservire, fie prin opresiune – sau chiar prin amândouă. Am amintit de colaborarea dintre acest Institut și Arhiepiscopia Clujului în editarea volumului *Mărturisitori de după gratii, Slujitori ai Bisericii în închisorile comuniste*, volum care are cel puțin meritul unei opere de pionierat. Prin Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu și Flori Stănescu, Institutul și-a extins considerabil aria investigațiilor și cercetării, dăruindu-ne masivul volum *Biserica întemnițată*, apărut în 1998 (cu o traducere în limba engleză apărută în 1999), dicționar care cuprinde numele a 2 423 de preoți sau pastori trecuți prin (sau morți în) închisorile comuniste, din care 1 888 ortodocși, 235 greco-catolici, 172 romano--catolici, 66 protestanți, 25 neoprotestanți, 23 musulmani și 13 mozaici. În ciuda inerentelor aproximații și inexactități, datorate în special falsei memorii a unor martori (chiar în ceea ce mă privește, eu nu puteam fi în 1967 la Aiud,

de vreme ce am fost arestat în iunie 1958, iar la Aiud nu am cunoscut nici măcar o zi [necum doi ani] de încarcerare în zarcă), în ciuda acestor neajunsuri, cartea este și rămâne un document de primă importanță asupra tributului de suferință pe care slujitorii credințelor religioase au fost obligați să-l plătească pe durata dictaturii comuniste din România.

În 2001, Cristina Păiușan și Radu Ciuceanu ne-au dăruit o altă carte de mare importanță, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, volumul I, *1945-1958*, care cuprinde 181 documente transcrise din arhivele Securității. Cu privire la această operă doresc să depun o mărturie personală. La 5 iunie 1998 am rostit în aula Palatului Patriarhiei o conferință intitulată „Amintiri despre Patriarhul Justinian", preluată de Radio și Televiziune și publicată, un an mai târziu, în volumul *Atitudini*. Ca unul care i-am fost, vreme de 25 de ani, colaborator foarte apropiat, căruia îi încredința gânduri și proiecte de taină, am prezentat un Justinian care răsturna imaginea, acreditată de-a lungul timpului, a „Patriarhului Roșu" care conducea o „Sovrom Patriarhie" și l-am deconspirat, cu lux de amănunte, pe acel Justinian care, convins că americanii nu vor veni curând și că regimul comunist se instaurase pentru multă vreme, a elaborat o foarte abilă strategie de politică bisericească pe termen lung, menită nu numai să asigure supraviețuirea Bisericii în ceea ce are ea esențial, viața liturgică, ci, mai mult, să facă din ea un bastion de rezistență anticomunistă, singura de acest fel la nivel instituțional. Asistența, care umpluse sala până la refuz, a primit cu entuziasm aceste destăinuiri, dar în sinea mea mi-am zis că nu puțini vor fi fiind aceia care, tot în sinea lor, au oarecare rețineri. Ei bine, pot mărturisi acum că documentele publicate de Cristina Păiușan și Radu Ciuceanu în această carte confirmă integral spusele mele, extrase din memorie, în iunie 1998.

La aniversarea unui deceniu, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului este de abia la început de drum. Ce-i putem ura noi, colaboratorii din Arhiepiscopia Clujului, decât binecuvântarea Domnului peste toți cei ce l-au întemeiat, îl patronează, îl sprijină și-l slujesc cu credință, responsabilitate și devotament? La Mulți Ani!

14 octombrie 2003. Notă de lectură. Recitesc, pentru a nu știu câta oară, episodul din Ioan 18, 19-23. Iisus, arestat, Se află la judecată în fața sinedriului. În context sinoptic, întrebarea capitală este aceea dacă El este – și Se declară – Fiul lui Dumnezeu. În cursul interogatoriului, unul din slujitori (probabil, la semnul arhiereului) Îi dă o palmă. Iisus însă nu-Și întoarce și obrazul celălalt, așa cum El Însuși îi învățase pe alții s-o facă, ci îi administrează arhiereului o mustrare – blândă, dar mustrare. În rest, pe toată durata patimilor, S-a lăsat scuipat, pălmuit, batjocorit, biciuit, răstignit, și e de înțeles că a făcut-o ca om, renunțând la prerogativele divine. Aici însă, în *acest* moment al judecății, El nu Se apără pe Sine ca om, ci apără demnitatea lui Dumnezeu. E o demnitate pe care, cu douăsprezece secole mai târziu, o va apăra, *cu prețul vieții*, în Anglia, arhiepiscopul Thomas Becket, care-și va mustra regele și va

sfârşi prin a fi asasinat în propria-i catedrală. Într-o Biserică secularizată, Thomas Becket e venerat ca sfânt.

16 octombrie 2003. Se apropie referendumul pentru amendarea Constituţiei. Îndur enorme presiuni, atât din partea puterii, cât şi a unei părţi a opoziţiei, să-i determin pe preoţi ca, la rândul lor, să-şi mobilizeze de la amvon enoriaşii să se prezinte – sau, respectiv, să nu se prezinte – la vot. Eu sunt convins că acest referendum reprezintă un moment foarte important în viaţa noastră publică şi că trebuie întâmpinat ca atare de conştiinţa civică (chiar stimulată prin îndemnuri) a oricărui român. Mă întristează însă faptul că Biserica este încă socotită – şi tratată – ca un fel de prestatoare de servicii a braţului secular, iar preotul ei, ca un fel de echivalent aulic al toboşarului comunal; or, asta e de natură să demobilizeze până şi cele mai bune intenţii şi iniţiative. Personal, voi merge la urnă şi, ca oricare ignorant ce se respectă, voi vota pentru.

28 octombrie 2003. Săptămâna trecută a avut loc, la Cluj, cea de-a Cincea Conferinţă Continentală a Asociaţiei Universităţilor Europene, eveniment al cărui arhitect a fost rectorul Andrei Marga. Pe durata a trei zile, România (nu numai Clujul) a fost centrul academic al Europei, cu participarea reprezentanţilor a 250 de universităţi, ceea ce nu e puţin lucru pentru o ţară situată economic în urma Bulgariei. Şi de data aceasta însă mass-media a trecut prin cultură cu graţia unsuroasă a lebedei prin apă; spaţiile largi fuseseră confiscate de scandaloasa absenţă a pumnilor lui Doroftei.

3 noiembrie 2003. Ieri, în conversaţia din timpul mesei, Regele mi-a împărtăşit observaţia că „Tatăl nostru" cântat în catedrală are două deosebiri faţă de acela pe care îl ştie şi-l spune el: „pâinea noastră cea spre fiinţă" în loc de „pâinea noastră cea de toate zilele" şi „ci ne izbăveşte de cel rău" în loc de „ci ne izbăveşte de cel viclean". Nu-mi amintesc să fi auzit o observaţie cât de cât asemănătoare de la vreunul din demnitarii care vin la hramul Niculei.

7 noiembrie 2003. De abia acum iau seama că aici, la Nicula, fereastra mea se află la poala dealului împădurit. Pe măsură ce cade frunza mi se arată, printre schelete, aproapele cerului.

8 noiembrie 2003. Încetul cu încetul, Dumnezeu i-a cedat omului controlul asupra fenomenelor terestre, ale unui pământ pe care i l-a dat să-l stăpânească. Şi-a păstrat însă meteorologia.

3 mai 2005. Am în față *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, proaspăt apărut în ediție nouă, îmbunătățită, și-l deschid direct la cuvântul *a binecuvânta.* Dezamăgire! Amărăciune! Și, pe deasupra, sentimentul că Biserica e umilită.

În urma unei hotărâri a Sfântului Sinod, cea din 4-5 martie 2003, Academia Română a fost rugată oficial să corecteze flexiunea acestui verb în formele: *binecuv**i**ntez, binecuv**i**ntezi, binecuv**i**ntează, binecuv**â**ntăm, binecuv**â**ntați, binecuv**i**ntează.* Au fost oferite argumente lingvistice (cu implicarea substantivului *cuv**â**nt, cuv**i**nte*), dar și faptul, deloc neglijabil, că aceasta este flexiunea în care verbul *a binecuv**â**nta* (termen cu conotație eminamente religioasă) a fost folosit, de-a lungul secolelor, în absolut toate edițiile biblice și liturgice ale Bisericii.

Nu știu dacă Secretariatul Academiei a binevoit să-i trimită Cancelariei Sfântului Sinod acel prim răspuns elementar, scurt, în sensul că sesizarea a fost înaintată la Institutul de Lingvistică – spre cuvenită cercetare și competentă rezolvare (formulă care, de obicei, e prohodirea elegantă a unei hârtii plicticoase). După toate probabilitățile, spre a evita birocrația, a fost preferată tăcerea, răspunsul urmând să apară în însăși noua ediție a Dicționarului. Iată-l, dar, că a apărut: *binecuv**â**ntez, binecuv**â**ntezi, binecuv**â**ntează.* Nu a fost adăugată nici cel puțin mențiunea concesivă a unei alternanțe (cum este, de pildă, la cuvântul *m**â**năstire*/*m**â**năstire*). Nu știu nici dacă Institutul de Lingvistică s-a îndurat să-i comunice Cancelariei măcar motivația (fie ea și politicoasă) în virtutea căreia solicitarea Bisericii nu a putut fi onorată. Se pare, de asemenea, că cercetătorii Institutului nu au nici un fel de comunicare cu secția de Teologie a Academiei, unde puteau fi consultați cei doi eminenți profesori universitari.

Așadar, președintele și acei membri ai Sfântului Sinod care sunt și membri de onoare ai Supremului For Cultural vor fi obligați să audă la fiecare slujbă, din gura diaconului, academicul: *Binecuvântează, Stăpâne!*

24 mai 2005. Acum trei săptămâni, în ședința de deschidere a Festivalului Internațional „Lucian Blaga” au fost reluate protestele noastre împotriva unei viitoare săli de sport care a început să fie construită în imediata vecinătate a mormântului cu sicriul din gorun. A fost alcătuit și un al doilea memoriu adresat autorităților competente, semnat de peste 250 de oameni de cultură românească, din țară și din diaspora. Ca un ecou imediat, ministrul Culturii și Cultelor, Mona Muscă, i-a adresat primarului din Sebeș somația de a găsi urgent mijloacele necesare pentru demontarea scheletului de fier și mutarea proiectului într-un alt amplasament. Din parte-ne, un optimism moderat, dar, totuși, optimism.

Alaltăieri, în drum spre București, am trecut prin Lancrăm. E un vechi obicei al meu ca, de îndată ce mi se ivește silueta bisericii, să șoptesc din mers o scurtă rugăciune pentru odihna sufletelor robilor lui Dumnezeu Isidor preotul, Ana prezbitera, Lucian și Cornelia. De când însă am început să văd hidoasa osatură metalică mi s-a încuibat senzația că odihna lui Blaga e grav tulburată și că rugăciunea mea se poticnește într-un soi de neputință culpabilă. De data aceasta, îmi ziceam, cugetul meu se va limpezi odată cu deschiderea văzului spre Râpa Roșie, atât de dragă lui Blaga. Dar, Doamne! : între stâlpii construcției se montează pereții!...

Când toată lumea vorbește de Omar Hayssam, cui îi mai e aminte de Khayyam?

5 iunie 2005. Am citit cândva undeva o vorbă memorabilă a lui Petre Carp la adresa inteligentului, ilustrului, cuceritorului, impecabilului orator Take Ionescu, colegul său de parlament (căruia admiratorii îi spuneau „Tăkiță gură-de-aur”): „Așa cum frumusețea nu justifică prostituția, nici talentul nu justifică turpitudinea”. Este ceea ce mai tinerii mei prieteni – puțini, foarte puțini – nu ar admite în ruptul capului, ei crezând că pot face orice și că totul li se cuvine.

14 iunie 2005. Astăzi (cred că în premieră națională) am sfințit capela din arestul preventiv al Poliției din Turda. În timp ce, înveșmântat în omofor, coboram treptele spre subsol, mi-am adus aminte că tot astăzi se împlinesc 47 de ani de la ultima mea arestare și am șoptit, în gând, două stihuri din Psalmul 89:

Să ne veselim pentru zilele în care ne-ai smerit,
pentru anii în care-am văzut rele.

17 iunie 2005. Presa relatează un tragic eveniment petrecut într-o obscură mânăstire de pe lângă Vaslui, unde duhovnicul Daniel Corogeanu (în vârstă de 29 de ani), secondat de patru călugărițe, sub motivația unei rețete exorcizante a torturat lugubru o tânără de 23 de ani până ce aceasta a murit.

Desigur, anchetă dublă, bisericească și penală, în urma căreia vinovații își vor primi pedeapsa.

Mă întreb însă dacă acest caz va fi discutat în apropiata sesiune a Sfântului Sinod. Mira-m-aș. Ne menajăm la adăpostul autonomiei eparhiale, uitând că principiul sinodalității presupune și solidaritate responsabilă. Întâmplarea de la Tanacu ne privește pe noi toți, ierarhii, și întreaga Biserică. Din câte îmi dau seama, ieromonahul Daniel (desigur, un

exaltat, și poate că el însuși un psihopat sau – de ce nu? – un îndrăcit) este, înainte de toate, un călugăr incult, de vreme ce nu știe faptul elementar că singura armă a exorcistului este rugăciunea și postul (ale lui, nu ale suferindului). Cine-și asumă răspunderea morală? E de presupus că analfabetul a venit de undeva, că un stareț l-a primit într-o mânăstire, că a trecut prin probele noviciatului, a primit uniforma de rasofor, s-a făcut călugăr la recomandarea unui consiliu duhovnicesc și cu aprobarea expresă a unui episcop și tot prin mâinile unui episcop a devenit diacon, preot și duhovnic.

Printr-o hotărâre a Sfântului Sinod, candidații la admitere într-o Facultate de Teologie sunt supuși în prealabil unui examen psihologic, eliminatoriu. Se pare că de această obligație sunt scutiți călugării semidocți.

– Și mai e o capcană, de ordin general, aceea a apetitului nostru pentru statistică; preferăm numărul în dauna calității. Am spus-o deschis, în Sfântul Sinod, referindu-mă îndeosebi la cifrele de școlarizare din învățământul nostru teologic, care oferă cantități excesive de absolvenți.

– Nefericita întâmplare de lângă Vaslui ne obligă la stăruitoare priviri în adâncime.

19 iunie 2005. Tot din presă aflu că ieromonahul Daniel Corogeanu va fi anchetat de către Episcopia Hușilor. Deocamdată a fost oprit de la săvârșirea celor sfinte, ceea ce e absolut normal. Cu totul anormală este însă reacția lui Daniel și a maicilor, care l-au bruscat pe vicarul Corneliu, împiedicându-l să ridice antimisul din biserică, act de nesupunere care poate duce la caterisire și excludere din monahism. A fost nevoie de intervenția jandarmilor. Cu toate acestea, mă întreb dacă înainte de a prezenta sancțiunea directă, fără nici un avertisment, nu ar fi fost benefică – chiar necesară, potrivit Regulamentului de procedură – o anchetă preliminară. Situația devine dramatică. Mă gândesc la vlădica Ioachim; asta-i mai trebuia unui om atât de pașnic și, pe deasupra, suferind de inimă!

– Pe de altă parte, cazul a intrat în agenda justiției, care a obținut necropsia cadavrului Irinei și, evident, a solicitat analize de laborator. Concluzia medicilor legiști este aceea că Irina a murit sufocată prin asfixiere, ceea ce confirmă relatările potrivit cărora, în urma unui atac schizofrenic (alții spun epileptic), catalogat de duhovnic ca demonic, Irinei i s-a pus în gură un prosop, după ce fusese legată cu funii – și chiar cu lanțuri – de mâini și de picioare, de piept și abdomen, imobilizată pe două fragmente de cofrag, încrucișate, și lăsată trei zile și trei nopți în izolare și frig, fără hrană și apă. Dacă va fi fiind așa, fapta este de-a dreptul înfiorătoare. O spune un fost pușcăriaș, care a trecut și prin beciurile de tortură ale Securității.

– Nu știu cine este Marius Vasileanu, dar din articolul său apărut în *Adevărul* rețin observația, foarte importantă, că diagnosticarea unui caz de demonizare nu e la îndemâna oricui, ci poate fi făcută doar de un duhovnic foarte încercat, care posedă darul deosebirii duhurilor. E un fapt pe care noi, ierarhii, îl știm, dar pe care, cel puțin eu, nu l-am auzit vreodată discutându-se, fie și neoficial, în Sfântul Sinod sau propus ca temă a vreunei conferințe preoțești. Acum, iată, suntem obligați să ne constatăm, provocați din afară, neajunsurile.

21 iunie 2005. Într-un interviu apărut în *Ziua* de astăzi pe tema Tanacu, Dan Ciachir menționează orele de duhovnicie pe care eu le-am instituit pentru preoții din Arhiepiscopia Clujului. Acum trei săptămâni, când le-a anunțat, la Bistrița, în cadrul simpozionului internațional „Medicii și Biserica", nici pe departe nu bănuiam că tema va deveni extrem de actuală în nefericitul context al celor petrecute lângă Vaslui. Eu pornisem de la constatarea (cam târzie de altfel) că majoritatea preoților noștri nu cunosc arta duhovniciei, fără însă ca aceasta să fie vina lor, ci o carență a învățământului nostru teologic, unde tinerii sunt pregătiți să devină slujitori ai altarului, dar nu și doctori de suflete. E ca și cum un medic ar începe să profeseze pe baza unei diplome de nota 10, dar fără să fi făcut în facultate o oră de disecție sau de laborator, fără să fi pus vreodată un diagnostic ori să fi făcut o injecție. Într-o astfel de situație tânărul duhovnic are de ales între rutina nivelatoare a Molitfelnicului (în imensa majoritate a cazurilor) sau zelul exacerbat al unui „idol local". Inițiativa de la Bistrița a fost bine primită de presă și apoi omologată la recenta mea întâlnire cu protopopii.

22 iunie 2005. Ziarul *Gândul* de astăzi publică interviul pe care i l-am acordat ieri, la solicitarea doamnei Lelia Munteanu prin redactorul din Cluj, asupra cazului Tanacu. Textul e destul de corect. Printre altele, am afirmat că exorcismele există și la noi și că ele sunt nu doar rugăciuni pentru alungarea – de către Dumnezeu – a diavolului din omul demonizat, dar și imprecații la adresa acestuia – făcute tot în numele lui Dumnezeu. Notez aceasta deoarece, tot ieri, arhiereul vicar de la Huși, Corneliu Bârlădeanul, afirma, tot în *Gândul*, că „teologia ortodoxă și practica liturgică a Bisericii nu cunosc acest procedeu de alungare a diavolului din om, numit exorcism". Aș crede că aici e vorba doar de o redactare defectuoasă a reporterului. Dimpotrivă, în Biserica Ortodoxă – ca și în cea Catolică, de altfel (a se vedea celebrul film american *The Exorcist*, care a făcut atâta vâlvă prin anii '60) – exorcismul este practicat frecvent, numai că el poartă numele de „Molitfele Sfântului Vasile cel Mare". Cuvântul e rar folosit în limbajul nostru

bisericesc (el fiind încă un neologism), dar există în limba română. De aici, confuziile celor mai mulți ziariști, care se grăbesc să abordeze subiecte „grase" prin ignoranță crasă (acum câțiva ani îi mustram pe câțiva tineri „jurnaliști" clujeni pentru aceea că, după ce eu declarasem că l-am canonisit pe un preot certat cu disciplina, ei au scris că l-am... canonizat!).

Desigur, Corneliu a vrut să spună că exorcismul nu înseamnă torturarea subiectului, așa cum se afirmă că a făcut-o ieromonahul Daniel, ceea ce mă obligă să mă verific pe mine însumi, cu dicționarele în mână:

a exorciza, a oficia o slujbă pentru a goni diavolul (*DEX*).

Bănuiesc că termenul a intrat în limba română din cea franceză, *exorciser*, care l-a preluat din latină:

exorcizo, *exorcizare*, a exorciza, a alunga demoni (Quicherat).

La rândul ei, latina l-a preluat din limba greacă:

exorkizo, a se jura cuiva în numele lui Dumnezeu, a jura pe cineva în numele lui Dumnezeu (Bailly). Acesta însă este un compus al verbului *orkizo,* a lua pe *cineva* ca martor al unui jurământ, a jura (a implora) pe cineva în numele unei divinități. Cu acest sens îl folosește Marcu în 5, 7, pus chiar în gura diavolului care-l poseda pe demonizatul din Gadara și care Îl imploră pe Iisus: „Te jur pe Dumnezeu (*orkizo se ton Theon*) să nu mă chinuiești..." (adică: să nu mă alungi!).

Or, imprecațiile (blestemele) la adresa diavolului din molitfele Sfântului Vasile cel Mare se fac „în numele Tău cel înfricoșător". Așadar, exorcismul există, dar el operează numai prin cuvânt (și, desigur, prin stropire cu apă sfințită) și în nici un caz nu implică acte de violență fizică.

– Ziarul *Ziua* relatează că ieromonahul Daniel, intervievat, a recunoscut că, pe lângă rugăciunile de rigoare, a ținut-o pe Irina legată timp de trei zile, dar că „din punct de vedere duhovnicesc am făcut un lucru corect, foarte corect".

– Pe de altă parte, arhiereul vicar Corneliu Bârlădeanul afirma că tânărul Petre Corogeanu, la vremea când era student în anul II la Teologie, a fost „recrutat" de un jurist din Vaslui care, aducându-l în fața episcopului Ioachim (cu o „recomandare" din partea părintelui Mina Dobzeu), l-a convins pe acesta să-l hirotonească preot. Se pare că tot juristul l-a determinat pe Corogeanu să părăsească studiile și că el ar fi, de fapt, ctitorul unei mânăstiri care a funcționat cam pe-alături de Episcopie.

Lăsând la o parte, deocamdată, multe alte nelămuriri, tare aș vrea să știu cine este acel jurist și ce hram poartă.

Fac o inevitabilă legătură cu ceea ce mi s-a întâmplat mie de curând. O familie (soț și soție) m-a presat vreme de aproape un an să aprob

înființarea unei mânăstiri lângă orașul Bistrița, ei oferind terenul și o casă spațioasă, cu mobilă cu tot. Am tot amânat și am refuzat, motivând că am deja prea multe mânăstiri noi și că nu am oameni pentru încă una. În cele din urmă, s-a ivit un călugăr, ieromonah, căruia i-am dat voie să se așeze acolo, de probă. Exarhul mi-a prezentat o propunere scrisă, pe care trebuia s-o aprob. Am stat mult pe gânduri și i-am spus: „Teofile, propunerea are suficiente motivații, dar e ceva (Cineva) în mine care-mi șoptește că nu fac bine dacă aprob..." și am pus o rezoluție negativă. În chiar ziua următoare aveam să aflu, cu probe scrise, că cei ce urmau să devină „ctitori" sunt adepții unei doctrine care promovează dicteul „de sus", reîncarnarea sufletelor și alte prăpăstii, foarte asemănătoare cu cele ale sectei de la Pucioasa. Probele scrise sunt patru cărți pe care generoșii inițiatori i le puseseră în mână ieromonahului, să le studieze, avansându-i – cam grăbiți – și indicații asupra bisericii, unde anume și cum trebuie amplasată pentru ca în ea să se concentreze „energiile" solare și htoniene. El mi le-a adus mie, și așa m-am lămurit că numai Dumnezeu mă scăpase.

23 iunie 2005. Dacă un rău nu vine niciodată singur, nici ispitele nu-și pun distanțe între ele. Ieri dimineață, un domn i-a lăsat secretarului meu, pentru mine, două tomuri foarte voluminoase, de câte o mie de pagini, format mare, cu coperți de carton, pe care de abia azi le-am cercetat. Și un bilețel, al aducătorului, care mă roagă să rețin un exemplar, iar pe al doilea să i-l restitui semnat de mine, deoarece – zice el – noi am primit aprobare de la București, Sibiu și Timișoara, dar nu ne putem lipsi de aceea a Clujului. Măgulitor!

Tomul nu este altceva decât *Biblia Maicii Domnului*, scrisă și alcătuită „din porunca Sfintei Treimi". În ea mai există și „lucrări dictate din ÎMPĂRĂȚIA CERURILOR": „Planul după care s-a scris și s-a alcătuit acest volum a fost dat de către Însuși Domnul nostru Iisus Christos". În ea există chiar și o *Liturghie a Maicii Domnului.* Așadar, încă o năzdrăvănie a acestui efervescent început de mileniu! De această ‚Biblie" urmează să beneficieze sufletele venite pe pământ și care, odată întoarse de unde au plecat, să-și păstreze măcar locurile pe care le avuseseră la plecare, dacă nu undeva deasupra... E clar.

24 iunie 2005. Urmăresc, în continuare, știrile și comentariile din presă. Cei cinci de la Tanacu au fost arestați aseară sub învinuirea de „omor deosebit de grav, comis prin cruzime, cu lipsire de libertate".

– *Evenimentul Zilei* consemnează textual: „Episcopia Huși a anunțat că Daniel Corogeanu «a fost oprit de la săvârșirea celor sfinte», caterisit

și exclus din monahism”. Pe asta n-o mai înțeleg. În timp ce justiția civilă de abia îl pune sub acuzare, Episcopia nu numai că se grăbește să-l condamne, dar o face absolut ilegal, cu încălcarea procedurii prin care un cleric este trimis în judecata Consistoriului Eparhial, cu dreptul de a se apăra. Am impresia – mai mult, certitudinea – că Episcopia e în derivă, că nu știe cum să se spele mai repede pe mâini, lepădându-se de un preot al ei care, totuși, slujise pe un antimis semnat de episcop. Dacă în justiția civilă există prezumția de nevinovăție, cum de poate fi ignorată în cea bisericească? Cei ce o ignoră nu se deosebesc întru nimic de gazetarii iresponsabili care îl numesc pe Corogeanu „criminal” înainte ca suprema instanță judecătorească să se fi pronunțat definitiv și irevocabil. Așa ceva e de neconceput într-o societate civilizată.

7 iulie 2005. De abia m-am întors de la București, unde alaltăieri și ieri am participat la sesiunea de vară a Sfântului Sinod. Ioachim al Hușilor se află în spital, cu starea sănătății agravată de șocul avut sub povara cazului Tanacu. Acesta se afla pe agenda Sinodului și, firește, au avut loc dezbateri ample. Un raport oficial al Episcopiei și mărturiile directe ale vicarului Corneliu mi-au temperat pornirile, înțelegând că sentința de caterisire nu a fost dată direct de către episcop, ci pronunțată de Consistoriul eparhial, convocat în regim de urgență. Inculpatul nu mai putea fi citat, deoarece între timp fusese arestat din ordinul procuraturii generale. Sinodul s-a mărginit să „ia act” de caterisire, ceea ce înseamnă că, în principiu, dacă Daniel Corogeanu ar obține achitarea în procesul penal, el poate avea dreptul la recurs în instanța supremă a Bisericii. Altfel, cazul rămâne pe cât de singular, pe atât de tragic. Comunicatul Sfântului Sinod definește exorcismul în doctrina și practica Bisericii Universale și propune ca fiecare ierarh să vegheze în eparhia sa asupra strictei respectări a Sfintelor Canoane, a rânduielilor liturgice și a dispozițiilor sinodale, sancționând sau luând măsuri de prevenire – după caz – a exceselor pe care le fac unii preoți, fie din vedetism, fie cu substrat pecuniar.

– Deși obosit de drum, deschid televizorul. Doamne, ce grozăvie! În Londra (în Londra!), atac terorist...

9 iulie 2005. E sigur că profesorul Mircea Birț nu mi-a citit însemnarea din 17 iunie, dar iată că scrisoarea sa, pe care am găsit-o acasă după întoarcerea mea de la Sinod, îmi (ne) atrage atenția că examenul psihologic (psihiatric) al unei persoane este concludent numai pentru momentul acela, dar nu are cum să facă previziuni pentru ceea ce se poate întâmpla în viitor. Autoritatea marelui psihiatru clujean mă obligă să-mi revizuiesc

întrebările de acum două săptămâni, în sensul că nu starea psihică a lui Daniel Corogeanu trebuia evaluată la Episcopia Hușilor, ci crasa lui incultură teologică și, în general, bisericească. Ar mai fi fost absolut necesară supravegherea lui de după hirotonie. Mai aflu acum că mediatizarea aproape isterică a „cazului Tanacu" a făcut ocolul mapamondului. Nu contează faptul că accidentul este primul de acest fel din istoria noastră; acuzele sunt îndreptate împotriva nu doar a Bisericii, ci și asupra poporului român care, chipurile, nu ar mai fi demn de aderarea la Uniunea Europeană... E ca și cum ai spune că dezastrul din 11 septembrie 2001 ar fi efectul somnolenței medievale a poporului american!

29 iulie 2005, Nicula. Primesc din America un comunicat de presă pe care-l transcriu întocmai:

> Dearborn, Michigan, 28 iulie 2005. Astăzi după-amiază, Convenția Generală a Arhiepiscopiei Creștine Ortodoxe Antiohiene din America de Nord și-a exprimat votul covârșitor de a se retrage din Consiliul Național al Bisericilor lui Hristos. Convenția Generală își ține adunarea anuală în Dearborn, Michigan. Nu s-a hotărât o „suspendare" temporară a calității de membru, ci o retragere efectivă din Consiliul Național al Bisericilor. Retragerea a fost votată în unanimitate de către clerici, și îndată după aceea a obținut votul unanim al delegaților laici. Anunțul votului final a fost întâmpinat de către Convenție cu aplauze furtunoase (*thunderous applause*).
> Motivul invocat al retragerii este liberalismul generalizat al Consiliului Național al Bisericilor, al cărui Secretar General, Bob Edgar, și-a retras semnătura de pe o declarație care definește căsătoria ca fiind între un bărbat și o femeie.

Mitropolitul Filip, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Antiohiene, a fost foarte clar în propunerea pentru retragerea din Consiliul Național al Bisericilor, declarând că relația cu acesta s-a dovedit infructuoasă.

> Consiliul Național al Bisericilor [din Statele Unite] are înscrise pe lista website-ului său „36 de comunități și denominații membre". Acum are 35.

Cu ani în urmă, împreună cu Arhiepiscopul Victorin, am participat la o sesiune a acestui Consiliu Național, într-o localitate din statul New York. La un moment dat, unul din conducătorii acestuia, elogiind de la tribună Mișcarea Ecumenică, a anunțat, triumfător, că în anul acesta ea are încă șase membri. Îmi aduc aminte că Victorin, cu surâsul său subțire, mi-a șoptit: „Nu mai înțeleg nimic. Scopul principal al Mișcării Ecumenice este acela de a reface unitatea Bisericii Universale. În loc să anunțe că numărul membrilor a scăzut, ăsta se laudă tocmai pe dos"...

15 august 2005, Nicula. Între slujba de hram și masa festivă, la o cafea cu premierul Tăriceanu și alți câțiva demnitari, a trebuit să înțeleg că în administrația guvernamentală e foarte multă dezordine. Aceasta în contextul celor peste 300 000 de închinători care au sărbătorit-o astăzi pe Sfânta Măria, aici, într-o rânduială perfectă. Ceea ce înseamnă că ordinea, în înțelesul ei plenar, nu este impusă, ci se impune.

1 septembrie 2005. Odihnit în Domnul, Mitropolitul Antonie Plămădeală a fost prohodit astăzi la Sibiu, înainte de a fi strămutat în mânăstirea Sâmbăta de Sus, rectitorită de el, spre a fi așezat în mormântul pe care singur și l-a pregătit, cu eleganță și luciditate, lângă acela, simbolic, al Sfântului Constantin Brâncoveanu.

2 septembrie 2005. Toader Paleologu mă anunță telefonic că azi--noapte ne-a părăsit Conu' Alecu. Știam că-l roade un cancer, știa și el; ultima oară când ne-am văzut, astă-iarnă, am vorbit amândoi, senini – și chiar cu oarecare umor – despre moarte. Sunt foarte, foarte prins cu treburi, dar nu se poate să nu-mi iau rămas-bun de la unul dintre puținii mei prieteni de care, pur și simplu, mi se făcea dor.

5 septembrie 2005. Cu un sobor de șase preoți și doi diaconi l-am prohodit astăzi pe Conu' Alecu în biserica Mavrogheni. De față, numeroși prieteni și admiratori din elita bucureșteană, inclusiv Doru. Mi-am deschis cuvântarea cu mărturisirea: „N-am venit să-l plâng, ci să-l fericesc". Și l-am fericit, sincer, în auzul tuturor, în timp ce din inimă mi se prelingea, pe suflet, o lacrimă.

12 septembrie 2005. Vacantarea scaunului de la Sibiu aprinde imaginații, stârnește supoziții și, ca de obicei, alimentează pasiuni. Știind asta, m-am grăbit să declar public că nu eu voi fi succesorul. Tot ca de obicei, presa face speculații sinuoase, dar nu poate ieși din mentalitatea principiului clientelar, dominant în politica laică de pretutindeni. De la Șaguna încoace, laicii au un vot important în alegerile episcopatului, dar educația lor civică, devenită, pentru mulți dintre ei, *forma mentis*, i-a înstrăinat de porunca Domnului: „Între voi să nu fie așa".

La urma urmelor – ne-ar spune un politician mai versat –, principiul clientelar are loc și în Evanghelie.

Ucenicii Îl urmează pe Iisus, iar Acesta le promite ranguri de nivelul unor magistrați ai Curții Supreme. Celui ce-I restituie talanții cu dobândă de 100%, Stăpânul îi spune: „Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost pus, peste multe te voi pune". Dacă-i vorba pe-așa – ar adăuga politicianul –, slugărnicia înflorește chiar și la voi și, slavă

Domnului, nu pe degeaba... Dacă-i vei pune-n față adevărul „clientelismului evanghelic”, transcendent, cu răsplata dincolo, preopinentul te va invita să-i dai un exemplu din afara vieților sfinților, ceea ce – recunosc – ar fi foarte greu.

Oricum, deviza ideală – și imperativă, pentru care voi milita deschis – trebuie să fie: *Nu căutăm o mitropolie pentru un om, ci un om pentru Ardeal.*

21 octombrie 2005, București. Ieri și azi, sesiunea Sfântului Sinod. Prin vot secret, au fost desemnați candidații pentru scaunul mitropolitan al Ardealului: Arhiepiscopul Andrei Andreicuț și Episcopul Laurențiu Streza. Mitropolitul Serafim Joantă ar fi fost al treilea dacă nu i-ar fi lipsit doar două voturi.

După-amiază, în Subcomitetul Sfântului Sinod mi se aprobă și ultima parte a îndreptărilor liturgice (diortosiri de limbă și traduceri noi), care vor fi folosite în cărțile de cult, dar și în noua mea scriere catehetică.

29 octombrie 2005, Nicula. După doi ani, termin de redactat *Cartea deschisă a împărăției – O însoțire liturgică pentru preoți și mireni.* Acum e gata de tipar și sper să le fie multora de folos.

3 noiembrie 2005, București. Azi, Colegiul Electoral Bisericesc. Prin majoritate de voturi în cel de-al doilea scrutin, Episcopul Laurențiu Streza a devenit noul Mitropolit al Ardealului. Eu, pornind de la fișa postului, am votat pentru Arhiepiscopul Andrei, încredințat fiind că nu el are nevoie de o Mitropolie, ci Ardealul are nevoie de un om. Dar nu de asta sunt profund întristat, ci de altceva. În legislațiile civile se poate întâmpla ca nu tot ceea ce este legal să fie și moral. Iată însă că faptul acesta a pătruns, cu brutalitate, și în viața noastră bisericească. Consider că alegerea de azi a fost legală prin procedură, dar profund imorală prin ceea ce a precedat-o. Nu *curriculum vitae* al fiecăruia din cei doi candidați, trimis din vreme alegătorilor, a contat și învins, așa cum ar fi fost normal, ci o vastă și deșănțată „campanie electorală” în stilul și cu implicarea politicianismului vulgar și agresiv, din care nu au lipsit presiunile, clientelismul, ofertele și amenințările subterane, agitația și propaganda prin mass-media, atacurile la persoană, calomnia, injuria și – vai! – chiar și tentativa de asasinare morală a contracandidatului. Pare a fi o nenorocită premieră în istoria Bisericii noastre și e de așteptat ca Sfântul Sinod, prin noul Statut, s-o reducă la un nefericit unicat.

4 noiembrie 2005, București. În ședința Sfântului Sinod s-a făcut evaluarea canonică a alegerii de ieri. Întrunind toate condițiile statutare, aceasta a fost validată în unanimitate.

În continuarea ședinței, am prezentat propunerea de reorganizare a Mitropoliei Ardealului, semnată de mine și de încă șase colegi ardeleni. După aproximativ două ore, la reluarea ședinței în plen, cu 40 de sinodali prezenți, propunerea a fost avizată favorabil de către Comisia Canonică-Juridică și aprobată, prin vot deschis, cu 37 de voturi și 3 abțineri. În scurtul Său cuvânt, Preafericitul Teoctist a apreciat-o ca fiind „un moment istoric". Nu știu dacă este sau nu așa, dar acum, seara, la ora când în chilia mea scriu aceste rânduri, sunt sigur că Duhul Sfânt este Cel care a suflat de sus, azi-dimineață, simultan, peste șapte ierarhi ardeleni care se priveau în ochi și înțelegeau că au același gând, de multă vreme mocnit în spuză și acum, năprasnic, devenit flacără. Și mai știu că nu e important să faci istorie, ci s-o folosești exact când ea ți se oferă.

9 noiembrie 2005. Era de așteptat ca hotărârea sinodală pentru reorganizarea Mitropoliei Ardealului să facă valuri în mass-media. Opinii pro și contra, normale, dar și campanii denigratoare dirijate din umbră, cu lansarea unor lozinici precum : scindarea Sinodului în „ecumeniști" și „conservatori", „Diktatul de la Cluj", sfâșierea Bisericii, dezagregarea Ardealului etc. etc. Cei șapte semnatari au devenit unul, iar acesta nu e altceva decât „bandit" (apelativul acesta mi l-am mai auzit eu pe oare-unde!), „gropar", „informator", „legionar", „vanitos", „avid de putere" etc. etc. Pentru mine, nu e nimic nou. În 1946, la vremea când conduceam marea grevă anticomunistă și antirevizionistă (deci pro-Ardeal) a Universității clujene, *Scînteia* mă numea, ironic, „micul căpitan al Daciei Superioare". Atunci au urmat pușcăriile, acum va urma, probabil, o moarte grăbită. Nu asta e important. Pușcăriile m-au călit, moartea mă va elibera. Altceva mă întristează. Ziariștii, cei mai mulți, nu sunt familiari cu trebile bisericești și, ca atare, nu pot avea criterii eclesiologice sau pastorale. Dar mi se pare incredibil să aud că doi sau trei teologi universitari, doldora de carte și diplome, cu nume consacrate în cultura și viața bisericească, tratează Mitropolia Ardealului ca fiind un fel de societate pe acțiuni care și-a pierdut pachetul majoritar... Așa se întâmplă, probabil, când reflecția teologică este invadată, circumstanțial, de reacții umorale.

10 noiembrie 2005. În continuarea notelor de ieri mă gândesc la anul 1947, când a fost înființată Mitropolia Banatului printr-o hotărâre a Sfântului Sinod, prezidat de Patriarhul Nicodim, întărită prin legea nr. 325 a Camerei Deputaților, iar aceasta din urmă fiind promulgată prin Decret Regal. Județele ardelene Hunedoara și Arad se desprindeau astfel din Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului și treceau sub jurisdicție bisericească bănățeană. Reacții ale sibienilor

au fost, desigur, și atunci, de vreme ce însuși Nicolae Bălan a refuzat să fie de față la instalarea lui Vasile Lăzărescu, noul Mitropolit de la Timișoara. Datele esențiale ale evenimentului le am din monumentala *Istorie* a BOR, vol. 3, pp. 541-542, al cărei autor este Preotul Prof. Dr. Mircea Păcurariu. Altfel, evenimentul în sine îmi era total străin. La vremea aceea, „micul căpitan" al grevei de la Cluj rătăcea prin munții Căpățânii, hăituit de poterele poliției politice, și habar n-avea de ceea ce se petrecea „jos", în țară. Dar îmi place să cred că noua Mitropolie a Banatului nu a avut rolul de a sfâșia ctitoria lui Șaguna sau de a dezmembra Ardealul și că scaunul timișorean continuă să strălucească.

13 noiembrie 2005, duminică. Acum câteva zile, noi, „cei șapte, Doamne, și toți șapte", cum titra un ziar local, am anunțat printr-un Comunicat de presă că vom participa la instalarea noului Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, Laurențiu Streza. Știrea a provocat o mare vânzoleală de zvonuri, avertismente și provocări: că vom fi întâmpinați la Sibiu cu pancarte protestatare și huiduieli, că vreo două sute de maramureșeni sunt gata să vină și ei acolo, încruntați și puși pe treabă, că studenții teologi sibieni sunt gata să facă o demonstrație nepriete-noasă, că noul Mitropolit, odată instalat, va cere de îndată, pe loc, anularea hotărârii sinodale din 4 noiembrie... și alte multe năzdrăvănii, dirijate și menite, desigur, să ne țină acasă și să ni se atribuie fie lașitate, fie certificarea „rupturii" ardelene. Ei bine, noi toți am fost astăzi la Sibiu, am mers în procesiune spre catedrală prin mijlocul unei imense mulțimi cuviincioase și iluminate, am slujit Liturghia într-un mare sobor de arhierei, în frunte cu Patriarhul, am participat la instalarea noului Mitropolit, ne-am împărtășit din același Potir, am prânzit împreună și ne-am bucurat de mulțumirile și salutarea nominală pe care ni le-a adresat proaspătul Arhipăstor de pe scaunul lui Șaguna. Și iată că – vorba Arhiepiscopului Andrei – „s-au risipit făcătorii de basme".

În marele hol al hotelului, îndreptându-mă spre sala restaurantului, m-am întâlnit cu Profesorul Mircea Păcurariu, pe care l-am îmbrățișat spunându-i: „Dragă Părinte, păreri diferite nu pot avea decât oamenii care gândesc; doar proștii sunt întotdeauna, ei între ei, de aceeași părere".

19 noiembrie 2005. În primăvara lui 1990 făceam parte din Grupul de Reflecție pentru înnoirea Bisericii, alături de clericii Dumitru Stăniloae, Constantin Galeriu, Daniel Ciobotea, Constantin Voicescu, Iustin Marchiș, Toader Crâșmariu și de mirenii Horia Bemea, Octavian Ghibu, Teodor Baconsky, Sorin Dumitrescu. Eram curați, optimiști, sinceri, deschiși, devotați Bisericii, dezinteresați, generoși, jertfelnici. Stau acum și mă

gândesc la cei ce au trecut în veșnicie, acolo „unde sunt acei ce nu mai sunt”, și parcă-i aud șoptindu-ne nouă, câtorva, din cei ce încă mai suntem fără să mai fim: „Dragii noștri, unde vă sunt zăpezile de altădată?”...

1 decembrie 2005. Ziua Națională a României. După Te-Deum-ul din catedrală am participat, ca de obicei, la ceremonia militară. În clipa când, la defilarea trupei, am salutat prin binecuvântare drapelul de luptă, mi-a fulgerat o amintire pe care, iată, o consemnez:

În vara lui 1940 îmi petrecusem o parte din vacanță în tabăra străjerească din Malnaș-Băi, ca îndrumător al celor vreo cincizeci de copii.

Spre toamnă s-a auzit la București că, în urma Diktatului de la Viena, Ardealul de Nord, inclusiv județul Covasna, va fi ocupat de trupele ungurești. Tabăra era goală, dar drapelul național rămăsese acolo, arborat la intrarea clădirii principale. Comandantul Gheorghiu căuta un voluntar care să aducă tricolorul, pentru a nu fi profanat de ocupanți. M-am oferit spontan. Ajuns acolo, nu am mai avut timp să desprind steagul de pe prăjină și, cu el înfășurat sub braț, am alergat la gară și am scăpat cu ultimul tren care mai pleca de pe teritoriul încă românesc.

Cred că atunci, în zilele acelea tragice, a zvâcnit în mine rădăcina transilvană a strămoșilor mei paterni. Șase ani mai târziu aveam să trăiesc la Cluj cu drapelul desfășurat.

7 decembrie 2005. Dacă alegerea noului Mitropolit de la Sibiu a fost precedată de o campanie electorală, iată că presa e infestată de una postelectorală. Nu conținutul îmi atrage atenția, ci lipsa ei de stil, situat sub orice critică. Și-i dau dreptate lui Buffon: *Le style c-est l’homme*.

8 decembrie 2005. Un savant (o spun fără ironie!) mă căinează că nu cunosc istoria Ardealului. S-ar putea ca din cărți s-o cunosc mai puțin, dar cred că am trăit-o pe pielea și osul meu. Eu l-aș invita doar să stăm față-n față și să-mi arate, din partea celor pe care îi reprezintă:

– inima care, de dragul Ardealului, a condus marea grevă anticomunistă și *antirevizionistă* (sublinierea mea) a Universității clujene, în iunie 1946;
– tălpile unui călugăr care, de dragul Ardealului, a frământat noroaiele drumurilor transilvane în noiembrie 1947, escortat de jandarmi, de la Cluj la Toplița, pe o distanță de 200 de kilometri;
– mâinile care, de dragul Ardealului, au purtat cătușe;
– gleznele care, de dragul Ardealului, au purtat lanțuri;
– trupul care, de dragul Ardealului, a fost schingiuit de călăi...

Istoria se învață și așa, Părinte Profesor!

9 decembrie 2005. Cărturarii Ierusalimului, manipulând poporul și șantajându-l pe guvernator, au realizat performanța unui transfer de substanță: procesul pur religios al lui Iisus a fost deturnat în proces politic: din Fiul lui Dumnezeu, învinuitul devenea aspirant la tronul cezarului.

După toate probabilitățile, acesta a fost modelul cărturarilor sibieni. Printr-o amplă campanie de presă, menită să amețească mințile și sensibilitățile românilor, ca și prin presiuni impertinente asupra Patriarhului, un fapt pur bisericesc, cu obiectiv pastoral-misionar, a devenit o catastrofă națională, în al cărei scenariu sunt chemate sinistrele umbre ale lui Atanasie Anghel, Hitler, Mussolini, Ciano, Molotov, Ribbentrop..., că ți se face părul măciucă.

Scenaristul pare a fi un profesionist al tehnicilor de dezinformare și diversiune, dar regia e slabă și actorii joacă prost.

11 decembrie 2005. Au început colindele, Sfintele Sărbători se apropie. Dacă cei ce mă calomniază astăzi cu atâta pasiune vor avea cândva o tresărire de conștiință creștină (nu neapărat preoțească) și se vor gândi că ar trebui să-mi ceară iertare, nu va fi nevoie să o facă: în numele lui Dumnezeu, o au de pe acum, întreagă, nereținută, fără rezerve mintale.

Răspuns la o scrisoare
9 ianuarie 2006

Mult stimate și iubite Domnule Profesor Emilian Popescu,

În curând vă voi trimite volumul documentar asupra reorganizării mitropoliei ardelene (de fapt, intrarea în normalitate a structurilor eclesiastice din Transilvania, preconizate de Octavian Goga, ca ministru al Cultelor, încă din 1923).

Acum aș vrea doar să mă „apăr" de prezumția că aș fi un veleitar sau un „manipulat".

Aveți dreptate, așa v-am spus și așa am afirmat către toți cei ce, în ultimii doisprezece ani, mi-au pus problema mutării la Cluj a sediului mitropolitan: „Sunt convins că așa trebuie să fie, dar prefer să se facă după moartea mea (care, oricum, nu poate fi prea târzie!), ca să nu mi se atribuie o toană pe care nu o am nici acum, la bătrânețe". Așa le-am spus și celor doi intelectuali clujeni care au venit la mine, cu aceeași problemă, în dimineața zilei de 2 noiembrie 2005, adică înaintea plecării mele la sesiunea sinodală: profesorul universitar Crișan Mircioiu (92 de ani, cumnat cu Onisifor Ghibu) și scriitorul Miron Scorobete.

Dar, Domnule Profesor, sunt în viață momente în care nu tu iei o hotărâre majoră, ci o altă instanță. Eu am trei asemenea momente cruciale, care m-au solicitat și cărora nu aveam voie să mă sustrag.

1. Ca student la Cluj, în 1946, hotărât să nu-mi văd decât de studii și literatură, nu am candidat pentru președinția anului II de Medicina în cadrul Centrului Universitar „Petru Maior”, dar colegii (vreo șase sute) m-au ales în unanimitate, așa cum nu am candidat nici pentru postura de președinte-delegat al întregului Centru. Momentul istoric de atunci însă mi-a poruncit ca, în *această ipostază*, să preiau conducerea grevei academice antirevizioniste și anticomuniste, și am preluat-o, conștient de consecințele care puteau urma (arestări, condamnări, ani de temniță) și care, în fapt, au și urmat (și pe care nu le regret).

2. În 1964, după ce ieșisem din închisoare, a fost reactivată chemarea mai veche a Episcopiei noastre din America de a merge la Detroit și a le da românilor de acolo o mână de ajutor pentru reorganizare. Între timp, Andrei Moldovan murise, iar ei aveau nevoie de un nou episcop. Nici prin minte nu-mi trecea să accept, dar secretarul eparhial Glicherie Moraru a venit la București, l-a convins pe Patriarhul Justinian, iar pentru aprobarea plecării mele din România a exploatat schimbarea de politică externă a guvernului român, pe lângă care a intervenit Consulatul american din București. Înțelept și precaut, Justinian mi-a hotărât o detașare pe o jumătate de an, mi-a dat un bilet de avion dus-întors și, în avans, salariul de bibliotecar pe șase luni, cu care am cumpărat valută, ca să nu contractez obligații bănești (și, implicit, morale) față de nimeni. Între timp, Consulatul american mi-a acordat (fără s-o cer și fără s-o bănuiesc) viză pe viață, adică statutul de rezident permanent al Statelor Unite, și am intrat în posesia legitimației de cum am sosit la ghișeul de frontieră pe aeroportul din New York. Am refuzat să devin episcop (iar presa americană din Detroit a consemnat, cu uimire, acest refuz!), dar l-am cunoscut acolo pe Arhimandritul Victorin Ursache, călugăr evlavios de Neamț, cu viață foarte curată, pe care l-am convins după multe discuții și insistențe. În cele din urmă a acceptat, dar mi-a pus o condiție fermă: să nu-l las singur. Nu am avut încotro, și în loc de șase luni am rămas unsprezece ani, conștient de lumea în care intrasem, asumându-mi și consecințele, care nu au întârziat. Solicitat și de extrema dreaptă (legionarii), și de cea stângă (securiștii de la ambasadă), cu ademeneli urmate de amenințări, m-am hotărât să rămân liber, știind însă că libertatea se plătește: extremele nu iartă, fiecare te aruncă în tabăra celeilalte. Și am plătit. A fost cea mai mare jertfă morală din viața mea.

3. Și acum, la 4 noiembrie 2005, momentul istoric (definit printr-o criză eclesială neprevăzută și imprevizibilă) mi-a – în realitate, ne-a – poruncit să prezentăm Sfântului Sinod inițiativa reorganizării Mitropoliei Transilvaniei, motivată în special de trebuințele pastoral-misionare ale vremii de acum, dar după numai câteva zile aveam să aflăm că, prin

ridicarea Bisericii Greco-Catolice la rangul de Arhiepiscopie Majoră, la Cluj și la Oradea vor fi înființate două mitropolii unite. Or, se știe că eu nu am candidat pentru Arhiepiscopia Clujului și că am fost ales în lipsă. Iată însă că tocmai această ipostază mă obligă să-mi asum principala responsabilitate, și mi-am asumat-o, împreună cu riscurile de rigoare, inclusiv acela de a fi catalogat drept „ambițios" (de altfel, nu e deloc sigur că eu voi fi primul titular al noii mitropolii) și de a fi calomniat în fel și chip.

Această sumară retrospecție a unui om bătrân (și, cât de cât, înțelept) mă obligă să pun aceste trei momente în paralelă și să cred că nimic nu se face fără voia și îngăduința lui Dumnezeu. În virtutea acestei credințe, iubite Domnule Profesor, singura „imagine" care mă mai interesează este cea de sus, din ceruri.

Vă rog să primiți sincera mea îmbrățișare.

13 februarie 2006. Transcriu textul făgăduit Părintelui Moise pentru cartea pe care o pregătește asupra unui subiect mai puțin cunoscut:

Dumnezeu în temniță

Mă aflu la vârsta amintirilor, iar acestea nu sunt puține când e vorba de prezența și lucrarea lui Dumnezeu în sistemul concentraționar. Experiența mea de deținut politic se întinde (desigur, cu intermitențe) pe durata a peste două decenii.

În 1943 (sub dictatura lui Antonescu) ispășeam o condamnare de șase luni și mă aflam în închisoarea Curții Marțiale (așa se chema Tribunalul Militar în vreme de război) pe strada Negru Vodă din București. Comandantul închisorii era un maior, Panaitescu, bun creștin și omenos cu deținuții. Aceștia, cei mai mulți, câteva sute bune, erau condamnați de drept comun, adică hoți, pungași, spărgători și criminali. Cei politici nu erau prea numeroși, câțiva comuniști, câțiva țărăniști, câțiva liberali, câțiva legionari și vreo trei sau patru evrei.

Se apropiau Sărbătorile de iarnă și m-am pomenit chemat în biroul comandantului.

— Ești singurul preot aici, mi-a spus el, și vreau să-mi faci în închisoare slujbă de Crăciun.

— Nu sunt preot, i-am răspuns, sunt doar diacon și pot face doar atât cât îmi este îngăduit, adică nu pot sluji Liturghie.

— Faci ce poți, ce știi și cum știi. Îți înlesnesc un bilet către ai dumitale, să-ți trimită ce-ți trebuie. Vreau și colinde, și stea. De stea

mă îngrijesc eu; printre pușcăriașii de drept comun sunt câțiva meseriași buni; eu le cumpăr cele de trebuință, restul fac ei.

Zis și făcut. Părinții Sofian Boghiu și Grigore Băbuș, din mânăstirea Antim, mi-au trimis stihar și orar, o Evanghelie, o Cruce, o cădelniță cu tămâie, o carte de slujbă și binecuvântarea preoțească pentru Utrenie și Obedniță. Un deținut politic (cred că-l chema Teofănescu), care se pricepea la muzică, a înjghebat un cor și a început repetițiile.

Slujba s-a ținut în dimineața zilei de Crăciun, în curtea interioară a închisorii, pe zăpadă bine bătută. La o margine, o masă așternută cu cearceaf ținea loc de prestol. Pe dreapta, corul, având în față o imensă și frumoasă stea, cu icoana Nașterii în mijloc. În aria curții, pușcăriașii, cu cei câțiva condamnați la moarte pentru furt pe camuflaj (repet, era vreme de război), în lanțuri, sperând la o posibilă grațiere. În spatele meu, pe un fel de terasă, ostașii și ofițerii corpului de gardă, în frunte cu Panaitescu.

Cred că a fost cea mai frumoasă slujbă pe care am avut-o în viața mea. Am rostit și o predică, nu numai despre Nașterea Domnului, ci și despre adevărata noastră libertate, care este în Dumnezeu, după care corul a cântat colinde.

Comandantul a fost atât de mulțumit, încât a doua zi ne-a scos din arresturi, pe mine și „echipa", ne-a îmbarcat într-o dubă și ne-a trmis la Malmaison, să-i bucurăm și pe cei de acolo.

Tot la cererea maiorului, în ajunul Bobotezei am botezat toată pușcăria, inclusiv corpul de gardă, cu agheasmă primită tot de la Antim.

Către sfârșitul lui ianuarie am fost strămutat la Jilava, unde nu era nici o problemă să ai în celulă icoană și Biblie, să te rogi când vrei, să citești și să scrii. Eram liber să merg prin toată subterana, unde stăteam de vorbă cu pușcăriașii de drept comun și-i încurajam cum puteam pe condamnații la moarte cărora le fusese refuzată grațierea și urmau să fie executați în zori.

În februarie am fost transferat în Lagărul de Internați Politici din Târgu-Jiu, anume în secția a doua, o amestecătură de deținuți politici la propriu, precum și foarte mulți dezertori de pe toate fronturile și de toate națiile, așa încât imensa baracă de scânduri, cu priciuri pe patru caturi, purta porecla de Arca lui Noe.

Secția întâi era pentru cei avuți, care-și puteau plăti hrana și confortul; din ea plecaseră, nu de mult, Victor Eftimiu, Tudor Arghezi și, mi se pare, Zaharia Stancu.

Cea de-a treia, la numai cincizeci-șaizeci de metri de a noastră, le era rezervată în exclusivitate comuniștilor, pe care-i vedeam plimbându-se prin țarcul de sârmă ghimpată. Se spunea că acolo era și Gheorghiu-Dej (cel care avea să evadeze câteva luni mai târziu).

Comandantul lagărului era colonelul Leoveanu. Știam că din ordinul său se construise în curte o biserică de lemn (pe care Arghezi, într-o scrisoare trimisă mie din lagăr la vremea când eu eram încă liber și pe care am găsit-o la Polovragi după ce am fost eliberat, o caracteriza „curată și clară ca un chivot de altar"). După sfințirea ei, un preot din oraș a fost numit să oficieze slujbele, iar răspunsurile liturgice urmau să-i fie date de un cor al deținuților politici, mult mai numeroși decât pe Negru Vodă. În secție ne aflam doi clerici, eu și un preot din Moldova, Istrati. Spre surprinderea noastră, când locotenentul de serviciu i-a scos pe ortodocși pentru a asista la prima Liturghie, acesta ne-a spus că, din ordinul comandantului, cei doi preoți nu au voie să meargă la biserică și vor rămâne în baracă.

Am cerut de mai multe ori să fiu primit „la raport", spre a-i cere colonelului explicații, dar am fost refuzat. Atunci am declarat că voi intra în greva foamei, comandantul s-a speriat și m-a primit de îndată, spunându-mi că, după părerea lui, un preot condamnat nu mai este vrednic să intre într-o biserică. Eu i-am demonstrat că, dimpotrivă, păcătoșii sunt primii care au nevoie de biserică, și i-am dat exemplul tâlharului de pe cruce. Asta l-a luminat, l-a încălzit, a devenit prietenos, a stat mult de vorbă cu mine și mi-a lăudat „nesupunerea". Asta, zicea el, se cheamă consecvență.

— Vezi dumneata, părinte, bisericuța aceasta a fost în întregime lucrată de comuniști, fiindcă doar printre ei se află meșteri calificați pentru o astfel de treabă. Știi însă ce s-a întâmplat? La sfințire, i-am invitat și pe ei să participe, dar au refuzat: „Domnule comandant, ne-ați dat ordin, am făcut-o, dar în ea nu intrăm"... Și asta, vezi, se cheamă tot consecvență.

*

Într-adevăr, comuniștii s-au dovedit consecvenți. Odată veniți la putere, regimul închisorilor s-a schimbat radical: izolare, hrană la limita subzistenței, brutalitatea gardienilor, interdicția severă de a avea în celulă o Biblie sau oricare altă carte; nici pomeneală de hârtie sau unelte de scris.

Mi se spunea că la Aiud a venit odată în inspecție un procuror comunist. Deschizând o celulă, a dat cu ochii de un deținut cu care fusese cândva coleg de detenție. Acesta i-a spus:

— Dumneata știi cum o duceai când erai aici, cu mine. Acum voi vă pretindeți umanitari, dar unde vă este umanitarismul?

I s-a răspuns cinic:

— Noi nu repetăm greșelile burgheziei!

Despre condițiile de viață din închisorile comuniste s-a scris mult, poate că încă nu destul, dar aș aminti doar mărturiile a trei confrați de

slujire: *Jurnalul fericirii* de Nicolae Steinhardt, *Închisorile unui preot ortodox* de Zosim Oancea și *Amintiri din întuneric* de Nicolae Grebenea. Se știe că, în general, două erau armele defensive prin care deținuții politici supraviețuiau spiritual: credința și cultura. Între ei, preoții, numeroși, atât ortodocși, cât și catolici, greco-catolici și protestanți – tagmă din care nu lipseau călugării – și-au făcut datoria de a-și întrema sufletește confrații de suferință prin rugăciuni, sfaturi, îndemnuri și cuvinte de învățătură.

Formal, în închisoare nu exista o interdicție oficială de a crede sau a te ruga. Erau interzise slujbele sau rugăciunile în comun. Dar dacă trupul putea fi controlat prin foame, sete, frig, promiscuitate și teroare, sufletul putea rămâne neatins. Nimeni nu putea să controleze faptul că, seara, întins sub pătura puturoasă, îți făceai rugăciunile în taină, după voia ta, și nici dacă te rugai, ziua, stând pe marginea patului, cu fața-n palme.

În temniță, ca și în libertate, spovedania este o Taină a intimității sufletești. Duhovnicii lucrau în ogorul Domnului fără să poată fi controlați. Au fost citate cazuri în care unii preoți, folosind tertipurile obiditilor, făceau rost, ca medicament, de puțin vin (tonic) și-l foloseau euharistic, împărtășindu-și colegii de celulă. Mi s-a relatat și un caz cu totul special, petrecut înainte de sosirea mea în Aiud. Într-o zi de toamnă, o pasăre s-a așezat în fața uneia din cele trei sute de ferestre ale celularului, probabil cu intenția de a consuma acolo boaba de strugure pe care o purta în cioc (furată, desigur, din viile vecine cu Aiudul). Speriată, tot probabil, de un oarecare zgomot, a zburat, lăsând boaba pe pragul ferestrei. În celula aceea însă se afla un preot, care a luat boaba, a stors-o și, prin harul său și rugăciunile Tainei, a prefăcut-o în Împărtășanie. Relatarea ar ține de legendă dacă foștii aiudeni n-ar ști că vedeau zilnic pe la ferestre porumbei și vrăbii în speranța câtorva fărâmituri de turtoi. Pe de altă parte, în împrejurarea *aceea*, cuvântul *probabil* e puțin probabil.

Rugăciunea în comun era aceea a unora pentru ceilalți. Eu, de pildă, am fost scos la muncă silnică pe șantierul unui uriaș decantor în curtea penitenciarului Aiud. Zece ore pe zi făceam săpătură de adâncime în pământ pietros, orbește, cu apa până deasupra genunchilor, așa încât seara, sub pătură, nu eram în stare să-mi spun rugăciunile până la capăt și adormeam pe la jumătatea pravilei. În aceeași secție, bolnavi, se aflau Părinții Arsenie Papacioc și Ioan Iovan și le-am cerut să se roage ei și pentru mine. Asta însă o făceau și deținuții mireni. Învățau și rugăciuni unii de la alții. O altă amintire: în libertate, deși călugăr și teolog, niciodată nu mi-am propus să știu pe de rost Acatistul Bunei Vestiri, deoarece întotdeauna am avut cartea la îndemână. L-am învățat, tot la Aiud, de la un tânăr dobrogean, care îl învățase de la altul, și acela de la un altul, așa cum alții și alții l-au învățat de la mine. E bine de știut

că nu doar poeziile lui Gyr sau Crainic treceau din memorie-n memorie și din gură-n gură. Trăirea religioasă era hrana zilnică a tuturor, consumată subteran în superba conspirație a fiilor lui Dumnezeu.

A venit însă o vreme când credința noastră religioasă a fost pusă, oficial, la grea încercare. Se știe că Aiudul era închisoarea rezervată în special dreptei politice, fie legionari autentici, fie condamnați sub învinuirea de a fi fost legionari (printre aceștia mă număram și eu, care la vârsta de 19 ani nu depășisem treapta de „frate de cruce", adică echivalentul de dreapta al unui UTC-ist de mai târziu). Puțini făceau excepție, ca Petre Pandrea (de stânga) sau Părintele Daniil Sandu Tudor (antilegionar), poetul V. Voiculescu sau profesorul Alexandru Mironescu. Mă aflam internat în secția a XI-a TBC, bolnav, laolaltă cu vreo trei sute de tuberculoși de toate categoriile. Mai mult de două treimi erau intelectuali. Erau acolo și vreo șapte-opt preoți de mir, printre care părinții Manta și Balaur, de la parohia Cașin, din București.

Prin 1962-1963 se zvonea în secție că în Aiud a început fenomenul „reeducării", dar că acesta, spre deosebire de cel de la Pitești, nu mai începe de jos în sus, ci de sus în jos. Marii comandanți și șefi legionari se aflau într-o cameră prin secția I, unde, prin lungi discuții în contradictoriu (se afla acolo și Pandrea), erau convinși până la urmă să declare în scris că renunță la legionarism și că, dacă vor fi vreodată liberi, nu-i vor crea statului dificultăți politice sau sociale. Se vorbea că fuseseră plimbați prin țară, ca să vadă cu ochii lor fabricile, uzinele, hidrocentralele, trenurile electrificate și alte minunate realizări ale sistemului socialist, spre a trage concluzia că „iată, noi, comuniștii, am realizat exact ceea ce vă propuneați voi, să faceți *o țară ca soarele sfânt de pe cer*". Condițiile de detenție se îmbunătățeau, hrana era mai bună, gardienii se arătau mai puțin fioroși. În fiecare secție – inclusiv a noastră, a tuberculoșilor – funcționa un club cu cărți de citit – literare și științifice –, în cadrul căruia fiecare deținut era invitat să-și facă „autoanaliza", să se lepede public de trecutul său politic și să-și înfiereze foștii șefi prin formule aspre și fără echivoc. Culmea surprizei – și a înfiorării – a fost ziua în care marii șefi legionari, cu nume sonore (Nicolae Petrașcu, Nistor Chioreanu, Victor Biriș, Dumitrescu-Borșa), au fost aduși în curtea cea largă, unde fiecare și-a rostit, în fața noastră, a tuturor, abjurarea crezului politic. A început eliberarea primelor loturi.

Noi, cei din secția a XI-a, ne făceam iluzia că, datorită bolii noastre și naturii ei, vom fi scutiți de reeducare. Trăiau printre noi colegi care-și scuipau plămânii găunoși, alții cu ganglionii umflați, alții cu oasele măcinate, alții cu fistule purulente, cum eram eu. Șef de club era un fost băcan, pe care nu-l lua nimeni în serios. Discuții erau, dar fără angajamente. Totul se desfășura lent, așteptând trecerea timpului. Nu am

sesizat nici o undă antireligioasă, în afară de aiurelile amuzante ale unui învățător de prin Moldova și în afară de ziua în care a venit în secție colonelul Crăciun, comandantul, nervos pe lenea noastră, care ne-a vorbit despre zborul cosmic al lui Gagarin, subliniind faptul (în timp ce se uita la mine) că astronautul sovietic nu întâlnise în cer nici pe Dumnezeu, nici oarecare sfinți sau îngeri.

S-au mai perindat la șefia clubului câțiva mărunței, până ce ne-am trezit cu avocatul Grigorescu Nicolae, fost primar legionar al Târgoviștei, cunoscut în Aiud ca spărgător de fronturi rezistente. Așa a fost. Cu talent oratoric, tact pedagogic și mână de fier, a făcut reeducarea în secție. Fiecare s-a descurcat cum a putut, cu spasme (adevărații legionari, cu ani grei de temniță pentru crezul lor) sau fără zvârcoliri lăuntrice (cum erau cei doar învinuiți de legionarism). Mi-am făcut-o și eu, ca oricare altul din ultima categorie. Cred că, cel puțin în secția a XI-a TBC, doar doi s-au sustras reeducării: Ion Ianolide, prăpădit de bolnav, țintuit la pat, și Ion Paragină, rezistent până la capăt (condusese rezistența armată din munții Vrancei), dar pus totuși în libertate.

De altfel, reeducarea nu urmărea comunizarea noastră (nu cred să fi devenit careva comunist), ci doar „desfascizarea". Rațiunea politică aveam s-o înțelegem mai târziu, în libertate. Odată cu sfârșitul războiului și înfrângerea Germaniei naziste, marile puteri occidentale ceruseră tuturor statelor să ia măsuri corespunzătoare pentru combaterea fascismului de orice culoare. La adăpostul acestei cereri, Securitatea din România a putut face arestări și condamnări masive, dar având grijă ca pe toate să le pună sub eticheta, directă sau indirectă, a legionarismului. Începând însă de prin 1962-1963, aceleași puteri făceau presiuni asupra României să nu mai aibă deținuți politici. Așadar, în conformitate cu eticheta-motivație a condamnării, aceștia trebuiau mai întâi „desfascizați" prin reeducare.

Mai era însă o rațiune de ordin intern. Dușmanii cei mai temuți ai comunismului, legionarii, afișau expresia eroismului total, chiar trecuți prin crunte prigoane: „Ieșim cântând din închisori/ biruitori/ prin aurori...". Ei bine, ei nu trebuiau să iasă cântând, ci încovoiați, îngenuncheați, striviți de rușinea propriei lor apostazii politice. Nimeni nu trebuia să părăsească închisoarea cu aură de erou, nici măcar în fața propriei sale conștiințe. Nu e deci de mirare că, după eliberare, Victor Biriș s-a sinucis (și, din câte am auzit, chiar Petrașcu).

La noi, în secția a XI-a TBC, când reeducarea părea terminată am fost anunțați că se consumase doar prima fază și că urma a doua. Teza era următoarea: legionarismul a fost un fenomen de inspirație și esență eminamente creștină; ca atare, pentru a face dovada ultimă și convingătoare că ai fost sincer în ceea ce ai spus până acum și că nu mai ești

într-adevăr legionar, trebuie să renunţi public la creştinism şi să-l osândeşti în aceeaşi măsură în care îţi condamnaseşi idolii politici.

N-am ştiut niciodată dacă această teză făcea parte dintr-un plan al Administraţiei sau dacă a fost opera unor reeducatori zeloşi şi doar însuşită de Administraţie. Cu toate acestea, premisa ei nu era total gratuită. Existau în Aiud câţiva deţinuţi, foşti adolescenţi în frăţiile de cruce şi îmbătrâniţi în puşcărie, care o cultivau. Ar trebui să intrăm în zona obscură a psihologiei claustrării ca să ne explicăm de ce aceştia deveniseră mai mult decât fanatici: ei credeau în legionarism ca într-o religie revelată şi mergeau până acolo încât îl considerau pe Corneliu Codreanu drept fiu al lui Dumnezeu, ca reîntrupare a lui Iisus Hristos. Nici măcar Victor Biriş (cunoscut în detenţie ca un practicant al exerciţiilor Sfântului Ignaţiu de Loyola) nu a fost în stare să-i lămurească decât invocând un citat din „Cartea Căpitanului", în care autorul mărturisea că a avut şi greşeli (ceea ce, desigur, infirma teza negreşelnicului Dumnezeu). Totuşi, aceştia reprezentau o infimă minoritate şi nu ar fi justificat descreştinarea la scară largă.

Au început „prelegerile" ateiste ale lui Grigorescu şi ale câtorva acoliţi, care aveau alt ton decât acela al învăţătorului moldovean. Asta a durat săptămâni şi săptămâni. Unii s-au clătinat, un preot (cât o fi fost de preot!), venit din altă secţie, a ieşit în faţa noastră şi s-a lepădat de credinţă, de Evanghelie şi de Biserică. Ne-au trecut fiorii. Cei mai mulţi colegi, inclusiv preoţii, s-au uitat, disperaţi, la mine. Eram cunoscut şi prin aceea că, în celular, timp de aproape doi ani predicasem în fiecare duminică „la ţeavă", adică pe reţeaua caloriferului, prin alfabetul Morse adaptat la percuţie, fapt pentru care făcusem şi o săptămână de izolare la beci. Mi se da de înţeles că am obligaţia de a-mi continua misiunea, aici şi acum, când era nevoie. Nu aveam încotro. În dezbaterile clubului am început să iau poziţie prin teza contrară: aşa-zisa mistică a Gărzii de Fier nu era un creştinism autentic, ci folosirea unor personaje şi episoade biblice, ca şi a unor ritualuri bisericeşti, lipite abuziv în doctrina şi manifestările legionare. Asasinatele politice (I.G. Duca, Armand Călinescu) nu puteau fi justificate, cum se susţinea, prin aceea că profetul Moise ucisese un egiptean, iar proorocul Ilie îi omorâse pe preoţii lui Baal. În esenţă, am apăsat puternic pe concluzia că planul politic nu e legat necesarmente de cel religios şi că renunţarea la „mistica legionară" înseamnă, de fapt, purificarea creştinismului din om.

Teza mea (care, de altfel, nu era originală, o enunţase cu 25 de ani înainte Părintele Stăniloae) a stârnit valuri de reacţii din partea lui Grigorescu şi a cetei sale, cu violenţe de limbaj şi ameninţări. Mi se alăturase admirabilul Sandu Lăzărescu (condamnat în lotul „Rugului aprins" şi un apropiat al lui V. Voiculescu). Denunţaţi drept „frânarii

reeducării", eram încurajați de la distanță, conspirativ, de către Petre Țuțea, prin mijlocirea medicului deținut Paul Minea.

Amenințat cu zarca, m-am pomenit transferat într-o altă secție, al cărei club de reeducare era condus de Stere Mihalexe. În prima ședință s-au citit fragmente din Biblia hazlie (eu o citisem de mult, în originalul francez). M-am dus imediat în camera lui Mihalexe și i-am declarat că – îi poate raporta sau nu Administrației – dacă programul continuă, eu voi adopta poziția pe care am avut-o în secția a XI-a.

M-a chemat colonelul Crăciun (ne cunoșteam de la Cluj; în 1946 el era chestorul Poliției, eu, conducătorul grevei studențești), mi-a vorbit cu destulă asprime („Am auzit că ne faci greutăți..."), iar eu i-am explicat pe larg ceea ce era de explicat și i-am spus că nu e bine să se joace cu sufletul și cu credința noastră, pentru care vom fi gata să murim. Mi-a cerut să scriu pe hârtie tot ceea ce am de spus pe această temă. Am făcut-o, sub semnătură, pe câteva pagini și i le-am predat. Nu se poate ca acele pagini să nu existe undeva, într-o arhivă. Îmi asum întreaga răspundere. Ele însă mi-au creat și multe antipatii, construite sumar pe seama „rolului" pe care, decontextualizat, l-am avut în reeducarea de la Aiud. Toate însă vor merge, cândva, în fața Dreptului Judecător.

Programul reeducării ateiste s-a încheiat din ordinul lui Crăciun, dar poate și din cauză că „timpul nu mai avea răbdare", decretul de grațiere generală bătea la ușă, Administrația nu mai avea chef să se complice.

Experiența mea în universul lui Hristos întemnițat pune față în față doi colonei din două lumi: Panaitescu și Crăciun. Și ei, vrând-nevrând, vor sta cândva în fața Dreptului Judecător.

Am de adăugat ceva. Depunând acum această mărturie, în nici un caz nu aș vrea să se creadă că din ea s-ar desprinde un profil de „erou" (în acest timp nu am fost bătut, nici înfometat, nici izolat, nu am trecut nici un ceas prin zarcă), ci să fie luată drept ceea ce este: o contribuție la tema pe care și-o propune această carte alcătuită de părintele Moise.

Cuprins

Eul tăinuit și buna cumpănire a celuilalt (Dan C. Mihăilescu) 5
Cronologie (Ștefan Iloaie) 13

Rotonda plopilor aprinși

Tudor Arghezi 23
Gala Galaction 81
Anton Holban 89
Victor Papilian 103
Lucian Blaga 141
Ion Luca 153
Marin Preda 185
V. Voiculescu 195

De dincolo de ape. Pagini de jurnal

Pagini de jurnal american 213
Noi pagini de jurnal american 243

File de jurnal 259

În seria de autor „Valeriu Anania”

au apărut :

Amintirile peregrinului apter
Rotonda plopilor aprinşi • De dincolo de ape

în pregătire :

Scrieri teologice

www.polirom.ro

Redactor : Cezar Petrilă
Coperta : Carmen Parii
Tehnoredactor : Irina Lăcătuşu

Bun de tipar : septembrie 2009. Apărut : 2009.
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel. : (021) 313.89.78 ; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

---

Tiparul executat la Tipografia LIDANA, Suceava
Tel. 0230/517.518, 206147 ; Fax: 0230/206.268

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România
Nr. RO44RNCB5101000001710001 BCR UNIREA